



สตรีกับสังคมสงฆ์: ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
**WOMEN AND SANGHA: A STUDY OF WAYS FOR WOMEN'S
PARTICIPATION IN THE DEVELOPMENT OF
MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY**

นางสาวลิตา จุลวานิช

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑



สตรีกับสังคมสงฆ์: ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

นางสาวลิตา จุลวานิช

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)



**Women And Sangha: A Study of Ways for Women's
Participation in the Development of
Mahachulalongkornrajavidyalaya University**

Miss. Sita Chulvanich

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Peace Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)



บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์: ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

(พระมหาสมปурณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(พระเมธีวชิรสร, รศ. ดร.)

.....กรรมการ
(รศ. ดร.ประเวศ อินทองปาน)

.....กรรมการ
(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ. ดร.)

.....กรรมการ
(พระมหาดวงเด่น จิตยาโน, ดร.)

.....กรรมการ
(ดร.ขันทอง วัฒนประดิษฐ์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาดวงเด่น จิตยาโน, ดร.
ดร.ขันทอง วัฒนประดิษฐ์

ประธานกรรมการ
กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นางสาวสิตา จุฬวานิช)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : สตรีกับสังคมสงฆ์: ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้วิจัย : นางสาวสิตา จุลวานิช

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สันติศึกษา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร., ป.ธ.๔, ศน.บ. (ศึกษาศาสตร์),
พธ.ม. (ปรัชญา), พธ.ด. (ปรัชญา)

: ดร.ชนทอง วัฒนะประดิษฐ์, บธ.บ. (การโฆษณาและประชาสัมพันธ์),
ศศ.ม. (จิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ),
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑ เมษายน ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาการพัฒนาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒) เพื่อศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนาพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ๓) เพื่อวิเคราะห์แนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยานิพนธ์นี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบภาคสนามโดยการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) แบ่งเป็น ๔ กลุ่ม จำนวน ๒๑ รูป/ท่าน

ผลการวิจัยพบว่า

๑) สตรีมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นร่วมสละทรพยากรส่วนตน หรือสละแรงกาย แรงใจ สตรีในฐานะอุบาสิกาต้องเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล ๕ สตรีในพระพุทธศาสนานั้นมีหลายท่านที่โดดเด่นที่สตรีชาวพุทธในปัจจุบันควรถือเป็นแบบอย่าง ไม่ว่าจะเป็น พระนางมหาปชาบดีโคตมี นางวิสาขามหาอุบาสิกา พระปณณาสกเถรี นางสุปปาวสา และพระนางสามาวดี ซึ่งทั้งหมดนี้มีบทบาทการมีส่วนร่วม การส่งเสริม พัฒนาพระพุทธศาสนา กล่าวโดยรวมคือเป็นต้นแบบที่เกิดจากรูปแบบแนวทาง ๔ ลักษณะ คือ บทบาทการให้ บทบาทการพูดเจรจา บทบาทการเสียสละ และบทบาทการปฏิบัติตนที่เหมาะสม

๒) การพัฒนาคือการดึงการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ทั้งบรรพชิต คฤหัสถ์บุรุษ และสตรี โดยให้สิทธิเท่าเทียมกัน มาร่วมกันในการวางแผนพัฒนา กำหนดนโยบาย ตัดสินใจ และร่วมรับผิดชอบดำเนินกิจกรรม ด้านการบริหารงานทั่วไป มหาวิทยาลัยมีโครงสร้างการบริหารงานของส่วนกลางและวิทยาเขต อำนาจหน้าที่เป็นไปตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย ๒๕๔๐ มีการแบ่งส่วนงานมุ่งพัฒนาตามพันธกิจ ๕ ด้าน คือด้านการผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพ ด้านการวิจัยและพัฒนา ด้านงานบริการวิชาการแก่สังคม ด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และด้านการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล

๓) จากการวิเคราะห์แนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พบว่าสตรีเข้ามามีส่วนร่วมที่แตกต่างกันเป็นไปตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย ๕ ด้าน คือ ๑. การผลิตบัณฑิต ๒. วิจัยและพัฒนา ๓. ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม และ ๔. ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ๕. ด้านการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล และด้วยศักยภาพของสตรีเกิดการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ จุดแข็งของสตรีคือเรื่องการสื่อสาร ความสะดวกสบาย โอกาสที่ดีของการมีส่วนร่วมของสตรีคือรูปแบบการสอน การสร้างวัฒนธรรม การวางตัวเหมาะสม ความสะดวกคล่องตัวในการหาทุนจากภายนอก จุดอ่อนคือเรื่องภาพลักษณ์การมองของสังคม กาลเทศะ การรักษาระยะห่างที่เกิดจากความคุ้นเคย ส่วนอุปสรรคของสตรีคือข้อจำกัดของพระธรรมวินัย โอกาสในเรื่องของตำแหน่งหน้าที่ และลักษณะทางกายภาพเป็นจุดเสี่ยงต่อภาพลักษณ์ สตรีควรได้รับการส่งเสริมทางด้านฐานความรู้เชิงวิชาการ โอกาสในการออกไปทำกิจกรรมในสังคม สวัสดิการด้านต่าง ๆ และความชัดเจนในสถานะ สตรีที่ทำงานในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ควรยึดหลักการวตา สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ โยนิโสมนสิการ อิทธิบาท ๔ หลักความเป็นกัลยาณมิตร และศีล ๕

Thesis Title : Women and Sangha: A Study of Ways for Women's Participation in the Development of Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Researcher : Miss. Sita Chulvanich

Degree : Master of Arts (Peace Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Duangden Thitañāno, Dr., Pali IV,
B.A. (Education), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

: Dr. Khantong Wattanapradith,
B.A. (Advertising and Public Relations),
M.A. (Industrial and Organizational Psychology), Ph.D.
(Buddhist Studies)

Date of Graduation : 1 April, 2019

Abstract

This thesis is of 3 objectives: 1) to study the development of Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2) to study ways for women's participation in the development of Buddhism in the Buddha's era, and 3) to analyze ways for women's participation in the development of Mahachulalongkornrajavidyalaya University; it is a qualitative research of studying documents and in-depth interviews with key informant interviewees divided into 4 groups of 21 people.

The studies indicated the followings:

1) Women play the important role of promoting and maintaining Buddhism; they came in to participate in all Buddhist activities like donating personal resources or devoting their bodies and minds. Women in the status of Upāsikā must have faith and the 5 precepts. In Buddhism, there are a lot of outstanding women in the Buddha's era such as Maha Pajapati Gotami, Visakha Mahaupāsikā, Patācaratheri, Suppavasa and Samavati, who had the role of participation in promoting and developing Buddhism that Buddhist women at present should follow. All of them have an important role of participating, cultivating and developing Buddhism. In general saying, they are a role model of 4 characteristics of giving, communicating, sacrificing and performing appropriately.

2) The development is the drawing of participation from all sectors of Sangha, laymen and lay women by giving them equal right to participate in planning for the development, setting up policies, making decision and taking part of responsibilities in all proceeding activities. In general administration, the University is composed of management structures for its central part and campuses; the management authority is according to the royal act of the University in 1997. There are 5 missions to aim for the development, consisting of producing its graduates for qualities, conducting research and development, serving academic knowledge to the society, nourishing arts and culture and managing good governance.

3) From the analysis of ways for women's participation in the development of Mahachulalongkornrajavidyalaya University, it is found that women participate in different ways according to the 5 missions of the University consisting of 1. Producing its graduates, 2. Conducting research and development, 3. Promoting Buddhism and serving academic knowledge for the society, and 4. Nurturing and maintaining arts and cultures 5. Managing good governance; and with the talents and potentials of women, they can help brainstorming, planning, and making decision. Women's strengths are communication skill and circumspection. The good opportunities of women's participation are teaching style, creating cultures, properly self-positioning, and conveniently and flexibly finding funds. The weaknesses are their image from the society's perception, circumstance, the keeping of distance from being familiar; while the threats of women are the limitations of Dhammavinaya or the Norm- discipline, the opportunity on position, physical characteristic which is the risky point of image. Women should be supported in terms of the base on academic knowledge, the opportunity to perform social activities, various welfares, and the clearness of their status. The women who work in the Buddhist University should hold on to the moral principles of Garavata (reverence), Sangahavatthu (the 4 principles of kindly treatment), Brahmavihara (the 4 noble sentiments), Yonisomanasikāra (proper consideration), Iddhipāda (the 4 paths of accomplishment), Kalyāṇamittatā (being good friends) and Sila (the 5 precepts).

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี อันเนื่องมาจาก บุคคลสำคัญต่าง ๆ ได้ให้คำแนะนำ แนวทาง หลักการ รูปแบบ ในการศึกษาค้นคว้า พร้อมทั้งกระตุ้นเตือนใจให้ผู้วิจัยเกิดกำลังใจและความ พากเพียรพยายาม จนสำเร็จได้ ผู้วิจัยขอกล่าวอนุโมทนาขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

กราบขอบพระคุณพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ผู้อำนวยการหลักสูตร ปริญญาพุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ในฐานะผู้อำนวยการหลักสูตร ที่ให้คำแนะนำ สั่งสอน และที่สำคัญคือให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา ขอกราบขอบพระคุณพระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. ซึ่งเป็นประธาน กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และ ดร.ชั้นทอง วัณณะประดิษฐ์ ซึ่งเป็นอาจารย์กรรมการควบคุม วิทยานิพนธ์ ที่คอยให้คำแนะนำ ให้การช่วยเหลือ ชี้แนะ ให้คำปรึกษา รวมทั้งเสียสละเวลา และทุ่มเท ปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์นี้ ผู้มีเมตตาต่อศิษย์เสมอมา และขอขอบคุณ ดร.พูนสุข มาศรีรังสรรค์ ที่ช่วย ตรวจบทความย่อภาษาอังกฤษให้วิทยานิพนธ์ครบถ้วนและสมบูรณ์

กราบขอบพระคุณท่านอธิการบดี พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. และผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกรูป/ท่าน ขอขอบคุณอุบาสิกาท่านที่มีส่วนร่วมในการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้ความเมตตา อนุเคราะห์ ให้การสนับสนุนผู้วิจัยใน การลงพื้นที่เก็บข้อมูล ซึ่งเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณคุณหญิงสมปอง วรรณณิสร ที่ให้การอุปถัมภ์คำฐพระพุทธรูป และให้ความเมตตาสละเวลาให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย

ขอขอบคุณคณาจารย์ เจ้าหน้าที่หลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษาทุกรูป/ท่าน พร้อมทั้ง เพื่อนๆ พี่น้อง ครอบครัว วิศวกรสันติภาพทุกรูป/ท่าน ที่คอยส่งเสริมสนับสนุน ร่วมเป็นกำลังใจ เป็น แรงจูงใจผลักดันและให้คำปรึกษา ให้ผู้วิจัยพยายามทำงานวิจัยนี้จนสำเร็จ และสุดท้ายนี้ ขออานิสงส์แห่งคุณงามความดีที่เกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ จงเป็นพยานภาพเกิดประโยชน์เกื้อกูล ต่อสรรพชีวิตทั้งหลาย ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความสุขตลอดทุก ๆ ลมหายใจเทอญ.

สิตา จุลวานิช

๓๐ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนภาพ	ณ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๙
๑.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย	๒๑
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๒๑
บทที่ ๒ แนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนาพระพุทธศาสนา	
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	๒๒
๒.๒ บทบาทของสตรีต่อการมีส่วนร่วม	๒๘
๒.๓ บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา	๓๒
๒.๔ คุณสมบัติของสตรีในฐานะอุบาสิกา	๓๔
๒.๕ บทบาทสตรีต้นแบบในสมัยพุทธกาล	๓๖
๒.๖ ประวัติโดยย่อสำหรับสตรีในพระพุทธศาสนา	๓๘
๒.๗ คุณค่าและความสำคัญของสตรีในสมัยพุทธกาล	๕๔

	๒.๘ ปัจจัยส่งผลสำเร็จต่อบทบาทสตรีในฐานะอุปาสิกา	๕๖
	๒.๙ สรุป	๕๗
บทที่ ๓	การพัฒนาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
	๓.๑ แนวคิดว่าด้วยการพัฒนามนุษย์	๕๙
	๓.๒ แนวคิดการส่งเสริมพัฒนา	๖๖
	๓.๓ การพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา	๖๖
	๓.๔ บทบาทสตรีในมุมมองพระพุทธศาสนา	๗๐
	๓.๕ บทบาทสตรีกับการมีส่วนร่วม	๗๔
	๓.๖ การพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๗๗
	๓.๗ พันธกิจของมหาวิทยาลัย	๙๔
	๓.๘ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนามหาวิทยาลัย	๑๐๓
	๓.๙ สรุป	๑๑๒
บทที่ ๔	แนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
	๔.๑ บริบทบทบาทสตรีในสมัยพุทธกาล	๑๑๕
	๔.๒ ศักยภาพของสตรีโดยธรรมชาติ	๑๑๗
	๔.๓ สิทธิและเสรีภาพสตรีในมุมมองพระพุทธศาสนา	๑๑๘
	๔.๔ หลักการพื้นฐานการมีส่วนร่วมของสตรี	๑๒๐
	๔.๕ บทบาทสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัย	๑๒๒
	๔.๖ แนวทางการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนา	๑๒๙
	๔.๗ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านการผลิตบัณฑิต	๑๓๑
	๔.๘ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านการวิจัยและพัฒนา	๑๓๔
	๔.๙ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการ แก่สังคม	๑๓๗
	๔.๑๐ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านการทะนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม	๑๔๒
	๔.๑๑ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล	๑๔๕
	๔.๑๒ แนวทางการส่งเสริมสตรี	๑๔๘
	๔.๑๓ แนวทางการป้องกันปัญหาที่อาจเกิดจากการมีส่วนร่วมของสตรี	๑๕๑
	๔.๑๔ การสร้างแรงจูงใจต่อสตรี	๑๕๓

	๔.๑๕ หลักธรรมสำหรับการมีส่วนร่วมของสตรีในการทำงานในมหาวิทยาลัย	๑๕๔
	๔.๑๖ สรุป	๑๖๐
บทที่ ๕	สรุปผลและข้อเสนอแนะ	
	๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๖๔
	๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๗๑
	๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้	๑๗๑
	๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๗๑
บรรณานุกรม		
ภาคผนวก		
	ภาคผนวก ก รายนามผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๑๘๖
	ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์	๑๘๘
	ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์ หรือแนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์	๒๑๓
	ภาคผนวก ง ประมวลภาพจากการศึกษาภาคสนาม/การสัมภาษณ์	๒๒๐
ประวัติผู้วิจัย		

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
๑.๑	แสดงกรอบความคิดของการวิจัย	๒๑
๓.๑	ผังโครงสร้างมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๘๙
๓.๒	ผังโครงสร้างบริหาร	๙๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำอธิบายคำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ใช้การอ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยระบุข้อย่อยคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๗. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๒๗๖ หน้า ๙๗.

พระวินัยปิฎก

วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	วินัยปิฎก มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.มหา.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังคอรกถก	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ขุ.ชา.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ชาตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.ทก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย เอกกนิบาตชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธัมมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธัมมบทปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อิติวุตตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)

อก.ปญจก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก
 อก.สตตก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก
 อก.สตตก. (บาลี) = สุตตันตปิฎก
 อก.อฏฐก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก
 อก.เอกก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก
 อก.เอกก. (บาลี) = อกุตตรนิกาย
 อก.เอกาทสก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก

อกุตตรนิกาย ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)
 อกุตตรนิกาย สัตตกนิบาต (ภาษาไทย)
 อกุตตรนิกาย สตตกนิปาตปาลี(ภาษาบาลี)
 อกุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)
 อกุตตรนิกาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
 เอกกนิปาตปาลี (ภาษาบาลี)
 อกุตตรนิกาย เอกาทสกนิบาต (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเผยแผ่จากอินเดียมายังดินแดนสุวรรณภูมิในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งในขณะนั้นประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมินี้ด้วย แม้ว่าปัจจุบันพระพุทธศาสนาในอินเดียจะเสื่อมสลายไปแต่ในประเทศไทยพระพุทธศาสนายังคงเจริญรุ่งเรือง จะเห็นได้จากประเทศไทยเรามีชาวพุทธอาศัยอยู่มากที่สุดในโลก^๑ คนไทยกว่าร้อยละ ๙๕ นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาถึงไพร่ฟ้าประชาชนต่างก็นับถือพระพุทธศาสนา มีศาสนสถานมากกว่า ๓๓,๙๐๐ แห่งทั่วประเทศ^๒ และที่สำคัญประเทศไทยเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาโลก เป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยสงฆ์ถึง ๒ แห่งด้วยกันคือ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แม้ว่าปัจจุบันเราจะอยู่ในยุคที่พุทธกาลตามพุทธทำนายว่าจะเกิดภัยพิบัติและสงครามใหญ่ แต่ถ้าพุทธศาสนิกชนในประเทศไทยยังคงปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ เป็นผู้ที่มีศีลธรรม หมั่นรักษาศีลให้บริสุทธิ์ ก็จะรอดพ้นจากภัยพิบัติและจะช่วยเป็นกำลังสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนต่อไปได้

การดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธองค์ทรงมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของพุทธบริษัททั้ง ๔ อันได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา สะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญแก่ทั้งบรรพชิต และ คฤหัสถ์ และไม่เลือกว่าเป็นบุรุษเพศ หรือสตรีเพศ ทรงให้สิทธิเท่าเทียมกันเพราะสตรีก็สามารถมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุง สืบทอดพระพุทธศาสนาได้เช่นบุรุษ ดังจะเห็นได้จากทรงให้สตรีสามารถบวชเป็นภิกษุณีสงฆ์ได้ ภิกษุณีรูปแรกคือพระมหาปชาบดีโคตมีที่แสดงศักยภาพบรรลุนิพพาน และแสดงให้เห็นถึงความมั่นคงที่มีต่อพระพุทธศาสนาจนผ่านการพิสูจน์

^๑ ความดี คนดี ทำดี, ๑๐ อันดับ ประเทศที่มีชาวพุทธอาศัยมากที่สุดในโลก, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://rightview0202016.blogspot.com/2016/03/10.html>, [๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙].

^๒ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, รายงานสรุปจำนวนวัดปี พ.ศ. ๒๕๖๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.onab.go.th/service/temples_total_anual/, [๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑].

ศรัทธาจากพระพุทธองค์จนได้รับการอนุญาตให้บวช^๓ ในสมัยพุทธกาลมีสตรีที่บวชเป็นภิกษุณี และได้รับการยกย่องว่ามีความเป็นเลิศในพระพุทธศาสนาจำนวน ๑๓ รูป เป็นอัครสาวิกาเช่นเดียวกับภิกษุที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นอัครสาวก พระพุทธองค์ทรงยกย่องไว้ในตำแหน่งผู้มีความเป็นเลิศเรียกว่า “เอตทัคคะ” ในฝ่ายของภิกษุมีพระสารีบุตรเป็นเอตทัคคะด้านปัญญามาก ฝ่ายภิกษุณีก็มีพระเขมาเถรี ฝ่ายของภิกษุมีพระโมคคัลลานะเป็นเอตทัคคะด้านฤทธิ์มาก ฝ่ายภิกษุณีก็มีพระอุบลวรรณาเถรี ฝ่ายของภิกษุมีพระอุบาลีเป็นเอตทัคคะด้านทรงพระวินัย ฝ่ายภิกษุณีก็มีพระปฏาจาราเถรี

นอกเหนือจากภิกษุณี ก็มีอุบาสิกาที่มีบทบาทในการให้การอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔ แก่พระพุทธองค์และเหล่าภิกษุ มีการทำงานร่วมกันในลักษณะต่าง ๆ ทั้งในแง่ของการทำนุบำรุง การให้การอุปถัมภ์ ตลอดจนการเผยแผ่ศาสนา และมีความถึงพร้อมบรรลุลิทธิได้ไม่ต่างจากภิกษุณีจนได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ให้เป็นเอตทัคคะอีกจำนวน ๑๐ คน เช่นนางวิสาขา มหาอุบาสิกา เอตทัคคะในทางผู้ถวายทาน นางชุชชุตตรา เอตทัคคะในทางผู้เป็นพหูสูตเพราะเมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์แล้วได้กลับไปแสดงธรรมตามที่ฟังมาแก่สตรีอื่น ๆ ต่อ นางสุปปาวสา เอตทัคคะในทางผู้ถวายของมีรสประณีต เป็นอัครอุปัฏฐายิกาของพระพุทธองค์^๔

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าในสมัยพุทธกาล สตรีมีส่วนสนับสนุนการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการเผยแผ่คำสอน หรือการให้การอุปถัมภ์ และในกิจการงานบางเรื่องก็ต้องอาศัยประสบการณ์ของสตรี เช่นเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงให้นางวิสาขาทำงานร่วมกับพระอุบาลีในการพิจารณาคดีที่ภิกษุณีนางหนึ่งตั้งครุฑ การทำงานร่วมกันในครั้งนี้นางวิสาขาใช้ประสบการณ์ที่ผ่านการตั้งครุฑมาก่อนแล้วสามารถทำให้ภิกษุณีพ้นจากมลทิน โดยนางชี้ให้เห็นว่าภิกษุณีสืบตั้งกล่าวนั้นตั้งครุฑก่อนที่จะอุปสมบท

อย่างไรก็ตามในยุคสมัยที่เปลี่ยนไปแม้จะไม่มีภิกษุณีตามพุทธบัญญัติเถรวาทแต่ก็ยังมียุบาสิกาที่เข้ามามีส่วนร่วม มีบทบาทในงานศาสนา นอกเหนือจากบริบทของการเป็นนักบวช สตรีเข้ามามีส่วนร่วมในองค์กรพระพุทธศาสนาที่ไม่ใช่แค่วัด สตรีที่สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่พระพุทธศาสนาที่เรารู้จักกันดีก็คือสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของภาษาบาลี มีพระราชประสงค์ให้ภิกษุ สามเณร อ่าน เขียนภาษาบาลีได้เพื่อไว้ใช้

^๓ ดูรายละเอียดใน วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๑๓-๔๒๐/๔๐๒-๔๔๔.

^๔ ศ.พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, **พุทธสาวก พุทธสาวิกา**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา และสถาบันบันลือธรรม, พ.ศ. ๒๐๑๒).

ศึกษาพระไตรปิฎก จึงมีพระราชดำริให้ปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม นอกจากนั้นยังทรงรับเป็นองค์ประธานอุปถัมภ์โครงการแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถือได้ว่าพระองค์ทรงเป็นตัวอย่างของสตรีไทยที่ทำนุบำรุงพระศาสนา

นอกเหนือจากเจ้านายฝ่ายหญิงที่ทรงเป็นตัวอย่างที่ดีที่สตรีในพระพุทธศาสนาพึงปฏิบัติ ตามแล้วก็มีสตรีไทยอีกหลายท่านอย่างเช่น ดร.แม่ชีศันสนีย์ เสถียรสุต ผู้ก่อตั้งเสถียรธรรมสถาน ให้เป็นสถานปฏิบัติธรรมสำหรับพุทธศาสนิกชน เป็นศูนย์การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา และยังก่อตั้ง สภาวิทยาลัยสำหรับคฤหัสถ์ทั้งชาย-หญิงให้ได้มีโอกาสศึกษาพระพุทธศาสนา แม่ชีเป็นผู้นำสตรีในฐานะนักบวชที่นำหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามาเผยแผ่ผ่านการทำงานเพื่อสังคมที่มีได้เลือกปฏิบัติ ถึงความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา หรือวัฒนธรรม ทำให้ท่านเป็นสตรีที่ถูกละเลยในสังคมระดับเวทีผู้นำโลก ^๕

ในปัจจุบันยังมีสตรีอีกจำนวนมากที่เลื่อมใส ศรัทธาในพระพุทธศาสนาแต่ก็ไม่ได้บวชเป็น ภิกษุณี หรือเป็นแม่ชี หรือแม้กระทั่งนุ่งขาวห่มขาว เข้าวัดถือศีล ๘ แต่สตรีเหล่านี้เลือกที่จะรับใช้งาน ศาสนาด้านอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็น การออกโรงทาน ทำความสะอาดศาสนสถาน หรือบริจาคปัจจัย ทำนุบำรุงด้านศาสนา เพราะสตรีเหล่านี้ยังต้องทำหน้าที่ทางโลก ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ภรรยา หน้าที่แม่ หน้าที่ในการหารายได้ และที่สำคัญยังมีสตรีอีกกลุ่มหนึ่งที่รับใช้งานด้านศาสนาโดยการเข้ามาทำงาน ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของอาจารย์ที่มาให้การสนับสนุนด้านปัญญา หรือจะเข้ามา เป็นเจ้าหน้าที่เพื่อสนับสนุนงานของภิกษุสงฆ์ สตรีที่เข้ามาทำงานในมหาวิทยาลัยสงฆ์ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานด้านอื่นๆ มาแล้ว และนำความรู้จากประสบการณ์มา ประยุกต์ใช้ ซึ่งยังเป็นการตอกย้ำว่าสตรียังคงเป็นหนึ่งในพุทธบริษัท ๔ ที่สำคัญที่จะช่วยขับเคลื่อน องค์การพระพุทธศาสนาอย่างมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ ในปัจจุบันเรามีผู้นำทางศาสนา ทางจิตวิญญาณที่เป็นสตรีในมิติของนักบวช ฉะนั้นการที่จะมีสตรีในมิติของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนที่มีศักยภาพมาช่วยงาน ศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็คงไม่ใช่เรื่องแปลก เพราะเมื่อเทียบกับในสมัยพุทธกาล พระนางปชาบดี อุปัสมบทเป็นภิกษุณี แต่นางวิสาขามหาอุบาสิกาไม่ได้บวชแต่มีความถึงพร้อมและบรรลุธรรมได้ เหมือนกัน

^๕ พระใบฎีกาทักษกร อนามโย (แก้วสง่าธนภัท), “บทบาทของสตรีต่อการสร้างสันติภาพ: กรณีศึกษา แม่ชีศันสนีย์ เสถียรสุต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสันติศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า บทคัดย่อ.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถือเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่ใหญ่ที่สุดในโลกได้รับการยอมรับสถานภาพว่าเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๐^๖ มีการรับรองวิทยฐานะว่าเป็นองค์กรหนึ่งที่คำชูพระพุทธศาสนา มีการเรียน การสอนทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ และเปิดโอกาสให้คฤหัสถ์ทั้งบุรุษและสตรีได้เข้ารับการศึกษามีบุคคลที่มีชื่อเสียงโดยเฉพาะสตรีที่เป็นที่รู้จักในสังคมอย่างเช่นคุณหญิงสุตารัตน์ เกยุราพันธุ์ คุณปัทมา เตชะไพฑูริย์ คุณสิริริยา ภักดีดำรงฤทธิ์ คุณศันสนีย์ นาคพงศ์ คุณนริศระจ่าง คันธมาส และคุณดาวใจ ไพจิตร ที่ได้สำเร็จการศึกษาและทำประโยชน์ให้กับมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งนี้ นอกจากนี้ยังมีสตรีที่มีศักยภาพได้รับการยอมรับให้มีบทบาทสำคัญในมหาวิทยาลัยสงฆ์ในระดับบริหาร เช่นผู้อำนวยการสถาบันภาษา ผู้อำนวยการส่วนสนับสนุนวิชาการของวิทยาเขต นครศรีธรรมราช และ ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต จะเห็นได้ว่าการที่มีสตรีเข้ามามีบทบาทในสังคมสงฆ์แสดงว่าสตรีมีศักยภาพจนได้รับการยอมรับให้เป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนส่งเสริมกิจการงานของมหาวิทยาลัยตามแผนพัฒนาที่ยืดหลักการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ เพื่อขับเคลื่อนมหาวิทยาลัยไปสู่ “มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาระดับโลก” (World Class Buddhist University, WCBU)^๗

ความร่วมมือของสตรีจึงถือเป็นหน้าที่ในการช่วยส่งเสริม คำชুমหาวิทยาลัยสงฆ์เพื่อเป็นการสืบทอดพระศาสนา ดังคำกล่าวของศาสตราจารย์พิเศษ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ที่ว่าพระพุทธศาสนาจะสูญสิ้นถ้าฝากศาสนาไว้กับพระอย่างเดียว (ฆราวาสทอดธุระ) พระพุทธเจ้าตรัสว่า “พระศาสนานั้นอยู่ด้วยบริษัททั้ง ๔ คือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ไม่ใช่บริษัทใดบริษัทหนึ่งแต่จะต้องช่วยกัน” แต่การทำงานร่วมกันนั้นต้องไม่เป็นที่ติฉินนินทาของสังคม ท่ามกลางวิกฤตศรัทธาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ที่ประชาชนส่วนใหญ่มีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนต่อพระสงฆ์ ต่อวัด ต่อกิจกรรมทางศาสนา หรือแม้แต่เรื่องความเหมาะสมในการอยู่ร่วมกันของสตรีต่อพระสงฆ์

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาหาแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีในการทำงานร่วมกับบรรพชิตที่เหมาะสม ทั้งนี้ก็เพื่อให้สตรีสามารถนำประสบการณ์ภายนอกสังคมสงฆ์มาประยุกต์ใช้เพื่อ

^๖ สำนักงานพระสอนศีลธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ประวัติและพัฒนาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด), หน้า ๓๐

^๗ แผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ระยะที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ฉบับร่าง), (กองแผนงาน สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๑๕.

พัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งการที่ได้พลังสนับสนุนจากสตรีจะทำให้เกิดความแตกต่างหลากหลายทางความคิด และความแตกต่าง ความหลากหลายนั้น ก็คือการอยู่รอดและนำไปสู่การพัฒนา

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนาพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการพัฒนาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบลงภาคสนาม (Qualitative Field Research) ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาด้านเอกสาร (Document Research) ที่เกี่ยวข้องประกอบกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์และนำเสนอ ในลำดับแรกศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบด้วยบทบาทของสตรีต่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ศึกษาประวัติและพัฒนากิจการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ศึกษาแนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม จากเอกสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ บทความ เว็บไซต์ และสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ จากนั้นจึงเป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ผู้บริหารในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) และสตรีที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านต่าง ๆ โดยผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการและขอบเขตการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่ตั้งไว้เป็นหลักสำคัญ มีขั้นตอนดำเนินการวิจัยดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตด้านเนื้อหาที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม ประวัติและพัฒนากิจการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย บทบาทของสตรีต่อการพัฒนาพระพุทธศาสนา โดยศึกษาจากจากคัมภีร์พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หนังสือ เอกสาร ตำราวิชาการทั่วไป งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต รวมทั้งบทสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยใช้ระยะเวลา ๖ เดือน ในการศึกษา โดยเริ่มจากเดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ จนถึง มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

สำหรับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญผู้วิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๔ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๗ รูป/ท่าน กลุ่มสตรีที่เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) จำนวน ๕ ท่าน กลุ่มสตรีที่เป็นเจ้าหน้าที่หรือมีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาหรือพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๘ ท่าน และ ดร.กากัน มาลิก International Brand Ambassador, The Buddhist Society of India ซึ่งจัดเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีส่วนในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในประเทศไทย อินเดีย ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ด้วยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กำหนดคุณสมบัติและรายนามของผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้

๑. กลุ่มผู้บริหารซึ่งได้เป็นผู้กำหนดนโยบาย และรับผิดชอบยุทธศาสตร์ตามแผนพัฒนาฯ

รายนามของผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีดังนี้

- | | |
|------------------------------------|--|
| ๑.๑ พระราชปริยัติกวี, ศ. ดร. | อธิการบดี |
| ๑.๒ พระราชวรเมธี, รศ. ดร. | รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร |
| ๑.๓ พระครูโสภณพุทธิศาสตร์, ผศ. ดร. | รองอธิการบดีฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแผ่ |
| ๑.๔ พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร. | ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ |
| ๑.๕ พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร. | ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม |
| ๑.๖ พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, ดร. | คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย |
| ๑.๗ ผศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร | ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต |

๒. กลุ่มสตรีที่เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง)

รายนามของผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีดังนี้

๒.๑ ผศ. ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม	อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย
๒.๒ ผศ. ดร.ดวงเพชร สมศรี	อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย
๒.๓ ผศ. ดร.กมลาศ ภูวนาธิพงศ์	อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
๒.๔ ดร.ปัทมรา เตชะไพฑูริย์	อาจารย์พิเศษ
๒.๕ ดร.สุภาพรรณ เพิ่มพูล	อาจารย์พิเศษ

๓. กลุ่มสตรีที่เป็นเจ้าหน้าที่หรือมีส่วนร่วมในการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รายนามของผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีดังนี้

๓.๑ ดร.คุณหญิงสมปอง วรรณิสสร	ผู้ให้การอุปถัมภ์
๓.๒ ดร.ลำพอง กลมกุล	ผู้อำนวยการส่วนวิจัยสารสนเทศและบริการวิชาการ
๓.๓ คุณเนาวรัตน์ ภูระหงษ์	ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาลัยพุทธศาสตร์ นานาชาติ
๓.๔ คุณเสาวลักษณ์ ประเสริฐศิลป์	รองผู้อำนวยการกองคลังและทรัพย์สิน
๓.๕ คุณฐานิชญาณ์ มัควัลย์	รองผู้อำนวยการสำนักงานประกันคุณภาพ
๓.๖ แม่ชีระเบียบ ธีรญาณี	ประธานผู้บริหารวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลมนี
๓.๗ ดร.สายพิรุณ เพิ่มพูล	ผู้ทรงคุณวุฒิทำแผนปฏิบัติการพระพุทธศาสนา
๓.๘ ดร.ชนันภรณ์ อารีกุล	อาจารย์สตรีโรงเรียนบาลีไตรปิฎกมอศศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. ดร.กากัน มาลิก International Brand Ambassador, The Buddhist Society of India

๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

สตรีกับสังคมสงฆ์ หมายถึง การอยู่ร่วมกัน การปฏิสัมพันธ์ หรือการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสตรีในท่ามกลางหมู่สงฆ์ ในที่นี้คือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การมีส่วนร่วมของสตรี หมายถึง การทำงานร่วมกันในลักษณะต่าง ๆ ทั้งในแง่ของการทำนุบำรุง การให้การอุปถัมภ์ การเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมดำเนินงาน ร่วมรับผิดชอบ ในภาระกิจด้านต่างๆ ของมหาวิทยาลัยตามที่ได้รับมอบหมาย

พัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายถึง การที่สตรีนำความรู้ความสามารถ ความเสียสละ และประสบการณ์ภายนอกสังคมสงฆ์มาร่วมบูรณาการความรู้ด้านพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ มาช่วยขับเคลื่อนองค์กรพระพุทธศาสนาอย่างมหาวิทยาลัยสงฆ์ให้บรรลุเป้าประสงค์ตามวิสัยทัศน์ที่ได้กำหนดไว้ว่า “มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาระดับโลก” และให้ดำรงอยู่มีภาพลักษณ์ที่งดงามสืบไป

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่องสตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยศึกษาเอกสาร แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

หนังสือเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ Cohen, J.M., & Uphoff, N.T. (1980) ได้นำเอากระบวนการมีส่วนร่วมจากนักวิชาการทั้งหลายมาประมวลเป็นแนวคิดหลัก และได้จำแนก รูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วม ดังนี้

ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกสุดที่ต้องกระทำ คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชาชนที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้องดำเนินการไปเรื่อยๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานโครงการนั้นได้มาจากคำถามว่าใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้างและจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารการงาน และการประสานงานและการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ทางบวกและผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้นสิ่งสำคัญจะต้องสังเกต คือ ความเห็น

(Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectation) ซึ่งมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้^๘

๑.๕.๒ Peares Andrew and Stiefel Matthias ได้นำเสนอให้มองการมีส่วนร่วมใน ๕ มิติ คือ ๑. การมีส่วนร่วมแบบประจันหน้ากัน (Confrontation) คือ เป็นการสะท้อนการแจกแจงแบ่งสรรอำนาจในการตัดสินใจที่ผิดไปจากเดิม จึงอาจเป็นการประนีประนอมระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มสังคม กลุ่มชนชั้นต่าง ๆ กับหน่วยงานที่ตั้งขึ้นมั่นคงแล้วและไม่ยอมเปลี่ยนแปลง (Immobile Establishments) ซึ่งหมายถึงหน่วยงานของทางราชการ ๒. การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของกลุ่ม และ ขบวนการในการเข้าร่วม (Group and process) โดยการวิเคราะห์ถึงโครงสร้าง วิธีดำเนินการ ตลอดจนสภาพแวดล้อมของกลุ่มได้ก่อให้เกิดพลังในการเข้าร่วมมากขึ้นแค่ไหน โดยเฉพาะรูปแบบ และลักษณะรวมทั้งสัมพันธภาพระหว่างผู้นำและผู้ตามในกลุ่ม ๓. การมีส่วนร่วมเป็นประสบการณ์เฉพาะบุคคล (Individual) จากคำนิยามการมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของพฤติกรรมกลุ่ม แต่ขณะเดียวกัน การตัดสินใจเข้าร่วมเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ๔. การมีส่วนร่วมเป็นโครงการ (Project) ในวงราชการ หรือองค์กรระหว่างประเทศการมีส่วนร่วมของประชาชนจะมุ่งไปที่โครงการ ซึ่งถูกกำหนดขึ้นเพื่อส่งเสริมการพัฒนาเฉพาะด้าน และมุ่งให้ผู้ได้รับประโยชน์มีส่วนร่วมในบางระดับแต่จะมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับลักษณะของโครงการ ๕. การมีส่วนร่วมเป็นนโยบาย (Policy Making) ตามความหมายกว้างเป็นการมองการมีส่วนร่วมเป็นเรื่องเดียวกับการเป็นประชาธิปไตย คือการยอมรับให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย^๙

๑.๕.๓ เมตต์ เมตต์การุณจิต (๒๕๕๓) การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคคล หรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตามผล การเข้ามามีส่วนร่วมจะช่วยให้ผู้เข้าร่วมมีความรู้สึว่าตนเองมีคุณค่าและมีศักดิ์ศรี อีกทั้งจะกระตุ้นให้ทุกฝ่ายได้สำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบ^{๑๐}

^๘ Cohen, J.M., & Uphoff, N.T. (1981). Rural Development Participation: Concept and Measure for Project Design Implementation and Evaluation: Rural Development Committee Center for international Studies, New York: Cornell University Press, 1981: pp. 213-214.

^๙ เพอซ แอนดรูว์และสตีเฟน แมทธีส (Pearse Andrew & Stiefel Matthias), อ้างใน ประชญา เวสารัชช, การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท, รายงานการวิจัย, หน้า ๔๗.

^{๑๐} เมตต์ เมตต์การุณจิต, การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บุ๊คพอยท์, ๒๕๕๓).

๑.๕.๔ ยูวัฒน์ วุฒิเมธี ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันจะมีผลกระทบถึงตัวเอง การที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเพื่อแก้ไขปัญหา และนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้ทำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาการพัฒนา บทที่ว่ามนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับด้วยความบริสุทธิ์และเชื่อว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง^{๑๑}

๑.๕.๕ พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อดุสิต) กล่าวว่า บุคคลที่เกี่ยวข้องกัน เราทุกคนที่อยู่ร่วมกันในโลกย่อมเกี่ยวเนื่องกัน อยู่เป็นพวกเป็นหมู่คณะ บุคคลเหล่านี้เมื่อพิจารณาดูให้ดีแล้วจะเห็นว่าเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลอยู่ไม่น้อย ในการที่จะบันดาลให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามความต้องการของเรา เพราะฉะนั้นจึงต้องจัดการแก้ปัญหาเกี่ยวกับบุคคลแวดล้อมนี้ให้ลุล่วงไปด้วยดีเหมือนกัน ทุกคน ทุกองค์กร ต้องให้มีศีลธรรมอยู่ร่วมกันด้วยความสมานสามัคคี ก็จะทำให้โลกสงบร่มเย็นได้^{๑๒}

๑.๕.๖ Rita M. Gross ได้วิจัยเรื่อง Buddhism after Patriarchy เริ่มศึกษาภาพลักษณ์บทบาทของหญิงตั้งแต่พุทธศาสนาแบบอินเดียยุคต้นๆ จนถึงพัฒนาการพุทธศาสนาแบบวัชรญาณ (ทิเบต) สรุปว่าแท้จริงแล้วพระพุทธรูปได้รังเกียจสตรี พระพุทธรูปเป็นศาสนาแห่งความเสมอภาคและเสรีภาพ และได้ชี้ให้เห็นว่าปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดพุทธศาสนาว่าผู้หญิงจะต้องได้รับการศึกษาทางพุทธศาสนาอย่างจริงจัง จนกระทั่งสามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ หรือ “คุรุ” (guru) ได้^{๑๓}

^{๑๑} ยูวัฒน์ วุฒิเมธี, **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๐.

^{๑๒} พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อดุสิต), **คู่มือมนุษย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕๒.

^{๑๓} Rita M. Gross, **Buddhism after Patriarchy**, (Albany: State University of New York Press, 1993), p. 20.

๑.๕.๗ Elizabeth J. Harris วิจัยเรื่อง *Buddhism Women Across Culture: Realization* สรุปว่า พระพุทธเจ้าทรงประกาศรับรองศักยภาพทางจิตวิญญาณของผู้หญิงว่าเสมอภาค และทัดเทียมกับชาย ความแตกต่างระหว่างเพศมิได้เป็นอุปสรรคในการบรรลุธรรมที่สูงสุดแต่อย่างใด ความสำเร็จทั้งระดับโลกียธรรมและโลกุตระธรรม ผู้หญิงสามารถที่จะบรรลุได้^{๑๔}

๑.๕.๘ อุ่นเรือน ทองอยู่สุข ได้กล่าวถึงศักยภาพของสตรีในการมีส่วนร่วมเพื่อการแก้ปัญหาไว้ว่า ผู้หญิงมีบทบาทอย่างมากในการนำมนุษยธรรมมาสู่มนุษยชาติ เมื่อพิจารณาถึงวิวัฒนาการของสตรีศึกษาพบว่า ได้เปลี่ยนแปลงจากการศึกษาสถานภาพมาเป็นการศึกษาเชิงพลวัต หรือเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะเพื่อเรียกร้องสิทธิ หรือผลักดันให้เกิดกิจกรรมตามเป้าหมายเพื่อให้ปัญหาได้รับการแก้ไข เป็นพลวัตแห่งการกระทำ คือ ต้องทำให้เกิดการกระทำ เริ่มตั้งแต่การเปิดเวที เปิดพื้นที่ให้การสนับสนุนหรืออื่นๆ เพื่อให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทมากขึ้น^{๑๕}

๑.๕.๙ ภัสสร ลิมานนท์ ได้กล่าวไว้ในหัวข้อ “บทบาทเพศสภาพ สตรีกับการพัฒนา” อธิบายถึงการแบ่งแยกบทบาททางเพศระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย รวมทั้งการกำหนดบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบ แต่ละเพศในระดับครอบครัวและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการพัฒนา ถูกยับยั้งเป็นประเด็นการอภิปรายเพื่อหาแนวทางแก้ไขและกำหนดเป็นนโยบายให้มีความเหมาะสมสอดคล้องประเด็นที่ถกเถียงพิจารณาในการประชุม ได้แก่ แนวทางการส่งเสริมให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทขึ้นในหลายสังคม ซึ่งในปัจจุบันก็ยังคงไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร ผู้หญิงยังไม่ได้มีโอกาสให้แสดงศักยภาพในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาในทุกระดับของสังคม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก ค่านิยม ทศนคติ และประเพณีปฏิบัติ รวมถึงเงื่อนไขทางสังคม ที่ทำให้เกิดข้อลำเอียงต่อผู้หญิง ก่อให้เกิดปัญหาหลายอย่างตามมา ทั้งที่เงื่อนไขการดำเนินชีวิตของสังคมสมัยใหม่มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและแนวคิดพื้นฐานของคำว่า “เพศ” จะนำไปสู่การ

^{๑๔} Elizabeth J. Harris, *Buddhism Women Across Culture: Realization*, (New York: University of New York Press, 1999). p. 49.

^{๑๕} อุ่นเรือน ทองอยู่สุข, *มิติสตรี วิถีสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓.

วิเคราะห์ “บทบาท” ของแต่ละเพศได้อย่างเข้าใจถูกต้อง และเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายในการส่งเสริมบทบาทแต่ละเพศให้เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาสังคมได้อย่างเต็มตามศักยภาพ^{๑๖}

๑.๕.๑๐ โคทม อารียา แสดงความเห็นในบทความเรื่อง “แนววิเคราะห์เรื่องการพัฒนาส่งเสริมบทบาทผู้หญิง” โดยสรุปว่าการพัฒนาและส่งเสริมบทบาทผู้หญิง หมายถึง การที่ผู้หญิงสามารถพัฒนาศักยภาพได้อย่างเต็มที่ตามความถนัดและความพอใจ ควรจะหาแนวทางพัฒนาให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทในชุมชนมากขึ้น ให้ผู้หญิงได้มีโอกาสทำงานที่สร้างสรรค์^{๑๗}

๑.๕.๑๑ พระระพิน พุทธิสาร กล่าวไว้ในบทความ “ขบวนการพุทธใหม่ : ผู้หญิงกับพื้นที่ทางศาสนาในประเทศไทย” ว่าปรากฏการณ์ที่ขับเคลื่อนสังคมในภาพรวมของสตรีกับศาสนานับได้ว่า สังคมมีแนวโน้มที่จะให้การยอมรับ ให้การสนับสนุนกับสตรีมากขึ้น การแสดงบทบาทของกลุ่มสตรีเพศในภาพลักษณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภิกษุณี แม่ชี หรืออุบาสิกา ที่จะทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา โดยข้ามความเป็น “เพศ” หมายถึง ให้การยอมรับต่อตัวหลักการหลักธรรมคำสอนและนำไปสู่การนำหลักปฏิบัติไปปฏิบัติอย่างเข้าใจ พร้อมทั้งให้การสนับสนุนโดยไม่มีความเป็นอื่น มองถึงเพียงความเป็นพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสังคมไทย^{๑๘}

๑.๕.๑๒ วีรณัฐ พรหมจักร ให้ความคิดเห็นไว้ในบทความเรื่อง “บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลว่า พระพุทธองค์มีความคิดเห็นที่เสรีมากกว่าผู้นำของศาสนาอื่นๆ เพราะพระองค์ไม่ได้ถือว่าสตรีเป็นเพศที่อ่อนแอมีความสามารถด้อยกว่าบุรุษ ดังความเชื่อในสมัยของคนในสังคมสมัยนั้น แต่พระองค์กลับปฏิบัติต่อสตรีเช่นเดียวกับบุรุษโดยมองว่ามีความเท่าเทียมกัน ยิ่งไปกว่านั้น ความเมตตาที่พระองค์มีให้ก็คือพระองค์ต้องการจะช่วยเหลือสัตว์โลก ให้พ้นทุกข์ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง พระองค์ทรงแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติต่อสตรีอย่างยุติธรรม เช่น ทรงให้สิทธิแก่บุรุษ และสตรีเสมอกันในการฟังธรรม ทรงประทานคำสอนอย่างเดียวกันในทั้งสองฝ่าย ไม่มีการแบ่งว่าธรรมชนิดใดต้องแสดงแก่เพศใด ฝ่ายใด แต่สิ่งที่พระองค์ทรงคำนึงถึงเป็นในทางพิจารณา

^{๑๖} ภัสสร ลิมานนท์, บทบาทเพศสภาพสตรีกับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑-๒.

^{๑๗} โคทม อารียา, แนวคิดในการพัฒนาสตรี, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันประชากรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑-๒.

^{๑๘} พระระพินพุทธิสาร, ขบวนการพุทธใหม่: ผู้หญิงกับพื้นที่ทางศาสนาในประเทศไทย, พุทธนวัตกรรมเพื่อพัฒนาประเทศไทยการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๔ ระดับนานาชาติครั้งที่ ๒, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๐), หน้า ๒๒.

ทางปัญญา ตามความสามารถของผู้ฟังว่าจะรับฟังหรือสามารถเข้าใจได้หรือไม่มากกว่า การที่พระพุทธรูปทรงให้สิทธิเสรีภาพทางศาสนา ในการเข้าเป็นสมาชิกในสังคมชนบท และทรงประทานธรรมให้แก่ทั้งชายและหญิง ทรงเมตตาและปฏิบัติต่อชายและหญิงอย่างยุติธรรมเสมอภาคกัน จะเห็นว่าเป็นความสำเร็จและเป็นการยกระดับบทบาทของสตรีในสมัยพุทธกาล อันเป็นแนวคิดความเสมอภาคที่สำคัญอย่างหนึ่งที่มีมาก่อนการเกิดแนวคิดสิทธิมนุษยชน^{๑๙}

วิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑๓ พระมหากมล ถาวโร (มั่งคำมี) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน” ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธเจ้าเป็นบุรุษคนแรกที่ทำให้สิทธิเสรีภาพแก่สตรีนับว่าทำให้ความสนับสนุนจะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีบวชเป็นนางภิกษุณีในพระพุทธศาสนาและพระองค์ก็ทรงยืนยันว่าการตรัสรู้ธรรมนั้นมิได้เกิดแก่บุรุษเท่านั้นหากแต่ว่าสุภาพสตรีก็สามารถบรรลุธรรมได้เหมือนกันข้อนี้แสดงให้เห็นถึงความเสมอภาคของบุรุษและสตรีว่าบุคคลทุกคนเมื่อมีฉันทะเพียรพยายามมีความพร้อมแล้วก็สามารถบรรลุนิพพานได้ไม่มีข้อจำกัดว่าจะเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย และสตรีไทยดูเหมือนจะเป็นคนเข้าใกล้ศาสนามากกว่าบุรุษ เพราะสตรีไทยจะยึดมั่นอยู่ในเรื่องศีลธรรม ชอบทำบุญตักบาตรและเข้าวัด ฟังธรรมอย่างต่อเนื่อง สตรีไทยเป็นผู้ที่มีความละเอียดอ่อน มีความนอบน้อมไปในการปฏิบัติธรรม ให้ทาน รักษาศีล ในหลายวัดจะมีสุภาพสตรีเข้าไปบวชเพื่อศึกษาพระธรรมวินัย^{๒๐}

๑.๕.๑๔ ณัฐรินทร์ เถลิฤทธิ์วัฒน์ ได้วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับท้องถิ่น ของสตรี ในเขตเทศบาลตำบลชุมแสง อำเภอลำลูกขัน จังหวัดระยอง ผลการวิจัยกล่าวว่า หากผู้หญิงสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับท้องถิ่นและการบริหารแล้ว ก็สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมตามที่ต้องการได้ ในระดับหนึ่งในฐานะที่เป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของสังคม การตัดสินใจใด ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น ย่อมมีผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของสมาชิกแต่ละคนใน

^{๑๙} วีรณัฐ พรหมจักร, บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล : Women in Buddhism of Buddha 's era, (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านช้าง), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mbuslc.ac.th> [๕ กันยายน ๒๕๖๐].

^{๒๐} พระมหากมล ถาวโร (มั่งคำมี), “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาสันติศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕๗.

สังคม ผู้หญิงจึงต้องเข้าไปมีบทบาท ในการตัดสินใจ ซึ่งการที่ผู้หญิงเข้ามาทำงานการเมืองมากขึ้นก็ไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้หญิง ด้วยเท่านั้น แต่ยังเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของทุกคนในสังคม ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง เพื่อให้ผู้หญิงได้เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนา สังคม ชุมชนและประเทศร่วมกับผู้ชาย เนื่องจากผู้หญิงสามารถสร้างความหลากหลายในการพัฒนาได้ ผู้หญิงมีมุมมองในเรื่องต่าง ๆ ที่ละเอียดอ่อนกว่า และสนใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของคนทุกกลุ่ม รวมทั้งให้ความสำคัญในเรื่องสิ่งแวดล้อม การศึกษา สาธารณสุข ส่วนผู้ชาย มีมุมมองในเรื่องใหญ่ ๆ ระบบโครงสร้างพื้นฐาน ความเจริญต่าง ๆ และความปลอดภัย สิ่งเหล่านี้ จะทำให้การส่งเสริมเกิดการเติมเต็ม สมดุล และมีความยั่งยืน ตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนท้องถิ่นทั้งชายและหญิงอย่างแท้จริง^{๒๑}

๑.๕.๑๕ พระใบฎีกาทักขกร อนามโย ได้วิจัยเรื่องบทบาทของสตรีต่อการสร้างสันติภาพ : กรณีศึกษา แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด ผลการวิจัยพบว่าในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่าสตรีก็มีศักยภาพและสติปัญญาเท่าเทียมกับบุรุษในการตรัสรู้ธรรม เราสามารถกล่าวได้ว่าพระพุทธเจ้าเป็นนักต่อสู้เพื่อสิทธิของสตรีคนแรกของโลก ในแง่มุมของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แม่ชีคันสนีย์เผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยได้ก่อตั้งเสถียรธรรมสถานขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙ โดยมีกิจกรรมส่งเสริมการศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม และเผยแผ่ธรรม ด้วยความกตัญญูต่อพระธรรมที่จะนำพุทธธรรมมาช่วยเหลือสังคม แม่ชีคันสนีย์มีผลงานโดดเด่นมากมาย อาทิ ด้านสันติภาพ ด้านการเผยแผ่ธรรม ด้านการสร้างศาสนทายาทด้วยการริเริ่ม “โครงการบวชพุทธสาวิกา” ด้านการส่งเสริมการศึกษาด้วยการจัดตั้งวิทยาลัย “สาวิกาสิกขาลัย” ที่ใช้หลักธรรมเป็นพื้นฐานของหลักสูตร คฤหัสถ์ทั้งชาย-หญิงได้มีโอกาสศึกษาพระพุทธศาสนาเพื่อบรรลุนิพพานแห่งสติปัญญา ด้านบริการสังคมด้วยการจัดทำโครงการมากมายเช่น “บ้านสายสัมพันธ์” เพื่อรองรับหญิงตั้งครรภ์ที่ยังขาดความพร้อม โดยการนำธรรมะมาช่วยเลี้ยงดูเด็กตั้งแต่แรกคลอด และขยายผลเป็น “โครงการจิตประภัสสรตั้งแต่ก่อนอยู่ในครรภ์” โดยการสร้างวงศาคณาญาติในการเลี้ยงดูเด็กใน “อนุบาลฝีมือพ่อแม่” “บ้านวันอาทิตย์” และ “ครอบครัวแห่งสติ” รวมถึงผลงานด้านการก่อสร้างศาสนวัตถุ กล่าวได้ว่าแม่ชีคันสนีย์เป็นสตรีที่พลิกชีวิตเข้ามาในร่มเงาพระพุทธศาสนาและส่งเสริมตนพร้อมไปกับส่งเสริมผู้อื่นในสังคมโดยเฉพาะเด็กและสตรี พร้อมด้วยการทำหน้าที่ในการกระจายสันติภาพสู่สังคมภายนอกตลอดระยะเวลากว่า ๓๐ ปี

^{๒๑} ญัฐรินทร์ เณิมฤทธิวัฒน์, “การมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับท้องถิ่นของสตรีในเขตเทศบาลตำบลชุมแสง อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน, วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ, มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๙), หน้า บทคัดย่อ.

จนกลายเป็นสตรีโดดเด่นด้านการสร้างสันติภาพของประเทศไทย มักเดินทางไปร่วมกิจกรรมทั่วโลกอย่างต่อเนื่อง^{๒๒}

๑.๕.๑๖ พระครูนิพัทธ์กัลยาณวัฒน์ (คนอง ลายน้ำทอง) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพบทบาทและสิทธิของสตรีในสมัยพุทธกาลกับสังคมไทย” ผลการวิจัยพบว่า มีสิ่งที่เหมือนกันคือสิทธิในการพัฒนาตนและปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจนสามารถพัฒนาจิตให้บรรลุนิพพานได้โดยอาศัยบารมีของตน ส่วนที่ต่างกันคือสิทธิของสตรีในพุทธกาลมีโอกาสบวชเป็นภิกษุณีถูกต้องตามพุทธบัญญัติส่วนการบวชของสตรีในประเทศไทยได้เพียงเป็นแม่ชีและอุบาสิกา แต่ต่างก็ได้ปฏิบัติถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธองค์ และที่เห็นได้ชัดในสังคมไทยสิทธิของสตรีสามารถเป็นผู้นำของประเทศได้ ก็ได้อาศัยจากความรู้ประสบการณ์ความเป็นผู้นำและความสามารถด้วย^{๒๓}

๑.๕.๑๗ บุญยวิทย์ ศิริรัตน์ ได้วิจัยเรื่องบทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาในการเสริมสร้างสังคมสันติสุขตามหลักสังคหวัตถุ ๔ กล่าวว่าสตรีเป็นเพศที่มีความสำคัญต่อสังคมมนุษยโลก พื้นฐานสตรีเป็นผู้มีศักยภาพในการสร้างคุณความดี และมีความสามารถไม่น้อยไปกว่าบุรุษ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้เผยแผ่คำสอน นอกเหนือจากแนวทางปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นแล้ว พระพุทธองค์ยังทรงปฏิรูปความเชื่อเรื่องสิทธิสตรี คุณค่าและความสำคัญของสตรี โดยพระองค์ทรงยอมรับว่า ผู้หญิงก็มีศักยภาพที่จะบรรลุนิพพานได้เท่าเทียมกับผู้ชายได้ และทรงเปิดพื้นที่ทางศาสนาให้แก่สตรี และสตรีในสมัยพุทธกาลที่มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ให้การสนับสนุนส่งเสริมพระพุทธศาสนาจนได้รับการยอมรับ ยกย่องจากสังคม คือ นางวิสาขามหาอุบาสิกา ประเด็นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งคือ นางได้สำเร็จผลบรรลุเป็นพระอริยบุคคลชั้นต้น (โสดาบัน) ตั้งแต่นางอายุได้ ๗ ขวบ นางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นสตรีที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นมหาอุบาสิกา มีบทบาทหน้าที่ของสตรีที่อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาด้านปัจจัย ๔ และเป็นกำลังสำคัญในการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา เป็นผู้ที่สร้างความอบอุ่นและความรักความสามัคคีของผู้คนที่เกี่ยวข้อง นางวิสาขามี

^{๒๒} พระใบฎีกาทักษกร อนามโย (แก้วสง่าธณัท), “บทบาทของสตรีต่อการสร้างสันติภาพ : กรณีศึกษา แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนดรมหาบัณฑิต สาขาสันติศึกษา*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๓} พระครูนิพัทธ์กัลยาณวัฒน์ (คนอง ลายน้ำทอง), “การศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพบทบาทและสิทธิของสตรีในสมัยพุทธกาลกับสังคมไทย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนดรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

คุณธรรมที่ควรนับถือเป็นแบบอย่าง คือมีเคารพธรรมเชื่อฟังบิดามารดา เป็นผู้ที่มีปัญญาและมีกุศลโลบายในการแนะนำคน มีความจริงใจต่อเพื่อนสตรีและช่วยเหลือเพื่อนสตรีเสมอ^{๒๔}

๑.๕.๑๘ พระวีระพจน์ ชาครธัมโม (ผลจันทร์) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของสตรีชาวพุทธในการเสริมสร้างชุมชนสันติสุขในจังหวัดชายแดนภาคใต้ : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนอก ตำบลบ้านนอก อำเภอปานาเระ จังหวัดปัตตานี พบว่าสตรีชาวพุทธชุมชนบ้านนอกมีส่วนร่วมคิด ร่วมสร้างความเชื่อมั่นในสันติวิธี ร่วมนำหลักธรรมมาใช้ในการส่งเสริม ร่วมขับเคลื่อนกิจกรรมชุมชนอย่างสร้างสรรค์ ร่วมแก้ปัญหาข้ามความเห็นต่างอย่างมีพลังด้วยอปริหานิยธรรม ร่วมรักษาวิถีแห่งประเพณีวัฒนธรรม ดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา ร่วมประสานใจด้วยวิถีการสื่อสารอย่างสันติ^{๒๕}

๑.๕.๑๙ พระมหาเสกสรรค์ อคฺคจारी (แก้วทรัพย์) ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาวัด ในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ เข้ามามีบทบาทในการดำเนินการแสดงความคิดเห็น เพื่อการแก้ไขปัญหาชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ที่ตรงกับความต้องการที่แท้จริง และทำให้เกิดการคิดริเริ่มที่จะทำงานเพื่อส่วนรวมมากขึ้น เพื่อการรักษาผลประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนหรือท้องถิ่นของตน ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ชุมชนหรือท้องถิ่นต้องการ^{๒๖}

^{๒๔} บุญยวิทย์ ศิริรัตน์, บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาในการเสริมสร้างสังคมสันติสุขตามหลักสังคหัตถ์ ๔, **สารนิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาสันติศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๕๘), หน้า ๑-๒.

^{๒๕} พระวีระพจน์ ชาครธัมโม (ผลจันทร์), การมีส่วนร่วมของสตรีชาวพุทธในการเสริมสร้างชุมชนสันติสุขในจังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนอก ตำบลบ้านนอก อำเภอปานาเระ จังหวัดปัตตานี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาสันติศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๖} พระมหาเสกสรรค์ อคฺคจारी (แก้วทรัพย์), การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาวัด ในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒๘ .

๑.๕.๒๐ พระครูเกษม สุธิคุณ (แสงมณีรัตนกร) ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง กระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ต่อการพัฒนา โรงเรียนวิถีพุทธเขตลาดกระบัง สังกัดสำนักงานเขต พื้นที่การศึกษาประถมศึกษา กรุงเทพมหานคร ว่าการมีส่วนร่วมในการบริหาร หรือการทำงาน ร่วมคิด ร่วมกันวางแผนงาน ร่วมกันทำงาน ปัจจัยหนึ่งก็มาจากเพื่อนร่วมงานที่จะ สร้างแรงจูงใจในการทำงานร่วมกัน กำลังใจ นโยบายการทำงาน การกระจายอำนาจจาก ผู้บังคับบัญชา การมอบหมายงานจากผู้บังคับบัญชา การได้รับความไว้วางใจจากผู้บริหาร และเพื่อน ร่วมงาน ทั้งหมดนี้คือแรงจูงใจในการบริหารงาน เพื่อสร้างความสำเร็จให้องค์กรนั้น ๆ^{๒๗}

๑.๕.๒๑ พระมหาไพโรจน์ กนโก ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาการมีส่วนร่วม ในการส่งเสริมการจัดการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ของพระสังฆาธิการในจังหวัดนครราชสีมา ได้กล่าวความหมายการมีส่วนร่วม หมายถึง วิธีการบริหาร ที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและมีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานเข้าร่วมกัน วางแผนตัดสินใจ ติดตามผลและร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงานร่วมกัน ด้วยความสมัครใจโดยการใช้ ความรู้ ความสามารถ ความคิดสร้างสรรค์ ความเชี่ยวชาญ และทรัพยากรร่วมกันในการแก้ปัญหา พัฒนางาน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ และได้รับผลประโยชน์ ร่วมกัน^{๒๘}

๑.๕.๒๒ พระมหานิพนธ์ อธิสโก (ทองดินอก) ได้วิจัยเรื่อง “สถานภาพและบทบาท ของสตรีในคัมภีร์ธัมมปาฎฐากถา” พบว่า พระพุทธองค์ทรงมีความเห็นว่าสตรีมีคุณสมบัติไม่ได้ด้อยไปกว่าบุรุษ จึงทรงให้ความสำคัญกับสตรีและปฏิบัติต่อสตรีด้วยพระมหากรุณา สรุบทศนะที่ พระพุทธศาสนามีต่อสตรี ในประเด็นที่สำคัญดังต่อไปนี้คือสตรีก็มีศักยภาพในการบรรลุธรรมเหมือน บุรุษ ทรงให้โอกาสในการฟังธรรมและการปฏิบัติตนตามหลักการของพระพุทธศาสนาเท่า ๆ กับบุรุษ หากพระพุทธองค์พิจารณาเห็นว่าสตรีมีอินทรีย์แก่กล้าพร้อมจะบรรลุธรรม แม้จะมีอุปสรรคพระองค์ก็ จะเสด็จไปโปรด สตรีบางคนที่มีปัญญา เฉลียวฉลาดมีปฏิภาณในการใช้ชีวิต มีความกล้าหาญก็จะ

^{๒๗} พระครูเกษม สุธิคุณ (แสงมณีรัตนกร), กระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ต่อการพัฒนา โรงเรียนวิถีพุทธเขตลาดกระบัง สังกัดสำนักงานเขต พื้นที่การศึกษาประถมศึกษา กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารจัดการคณะสงฆ์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๒.

^{๒๘} พระมหาไพโรจน์ กนโก, การศึกษาการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการจัดการศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารจัดการ คณะสงฆ์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘๒.

ได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิต สตรีมีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระศาสนา เช่นกรณีให้พระนางมัลลิกาเทวีจัดการถวายทาน ด้านการคุ้มครองพระศาสนา เช่น กรณีพระนางวิสาขาอุบาสีการร่วมชำระอธิการณกรณีภิกษุณีผู้เป็นมารดาพระกุมารกัสสปะถูกสงสัยว่าตั้งครรภ์ เมื่อเกิดภัยแก่พระศาสนาทั้งพระพุทสาวกและพุทธสาวิกาต้องร่วมมือกันปกป้องคุ้มครองพระพุทศาสนา^{๒๙}

๑.๕.๒๓ สุวิบูลย์ จำรูญศิริ ได้วิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์พัฒนาการด้านการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทศาสนาในประเทศไทย” พบว่า การอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทศาสนา หมายถึง การทำนุบำรุงส่งเสริม ช่วยเหลือพระพุทศาสนา และการระงับภัยพระพุทศาสนาทั้งภายในและภายนอก และรักษาหลักคำสอนพระพุทศาสนาให้ทรงคุณค่าและสาระสำคัญตามพระไตรปิฎกของไทยการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทศาสนามีความสำคัญต่อพระพุทศาสนาเป็นอย่างยิ่ง พระพุทศาสนาจะเจริญขึ้นหรือเสื่อมลงก็ขึ้นอยู่กับ การอุปถัมภ์และคุ้มครองด้วยเช่นกัน เพราะพระพุทศาสนาเป็นสิ่งที่มีความค่าสูงสุด ที่ชาวไทยภาคภูมิใจมาในอดีตและหวงแหนไว้เป็นสมบัติของชาติไทยตลอดไป^{๓๐}

๑.๕.๒๔ พระเจริญพงษ์ ธมมทีโป (วิชัย) ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักอริยสัจ ๔ ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนประถมศึกษาอำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี การบริหารแบบมีส่วนร่วม ถือเป็นการกระจายอำนาจทางการศึกษา มีความเป็นอิสระและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในการจัดสรรงบประมาณ มีอำนาจจากการบริหารและจัดการทั้งด้านหลักสูตร การพัฒนาบุคลากรและงบประมาณได้สะดวกมากขึ้นแนวทางในการจัดการศึกษา โดยการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาจะต้องมีการรณรงค์ในการสร้างจิตสำนึกของการมีส่วนร่วม โดยการสร้างให้ประชาชนเข้าใจบทบาทและหน้าที่ ตามการปกครองระบอบประชาธิปไตย เข้าใจเกี่ยวกับการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษา แนวการจัดการศึกษา

^{๒๙} พระมหานิพนธ์ อหีสโก (ทองดินอก), “เรื่องสถานภาพและบทบาทของสตรีในคัมภีร์ธัมมปาฏฐาภคา”, รวมบทความวิชาการ โครงการสัมมนา “วิทยานิพนธ์ดีเด่นประจำปี ๒๕๕๔”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗๑.

^{๓๐} สุวิบูลย์ จำรูญศิริ, “การวิเคราะห์พัฒนาการด้านการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทศาสนาในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖). หน้าบทคัดย่อ

จะต้องให้คณะกรรมการสถานศึกษาเข้ามามีส่วนร่วม ในการกำหนดรูปแบบและวิธีการ ให้สอดคล้อง กับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน^{๓๑}

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่าสตรีไทยเข้าใกล้ศาสนามากกว่า บุรุษ และสตรียึดมั่นในเรื่องศีลธรรม ชอบทำบุญ เข้าวัดฟังธรรม ถ้าสตรีได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมใน กิจกรรมจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสังคมโดยรวม สตรีสามารถสร้างความหลากหลายในการ พัฒนา เนื่องจากสตรีมีมุมมองที่ละเอียดอ่อนกว่า ส่วนบุรุษจะมีมุมมองในภาพกว้าง ถ้าทำงานร่วมกัน ก็จะเกิดความสมดุล ผลงานด้านศาสนาของสตรีที่ประจักษ์ให้เห็นเป็นรูปธรรมก็จะเกิดในมิติของ นักบวชคือแม่ชีที่มีการเผยแผ่ธรรม แต่ผลงานด้านการส่งเสริมศาสนาของฆราวาสยังไม่มีปรากฏ เด่นชัดนอกจากเรื่องของการทำบุญ บริจาคทาน เข้าวัด ฟังธรรมทั่ว ๆ ไป ดังนั้นจึงควรศึกษาอีกมิติ ของสตรีที่ทำงานด้านศาสนาร่วมกับพระสงฆ์ในองค์กรพระพุทธศาสนาที่ไม่ใช่แค่วัดเพื่อเป็นการสื บทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ แม้ว่าในมุมมองของสังคมอาจมองว่าสตรีเข้ามามีผลต่อพฤติกรรม ต่อ ความบริสุทธิ์ของศีลในพระสงฆ์ ดังนั้นเราควรจะศึกษาว่าหาแนวทางว่าจะทำอย่างไรที่จะส่งเสริมให้ สตรีกับพระสงฆ์ทำงานร่วมกันได้ตามแนวคิดดั้งเดิมที่พระพุทธเจ้าวางไว้ให้สตรีทำงานด้วยกันกับพระ เป็นสังคมพุทธบริษัท ๔ ที่เราต้องนำเอาศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้เพื่อเป็นแนวทางการป้องกันปัญหา และเรียนรู้สังคมที่เปลี่ยนแปลง

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง“สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อ การพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” มีระเบียบวิธีดำเนินการวิจัยที่มุ่งวิเคราะห์ผล ของการศึกษาโดยมีวิธีการดังต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ ศึกษาแนวคิด หลักการ ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม แนวคิดหลักธรรมใน พระพุทธศาสนาในการอยู่ร่วมกัน บทบาทของสตรีต่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนา โดยผู้วิจัยได้ รวบรวมข้อมูลจากทั้งคัมภีร์พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย งานวิจัย เอกสารวิชาการ บทความที่เกี่ยวข้องจากเอกสารต่างๆ และ เว็บไซต์ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการรวบรวม

^{๓๑} พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป (วิชัย), การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักอริยสัจ ๔ ของคณะกรรมการ สถานศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕๖ .

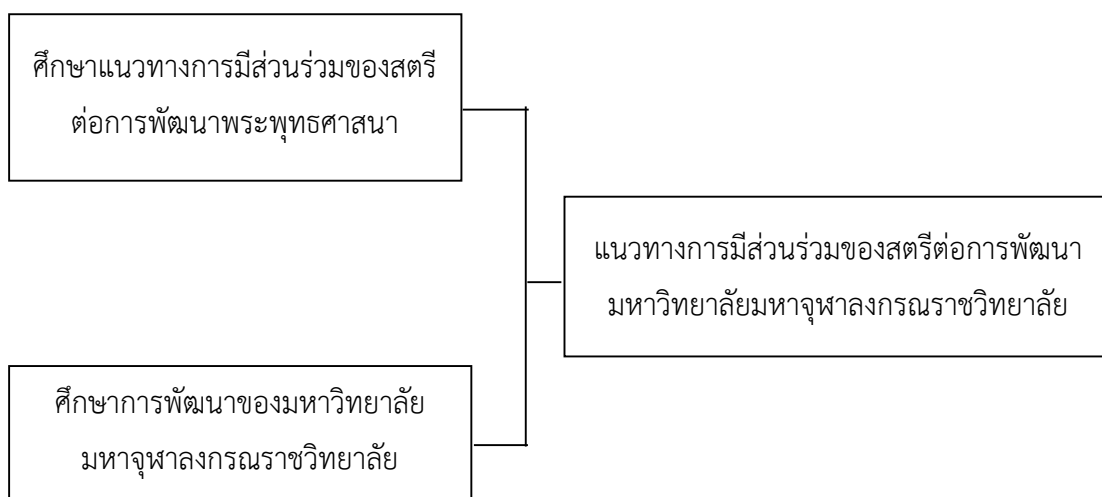
แนวคิด ทฤษฎีต่างๆ เพื่อเป็นฐานนำไปวิเคราะห์หาแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นที่ ๒ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นจากการนำแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบคิดสำหรับการออกแบบคำถามที่จะทำการสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างโดยผู้วิจัยได้ให้ผู้ทรงคุณวุฒิในหลักสูตรสันติศึกษาจำนวน ๓ ท่านตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาและความสอดคล้องของเนื้อหา เมื่อได้ประเด็นคำถามแล้วผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่างตามที่ระบุไว้ในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยใช้การบันทึกเสียง และกล้องถ่ายรูป นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ทำการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมเพื่อประกอบการวิเคราะห์

ขั้นที่ ๓ ผู้วิจัยได้นำเทปบันทึกเสียงสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างมาถอดเทปและสกัดประเด็นที่ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ตอบไว้ตรงกันและคัดแยกประเด็นที่ให้ไว้ไม่เหมือนกัน วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์ อธิบาย ตีความ และสังเคราะห์อย่างเป็นระบบเพื่อจัดทำและนำเสนอเป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์ในโอกาสต่อไป จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากภาคสนามมาวิเคราะห์ประกอบกับข้อมูลแนวคิดทฤษฎีตามที่ปรากฏในขั้นตอนที่ ๑ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องของแนวคิดทฤษฎีกับปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ศึกษา และได้นำเสนอเป็นบทเรียนแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นที่ ๔ สรุปผลการวิจัยในเชิงพรรณนา โดยวิเคราะห์แนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของสตรีท่ามกลางสังคมสงฆ์ได้มองเห็นถึงความความสามารถ ความตั้งใจทัศนคติที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์กรพระพุทธศาสนา และเพื่อให้สตรีได้ตระหนักถึงความสำคัญในการรักษาภาพลักษณ์ของมหาวิทยาลัย และดำรงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม จารีตในการปฏิบัติตนต่อบรรพชิต เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และร่วมกันพัฒนามหาวิทยาลัยให้เป็นที่รู้จักและเป็นสมบัติของโลกสืบต่อไป

๑.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย



แผนภาพที่ ๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับการวิจัย

- ๑.๘.๑ แสดงให้เห็นถึงคุณค่าความสำคัญของสตรีที่ได้อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา
- ๑.๘.๒ ได้ทราบประวัติและพัฒนาการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๑.๘.๓ ได้ทราบถึงข้อจำกัดในการทำงานของสตรีในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๑.๘.๔ ได้แนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทที่ ๒

แนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนาพระพุทธศาสนา

การศึกษาวิจัยบทนี้จะเน้นศึกษาที่แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมและบทบาทสตรีในสมัยพุทธกาล โดยศึกษาเอกสาร แนวคิดทฤษฎี คำสอนทางพระพุทธศาสนา และประวัติสตรีต้นแบบในฐานะอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- ๓.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- ๓.๒ บทบาทของสตรีต่อการมีส่วนร่วม
- ๓.๓ บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา
- ๓.๔ คุณสมบัติของสตรีในฐานะอุบาสิกา
- ๓.๕ บทบาทสตรีต้นแบบในสมัยพุทธกาล
- ๓.๖ ประวัติโดยย่อสำหรับสตรีในพระพุทธศาสนา
- ๓.๗ คุณค่าและความสำคัญของสตรีในสมัยพุทธกาล
- ๓.๘ ปัจจัยส่งผลสำเร็จต่อบทบาทสตรีในฐานะอุบาสิกา
- ๓.๙ สรุป

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

๒.๑.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (Participation) คือ การมีส่วนร่วมกับคนอื่นในการกระทำบางอย่างหรือบางเรื่อง ความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ ความรู้สึก นึกคิดของแต่ละคนที่มีต่อกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม เป็นแรงกระตุ้นที่ช่วยทำให้เกิดความสำเร็จ เกิดความรับผิดชอบต่อกิจกรรมร่วมกันด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) เข้าไปช่วยเหลือ (Contribution) และมีความรับผิดชอบ (Responsibility) ซึ่งจะเกิดขึ้นทุกระดับของสายบังคับบัญชาใน ๓ ลักษณะ คือ มีการช่วยเหลือ มีการ

ให้อำนาจ และมีขอบเขตภาระงาน^๑ เกี่ยวข้องในการดำเนินงานส่งเสริม ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง^๒

การมีส่วนร่วมนั้นเป็นอำนาจในการตัดสินใจของบุคคล กลุ่ม องค์กร ในการเข้าร่วม กระบวนการทำงานหนึ่งที่อาศัยความพร้อมเพรียงกัน เพื่อสร้างพื้นที่ทั้งด้านการทำงาน และด้านจิตใจ ที่จะมุ่งไปสู่ความสำเร็จตามเป้าประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพความคิด ระบบความเชื่อ และความยึดมั่นถือมั่นภายในตัวตนของแต่ละบุคคล แต่ละหน่วยงาน แต่ละองค์กร อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับกาลเวลาแต่ละยุคแต่ละสมัยอีกด้วย หากจะกล่าวว่าการมีส่วนร่วม เป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม (Teamwork) ที่มีประสิทธิภาพในการ พัฒนา ก็คงไม่แปลกเพราะการมีส่วนร่วมทำให้ผู้เกี่ยวข้อง หรือผู้มีส่วนร่วมทั้งหมดสามารถเข้าใจ สถานการณ์ของงานโดยภาพรวมทั้งหมด โดยเฉพาะการทำให้รู้สึกว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของหน่วยงาน กลุ่ม องค์กร ที่อยู่ในกระบวนการคิดริเริ่มตัดสินใจ วางแผนงาน และดำเนินงาน เป็นต้น ที่ส่งผลให้ เกิดการอุทิศตนในการปฏิบัติงานนั้นๆ มากยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปตาม แนวทางที่ได้วางไว้ โดยแบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น ๕ ขั้นตอน คือ

- ๑) การมีส่วนร่วมในการค้นหา
- ๒) การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาร่วมกันในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุ ที่มาของปัญหา
- ๓) การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการ และวางแผนร่วมกันในการแก้ปัญหา
- ๔) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผน
- ๕) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล วิเคราะห์ปัญหาอุปสรรค และปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดผลสำเร็จ

การเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคม จัดทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น และเป็นการปฏิบัติตามแผนการ หรือโครงการต่างๆ ด้วยความสมัครใจ^๓ สอดคล้องกับ **เจมส์ คีตส์ ปิ่นทอง**^๔ ซึ่งให้ความหมาย

^๑ Oxford University, *The Oxford English Dictionary*, London: Oxford University Press, 1993.

^๒ William, E. (1976). *Electoral Participation in a Low Stimulus Election*. Rural Development. 4(1): pp. 111-124.

^๓ เสน่ห์ จามริก, *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐.

^๔ เจมส์ คีตส์ ปิ่นทอง, *การบริหารการพัฒนาชนบท*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๐.

สอดคล้องกับ **อคิน รพีพัฒน์**^๕ กล่าวถึง กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา คือ

- ๑) การมีส่วนร่วมในการพัฒนา คำนึงปัญหา และสาเหตุของปัญหา
- ๒) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ
- ๓) การมีส่วนร่วมในการลงทุน และปฏิบัติงาน
- ๔) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

หลักการดังกล่าว สะท้อนกระบวนการที่กลุ่มคนซึ่งในอดีตที่ผ่านมา นั้น เป็นผู้ที่ยู้งนอก หรือกลุ่มคนยากจนส่วนใหญ่ได้มีทั้งสิทธิและโอกาสในการควบคุมทรัพยากรและสถาบันต่างๆ ในสังคมรวมถึงได้เข้าจัดการการใช้ปัจจัยการผลิตและทรัพยากรที่อยู่ด้วยตนเองโดยไม่มีผู้กำหนดให้^๖

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การเข้าไปร่วมอย่างจริงจังในกระบวนการดำเนินการตัดสินใจทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของกระบวนการการวางแผนซึ่งมีการกำหนดรูปแบบการทำงาน เป็นการที่ปัจเจกบุคคล กลุ่ม และชุมชน มีความเห็นพ้องต้องกันในเรื่องที่จะเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามความประสงค์ของตนจนมาสู่การตัดสินใจกระทำการ เพื่อให้บรรลุถึงความประสงค์นั้นๆ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในการกำหนดนโยบาย การบริหารจัดการทรัพยากร การบริหารจัดการชุมชน คน ทุนของชุมชน

๒.๑.๒ ขั้นตอนวิธีการของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม คือ การตัดสินใจใดก็ตาม ส่งผลกระทบบถึงบุคคลต่างๆ บุคคลเหล่านั้นควรจะเป็นผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจนั้น เพื่อให้ผลที่ตามมาเป็นไปตามที่เขาต้องการแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นสาระสำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนา นักวิชาการได้ประมวลเป็นแนวคิดหลัก และได้จำแนก รูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วม ดังนี้

ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกสุดที่ต้องกระทำ คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชาชนที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้อง

^๕ อคิน รพีพัฒน์, *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย*, อ่างใน ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (บรรณาธิการ), *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*, กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๐๔-๑๑๑.

^๖ สุรัสวดี หุ่นพยนต์, “ปัจจัยที่มีผลต่อการไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนของประชาชนยากจน: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านเขาดิน ตำบลวังน้ำลึก อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์”, *วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘).

ดำเนินการไปเรื่อยๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานโครงการนั้นได้มาจากคำถามว่าใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้างและจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารการงานและการประสานงานและการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ทางบวกและผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้นสิ่งสำคัญจะต้องสังเกต คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectation) ซึ่งมีอิทธิพลสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้^๗

การมีส่วนร่วม มีขั้นตอนกระบวนการ การกระทำที่มีความสมัครใจเข้ามามีส่วนร่วม ในการกำหนดการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้บุคคลเกิดความพอใจในการทำงานและมีแรงจูงใจที่จะมุ่งสู่ความสำเร็จในชีวิตการทำงาน ตลอดจนทำให้เขาได้รับการยอมรับ (Recognition) มีความรับผิดชอบ (Responsibility) และเกิดความนับถือตนเองมากขึ้น (Self-esteem) การเข้ามาร่วมกันแสดงความคิดเห็น การวางแผนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ การกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของตนเอง ของกลุ่ม องค์กร หรือชุมชน ตลอดจนการร่วมกันรับผิดชอบ แก้ไขปัญหาและรับผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นการให้ประชาชนมีการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกิจกรรมนั้น ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหัวใจของการพัฒนา ทั้งการพัฒนาตนเองและพัฒนาท้องถิ่นและสังคม

๒.๑.๓ ประเภทของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของบุคคลจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องและการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องจะส่งผลให้เกิดความผูกพันต่อหน่วยงานและภารกิจที่ตนเองมีส่วนร่วม โดยการใช้ความพยายามหรือใช้

^๗ Cohen, J.M., & Uphoff, N.T. (1981). Rural Development Participation: Concept and Measure for Project Design Implementation and Evaluation: Rural Development Committee Center for international Studies, New York: Cornell University Press, 1981: pp. 213-214.

ทรัพยากรบางอย่างส่วนตนในกิจกรรมที่มุ่งสู่การพัฒนา โดยการมีส่วนร่วมต้องมียุทธศาสตร์ประกอบของการเข้ามาเกี่ยวข้องในกิจกรรมการพัฒนา ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน หรือทรัพยากรบางอย่าง เช่น เงินทุน วัสดุ ในกิจกรรมการพัฒนา^๔ ในเชิงวิชาการแล้ว การมีส่วนร่วมใน ๕ มิติ คือ

๑. การมีส่วนร่วมแบบประจันหน้ากัน (Confrontation) คือ เป็นการสะท้อนการแจกแจงแบ่งสรรอำนาจในการตัดสินใจที่ผิดไปจากเดิม จึงอาจเป็นการประจันหน้าระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มสังคม กลุ่มชนชั้นต่าง ๆ กับหน่วยงานที่ตั้งขึ้นมั่นคงแล้วและไม่ยอมเปลี่ยนแปลง (Immobile Establishments) ซึ่งหมายถึงหน่วยงานของทางราชการ

๒. การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของกลุ่ม และขบวนการในการเข้าร่วม (Group and process) โดยการวิเคราะห์ถึงโครงสร้าง วิธีดำเนินการ ตลอดจนสภาพแวดล้อมของกลุ่มได้ก่อให้เกิดพลังในการเข้าร่วมมากน้อยแค่ไหน โดยเฉพาะรูปแบบ และลักษณะรวมทั้งสัมพันธภาพระหว่างผู้นำและผู้ตามในกลุ่ม

๓. การมีส่วนร่วมเป็นประสบการณ์เฉพาะบุคคล (Individual) จากคำนิยามการมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของพฤติกรรมกลุ่ม แต่ขณะเดียวกันการตัดสินใจเข้าร่วมเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล

๔. การมีส่วนร่วมเป็นโครงการ (Project) ในวงราชการหรือองค์กรระหว่างประเทศการมีส่วนร่วมของประชาชนจะมุ่งไปที่โครงการ ซึ่งถูกกำหนดขึ้นเพื่อส่งเสริมการพัฒนาเฉพาะด้าน และมุ่งให้ผู้ได้รับประโยชน์มีส่วนร่วมในบางระดับแต่จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับลักษณะของโครงการ

๕. การมีส่วนร่วมเป็นนโยบาย (Policy Making) ตามความหมายกว้างเป็นการมองการมีส่วนร่วมเป็นเรื่องเดียวกับการเป็นประชาธิปไตย คือการยอมรับให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย^๕

๒.๑.๔ คุณค่าและความสำคัญของการมีส่วนร่วม

การที่บุคคลหรือคณะบุคคล เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนการทำประโยชน์ในเรื่องต่าง ๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจหรือกระบวนการบริหาร และ

^๔ ธวัช เบญจาทิกุล, ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามีส่วนร่วมของชาวเขาในการพัฒนา กรณีศึกษา: หมู่บ้านชาวเขาชนเผ่าเลีการประกวดหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างของศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ.๒๕๒๗, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙.

^๕ เพอซ แอนดรูว์และสตีเฟน แมทธิส (Pearse Andrew & Stiefel Matthias), อ้างใน ปรชญา เวสารัตถ์, การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท, รายงานการวิจัย, หน้า ๔๗.

ประสิทธิผลขององค์กรขึ้นอยู่กับกระบวนการตัดสินใจหรือการรวมพลังของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับองค์กรนั้นในการปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเป้าหมาย ก่อให้เกิดการรวมพลังความคิดสติปัญญา เกิดความผูกพันต่อกิจกรรมและองค์กรในที่สุด^{๑๐} โดยรวมก่อให้เกิดคุณค่าและความสำคัญ ดังนี้

๑. เกิดการเปิดโอกาส บุคคลหรือกลุ่มบุคคลได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตามผล การเข้ามามีส่วนร่วมจะช่วยให้ผู้เข้าร่วมมีความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและมีศักดิ์ศรี อีกทั้งจะกระตุ้นให้ทุกฝ่ายได้สำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบ^{๑๑}

๒. เกิดการทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นกระบวนการพัฒนาที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เห็นตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่การร่วมค้นปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยี ในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามผล รวมทั้งการรับประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการโดยโครงการจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน^{๑๒}

๓. เกิดการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันจะมีผลกระทบถึงตัวเอง ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ และเชื่อว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง^{๑๓}

๔. เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เกิดกระบวนการที่เกิดจากการเกี่ยวข้องของบุคคล กลุ่มบุคคล สมาคม หรือองค์การต่าง ๆ ซึ่งอาจเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ อารมณ์ สังคม อันเป็นเหตุเข้าใจให้เกิดการมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม ตัดสินใจ วางแผนปฏิบัติตลอดจนติดตามและประเมินผล เพื่อให้ชุมชนตระหนักว่าตนเองเป็นเจ้าของโครงการ^{๑๔}

^{๑๐} เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, ปัญหาและแนวโน้มเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารการศึกษา, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗), หน้า ๑๘๗.

^{๑๑} เมตต์ เมตต์การุญจิต. (๒๕๕๓). การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: บุ๊คพอยท์.

^{๑๒} ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๘.

^{๑๓} ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๐.

^{๑๔} สุจินต์ กลัดประสิทธิ์, การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม, สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐), หน้า ๔๗.

๖. เกิดการเสียสละ การที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องของกับเรื่องนั้นๆ ได้เสียสละทรัพยากรส่วนตัวเช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถแรงงาน เงินทุน เพื่อพัฒนาชุมชน^{๑๕} การอุทิศตนช่วยเหลือผู้อื่น

๗. เกิดความสามัคคี การมีส่วนร่วมสะท้อนการมีศีลธรรมอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี ก็จะทำให้โลกสงบร่มเย็นได้^{๑๖}

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือหลายฝ่าย ได้เข้ามาร่วมกิจกรรมตามที่กำหนดไว้ ซึ่งมีผลมาจากการเห็นพ้องต้องกันที่จะเปลี่ยนแปลง เป็นการระดมความคิดและศักยภาพต่าง ๆ ที่มีอยู่ มาร่วมกันคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตามประเมินผล ร่วมระดมทรัพยากร ร่วมกันแก้ปัญหา และร่วมกันรับผลประโยชน์ อันเป็นการสร้างจิตสำนึกหน้าที่ความรับผิดชอบเพราะการมีส่วนร่วมมีผลให้บุคคลมีความผูกพันต่อองค์กร รู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่า อันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปสู่เป้าหมาย บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมดังกล่าวนั้นอาจจะไม่จำเป็นที่จะต้องมีการเข้าร่วมโดยตรงก็ได้แต่อาจจะเป็นผู้สนับสนุนแทน การมีส่วนร่วมอาจเป็นการเสียสละทรัพยากรส่วนตัวไม่ว่าจะเป็นทุนทรัพย์ หรือร่างกาย หรือแม้แต่เพียงแค่ร่วมรับรู้ก็ถือว่าเป็นส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นแล้ว หากจะกล่าวตามปรัชญาก็กล่าวได้ว่ามนุษย์มีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม เป็นที่ยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจ ด้านแนวคิดตะวันออกกล่าวว่าการอยู่ร่วมกันเนื่องมาจากมีความเกี่ยวเนื่อง เกี่ยวพันกัน มีอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อม คนที่อยู่ร่วมกันต้องมีศีลธรรมเพื่อความสามัคคี ส่วนการมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติถือเป็นพระโพธิสัตว์

๒.๒ บทบาทของสตรีต่อการมีส่วนร่วม

๒.๒.๑ ความหมายของบทบาทสตรี

คำว่า “สตรี” เป็นศัพท์ภาษาสันสกฤต หมายถึง สุภาพสตรี หรือผู้หญิง (woman) ส่วนในภาษาบาลีมีคำที่ใช้เรียกชื่อสตรีอยู่หลายคำ เช่น คำว่า อิตถิ หรือ อิตถิเทศ (ผู้หญิง) มาตุคาม (ผู้หญิงหรือแม่บ้าน) นารี (หญิงสาว) ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้คำ

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาคณะสงฆ์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒.

^{๑๖} พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาส), คู่มือมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา , ๒๕๓๕), หน้า ๒๕๒.

จำกัดความของคำว่า สตรีไว้ดังนี้ สตรี (สตรี) เป็นคำนาม หมายถึง ผู้หญิง หรือเพศหญิงคู่กับบุรุษ^{๑๗} คำว่า “บทบาท” หมายถึง การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู เป็นต้น บทบาทของสตรีที่พึงกระทำตามหน้าที่ที่ถูกกำหนดไว้ตามสถานภาพแห่งสตรีนั้นๆ

๒.๒.๒ ศักยภาพของสตรีในมุมมองนักวิชาการ

บทบาทของหญิงตั้งแต่พุทธศาสนา ผู้หญิงจะต้องได้รับการศึกษาทางพุทธศาสนาอย่างจริงจัง จนกระทั่งสามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ หรือ “คุรุ” (guru) ได้^{๑๘} พระพุทธเจ้าทรงประกาศรับรองศักยภาพทางจิตวิญญาณของผู้หญิงว่าเสมอภาคและทัดเทียมกับชาย ความแตกต่างระหว่างเพศมิได้เป็นอุปสรรคในการบรรลุธรรมที่สูงสุดแต่อย่างใด ความสำเร็จทั้งระดับโลกียธรรมและโลกุตระธรรม ผู้หญิงสามารถที่จะบรรลุได้^{๑๙} ผู้หญิงมีศักยภาพในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหา มีศักยภาพในการพัฒนาตนเอง และสามารถช่วยผู้อื่นให้เกิดการพัฒนาได้ ถ้าร่วมมือรวมพลังกันหนุนนำ จะทำให้เกิดองค์กรต่างๆ ที่มีประโยชน์แก่สังคมโลก^{๒๐} ส่วนใหญ่สังคมในกลุ่มผู้ชายจะติดยึดอยู่กับความเชื่อเก่าๆ เกี่ยวกับผู้หญิง เช่น การแบ่งแยกแรงงานตามพื้นฐานทางเพศ การครอบงำเกี่ยวกับผู้ชาย จะมีค่านิยมสูงกว่าผู้หญิง ดังนั้น ลักษณะของผู้ชายจึงมีเกียรติภูมิสูงกว่าผู้หญิง ทำให้ครอบงำค่านิยมของวัฒนธรรมองค์กรที่มักชื่นชม ให้รางวัลและให้ความเคารพผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ซึ่งเป็นอุปสรรคในการเข้าไปมีส่วนร่วมหรือเข้าไปมีบทบาทของผู้หญิงในกิจกรรมการแก้ปัญหาต่างๆ ทางสังคม^{๒๑} ปัจจุบันบทบาทของสตรีประเทศที่พัฒนาแล้วจะเกิดการเปลี่ยนแปลง เพราะผลพวงของเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมืองและสังคมที่ต้องได้รับการพัฒนา จึงควรผสมผสานสตรีเข้าใน

^{๑๗} ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๑๕.

^{๑๘} Rita M.Gross, **Buddhism after Patriarchy**, (Albany: State University of New York Press, 1993), p. 20.

^{๑๙} Elizabeth J. Harris, **Buddhism Women Across Culture: Realization**, (New York: University of New York Press, 1999). p. 49.

^{๒๐} สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, “**มิติสตรีวิถีสังคมไทย**”, ประชุมวิชาการประจำปี ๒๕๔๖, (กรุงเทพมหานคร: อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

^{๒๑} Chetwynd Jame and Hartnett Oonagh, **The Sex Role System**, (London: Routledge Kegan Paul, 1978), pp.79-80.

กระบวนการพัฒนา สตรีควรได้รับการดูแลเป็นพิเศษ^{๒๒} โดยรวมศักยภาพของสตรีสามารถรู้ได้จากมุมมองนักวิชาการ ดังนี้

๑. **การบรรลุธรรม** สมัยพุทธกาลถึงปัจจุบัน”พบว่าเส้นทางบรรลุธรรมของอริยบุคคลของสตรีมีมาตั้งแต่พุทธกาล กล่าวถึงประวัติและปฏิปทาของภิกษุณีที่บรรลุธรรมในสมัยพุทธกาล นอกจากภิกษุณีแล้วยังมีแม่ชีที่สามารถบรรลุธรรมขั้นสูง รวมทั้งได้รับการยอมรับที่มีชื่อเสียงในปัจจุบันอย่างมากอีกด้วย^{๒๓}

๒. **การแก้ปัญหา** ผู้หญิงมีบทบาทอย่างมากในการนำมนุษยธรรมมาสู่มนุษยชาติ โดยเฉพาะเพื่อเรียกร้องสิทธิ หรือผลักดันให้เกิดกิจกรรมตามเป้าหมายเพื่อให้ปัญหาได้รับการแก้ไข เป็นพลวัตแห่งการกระทำ คือ ต้องทำให้เกิดการกระทำ เริ่มตั้งแต่การเปิดเวที เปิดพื้นที่ให้การสนับสนุนหรืออื่นๆ เพื่อให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทมากขึ้น^{๒๔}

๓. **ความเป็นผู้นำ** ผู้หญิงเป็นกำลังเปลี่ยนแปลงเพื่อแสวงหาหนทางทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชีวิตของผู้หญิง ให้ไปสู่สถานะที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นไปได้ด้วยโดยผ่านปฏิบัติการที่แตกต่างหลากหลาย เช่นการปรับเปลี่ยนทัศนคติ “การยกระดับจิตสำนึก” (consciousness raising) หรือ “การถอดรื้อวาทกรรมชุดชายเป็นใหญ่”^{๒๕}

๔. **บทบาทเพศสภาพ** สตรีกับการพัฒนา การแบ่งแยกบทบาททางเพศระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย รวมทั้งการกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ แต่ละเพศในระดับครอบครัวและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการพัฒนา ก่อเกิดแนวทางการส่งเสริมให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทขึ้นในหลายสังคม เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายในการส่งเสริมบทบาท แต่ละเพศให้เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาสังคมได้อย่างเต็มตามศักยภาพ^{๒๖}

^{๒๒} สุธีรา ทอมสัน และคณะ, (เอกสารแปล), แนวความคิด: บทบาทของสตรีไทยในการพัฒนาประเทศ, (กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๓๐.

^{๒๓} นารีรัตน์ อ.พิพัฒน์, เส้นทางบรรลุธรรม ภิกษุณี-แม่ชี จากสมัยพุทธกาลถึงปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๕๔), หน้า ๔-๕.

^{๒๔} อุ่นเรือน ทองอยู่สุข, มิติสตรี วิถีสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓.

^{๒๕} ฉลาดชาย รมิตานนท์, มิติมุมมองสตรีนิยมกับกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี พ.ศ.๒๕๕๕, ประชาไท [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.prachatai.com/node/๓๘๗๔>, [๓ ธันวาคม ๒๕๖๑].

^{๒๖} ภัสสร ลิมานนท์, บทบาทเพศสภาพสตรีกับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑-๒.

๕. **ขบวนการพุทธใหม่** ผู้หญิงกับพื้นที่ทางศาสนาในประเทศไทย การแสดงบทบาทของกลุ่มสตรีเพศในภาพลักษณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภิกษุณี แม่ชี หรืออุบาสิกา ที่จะทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาโดยข้ามความเป็น “เพศ”^{๒๗}

๖. **สถานภาพและบทบาทภิกษุณีในไต้หวัน** ผู้หญิงบวชแล้วผู้หญิงมีความสามารถในการดำรงชีวิตเป็นนักบวช เป็นนักพรต ได้เท่าเทียมกับผู้ชาย ความสามารถในการเป็นผู้สืบสานนิกายทำได้เท่าเทียมพระภิกษุ^{๒๘}

๗. **เสรีและความเท่าเทียม** พระองค์ทรงแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติต่อสตรีอย่างยุติธรรม เช่น ทรงให้สิทธิแก่บุรุษ และสตรีเสมอกันในการพึงธรรม ทรงคำนึงถึงเป็นในทางพิจารณาทางปัญญา ทรงให้สิทธิเสรีภาพทางศาสนา ในการเข้าเป็นสมาชิกในสังฆมณฑล และทรงประทานธรรมให้แก่ทั้งชายและหญิง เป็นแนวคิดความเสมอภาคที่สำคัญอย่างหนึ่งที่มีมาก่อนการเกิดแนวคิดสิทธิมนุษยชน^{๒๙}

กล่าวโดยรวมศักยภาพสถานภาพสตรี พบว่าบทบาทสตรีในฐานะชาวพุทธในด้านการส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา สตรีใส่ใจทำนุบำรุงศาสนามากกว่าบุรุษ แต่สตรีไม่นิยมถือครองเพศเป็นนักบวชเหมือนบุรุษ และสตรีมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองและสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ และในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ควรจะผสมผสานให้สตรีเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา และในทางพระพุทธศาสนาพบว่าสตรีมีศักยภาพในการบรรลุธรรมได้เหมือนกับบุรุษ ความแตกต่างระหว่างเพศไม่ใช่อุปสรรค ดังนั้นการที่จะพัฒนาองค์กรควรจะให้สตรีเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ถึงแม้ว่าในแง่ของการส่งเสริมสนับสนุนให้สตรีได้รับโอกาสแสดงศักยภาพในการเข้าไปมีส่วนร่วมในบริบททางสังคมอาจยังมีข้อจำกัด

^{๒๗} พระระพีพันธุ์พิสิสโร, ขบวนการพุทธใหม่: ผู้หญิงกับพื้นที่ทางศาสนาในประเทศไทย, พุทธนวัตกรรมเพื่อพัฒนาประเทศไทยการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๔ ระดับนานาชาติครั้งที่ ๒, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๐), หน้า ๒๒.

^{๒๘} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, “สถานภาพและบทบาทภิกษุณีในไต้หวัน”, เสี่ยงธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๙.

^{๒๙} วีรณัฐ พรหมจักร, บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล : Women in Buddhism of Buddha 's era, (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านช้าง), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mbuslc.ac.th> [๕ กันยายน ๒๕๖๑].

๒.๓ บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา

สตรีที่มีชื่อปรากฏในวรรณคดีบาลีมีเป็นจำนวนมาก เมื่อทำการประมวณบทบาทหน้าที่พบว่า มีสถานะแตกต่างกันไป โดยแบ่งออกเป็นฐานะหรือหน้าที่ของความเป็นลูก ภรรยา สะใภ้ มารดา เป็นต้น^{๓๐} กล่าวคือ

๑ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะลูก

ผู้หญิงในฐานะลูก คือ ผู้หญิงตามสายเลือด จัดเป็น ๓ ประเภทเหมือนกัน คือ ลูกที่ดีกว่า เลิศกว่าพ่อแม่ในทางประพฤติปฏิบัติ เรียกว่า “อภิชาติบุตร”^{๓๑} ลูกที่ประพฤติปฏิบัติเสมอเหมือนพ่อแม่ ไม่มีอะไรดีวิเศษยิ่งขึ้นไปจากที่พ่อแม่ประพฤติปฏิบัติมา เรียกว่า “อนุชาติบุตร” และลูกที่มีความประพฤติปฏิบัติเลวกล้าวพ่อแม่ เรียกว่า “อวชาติบุตร” สตรีที่ดังกล่าวนี้ย่อมมีบทบาทในฐานะที่เป็นลูกไม่เหมาะสมหรือเหมาะสมน่านิยมชมชอบของปวงชน และน่ายึดถือเป็นทิวาณุกติได้

๒ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะภรรยา

ภรรยา หมายถึง “หญิงที่อยู่กินกับชายหรือหญิงที่เป็นคู่ครองของชาย”^{๓๒} ในพระไตรปิฎกจัดภรรยาไว้ ๗ ประเภท^{๓๓} คือ

๑. ภรรยาจุจพะณฆาต คือ ภรรยาที่คิดประทุษร้าย ไม่เกื้อกูลอนุเคราะห์
๒. ภรรยาจุจนางโจร คือ ภรรยาที่มุ่งจะยักยอกทรัพย์
๓. ภรรยาจุจนายหญิง คือ ภรรยาที่ไม่สนใจการงาน เกียจคร้าน
๔. ภรรยาจุจมารดา คือ ภรรยาที่เป็นผู้เกื้อกูลอนุเคราะห์ทุกเมื่อ
๕. ภรรยาจุจพี่สาวน้องสาว คือ ภรรยาที่เป็นเหมือนพี่สาวน้องสาว
๖. ภรรยาจุจเพื่อน คือ ภรรยาเห็นที่สามแล้วชื่นชมยินดี เหมือนเพื่อนเห็นเพื่อนผู้จากไปนานแล้วกลับมา เป็นหญิงมีตระกูล มีศีล มีวัตรปฏิบัติต่อสามี
๗. ภรรยาจุจทาสี คือ ภรรยาที่ถูกสามีขู่จะฆ่าจะเข่นตี ก็ไม่โกรธ สงบเสงี่ยมไม่คิดขุ่นเคืองสามี อดทนได้ ไม่โกรธ ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี

^{๓๐} เปรม หิมจันทร์. “บทบาทสตรีในอินเดียวรรณคดีบาลี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๘.

^{๓๑} ชู.อิติ. (บาลี) ๒๕/๗๓/๗๔/๒๗๘.

^{๓๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๖๕๖.

^{๓๓} อัง.สตตก. (บาลี) ๒๓/๖๓/๗๖/๗๘.

หน้าที่ของภริยา ๕ ประการที่พระพุทธองค์ได้กำหนดไว้ คือ ๑. จัดการงานดี ๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี ๓. ไม่ประพฤตินอกใจ ๔. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ ๕. ขยัน ไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง^{๓๔}

๓ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะสะใภ้

สตรีที่เป็นสะใภ้ของพ่อผัวแม่ผัว ปฏิบัติตัวให้เป็นที่รักใคร่ชอบพอกับคนเหล่านั้น ย่อมทำได้ตามที่ธรรมาจริยธรรมกล่าวสอนนางวิสาขา ก่อนที่จะส่งตัวนางไปอยู่กับพ่อผัว แม่ผัว ความว่า สตรีที่อยู่สกุลพ่อผัวแม่ผัวนั้นไม่ควรนำไฟข้างในออกไปข้างนอก, ไม่ควรนำไฟข้างนอกเข้าไปข้างใน, ควรให้แก่ผู้ที่ให้เท่านั้น, ไม่ควรให้แก่ผู้ที่ไม่ให้, ควรให้แก่ผู้ที่ให้และไม่ให้, ควรนั่งให้เป็นสุข, ควรกินให้เป็นสุข, ควรนอนให้เป็นสุข, ควรบูชาไฟ และควรเคารพเทวดาประจำบ้าน^{๓๕}

๔ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะมารดา

แม่ หมายถึง หญิงในฐานะที่เป็นผู้ให้กำเนิดแก่ลูกหรือคำที่ลูกเรียกผู้ให้กำเนิดตน มารดาตามกิริยาอาการที่มารดาอนุเคราะห์บุตร ตามที่เห็น ๆ กันอยู่ทั่วไป เป็นบทบาทของแม่ในฝ่ายคติโลกฝ่ายคติธรรม มารดามีสถานภาพ ชื่อว่า เป็นบุคคลสำคัญของบุตร ใน ๔ สถานะ ดังนี้

๑. เป็นพรหมของบุตร
๒. เป็นบูรพาจารย์ของบุตร
๓. เป็นผู้ควรของต้อนรับบูชาของบุตร
๔. เป็นผู้อนุเคราะห์หมู่สัตว์คือบุตร^{๓๖}

๕. บทบาทในฐานะภิกษุณี

พระพุทธเจ้าทรงประทานอุปสมบทแก่สตรีชาวศากยวงศ์ ซึ่งนำโดยพระนางปชาบดีโคตมี พระแม่นางจนถึงพระภิกษุณีสงฆ์ขึ้นในโลก แสดงให้เห็นว่าท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อสถานภาพของสตรี เป็นท่าทีที่ก้าวหน้าให้เกียรติและให้ความสำคัญแก่ผู้หญิงอย่างเสมอเหมือนชาย^{๓๗} ชายหรือหญิงที่สามารถบรรลุนิพพานหรือเป็นบัณฑิตได้ สตรีสามารถเป็นบัณฑิตได้เช่นเดียวกับบุรุษดังคำว่า มิใช่ว่าบุรุษจะเป็นบัณฑิตในที่ทั่วไปก็หาไม่ได้ ถึงสตรีที่มีปัญญาเห็นประจักษ์ในเหตุการณ์นั้น ๆ ก็เป็นบัณฑิต

^{๓๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๐๑/๑๗๐.

^{๓๕} อัง.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๕๘/๒๗, ธ.อ. ๓/๕๙/๖๐.

^{๓๖} ขุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๘๑/๘๔. ใน ขุ.ชา.อ. ๘/๑๘๑/๑๘๗. อธิบายว่า มารดาและบิดาเป็นพรหมของบุตรเพราะเป็นผู้เสมอด้วยพรหม คือ สูงสุด ประเสริฐสุดของบุตร เป็นบูรพาจารย์ คือ เป็นอาจารย์คนแรกของบุตร เป็นผู้ควรของต้อนรับบูชา คือ สมควรแก่สักการะอย่างใดอย่างหนึ่งของบุตร

^{๓๗} สมภาร พรหมทา, สตรีในทัศนะของพุทธศาสนา, บทความใน ร่มโพธิ์แก้ว. (นนทบุรี: พิมพ์ที่การพิมพ์๒๕๓๘), หน้า ๒๗.

ได้^{๓๘} และเชื่อว่าในที่สุดไปจะเป็นบัณฑิตแต่บุรุษ ก็หาไม่ได้ แม้สตรีที่คิดเห็นเนื้อความได้รวดเร็ว ก็เป็นบัณฑิตได้^{๓๙} ฉะนั้น ศักยภาพในการพัฒนาตนเองนั้น สตรีย่อมมีความสามารถไม่ยิ่งหย่อนน้อยกว่าบุรุษ การที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีนั้นนับเป็นการยกระดับสตรีอย่างสูง และเป็นการยกย่องว่าสตรีก็สามารถเข้าถึงความหลุดพ้นได้เช่นเดียวกับบุรุษ ดังตัวอย่างบทบาทของภิกษุณีคนแรกในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ พระนางมหาปชาบดี เป็นต้น^{๔๐}

๒.๔ คุณสมบัติของสตรีในฐานะอุบาสิกา

สตรีที่เห็นเด่นชัดในพระพุทธศาสนา คือ อุบาสิกา ซึ่งเป็นสตรีที่มีบทบาทต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก อุบาสิกาหรือสตรีในพระพุทธศาสนานั้นต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญหลายอย่างดังนี้

- | | |
|-------------------|-------------------------------|
| ๑. มีศรัทธา | สทฺธาปสนนา |
| ๒. มีศีล ๕ | สมาทินนปญจสีลา |
| ๓. ไม่โกรธ | อกโกธนา |
| ๔. มีความเพื่อแผ่ | ทานสฺวิภาครตา |
| ๕. ประณีตดีสามี | ปติพฺพตา |
| ๖. ไม่ประมาท | อปฺปมาทวิหารินี ^{๔๑} |

คุณสมบัติเหล่านี้เป็นคุณสมบัติพื้นฐาน ยังมีคุณธรรมอื่น ๆ ของอุบาสิกาที่ต้องมี ต้องศึกษา เรียกว่าธรรมของอุบาสิกาคือ “อุบาสกธรรม ๕ ประการ” หรือองค์คุณของอุบาสิกาอย่างเยี่ยมได้แก่

(๑) มีศรัทธา

(๒) มีศีล

(๓) ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื้อกรรม ไม่เชื่อกุศล คือ มุ่งหวังผลจากการกระทำและการทำงาน มิใช่จากโชคกลางและสิ่งที่ตื่นกันว่าลางศกดีสิทธ์

(๔) ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณากายนอกศาสนาหรือหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา

^{๓๘} อฎฺฐ.ชา. (บาลี) ๒๐๒.

^{๓๙} อฎฺฐ.ชา. (บาลี) ๒๘๒.

^{๔๐} อัง.อฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๕๑/๓๓๔-๓๓๕.

^{๔๑} พุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/ ๖๒, ๘๘, ๑๔๔, ๒๒๗.

(๕) กระทำความสนับสนุนในพระพุทธศาสนานี้เป็นเบื้องต้น คือ ขวนขวายในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา^{๔๒}

คุณสมบัติหรือองค์ธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นพื้นฐานของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ถือได้ว่าเป็นอุบาสิกาชั้นนำ หรืออุบาสิกาแก้ว ในฐานะที่เป็นผู้ใกล้ชิดพระรัตนตรัยจะพึงมี พึงปฏิบัติคุณสมบัติอย่างแรก คือ ความศรัทธานั้นจำเป็นถ้าเป็นความศรัทธาอย่างเลือนลอย แบบมลาย ก็ส่งผลเป็นความเสื่อมเสียมากกว่าความเจริญ เช่น อุบาสิกาซื้อสุพพหาหรืออุบาสิกาซื้อสัทธิ ที่จะถวายเป็นการเสพเมถุนแก่ภิกษุ^{๔๓} ลักษณะหรือคุณสมบัติอีกประการหนึ่งที่อุบาสิกาพึงมี พึงเจริญคือ การหมั่นสำรวจความก้าวหน้า พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ยกธรรมที่เรียกว่า “อารยวัติ” ๕ ประการ เป็นหลักวัดความเจริญในพระศาสนา ได้แก่

- (๑) เจริญด้วยศรัทธา
- (๒) เจริญด้วยศีล
- (๓) เจริญด้วยสุตะ การฟัง
- (๔) เจริญด้วยจาคะ ความเสียสละ
- (๕) เจริญด้วยปัญญา^{๔๔}

อุบาสิกานั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของน้องหญิงนั้น ก็จะน้อมจิตไปเพื่อศรัทธาเป็นต้นนั้น การอยู่อย่างผาสุกย่อมมีแก่อุบาสิกา ด้วยประการฉะนี้แล อุบาสิกาในศาสนานี้ได้ฟังว่า “อุบาสิกาชื่อนี้ตายแล้ว ได้รับพยากรณ์จากพระผู้มีพระภาคว่า น้องหญิงนั้นเป็นโสดาบัน เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เป็นผู้ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า อุบาสิกานั้นได้เห็นเองหรือได้ฟังมาว่า น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้ น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้ น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้ น้องหญิงเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้ น้องหญิงนั้นเป็นผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ อุบาสิกานั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะและปัญญาของน้องหญิงนั้น ก็จะน้อมจิตไปเพื่อศรัทธาเป็นต้นนั้น การอยู่อย่างผาสุกย่อมมีอุบาสิกา ด้วยประการฉะนี้^{๔๕}

^{๔๒} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๒๙๒.

^{๔๓} วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๗๘-๗๙/๖๖-๗๒.

^{๔๔} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๒๙๓, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมานุญชีวิตฉบับสองพากย์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๕๕.

^{๔๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๒/๑๙๓ – ๑๙๔.

๒.๕ บทบาทสตรีต้นแบบในสมัยพุทธกาล

บทบาทของสตรีในฐานะอุบาสิกาในด้านการปฏิบัติธรรมมีปรากฏให้เห็นอยู่มากในคัมภีร์พระพุทธานุศาสตร์ซึ่งควบคู่กับบทบาทในด้านเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธานุศาสตร์ สำหรับหลักธรรมในพระพุทธานุศาสตร์นั้นเป็นส่วนสำคัญที่เป็นแรงกระตุ้นให้สตรีที่เข้ามาอยู่ในพระธรรมวินัย ได้พัฒนาตนเองอย่างเป็นขั้นตอน และในบรรดาสตรีที่เข้าสู่พระธรรมวินัยเหล่านี้ มีภิกษุณีที่มีประวัติและชื่อเสียงโดดเด่น จัดเป็นมหาสาวิกา และได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะหรือเป็นเลิศในด้านต่างๆ จำนวน ๑๓ รูป คือ^{๔๖}

๑. พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี ได้รับเอตทัคคะทางรัตตัญญู (มีประสบการณ์มาก)
๒. พระเขมาเถรี ได้รับเอตทัคคะทางมีปัญญา
๓. พระอุบลวรรณาเถรี ได้รับเอตทัคคะทางมีฤทธิ์
๔. พระปฐาจาราเถรี ได้รับเอตทัคคะทางทรงพระวินัย
๕. พระธัมมทินนาเถรี ได้รับเอตทัคคะทางแสดงธรรม
๖. พระสุนทรินันทาเถรี ได้รับเอตทัคคะทางทรงฌาน
๗. พระโสณเถรี ได้รับเอตทัคคะทางปรารภความเพียร
๘. พระสกุลาเถรี ได้รับเอตทัคคะทางมีทิพยจักขุ
๙. พระภัททาภุณทลเกสีเถรี ได้รับเอตทัคคะทางตรัสรู้เร็ว
๑๐. พระภัททาปิลานีเถรี ได้รับเอตทัคคะทางระลึกชาติได้
๑๑. พระภัททากัจจนาเถรี ได้รับเอตทัคคะทางทรงอภิญญา
๑๒. พระกิสสาโคตมีเถรี ได้รับเอตทัคคะทางครองจีวรสีหม่น
๑๓. พระสิงคาลมาตุเถรี ได้รับเอตทัคคะทางสัทธาวิมุตติ

นอกจากนี้พระพุทธรังคังยังได้ยกย่องอุบาสิกาหรือสตรีที่ไม่ได้เป็นนักบวชว่าเป็นเอตทัคคะอีกจำนวน ๑๐ คนคือ^{๔๗}

๑. นางสุชาดา ธิดาของเสนานีกุณุมพี เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลาย ผู้ถึงสรณะก่อน
๒. นางวิสาขา เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลาย ผู้ยินดียิ่งในการถวายทาน
๓. นางขุชุตตรา เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลาย ผู้เป็นพหูสูต
๔. นางสาวาวดี เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลาย ผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา

^{๔๖} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๕-๒๔๗/๒๖.

^{๔๗} นตริ สิริโรจนานันท์, ผศ.ดร., สตรีในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗), หน้า ๘๕.

๕. นางอุตตรา เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลาย ผู้ยินดีในฉันท
๖. นางสุปวาสา เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลาย ผู้ถวายรสอันประณีต
๗. นางสุปเปีย เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลาย ผู้บำรุงภิกษุอาพาธ
๘. นางกาตยานี เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลาย ผู้เลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้น
๙. นางนกุลมาตา เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลาย ผู้กล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิด
ความคุ้นเคย

๑๐. นางกาลี เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลาย ผู้เลื่อมใสเพราะได้ยินได้ฟังตามๆ กัน

ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างสตรีที่มีบทบาทสำคัญในสมัยพุทธกาลดังต่อไปนี้

สตรีในพระพุทธศาสนานั้นมีหลายท่านที่โดดเด่น ไม่ว่าจะเป็น พระนางมหาปชาบดีโคตมี ภิกษุณีมารดาพระกุมารกัสสปเถระ มหาอุบาสิกาวิสาขา นางสุปวาสาโกถยิดา และพระนางสามาวดี มีบทบาทการสร้างสันติภาพหรือสันติสุขในฐานะที่เป็นสตรีในทางพระพุทธศาสนา บทบาทของสตรีหลายท่านดังกล่าว เมื่อกล่าวโดยรวมให้เห็นภาพหลัก ๆ สามารถปรากฏเป็นต้นแบบที่เกิดจากรูปแบบแนวทางปฏิบัติ ๔ ลักษณะหลัก ๆ คือ

๑. บทบาทการให้ บทบาทสตรีทั้งหลายที่กล่าวมาเบื้องต้น จะมีลักษณะอย่างหนึ่งที่ปรากฏชัด คือ การให้ หรือการบริจาคในสิ่งที่ควรให้แก่ผู้ยากไร้หรือแก่ผู้ที่ขาดแคลนกว่า ทั้งในรูปของวัตถุสิ่งของ มีการสร้างวัดด้วยปัจจัยที่มีศรัทธาและปัญญากำกับคิดริเริ่มในการให้ทาน ทั้งมีการให้โอกาส การให้อภัย การให้ความรู้ คำแนะนำต่างๆ

๒. บทบาทการพูดเจรจา บทบาทสตรีทั้งหลายที่กล่าวมาเบื้องต้นส่วนหนึ่งที่เกิดสันติภาพหรือสันติสุขมาจากการพูด เจรจา อธิบาย ขยายความ เป็นการสื่อสารในสิ่งที่เป็นคนประโยชน์ สิ่งที่เป็นสาระข้อเท็จจริง ประกอบด้วยเหตุผล และความจริงใจ โดยไม่ก่อให้เกิดความเข้าใจผิด

๓. บทบาทการเสียสละ บทบาทสตรีทั้งหลายที่กล่าวมาเบื้องต้น หลายท่านยอมเสียสละแรงงาน แรงใจ และเวลา เพื่อบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ มุ่งการป้องกันควบคุมกับการส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นผู้มีจิตอาสารับใช้เพื่อสร้างประโยชน์ต่อผู้อื่น เพื่อให้สังคมเกิดประโยชน์หรือความสุข เป็นการแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคม

๔. บทบาทการปฏิบัติตนที่เหมาะสม บทบาทสตรีทั้งหลายที่กล่าวมาเบื้องต้นได้เอาใจใส่ในสุขทุกข์ของผู้อื่น และร่วมแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งโดยไม่เลือกปฏิบัติ

จากการกระทำดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดคุณค่าด้านสันติภาพ คือ การพัฒนาสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความสุข เป็นการพัฒนาคนและสังคมให้สมบูรณ์ ๔ ด้าน คือ การพัฒนาร่างกาย ศิล จิต และ

ปัญญา ถ้าบุคคลพัฒนาใน ๔ ด้านแล้ว ย่อมจะก่อให้เกิดคุณค่า คือ ความสุขหรือความเจริญตามการพัฒนาของชีวิต คือ^{๔๘}

- ๑) **ความสุขทางกาย** คือ สภาพสิ่งแวดล้อมภายนอกที่ดี สะอาด ปลอดภัย
- ๒) **ความสุขทางสังคม** คือ มีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี มีคุณภาพ มีคุณธรรม จริยธรรม ปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน
- ๓) **ความสุขทางจิตใจ** คือ สังคมมีเมตตากรุณาความขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส
- ๔) **ความสุขทางปัญญา** สังคมก่อให้เกิดสติปัญญา ความเชื่อความรู้ ความนึกคิด ความเห็น ความเข้าใจชีวิตและโลกอย่างถูกต้อง ตามความเป็นจริง สามารถอยู่กับความเป็นจริงของโลกและชีวิตได้อย่างปกติสุขและอย่างเข้าใจ

กล่าวโดยรวม บทบาทดังกล่าวสตรีทั้งหลายที่กล่าวมาเบื้องต้นได้แสดงศักยภาพของตนให้เป็นประโยชน์แก่ตน สังคมโดยส่วนรวมนั่นเอง^{๔๙} สมดังที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่าสตรีมีศักยภาพเท่าเทียมบุรุษ และยอมรับสตรีเข้าบวชในพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก พร้อมทั้งยังเป็นการแสดงถึงการยกย่องให้เกียรติสตรี และที่สำคัญจะเป็นสาเหตุให้สังคมเกิดสันติสุขและมั่นคงยั่งยืน สตรีจึงควรแก่การยกย่อง และสนับสนุนให้เป็นผู้ที่ได้รับโอกาสในการพัฒนาศักยภาพ และเป็นผู้ในการสร้างสรรค์สังคมให้เกิดสันติสุขต่อไปให้มากยิ่งขึ้น^{๕๐}

๒.๖ ประวัติโดยย่อสำหรับสตรีในพระพุทธศาสนา

๑. พระมหาปชาบดีโคตมี

พระนางมหาปชาบดีโคตมี มีพระนามเดิมว่า “ปชาบดี” เกิดในในวรรณะกษัตริย์เป็นพระธิดาของพระเจ้าอชเชนกับพระนางกาญจนมา พระนางมหาปชาบดีโคตมี ออกบวชหลังจากพระเจ้าสุทโธทนะพระสวามีสวรรคตแล้ว ปีที่พระเจ้าสุทโธทนะสวรรคตนั้น พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้ ๕

^{๔๘} บ้านท่าลาด, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://baanthalad.blogspot.com/2013/06/blog-post.html> [๒๖ มกราคม ๒๕๖๒].

^{๔๙} พระมหาสมชัย กุศลจิตโต, “บทความพิเศษ การศึกษาพระไตรปิฎกในมิติของสตรีนิยม”. พุทธจักร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๐.

^{๕๐} พระใบฎีกาทักษกร อนามโย, บทบาทของสตรีต่อการสร้างสันติภาพ : กรณีศึกษา แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด, วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๓๖-๓๗.

พรรษา พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้เข้าไปเฝ้าแล้วทูลขอบวช พระพุทธเจ้าตรัสห้ามว่า “อย่าเลย โคตมี สตรีอย่าอยากบวชในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วเลย” ครั้นถูกตรัสห้ามอย่างนั้นแล้วทรงรู้สึกเสียพระทัยมาก ทรงกราบลาเสด็จกลับพระตำหนัก ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าทรงลาพระประยูรญาติแล้วพาพระสาวกไปประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ในป่ามหาวัน เขตเมืองเวสาลี ก่อนเสด็จพุทธดำเนินต่อไปยังแคว้นโกศลนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมีกับเจ้าหญิงศากยะจำนวนหนึ่ง ได้พร้อมพระทัยกันให้กลบกลบลงพระเกศา แล้วทรงครองผ้ากาสาवสตรีไปยังเมื่อเวสาลี พระอานนท์เห็นพระนางมหาปชาบดีโคตมีประทับยืนกันแสงอยู่หน้าซุ้มประตูกุฎาคารศาลา จึงเข้าไปทูลถามถึงเหตุผล เมื่อได้ทราบพระประสงค์เรื่องการขอออกบวชแล้ว จึงรับอาสาเข้าไปกราบทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สตรีได้ออกบวชในพระพุทธศาสนาเหมือนบุรุษ^{๕๑} โดยเข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เมื่อผู้หญิงปฏิบัติธรรมแล้วจะบรรลุธรรมได้ไหม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตอบว่าได้ พระอานนท์จึงทูลถามต่อว่า แล้วเหตุใดจึงทรงไม่อนุญาตให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีบวช ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ผู้หญิงบวชได้ โดยมีเงื่อนไขว่า จะต้องประพฤติกุศลธรรม ๘ ประการ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติเพื่อวัดใจผู้บวชที่เป็นสตรีว่ามีความมั่นคงต่อพระพุทธศาสนาจริง ๆ^{๕๒}

พระมหาปชาบดีโคตมี มีบทบาทด้านการอุปถัมภ์พระสงฆ์ตั้งแต่ครั้งยังเป็นคฤหัสถ์ พระนางได้มีการถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ในคราวที่พระพุทธเจ้าพร้อมพระภิกษุสงฆ์เสด็จมากรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่งมีพระเจ้าสุทโธทนะและพระประยูรญาติได้ถวายการต้อนรับ พระพุทธเจ้าอย่างสมพระเกียรติและนิมนต์ให้เสด็จไปประทับที่นิโครธาราม ซึ่งถือเป็นการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เป็นการสนับสนุนด้วยปัจจัย ๔

๒. พระปญจาราวรี

พระปญจาราวรีเกิดในตระกูลเศรษฐี ในกรุงสาวัตถีที่เจริญมั่งคั่ง กว้างขวาง มีทรัพย์มาก เมื่อเจริญวัยเป็นสาวได้ตกอยู่ในอำนาจของความหลงผิด พบบุรุษชาวชนบทผู้หนึ่งแล้วได้ตามไปอยู่กับเขา นางคลอดบุตรคนที่หนึ่ง ตั้งครรภ์บุตรคนที่ ๒ และนางปรารถนาว่าจะไปเยี่ยมมารดาบิดา ครั้งนั้นนางไม่ได้บอกสามี เมื่อสามีไม่อยู่เรือน นางออกจากเรือนไป ภายหลังสามีของนางตามมาทันที่หนทาง ในขณะนั้นเกิดลมกรรมवादที่รุนแรงมาก และมีเมฆก้อนใหญ่เกิดขึ้นในเวลาที่น่าางจะคลอดบุตร สามีไปหาเครื่องกำบังแต่ถูกงูกัดตาย นางมีทุกข์มากเพราะการคลอดบุตร และหมดที่พึ่งทางใจเมื่อเห็นสามีเสียชีวิต นางเดินไปที่แม่น้ำแห่งหนึ่งซึ่งมีน้ำเต็มเปี่ยม เป็นที่อยู่อาศัยของนกเหยี่ยว นางอุ้มลูกคนเล็ก

^{๕๑} บรรจบ บรรณรุจิ, ภิกษุณี : พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔.

^{๕๒} วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๑๓-๔๒๐/๔๐๒-๔๔๔.

ข้ามฝั่งคนเดียว เมื่อนางให้ลูกคนเล็กที่มันมจนอิ่มแล้ว นางมีความประสงค์ที่จะนำบุตรคนโตข้ามแม่น้ำนั้น นางจึงย้อนกลับมา เขี่ยยวตัวหนึ่งโอบลูกคนเล็กที่ร้องไห้ไป และบุตรคนโตก็ถูกกระแสน้ำพัดไปต่อหน้า นางเปี่ยมไปด้วยความเศร้าโศกอย่างมากจึงเดินทางต่อไปยังกรุงสวตถิ ได้ทราบข่าวว่า มารดา บิดาและพี่ชายเสียชีวิตทั้งหมด ในช่วงเวลาไม่ห่างกันนางประสบความสูญเสียถึงสามครั้ง ซึ่งในแต่ละครั้งเป็นความสูญเสียครั้งสำคัญที่ก่อให้เกิดความทุกข์แค้นนางเป็นอย่างมาก จนทำให้นางเสียสติไปในเวลานั้น แม้ฝ้านุ่งจะหลุดจนเปลือยกาย นางก็ไม่รู้ตัว นางอัดอั้นตันใจด้วยความเศร้าโศก จิตใจของนางเปี่ยมด้วยความทุกข์ใจอย่างแสนสาหัส ทั้งซุบผอม เหลืองซีด ไม่มีที่พึงตรอมใจอยู่ทุกวัน เป็นคนบ้าเดินพเนจรไปเรื่อย ๆ จนได้พบพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าตรัสกับพระภูจาราเถรีว่า “เธออย่าเศร้าโศกถึงบุตรเลย จงผ่อนคลายบ้างเถิด จงแสวงหาตนเองเถิด จะเดือดร้อนอย่างไรประโยชน์ไปทำไม บุตร ธิดา ญาติและพวกพ้อง มีไว้เพื่อดำเนินคนผู้ถึงที่ตายไม่ได้เลย บรรดาหมู่ญาติ ผู้ที่จะดำเนินได้ก็ไม่มี”^{๕๓} หลังจากได้ฟังธรรมแล้ว พระภูจาราเถรีได้บรรลุโสดาปัตติผล จากนั้นได้บวชและพิจารณาพระธรรมของพระพุทธเจ้า มีศีลสมบุรณ์ ไม่เกียจคร้าน ไม่ฟุ้งซ่าน และพิจารณาข้อธรรมในขณะที่ล้างเท้า โดยล้างเท้าแล้ว เห็นน้ำล้างเท้าไหลจากที่ตอนมาสู่ที่ลุ่ม ใส่ใจนิมิตในน้ำ จากนั้น ตั้งใจไว้มั่นคง ดุจมาอาชาไนยที่ดี แล้วถือประทีปเข้าไปยังวิหาร ตรวจดูที่นอนขึ้นนั่งบนเตียง ปิดประตูลงกลอน หมุนไส้ประทีปลง ความหลุดพ้นทางใจก็ได้มีเหมือนประทีปติดโพลงแล้วดับลง^{๕๔} ไม่นานก็ได้บรรลุอรหัตตผล เป็นผู้มีความชำนาญในฤทธิ์ เป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อพระภูจาราเถรีทำอาสวะทั้งปวงให้สิ้นไปแล้ว เป็นผู้บริสุทธิ์สะอาดปราศจากมลทิน ครั้งนั้นได้เรียนวินัยทั้งปวงในสำนักของพระพุทธเจ้า และกล่าวอธิบายพระวินัยทั้งปวงได้อย่างพิสดารตามเป็นจริง พระพุทธเจ้าพอพระทัยในคุณสมบัตินั้น จึงตั้งพระภูจาราเถรีในตำแหน่งเอตทัคคะว่า “ภูจาราภิคุณิเพียงผู้เดียวเลิศกว่าภิคุณิทั้งหลายผู้ทรงวินัย”^{๕๕}

กล่าวสรุปได้ว่าพระภูจาราเถรีมีความชำนาญในพระวินัยมาก และพระภูจาราเถรีได้เป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เมื่อนางได้ผ่านพ้นช่วงวิกฤตแห่งชีวิต เข้ามาสู่ร่มเงาแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว ประสบการณ์เหล่านั้นก็กลับเป็นประโยชน์แก่งานและคนอื่น คือสตรีอื่นๆที่มี

^{๕๓} ชุ.ป. (ไทย) ๓๓/๔๘๘-๔๙๗/๔๕๒-๔๕๓.

^{๕๔} ชุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๑๑๒-๑๑๘/๕๗๔.

^{๕๕} ชุ.ป. (ไทย) ๓๓/๕๐๐-๕๑๑/๔๕๔-๔๕๕.

ปัญหาชีวิต พวกกันมาขอคำแนะนำ นางได้ให้คำแนะนำที่ดี และช่วยแก้ปัญหาให้พวกเขาเหล่านั้น จนกระทั่งได้รับยกย่องว่า “เป็นครูยิ่งใหญ่”^{๕๖}

๓. พระเขมาเถรี

พระนางเขมาประสูติในวรรณะกษัตริย์ แห่งเมืองสาละ แคว้นมัททะ มีรูปสวยงาม ผิวพรรณเปล่งปลั่งดังทองคำ เมื่อท่านประสูติแล้ว นำความเกษมสำราญมาสู่ทั่วแคว้น พระประยูรญาติจึงตั้งชื่อว่า “เขมา” แปลว่าผู้ทำให้เกษมสำราญ ต่อมาท่านได้เป็นพระมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งแคว้นมคธ เนื่องด้วยท่านเป็นคนรักสวयัร้งามจึงมีมาอยู่ในรูปของตนเอง นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับอยู่ในวัดเวฬุวัน ท่านไม่เคยไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเลย ทั้งนี้เป็นด้วยเกรงว่าจะไปไต่ถามพระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับโทษต่างๆ ของรูปซึ่งท่านทำให้ยอมรับไม่ได้ พระเจ้าพิมพิสารมีเมตตาจิตให้พระมเหสีของตนได้บรรลุธรรมเช่นเดียวกับตนบ้าง จึงได้ออกอุบายแต่งกลอน ชมความงามของวัดเวฬุวัน พระนางเขมาได้ยินกลอนนั้นจึงอดใจไม่ไหวจึงทูลขอพระราชานุญาตไปชม พระเจ้าพิมพิสารตรัสอนุญาตพร้อมทั้งเสนอเงื่อนไขว่าต้องเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ก่อนกลับพระราชวังพระนางเขมาอินทิปฏิบัติตาม เมื่อชมความงามในวัดเวฬุวันเสร็จ พระนางเขมาประทับอยู่ต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้า โดยขณะนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่ พระองค์ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์สอนพระนางเขมาโดยทรงเนรมิตหญิงงามนางหนึ่งขึ้นมาแล้วทรงเนรมิตให้หญิงนั้นแก่งตามลำดับ และตายลงอย่างทุกข์ทรมานในที่สุด พระนางเขมาเมื่อทรงเห็นรูปที่พระพุทธเจ้าทรงเนรมิตขึ้นมาแล้วก็เกิดปลงธรรมสังเวช พระพุทธเจ้าทรงทราบความคิดของท่านจึงตรัสสอนเพิ่มเติมจนกระทั่งท่านได้บรรลุอรหัตผล ณ ที่นั่นเอง หลังจากที่พระนางเขมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระเจ้าพิมพิสารดีพระทัยมาก จึงเสด็จมาเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงบอกเรื่องที่พระมเหสีได้บรรลุอรหัตผล พระเจ้าพิมพิสารมีพระบรมราชานุญาตให้พระนางเขมาออกบวชได้ ภิกษุณีสงฆ์เมื่อพระนางเขมาเทวอุปสมบทแล้วก็ได้ศึกษาเล่าเรียนธรรมวินัยจนแตกฉาน และสามารถแสดงธรรมได้วิจิตรพิสดาร พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องพระเขมาเถรีว่า เป็นพระภิกษุณีที่เลิศในทางปัญญา และได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้าเป็น พระอัครสาวิกาเบื้องขวา^{๕๗} เมื่อพระเขมาเถรีออกบวชเป็นภิกษุณีอยู่ในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าแล้วปรากฏว่า พระนางได้บำเพ็ญประโยชน์ในด้านพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ได้ชี้แจงแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท ๔ ทำให้ได้มรรคได้ผล ได้ช่วยแบ่งเบาพุทธภาระของพระพุทธ

^{๕๖} เสรีชน/เสรีธรรม, ปญจาราราเถรี(ภิกษุณีผู้ทุกข์ทรมาน), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://dhamma.serichon.us/>, [๕ ธันวาคม ๒๕๖๑].

^{๕๗} อัง. เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๖/๓๐.

องค์ พระนางได้บรรลุประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนาแล้วก็ยังได้บำเพ็ญกิจในพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชนตลอดจนบันปลายของชีวิต^{๔๘}

สรุปได้ว่าพระเชมาเถรีเป็นบุคคลที่มีบทบาทมากในด้านการบำเพ็ญกุศล ทำหน้าที่ดีต่อสามี และบุคคลอื่นๆ ในด้านการครองเพศบรรพชิตก็ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าและเผยแผ่ธรรม รวมทั้งอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและสอนหลักธรรมกรรมฐานแก่เพื่อนพรหมจารีด้วยกัน ถือได้ว่าเป็นผู้มีความวิเศษ และถือนำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติได้อย่างดีเยี่ยม

๔. นางวิสาขามหาอุบาสิกา

นางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็นธิดาของธัญชัยเศรษฐีแห่งกรุงจัมปาราชาธานีของแคว้นอังคะ อยู่ภายใต้การปกครองของแคว้นมคธ ซึ่งขณะนั้นมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นองค์ประมุข ได้รับการยกย่องว่ามีความงามตามลักษณะของเบญจกัลยาณี ดังหลักฐานกล่าวว่า มิคารเศรษฐีแห่งกรุงสาวัตถี ประรณนาจะให้บุตรชายชื่อปุณณะแต่งงาน โดยยกเหตุผลขึ้นอ้างกับบุตรชายว่า “ธรรมดาตระกูลที่ไม่มีบุตรตั้งอยู่ไม่ได้” ในที่สุดบุตรชายยอมตกลงแต่มีเงื่อนไขว่า “จะแต่งกับหญิงสาวที่เป็นเบญจกัลยาณีเท่านั้น” ด้วยเหตุนี้ มิคารเศรษฐีจึงส่งพราหมณ์ ๘ คน พร้อมด้วยพวงมาลัยทองคำ ให้เสาะหาหญิงที่มีคุณสมบัติดังกล่าว ถ้าพบนางเมื่อใดให้สวมพวงมาลัยทองคำเพื่อจะได้จัดพิธีแต่งงานต่อไป พราหมณ์เสาะแสวงหาเบญจกัลยาณีอยู่นาน จนในที่สุดวันนักขัตฤกษ์จึงพบนางวิสาขา ซึ่งเดินตากฝนจนเสื้อผ้าและเครื่องประดับเปียกหมด ในขณะที่หญิงบริวาร ๕๐๐ คนพากันวิ่งหนีหลบฝนในศาลา พราหมณ์เห็นความงามของนางวิสาขาประจักษ์ตา ๔ อย่าง ขาดแต่ฟันเท่านั้นที่ยังไม่เห็น จึงใช้อูบายั่วให้นางวิสาขาสันทนาด้วย โดยกล่าวเชิงตำหนินางว่า “เป็นหญิงเฉื่อยชา เช่นนี้คงหาสามีได้ยาก” นางวิสาขาอธิบายว่า นางเป็นคนขี้ขลาดกว่าบริวาร แต่ที่ไม่วิ่งเพราะ “ชน ๔ จำพวกเมื่อวิ่งย่อมไม่งาม” คือ

๑. พระราชาผู้อภิเษกแล้ว ทรงเครื่องประดับประดาแล้วด้วยอาภรณ์ทั้งปวง ย่อมวิ่งไม่งาม ชนทั้งหลายจะกล่าวได้ว่าเหมือนดังสามัญชน
๒. ข้างมวงคลของพระราชาประดับประดาแล้ว ย่อมวิ่งไม่งาม ชนทั้งหลายจะกล่าวได้ว่าเหมือนช้างป่า
๓. บรรพชิต เมื่อวิ่งก็ไม่งาม ชนทั้งหลายจะกล่าวได้ว่า เหมือนคฤหัสถ์

^{๔๘} พระเปรม โชติปัญโญ (ปอสูงเนิน), การศึกษาบทบาทพระเชมาเถรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๑-๕๒.

๔. สตรี เมื่อวังก็ไม่งาม คนทั้งหลายจะกล่าวได้ว่าเหมือนผู้ชาย แต่ยอมงามด้วยการเดินอย่างธรรมดาและสงบเสถียรสมเป็นกุลสตรี^{๕๙}

นางวิสาขามีความศรัทธามั่นในพระพุทธศาสนา นางได้ทำบุญและบริจาคทานเป็นประจำ และทุกวันพระ นางจะไปวัดสมาทานรักษาศูโอบสศีลเสมอ นอกจากนี้นางยังพาข้าทาสบริวารทั้งหลายไปรักษาศูโอบสศีลด้วย และเป็นผู้ที่สร้างวัดบุพพารามให้เป็นที่อยู่ของพระพุทธองค์และพระภิกษุ นอกจากนั้นแล้ว ยังเป็นผู้ที่คอยให้การอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔ แก่พระพุทธเจ้าและเหล่าภิกษุที่มาจากทิศต่างๆ ด้วย^{๖๐} ดังนั้นนางจึงได้รับการยกย่องให้มีความเป็นเลิศในด้านต่างๆ ที่มีส่วนในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาดังนี้

๑. **ด้านการให้ทาน** นางวิสาขมหาอุบาสิกาขอประทาน สงเคราะห์บุคคลอื่น ตลอดจนถวายปัจจัย ๔ แก่พระสงฆ์ ปกตินางวิสาขางจะไปวัดวันละ ๒ ครั้งคือ เช้า-เย็น และมีของไปถวายเสมอ ถ้าไปเวลาเช้าก็จะมีของเคี้ยวของฉันเป็นอาหารไปถวายพระ ถ้าไปเวลาเย็นก็จะถือเกสซ์ พร้อมด้วยน้ำปานะไปถวาย เพราะนางมีปกติทำอย่างนี้เป็นประจำ ประกอบกับนางได้ทูลขอพร ๘ ประการ ได้แก่ ๑. ขอถวายผ้าวัสสิกสาฎก (ผ้าอาบน้ำฝน) ๒. ขอถวายอาคันตุกภัต (ภัตเพื่อพระอาคันตุกะ) ๓. ขอถวายคัมภีร์ (ภัตเพื่อพระที่จะเดินทาง) ๔. ขอถวายคิลานภัต (ภัตเพื่อภิกษุอาพาธ) ๕. ขอถวายคิลานุปัฏฐากภัต (ภัตเพื่อภิกษุผู้พยาบาลภิกษุผู้อาพาธ) ๖. ขอถวายคิลานเกสซ์ (เกสซ์เพื่อภิกษุใช้) ๗. ขอถวายยาคุ ๘. ขอถวายอุทกสาฎก (ผ้าอาบน้ำแก่ภิกษุณี)^{๖๑} ที่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้รับและผู้ให้ซึ่งสิ่งเหล่านี้นางมิได้ทูลขอเพื่อตน หากแต่ทูลขอเพื่อประชาชนและภิกษุสงฆ์ทั่วไป เพราะการขวนขวายในการบริจาคทานมากจึงเป็นเหตุให้นางได้รับยกย่องจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า เป็นอัครสาวิกาลู่อเลิศด้านการถวายทาน^{๖๒}

๒. **ด้านการปกป้องและเชิดชูพระพุทธศาสนา** นางวิสาขาได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้ทำงานร่วมกับพระอุบาลีในการพิจารณาคดีที่ภิกษุณีนางหนึ่งตั้งครมในขณะที่เป็นภิกษุณี ซึ่งการทำงานร่วมกันครั้งนั้น ได้ช่วยวินิจฉัยและตัดสินอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแก่ภิกษุณี และได้ประกาศความบริสุทธิ์ว่าภิกษุณีนั้นตั้งครมก่อนที่จะบวช สามารถทำให้ภิกษุณีสืบตั้งกล่าวพ้นจากมลทินและในวาระสุดท้ายของชีวิตภิกษุณีนางนั้นก็สามารถบรรลุธรรมสูงสุดในพระพุทธศาสนา^{๖๓}

^{๕๙} พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๘๐.

^{๖๐} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๘๖-๘๗.

^{๖๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๐/๒๑๑.

^{๖๒} อ.อ.ก. (ไทย) ๒๐/๒๕๙/๓๒.

^{๖๓} พ.ร.อ. (ไทย) ๖/๑๒.

นอกจากนั้นยังได้ช่วยป้องกันความเสื่อมเสียของภิกษุ คือ นางได้เห็นพระอุทายินั่งสนทนากับสตรีในที่ลับตาคนสองต่อสอง ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับบรรพชิต นางจึงพูดเตือนสติพระ อุทายี

นางวิสาขาเป็นบุคคลแรกที่ได้ถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุสงฆ์ตามเรื่องราวที่ปรากฏว่านางจะให้สาวใช้ไปอาราธนาพระพุทธรองค์และภิกษุสงฆ์ให้เสด็จไปยังบ้านของนาง เพื่อรับภัตตาหารวันหนึ่ง สาวใช้ได้ไปที่วัดตามปกติเหมือนทุกวัน แต่วันนั้นมีฝนตกลงมา พระสงฆ์ทั้งหลายจึงพากันเปลือยกายอาบน้ำฝน เมื่อสาวใช้มาเห็นเข้าก็ตกใจเพราะความที่ตนมีปัญญาน้อยคิดว่าเป็นนักบวชชี่เปลือย จึงรีบกลับไปแจ้งแก่นางวิสาขาว่า “ข้าแต่แม่เจ้า วันนี้ที่วัดไม่มีพระอยู่เลย เห็นมีแต่ชี่เปลือยแก้ผ้าอาบน้ำ กันอยู่” นางวิสาขาได้ฟังคำบอกเล่าของสาวใช้แล้ว ด้วยความที่นางเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบันเป็นมหาอุบาสิกา เป็นผู้มีปัญญาศรัทธาเลื่อมใส มีความใกล้ชิดกับพระภิกษุสงฆ์ จึงทราบเหตุการณ์โดยตลอดว่า พระบรมศาสดาทรงอนุญาตให้พระภิกษุมิผ้าสำหรับใช้สอยเพียง ๓ ผืน คือ ผ้าจีวรสำหรับห่มผ้าสังฆาฏิสำหรับห่มซ้อน และผ้าสบงสำหรับนุ่ง ดังนั้นเมื่อเวลาพระภิกษุจะอาบน้ำจึงไม่มีผ้าสำหรับผลัดอาบน้ำ ก็จำเป็นต้องเปลือยกายอาบน้ำอาศัยเหตุนี้ เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จมาประทับที่บ้านและเสร็จภัตกิจแล้ว นางวิสาขา จึงได้เข้าไปกราบพูลขอพร เพื่อถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุสงฆ์ พระพุทธรองค์ประทานอนุญาตตามที่ขอนั้น

๓. ด้านความมีศรัทธามั่นในพระพุทธศาสนา นางเป็นผู้ที่ให้การสนับสนุนบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติต่อพระสงฆ์สาวกด้วยความเคารพแม้วางจะเป็นพระโสดาบัน แต่ไม่เคยยกตนเสมอทพระสงฆ์ การแสดงความมั่นในศรัทธาในพระสงฆ์ของนางวิสาขานั้นสะท้อนให้เห็นได้จากกรณีที่นางเห็นบิดาของสามี มีการเศรษฐีผู้เชื่อถือในลัทธิชี่เปลือย ครั้งเมื่อมีพระสงฆ์มาบิณฑบาตยืนอยู่หน้าประตูบ้าน ขณะนั้นมีการเศรษฐีกำลังบริโภคมฤคยาสาอยู่ เดิมนางวิสาขาคิดว่าพ่อสามีไม่เห็นพระคุณเจ้า แต่พอเห็นว่าพ่อสามีของนางเห็นพระแล้วแต่กลับมองไม่เห็น กลับบริโภคอาหารทำทองไม่รู้ร้อนหรือไม่สนใจ ประหนึ่งเหมือนว่าพระสงฆ์เป็นดังขอทาน สิ่งนี้ทำให้นางวิสาขาทนไม่ได้ต้องออกไปบอกพระคุณเจ้าให้ไปบิณฑบาตบ้านอื่น เพราะที่นี้เจ้าของกำลังบริโภคบุญเก่าอยู่ การกล่าวเช่นนี้ทำให้พ่อสามีของนางโกรธและต้องการขับไล่ แสดงให้เห็นว่านางมีความกล้าหาญที่จะออกมาแสดงการปกป้องพระสงฆ์สาวก ทั้งที่รู้ว่าอาจทำให้พ่อสามีโกรธ แต่เพราะอยากปกป้องพระคุณเจ้าและเป็นการพูดเตือนสติให้กับผู้ที่เป็นมิชฉาปฏิฐิ^{๖๔}

สรุปได้ว่า นางวิสาขา นอกจากเป็นผู้ที่ชวนชวนการให้ทานในพระพุทธศาสนาเป็นเลิศในขณะเดียวกันนางเป็นผู้ที่มีความประพฤติที่ดีงาม เป็นผู้มากด้วยน้ำใจ และเป็นสตรีที่มีสติปัญญา

^{๖๔} อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๓๓/๑๕๒/๙๕).

เฉลียวฉลาด รู้จักการเจรจา และรู้ว่ากาลใดควรพูด อีกทั้งยังเป็นสตรีบุคลลต้นแบบของสตรีที่มีบทบาทสำคัญสามารถแสดงศักยภาพภายใต้ความอ่อนหวานและนุ่มนวล เพียบพร้อมด้วยสติปัญญา และการวางตัวในสังคมได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้นางยังเป็นสตรีที่ทรงคุณค่ากับพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท ๔ ด้วยการสังเกตและพิจารณาใคร่ครวญสิ่งใดจะเป็นสิ่งที่ป็นภัยต่อศาสนา นางจะหาวิธีการป้องกันทั้งด้วยการตักเตือนโดยไม่ได้ใช้ว่าวจากที่รุนแรง ทั้งนี้นางเป็นบุคลลที่สังคมให้ความน่าเชื่อถือ เพราะนอกจากเป็นผู้ให้ทานเป็นนิตยแล้ว นางยังเป็นผู้ที่ไม่วางตนเหนือผู้อื่น ดังนั้นนางวิสาขาจึงนับว่าเป็นสตรีในสมัยพุทธกาลที่ควรนำมาเป็นต้นแบบให้กับสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน

๕. นางสาวมาตี

นางสาวมาตีเป็นธิดาของภัททวดีเศรษฐี แห่งเมืองภัททวดี ธิดาบุญธรรมของโฆสกะเศรษฐีแห่งเมืองโกสัมพี อภิเษกเป็นมเหสีของพระเจ้าอุเทน กรุงโกสัมพี ในวัยเด็กนางอพยพหนีโรคอหิวาระบาดพร้อมกับมารดาบิดาไปเมืองโกสัมพี เมื่อพักอยู่ที่โรงทาน ในวันแรกนางรับอาหารสามส่วน วันที่สองสองส่วน และวันที่สามหนึ่งส่วน มิตตกะกุฎุมพีผู้อำนวยการโรงทานเข้าใจผิด กล่าวหานางเรื่องไม่รู้จักประมาณตน นางร้องไห้และอธิบายว่าวันแรกมาสามคน วันที่สองเหลือสองคน และวันนี้เหลือนางคนเดียว บอกให้มิตตกะกุฎุมพีทราบว่าเป็นบิดาของนางเสียชีวิตในวันแรก มารดาของนางเสียชีวิตในวันที่สอง มิตตกะกุฎุมพีขอโทษและรับนางเป็นธิดาบุญธรรม

นางช่วยมิตตกะกุฎุมพีบริจาคทานที่โรงทานทุกวัน เห็นคนขอทานมายืนอรอรับทานไม่เป็นระเบียบ ส่งเสียงดัง นางจึงเสนอให้กันรั้วทำทางเดินแคบๆ เดินได้คนเดียว ให้ผู้รับทานเข้ามารับที่ละคนตามลำดับ เข้าประตูหนึ่งออกอีกประตูหนึ่ง บิดาบุญธรรมตกลงทำทางเดิน ทดลองใช้ดู ปรากฏว่าไม่มีเสียงอีกที เป็นระเบียบขึ้น โฆสกะเศรษฐีรู้แจ้งใจที่ที่โรงทานสงบจึงสอบถามมิตตกะกุฎุมพี ได้ความว่าจัดการตามคำแนะนำของธิดาบุญธรรม พร้อมเล่าเรื่องธิดาบุญธรรมให้โฆสกะเศรษฐีทราบ เมื่อโฆสกะเศรษฐีรู้ว่านางสาวมาตีเป็นลูกเพื่อนจึงรับนางไปอยู่ด้วยในฐานะธิดาคนโต มอบสตรีบริวาร ๕๐๐ คน วันหนึ่งขณะที่นางพร้อมบริวารอาบน้ำที่ท่าน้ำ พระเจ้าอุเทนทอดพระเนตรเห็นก็เกิดความรักใคร่จึงส่งคนไปขอ แต่โฆสกะเศรษฐีปฏิเสธ พระเจ้าอุเทนทรงพิโรธ นางสาวมาตีจึงกล่าวแก่โฆสกะเศรษฐีว่า ขึ้นชื่อว่าพระราชาหากษัตริย์ ทรงปรารถนาอะไร ยากที่ใครจะขัดขึ้นได้ พ่ออย่าลำบากเพราะลูกเลย โฆสกะเศรษฐีจึงถวายนางเข้าวังเป็นมเหสีองค์ที่สาม

หนึ่งในมเหสีสององค์คือ พระนางมาคันทียา ผู้ที่ไม่ชอบพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จถึงกรุงโกสัมพีพระนางมาคันทียาคิดแค้นและกำจัดผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระนางสาวมาตีและสตรีบริวารก็เป็นกลุ่มหนึ่งที่เลื่อมใสศรัทธาในธรรมของพระพุทธเจ้า พระนางได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าจากนางชูชุตตรา พระนางอยากเห็นพระพุทธเจ้า นางชูชุตตราจึงแนะนำให้เจาะช่อง

เล็กๆ ที่ฝ่าห้อง เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์เสด็จผ่านก็ให้ดูและบูชาด้วยดอกไม้และของหอม พระนางมาคันธียาไปทูลต่อพระเจ้าอุเทนว่าพระนางสามารถได้เจาะปราสาทเพื่อคิดการไม่ว่าอย่างหนึ่งอย่างใด หลังจากพระเจ้าอุเทนเสด็จไปดู่ก็รับสั่งให้ปิดช่องนั้น แล้วทำหน้าต่างขึ้นแทนเพื่อให้พระนางสามารถและบริวารได้บูชาพระพุทธเจ้าสะดวกขึ้น

พระนางมาคันธียาจ้างพวกนักเลงให้ตามด่าพระพุทธเจ้า พอครบ ๗ วันนักเลงกลับใจไม่ตามด่า พระนางมาคันธียายังคงวางแผนต่อไปคือ ให้นำไก่เป็นมาถวายและให้พระเจ้าอุเทนทรงสั่งให้พระนางสามารถทำแกงไก่ถวาย พระนางสามารถปฏิเสธรเพราะพระนางถือศีลงดฆ่าสัตว์ ต่อมาพระนางมาคันธียาเปลี่ยนเป็นไก่ตายและทูลให้พระเจ้าอุเทนทรงสั่งให้ทำแกงถวายพระพุทธเจ้า ปรากฏว่าพระนางสามารถรับปากจะทำตามพระราชประสงค์ของพระราชินี พระนางมาคันธียาก็ทูลให้พระเจ้าอุเทนเห็นว่า พระนางสามารถฝึกฝนในพระพุทธเจ้าและเอาใจออกห่างพระเจ้าอุเทน แต่พระเจ้าอุเทนก็ยังไม่ปักใจเชื่อแต่อย่างใด

พระนางมาคันธียาคิดกำจัดพระนางสามารถ โดยวางแผนให้คนนำงูมาไว้ในรางพินของพระเจ้าอุเทน เมื่อพระเจ้าอุเทนเสด็จมายังปราสาทของพระนางมาคันธียาพร้อมด้วยพินพระนางถือโอกาสเปิดช่องให้งูออกมา พระเจ้าอุเทนหลงเชื่อว่าพระนางสามารถคิดร้ายต่อพระองค์ จึงรับสั่งให้จับพระนางสามารถพร้อมสตรีบริวารมาขังในเรือนแถว คว่ำหน้าเพื่อยิงให้สิ้นชีพ พระนางสามารถสอนสตรีบริวารว่า ท่านทั้งหลายจงแผ่เมตตาไปยังพระราชินี พระนางมาคันธียาและในตน อย่าได้มีความโกรธ ที่ฟังของเราไม่มีแล้ว นอกจากเมตตาจิตเท่านั้น^{๖๕} ลูกศรแลบไปผิดทางกระทบกับกำแพง แล้วกระดอนกลับมาตกแทบพระบาทของพระเจ้าอุเทน พระราชินีทรงรู้สึกสำนึกผิดชอบชั่วดี ทรงเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลอัญเชิญพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์เสด็จไปเสวยภัตตาหารในวันรุ่งขึ้น พระนางสามารถทูลขอพรพระเจ้าอุเทนถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้าเป็นประจำ พระเจ้าอุเทนเองก็ทรงปฏิญาณเป็นพุทธศาสนิกชน นอกจากนี้แล้วพระนางสามารถยังถวายผ้า ๕๐๐ ผืนแก่พระเถระ

พระนางมาคันธียาวางแผนทำร้ายพระนางสามารถต่อโดยการให้คนขนผ้าจากคลังผ้าและน้ำมันจากคลังน้ำมันจำนวนมาก ต้อนพระนางสามารถและสตรีบริวารไปขังในห้องหนึ่งในปราสาทของพระนางสามารถ ปิดประตูตายออกไม่ได้ เอาผ้าชุบน้ำมันให้ชุ่มทุกผืนพันเสาปราสาททุกต้น แล้วให้จุดไฟเผา

^{๖๕} วทีน อินทสระ, *ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๔.

พระนางมาคันทียา (พระมเหสีที่มีความริษยา) สั่งคนรับใช้ให้เอาผ้าชุบน้ำมันแล้วนำไปพ่นที่เสาทุกต้น ในปราสาทของพระนางสามาวดี พุดเกลี้ยกล่อมให้พระนางและบริวารเข้าไปรวมอยู่ในห้องเดียวกันแล้ว จึงลั่นกลอนจากข้างนอกแล้วจุดไฟเผาพร้อมทั้งปราสาท พระนางสามาวดี ขณะเมื่อไฟกำลังลุกลามเข้ามาใกล้ตัวอยู่นั้นมีสติมั่นคง ไม่หวั่นไหว ให้โอรสแก่หญิงบริวารทั้ง ๕๐๐ ให้เจริญเมตตาแผ่ไปยังบุคคลต่างๆ ไป แม้ในพระนางมาคันทียา ให้ทุกคนมีสติ ไม่ประมาท ให้มีจิตตั้งมั่นในเวทนาปริคคหัมมัญฐานอย่างมั่นคง พวกหญิงบริวารปฏิบัติตามทุกประการ จนบางพวกได้บรรลุสัทธาคามิผล บางพวกบรรลุอานาคามิผล ก่อนที่จะถูกไฟเผาผลาญกระทำการถึงแก่กรรม ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ด้วยกันทั้งหมด พระพุทธองค์จึงทรงยกย่อง สามาวดี เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเราผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา^{๖๖}

พระนางสามาวดีกล่าวเตือนสติสตรีบริวารว่า พวกเราได้ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏอันหาเบื้องต้นและที่สุดมิได้ ไม่รู้จักกับที่กลับที่พวกเราเวียนเกิดเวียนตายอยู่ และก็ไม่ว่าในอดีตชาติเราได้ทำกรรมชั่วร้ายอะไรไว้บ้าง แต่ที่รู้แน่คือในชาตินี้พวกเราทั้งหมดไม่ได้ทำกรรมชั่วร้ายอะไรเลย เหตุการณ์ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นเพราะพระนางมาคันทียา แต่พวกเราเป็นสาวิกาของพระพุทธเจ้า ขออย่าได้อาฆาตพยาบาทพระนางมาคันทียาและคนของเธอเลย จงแผ่เมตตาจิตและอโหสิให้เธอเถิด ให้ตั้งสติกำหนดลมหายใจ ระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ

พระนางสามาวดี ผู้เลิศในทางอยู่ด้วยเมตตา เป็นแบบอย่างของผู้นำสตรีในด้านการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ดังเห็นได้จากการรับอาหารทานแด่พ่อเพียง การจัดการโรงทานให้เป็นระเบียบเรียบร้อย การถวายอาหารให้พระภิกษุสงฆ์ ทำให้พระเจ้าอุเทนซึ่งเป็นพระราชานับถือพระพุทธศาสนา ทำให้ประชาชนก็ได้โอกาสที่ดีศึกษาพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ในขณะเดียวกันนางก็สอนเรื่องการให้อภัยด้วยการเจริญเมตตาแก่สตรีบริวารของนางทั้งในกรณีการประหารชีวิตด้วยธนู และขณะที่อยู่ในกองเพลิง

สรุปได้ว่าพระนางสามาวดีมีการให้อามิสทานแก่พระสงฆ์ ถือศีลเป็นประจำ มีการให้อภัยทานด้วยการแผ่เมตตา ให้โอกาสสตรีบริวารได้ฟังธรรมจนบรรลุโสดาปัตติผล ให้อภัยทานด้วยการสอนสตรีบริวารให้เจริญสติและแผ่เมตตาในขณะที่กำลังถูกประหารชีวิตและในกองเพลิง ทำงานที่เป็นประโยชน์คือ ทำให้โรงทานเป็นระเบียบและอยู่ในความสงบ เป็นแบบอย่างของการทำให้สังคมเกิดความสงบด้วยการเจริญสติแผ่เมตตา เป็นแบบอย่างที่ดีสตรีในยุคปัจจุบันควรเอาเยี่ยงอย่าง

^{๖๖} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๖๑/๓๒

๖. นางขุขุตตรา

นางขุขุตตราเป็นธิดาหลังค่อมของแม่นมในเรือนของโฆสกะเศรษฐี ชาวกรุงโกสัมพี ไม่ปรากฏว่าแต่งงาน นางเป็นหนึ่งใน ๕๐๐ สตรีบริวารที่โฆสกะเศรษฐีมอบให้พระนางสามาวดี นางได้รับเงินวันละ ๘ กหาปณะเพื่อจัดหาดอกไม้ แต่นางซื้อดอกไม้เพียง ๔ กหาปณะ วันหนึ่งนางมีโอกาช่วยสมณมาลาการจัดภัตตาหารและฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า พอจบพระธรรมเทศนานางก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล นางจึงซื้อดอกไม้ ๘ กหาปณะพระนางสามาวดีเห็นดอกไม้มากกว่าทุกวัน นางขุขุตตราจึงสารภาพว่าวันก่อนนางยกยกเอาไว้มาก่อน ๔ กหาปณะ วันนี้ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วได้บรรลุธรรม พระนางสามาวดีจึงให้นางขุขุตตราแสดงธรรมให้นางและสตรีบริวาร นางขุขุตตราเป็นคนมีความจำเริญ มีความสามารถในการใช้คำสละสลวย ธรรมเทศนาของนางเป็นที่จับใจจับใจคนฟังมาก ต่อมาพระนางสามาวดีก็เลื่อนชั้นนางขุขุตตราเป็นอาจารย์ในทางธรรม ขอให้เธอไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า แล้วกลับมาแสดงให้พระนางสามาวดีและสตรีบริวาร เมื่อนางได้ฟังหลายเรื่องทำให้นางมีความรู้ ความเข้าใจแตกฉาน มีลีลาการแสดงธรรมได้วิจิตรพิสดารและจับใจจับใจยิ่งขึ้น

นางขุขุตตรา ผู้เลิศในทางพหูสูต แม้นางจะเป็นหญิงที่มีร่างกายผิปกตาคือหลังค่อม นางก็มีความสามารถในการจดจำธรรมเทศนาและถ่ายทอดให้กับพระนางสามาวดีและสตรีบริวาร เป็นผลทำให้สังคมของพระนางสามาวดีสงบด้วยเมตตาทุกครั้งที่มีภัยพร้อมที่จะให้อภัย ถือว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมที่สำคัญยิ่งคือ การทำความเข้าใจพื้นฐานแห่งความสงบของสังคม

นางขุขุตตรา เอตทัคคะในฝ่ายผู้แสดงธรรมนางขุขุตตรา ได้รับการยกฐานะจากการเป็นทาสี คอยรับใช้นางสามาวดี ให้ดำรงอยู่ในฐานะมารดา และอาจารย์ของนางสามาวดี และหญิงบริวารเหล่านั้น มีหน้าที่ไปรับฟังพระธรรมเทศนาจากพระบรมศาสดา แล้วนำมาแสดงให้นางสามาวดีกับบริวารฟัง นางขุขุตตรากระทำดั่งนั้น จนนางเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก พระพุทธองค์จึงทรงยกย่อง ขุขุตตรา เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเราผู้เป็นพหูสูต^{๖๗}

สรุปได้ว่านางเป็นตัวอย่างที่ดีของพุทธศาสนิกชนในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมของนางขุขุตตราที่เริ่มปฏิบัติด้วยตนเองทันที จดเว้นการยกยกทรัพย์หลังจากที่ได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า ต่อจากนั้นก็ให้ธรรมทานด้วยการสอนพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า จนทำให้ผู้ฟังบรรลุโสดาปัตติผล ทุกคนสามารถเจริญสติได้

^{๖๗} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๖๐/๓๒

๗. นางอุตตรานันทมาตา

นางอุตตรานันทมาตาเป็นธิดาธนเศรษฐี(นายปุลณณะ) แห่งกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ แต่งงานกับลูกชายของสุมนเศรษฐีผู้มิได้นับถือพระพุทธศาสนา ก่อนแต่งงานนางอุตตราได้ทำบุญ ถวายทาน ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าพร้อมมารดาบิดา และบรรลู่สถาปัตติผล เมื่อนางแต่งงาน นางไม่มีโอกาสได้ทำบุญ ถวายทาน และรักษาอุโบสถศีล นางจึงขอเงินจากบิดา เพื่อจ้างคนกาซื้อนางสิริมา มาปรนนิบัติสามี เพื่อที่นางจะได้ไปวัดฟังธรรมและทำบุญกุศล

นางอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมพระสงฆ์ไปเสวยภัตตาหารที่บ้านนางครึ่งเดือน จนถึงวัน ออกพรรษา เมื่อพระพุทธเจ้ารับนิมนต์แล้ว นางดีใจและเข้าครัวเอง ฝ่ายสามีได้รับการปรนนิบัติเอาใจ จากนางสิริมาอย่างมีความสุข หนึ่งวันก่อนวันปวารณาจึงเดินไปที่ระเบียบพร้อมด้วยนางสิริมา มองลง ไปยังโรงครัวเห็นนางอุตตรากำลังตั้งใจปรุงอาหาร ร่างกายมอมแมมด้วยถ่านและขี้เถ้า เหงื่อไทรมกาย เขายิ้ม หัวเราะและเดินไปทางอื่น นางสิริมาโกรธจึงเดินไปถือทัพพีตักเนยใสที่เดือดพล่านในกระทะตรง ไปยังนางอุตตรา นางอุตตราแผ่เมตตาให้นางสิริมาและรำลึกว่านางสิริามีบุญคุณ ถ้าไม่ได้นางมาทำ หน้าที่แทน ก็คงไม่มีโอกาสได้ถวายทานแก่พระสงฆ์ และได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ถ้ามีความโกรธ แม้แต่น้อย ขอให้เนยใสจงลวก แต่ถ้าไม่มีความโกรธต่อนาง ก็ขออย่าได้ลวกเราเลย ด้วยอำนาจเมตตา ญาณปรากฏว่าเนยใสที่ราดลงบนศีรษะของนาง กลับเย็นดุจดั่งน้ำฝน สตรีบริวารของนางอุตตราเข้ารุม ทำร้าย นางอุตตราเข้าไปช่วย นางสิริมาขอโทษ แต่นางอุตตราขอให้ไปขอโทษที่พ่อทางธรรมของนาง คือพระพุทธเจ้า ถ้าพ่อยกโทษให้ นางก็จะยกโทษให้

วันต่อมานางอุตตรานำนางสิริมาเข้าเฝ้าที่บ้านหลังจากเสด็จมาเสวยภัตตาหาร พระพุทธเจ้าตรัสถามว่ามีความผิดอะไร นางสิริมากราบทูลว่า เมื่อวานนี้นางเอาเนยใสเดือดพล่านราด บนศีรษะนางอุตตรา นางอุตตราไม่โกรธและห้ามปรามสตรีบริวารทำร้าย นางสำนึกผิดจึงขอโทษ แต่ นางกลับบอกว่าจะยกโทษให้ก็ต่อเมื่อพระองค์ทรงยกให้ พระพุทธเจ้าทรงสอบถามว่านางอุตตราคิด อย่างไรขณะที่เนยใสราดบนศีรษะ นางอุตตราตอบว่า นางคิดว่านางสิริามีบุญคุณ ถ้าไม่ได้นางมาทำ หน้าที่ภริยาแทน นางอุตตราก็ไม่มีโอกาสทำทานและฟังธรรม จึงไม่ควรโกรธนาง พระพุทธเจ้าจึงตรัส บอกนางอุตตราว่า ดีแล้ว คิดถูกและทำถูกแล้ว ต่อจากนั้นพระองค์ก็ตรัสคาถาว่า ฟังชนะความโกรธ ด้วยความไม่โกรธ ฟังเอาชนะคนไม่ดี ด้วยความดี ฟังเอาชนะความตระหนี่ ด้วยการให้ ฟังเอาชนะคน พุดพล่อยๆด้วยการพูดความจริง เมื่อจบพระธรรมเทศนา นางสิริมาได้บรรลู่สถาปัตติผล เพราะนาง อุตตราเป็นผู้ซุกงูเข้าหาพระธรรม^{๖๘}

^{๖๘} มนตรี สิริโรจนานันท์, ผศ.ดร., สตรีในพระพุทธศาสนา, หน้า ๙๕

นางอุตตรานันทมาตา ผู้เลิศในทางยินดีในมาน สตรีผู้มีความรับผิดชอบจัดการตนเอง เมื่อนางปรารถนาที่จะทำบุญ ถวายทาน รักษาอุสสัคคีลในขณะเดียวกันก็ต้องปรนนิบัติสามี นางจึงจ้างหญิงโสเภณีมาดูแลสามี เมื่อนางถูกทำร้าย นางไม่ถือโกรธ ให้อภัย สงเคราะห์และแนะนำให้บรรลุลุธรรม

สรุปได้ว่านางอุตตรานันทมารดา เอตทัคคะในฝ่ายผู้เพ่งด้วยมาน ภรรยา ราชคหเศรษฐีผู้ไฝ่ธรรมจะอธิษฐานองค์อุบาสกเดือนละ ๘ วันโดยจ้างหญิงงามเมืองมาบำรุงบำเรอสามีครั้งหนึ่งนางอุตตราถูก นางสิริมา(หญิงงามเมืองที่รับจ้างมาบำรุงบำเรอสามี)หึงหวง ตักน้ำมันเดือดราดศีรษะนางสิริมาได้จับกระบวยตักน้ำมันที่กำลังเดือดอยู่ในกระทะแล้วเทราดลงบนศีรษะของนางอุตตราที่กำลังเข้ามานและแผ่เมตตาจิตอยู่ด้วยอำนาจแห่งเมตตาตามันบันดาลให้น้ำมันที่กำลังร้อนจัดนั้นได้ปราศจากความร้อน และไหลตกไปประหนึ่งน้ำตกจากใบบัว พระพุทธองค์จึงทรงยกย่อง อุตตรานันทมาตา เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเราผู้ยินดีในมาน^{๖๙} นางอุตตราบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมด้วยการให้อภัยทานไม่ถือโกรธคนที่ทำร้ายตนเอง สงเคราะห์ผู้ที่ทำร้ายตนให้มีโอกาสได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า เป็นผลจากการประพฤติธรรม ในบทบาทของพุทธศาสนิกชนนาง ก็ทำให้มีผู้บรรลุลุธรรมเพิ่มขึ้นเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา

๘. นางสุปปาวาสา

นางสุปปาวาสาเป็นธิดาพระเจ้าโกลิยะ แห่งกรุงโกลิยะ แคว้นสักกะ อภิเษกสมรสกับเจ้าลิจนวี นามว่ามหาลิ นางตั้งครรภ์อยู่ ๗ ปี ๗ เดือน ได้รับความอึดอัดทรมานมาก จนคิดว่าชีวิตของตนเองคงจะไม่รอดแล้ว จึงวานสามีให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสว่า สุขิณิ โหตุ สุปปาวาสา โกลิยธิดา อโรคา อโรคํ บุตฺตํ วิชายติ ขอให้สุปปาวาสา โกลิยธิดา จงมีความสุข ปราศโรค และคลอดบุตรที่ไม่มีโรคเกิด พอสิ้นพระพุทธานุญาตประทานพร นางสุปปาวาสาซึ่งอยู่ในบ้านตนก็คลอดบุตรชายออกมาอย่างง่ายดาย ทันทีที่คลอดจากครรภ์ก็มีอายุ ๗ ปี ทำอะไรได้เหมือนเด็ก ๗ ขวบทั่วไป ต่อมาเมื่อพระนามว่าสิวลี นางสุปปาวาสาปลื้มปิติและมีความเชื่อว่าที่ตนคลอดง่ายเพราะอานุภาพแห่งพรที่พระพุทธเจ้าประทานให้ จึงจัดพิธีถวายทานอันยิ่งใหญ่ ทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์มาเสวยที่บ้านของตนเป็นเวลา ๗ วันติดต่อกัน นางเตรียมอาหารอันประณีตไว้ถวายพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ พระพุทธเจ้าเสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว เมื่อทรงกระทำอนุโมทนาได้ตรัสว่า บุคคลผู้ถวายโภชนาการแก่ภิกษุ (ผู้รับ) ชื่อว่าให้สิ่งอันประเสริฐ ๕ ประการ คือ ให้อายุ ให้วรรณะ ให้สุขะ ให้พละ และให้ปฏิภาณ พระสารีบุตรเถระสังเกตสิวลีกุมารตั้งแต่วันแรก รู้สึกพอใจในอัยยาศัยของกุมารน้อยนี้ ในวันที่ ๗ อันเป็นวันสุดท้าย พระเถระได้ชักชวนสิวลีกุมารบวช เมื่อบิดามารดาอนุญาตแล้ว จึง

^{๖๙} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๖๒/๓๒

ได้บวชในสำนักของพระสารีบุตรเถระ และได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เป็นพระอริยสาวกสำคัญในพระพุทธศาสนา

สรุปได้ว่าพระนางสุปปวาสา เสด็จคณะในฝ่ายผู้ถวายของมีรสอันประณีต พระนางเป็นพระธิดาของนครโกถียะพระนางได้เข้าเฝ้าพระบรมศาสดาครั้งแรก ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์จบแล้วก็ดำรงอยู่ในอริยภูมิเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน หลังจากพระนางประสูติราชโอรสแล้วมีพระประสงค์จะถวายมหาทานด้วยพระกระยาหารที่มีรสอันประณีต เป็นเวลา ๗ วัน ติดต่อกันจึงกราบทูลความประสงค์แก่พระสามี ให้ไปกราบทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ มารับมหาทานอาหารบิณฑบาตในพระราชนิเวศน์ตามที่พระนางทูลอาราธนานั้น พระพุทธองค์จึงทรงยกย่อง สุปปวาสาโกถียธิดา เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเราผู้ถวายรส อันประณีต^{๗๐} นางสุปปวาสาเป็นผู้เลิศในการถวายโภชนารสประณีตต่อเนื่อง ๗ วันแสดงให้เห็นถึงความเพียร ความตั้งใจ ประกอบไปด้วยความศรัทธา ความเคารพ เป็นสัปปุริสสถาน คือ ของสะอาด ของประณีต ให้ตามกาล ให้ของสมควร เลือกให้ ให้เนื่องนิตย์ เมื่อให้จิตผ่องใส ให้แล้วดีใจ ในวาระที่นางคลอດบุตรอย่างปลอดภัยหลังจากตั้งครุรรมา ๗ ปี ๗ เดือน พร้อมทั้งอนุญาตให้บุตรชายบวชในพระพุทธศาสนา เป็นแบบอย่างของพุทธศาสนิกชนในเรื่องการให้ด้วยความประณีต

๙. นางสุปปิยา

นางสุปปิยาเกิดในเรือนของเศรษฐีแห่งเมืองพาราณสี แคว้นกาสิ แต่งงานกับสุปปิยะนางเป็นผู้มีอุปนิสัยศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแน่วแน่ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกมายังกรุงพาราณสี นางเข้าเฝ้าและฟังพระธรรมเทศนาแล้วได้บรรลุโสดาปัตติผล นางสุปปิยาเป็นคนสนิทของนางวิสาขามหาอุบาสิกา มักติดตามนางวิสาขาไปวัดฟังธรรมเสมอ เมื่อเสร็จจากการฟังธรรม ทั้งสองจะเดินตรวจตราตามกุฎิสงฆ์ เพื่อจัดหาสิ่งที่ขาดตกบกพร่องมาถวาย

วันหนึ่งนางสุปปิยาพบภิกษุป่วยไข้ สอบถามทราบว่าป่วยเป็นโรคนี้ประจำ และหายด้วยการฉันอาหารปรุงด้วยเนื้อ เมื่อกลับถึงบ้านนางจึงให้สาวใช้ไปซื้อเนื้อที่ตลาด สาวใช้หาซื้อไม่ได้ จึงฉีกเนื้อที่ขาของตนเองไปปรุงอาหาร นางไม่สบายจึงให้สาวใช้นำอาหารไปถวายพระสงฆ์รูปที่ป่วย พระสงฆ์อาการดีขึ้น เมื่อสามีกลับมาบ้าน เห็นภริยานอนป่วย และทราบความ แทนที่จะตำหนิภรรยา กลับปิติปราโมทย์ชื่นชมในความใญ่บุญใญ่กุศลของภรรยา สามีไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลให้ทรงทราบ และอาราธนาพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์เสด็จไปเสวยภัตตาหารที่บ้าน

วันต่อมาพระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์เสด็จไปที่บ้านของนางสุปปิยา พระองค์ทรงชมเชยในความมีจิตศรัทธาอันแรงกล้าของนาง แต่เมื่อเสด็จกลับถึงพระอารามก็ทรงมีรับสั่งให้ประมุขสงฆ์

^{๗๐} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๖๓/๓๓

และทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามภิกษุฉันเนื้อมนุษย์ อันเป็นหนึ่งในจำนวนเนื้อ ๑๐ อย่างที่ห้ามพระฉัน คือ เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือดาว เนื้องู เนื้อราชสีห์ เนื้อหมี เนื้อสุนัขบ้าน เนื้อสุนัขป่า เนื้อมนุษย์ และสัตว์ที่ภิกษุไม่ควรฉัน ๔ ประเภท คือ สัตว์ที่เห็นเขาม้า สัตว์ที่ได้ยินเขาม้า สัตว์ที่เขางจใจมาให้ฉัน สัตว์ที่เลี้ยงไว้เอง

นางสุปปิยาเป็นผู้มีศรัทธาแรงกล้าในพระรัตนตรัย เป็นผู้ดูแลความเป็นอยู่ของพระสงฆ์เป็นอย่างดี มีฉันทะพิเศษในการพยาบาลภิกษุไข้ รู้ว่าภิกษุไข้ต้องการอะไร จัดหาถวายได้เสมอ ดุจดั่งนางพยาบาลที่ดี^{๗๑}

สรุปได้ว่านางสุปปิยา เอตทัคคะในฝ่ายผู้อุปฐากภิกษุไข้ ครั้งหนึ่งนางสุปปิยาทราบว่ามีภิกษุอาพาธ นาง ใช้มีดฉีกเนื้อที่ขาของตนเองออกมาก่อนหนึ่งแล้วส่งให้นางทาสีจัดการปรุงอาหาร พร้อมทั้งส่งให้นำไปถวายพระคุณเจ้าที่วัด ถ้าพระคุณเจ้าถามถึงก็ให้บอกว่าอุบาสิกาเป็นไข้ พระพุทธองค์จึงทรงยกย่อง สุปปิยาอุบาสิกา เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเราผู้บำรุงภิกษุอาพาธ^{๗๒} นางสุปปิยา ผู้เลิศในการบำรุงภิกษุอาพาธ มีการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมพระพุทธศาสนาด้วยการให้อามิสทานแก่พระสงฆ์ผู้อาพาธด้วยฉันทะพิเศษ เป็นผลทำให้เกิดบทบัญญัติสิกขาเพื่อการกำกับดูแลพระสงฆ์

๑๐. นางสิริมาโสภณี

นางสิริมาผู้เป็นโสภณีประจำกรุงราชคฤห์ นางเป็นสตรีรูปงาม^{๗๓} ที่โอรธง่ายและริษยาผู้อื่น โดยหากชายใดต้องการร่วมอภิรมย์กับนาง จะต้องจ่ายเงิน ๑,๐๐๐ กหาปณะ ต่อมา นางอุตตราธิดาของปุลณเศรษฐีจ้างนางสิริมาด้วยเงิน ๑๕,๐๐๐ กหาปณะ ให้ปรนนิบัติสามีเพื่อนางอุตตราจะได้ทำทาน ฟังธรรม รักษาอุโบสถ เป็นเวลา ๑๕ วัน ครั้นใกล้กำหนดครบการว่าจ้าง นางสิริมาได้รับความสุขสบายเลยคิดว่าตัวเองเป็นเจ้าของบ้าน นางสิริมาเกิดความโกรธและริษยาเป็นอย่างมาก เมื่อเห็นสามีของนางอุตตราหัวเราะเมื่อมองเห็นนางอุตตราจัดแจงการงานในโรงครัวใหญ่ทั้งทำด้วยตนเอง และสั่งพวกทาสกรรมกร โดยนางอุตตรามีเนื้อตัวชุ่มไปด้วยเหงื่อ เลอะซี้เถ่าเหม่า ประกอบกับเห็นนางอุตตราส่งยิ้มให้สามีก็เกิดความริษยาขึ้น นางคิดว่าสามีคงรักใคร่นางอุตตราไม่น้อย และนางสิริมาอยู่ในเรือนครึ่งเดือน เริ่มมีความรู้สึกผูกพันลึ้มความที่ตนเป็นคนภายนอกเรือน สำคัญว่าตนเป็นแม่เจ้าเรือน

^{๗๑} สุนทรี สุริยะรังสี, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกาผู้ได้รับเอตทัคคะ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๘๓-๑๐๑.

^{๗๒} อ.จ.ทก. (ไทย) ๒๐/๒๖๔/๓๓

^{๗๓} อ.จ.สุตต.อ. (ไทย) ๑/๕/๔๘๕-๖.

จึงเกิดความไม่พอใจนางอุตตราคิดว่า เราจะทำทุกซีให้เกิดแก่นั่น แล้วลงจากปราสาทเข้าไปในโรงครัว นำทัพพีตักเนยร้อนที่เดือดพล่านอยู่ในกระทะทอดขนมเดินมุ่งไปหานางอุตตรา นางสิริมาราดเนยร้อนที่กำลังเดือดลงบนศีรษะนางอุตตรา ในขณะที่นางสิริมากำลังจะนำเนยร้อนราดนั้น นางอุตตราได้ตั้งสติเข้าฌานด้วยเมตตาภาวนา ด้วยอาณูภาพของฌานนั้นทำให้เนยร้อนไม่สามารถทำอะไรนางอุตตราได้ โดยที่เนยร้อนที่ราดลงศีรษะนางอุตตราไปแล้วเป็นเหมือนน้ำเย็น พวกนางทาสีของนางอุตตราจึงเข้าไปทำร้ายนางสิริมาจนได้รับบาดเจ็บ นางอุตตราเข้าไปช่วยแล้วว่ากล่าวด้วยเหตุผล จากนั้นให้นางสิริมาอาบน้ำอุ่น และทาด้วยน้ำมันลดความบอบช้ำ^{๗๔}

สรุปได้ว่านางสิริมาโสเภณี ได้ผู้แนะนำที่ดี คือนางอุตตราและพระพุทธเจ้า จากเดิมที่เคยเป็นคนเห็นแก่ตัว เห็นแก่ได้ แต่เมื่อได้รับคำแนะนำในทางพระพุทธศาสนาแล้ว นางสิริมาโสเภณีก็กลับมาสนใจใฝ่ธรรม ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาในฐานะอุบาสิกา เมื่อได้ฟังธรรมแล้วก็ได้ บรรลุพระโสดาปัตติผล จึงเลิกจากอาชีพโสเภณี ตั้งภัตตาหารไว้สำหรับภิกษุ ๘ รูปทุกวัน

กล่าวโดยรวม สตรีมีบทบาทในการบำรุงพระพุทธศาสนา คือ บทบาทในการอุปถัมภ์พระสงฆ์ ได้แก่ บทบาทในการอุปถัมภ์ด้วยอาหาร บทบาทด้านการอุปถัมภ์เครื่องนุ่งห่ม บทบาทด้านการอุปถัมภ์เครื่องอุปโภคและยารักษาโรค และเป็นผู้ที่มีบทบาทอยู่เบื้องหลังในด้านอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา โดยการอุปถัมภ์ดูแลความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นบทบาททางอ้อมที่ทำให้พระสงฆ์ดำรงอยู่ได้ เพื่อทำหน้าที่ประกาศศาสนาอย่างแพร่หลาย สตรีทุกคนมีบทบาทและสิทธิถึงแม้ว่าจะมีชาติกำเนิดที่ต่างกัน สตรีบางคนเกิดในตระกูลกษัตริย์ บางคนเกิดในตระกูลพราหมณ์ และตระกูลอื่นๆตามลำดับ บางคนเคยทำผิดพลาดในอดีต สตรีแต่ละคนมีความรู้ความสามารถ การดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน แต่ทุกคนมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเหมือนกัน และทุกคนมีบุรพกรรมที่สะสมมาในอดีตชาติจึงมีความผูกพันในพระพุทธศาสนา มีผู้นำสตรีในฐานะภิกษุณีที่เป็นเอตทัคคะด้านรัตตัญญูตาคือผู้บวชมานาน เป็นผู้ล่วงกาลผ่านวัยโดยลำดับ มีสาวกที่เป็นเถระเป็นผู้เชี่ยวชาญได้รับการฝึกฝนอบรมเป็นอย่างดีสามารถแสดงธรรมปฏิบัติตามได้จริงตามหลักธรรม มีอุบาสิกาในพุทธศาสนา ๒ ประเภทคืออุบาสิกาที่เป็นคฤหัสถ์นุ่งขาวห่มขาวประพฤติพรหมจรรย์แต่ไม่ได้บวชเป็นภิกษุณีไม่ข้องเกี่ยวกับเมถุน อุบาสิกาประเภทที่ ๒ เป็นคฤหัสถ์ที่ยังครองเรือนกับสามี แต่สตรีผู้เป็นพุทธสาวิกาทุกคนเป็นผู้ที่สืบทอด คำชูปพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

^{๗๔} ปัญญา ใช้บางยาง, ๔๖ อุบาสิกาในสมัยพุทธกาล, หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

๒.๗ คุณค่าและความสำคัญของสตรีในสมัยพุทธกาล

สตรีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลต่อความเจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา เพราะได้ช่วยกันทำหน้าที่เผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนาให้กว้างไกล สตรีมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการให้ความอุปถัมภ์พระสงฆ์ และช่วยดำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงไว้ เช่น การถวายปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นแก่พระภิกษุสงฆ์ จากประวัติของอุบาสิกาข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นบทบาทหน้าที่ของสตรีในด้านการอุปถัมภ์พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

อุปถัมภ์ การค้าจุน ช่วยเหลือ หล่อเลี้ยง^{๗๕} ให้การอุปถัมภ์พระสงฆ์ เช่น ด้านการศึกษาเล่าเรียน ทั้งทางปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ การทำหน้าที่ของอุบาสิกาที่ดีให้การอุปถัมภ์พระสงฆ์ ๔ แนวทาง ดังนี้

๑. การถวายภัตตาหารเป็นประจำ คือ ถวายภัตตาหารบิณฑบาต สร้างโรงทานสำหรับใช้เป็นสถานที่ให้ทานอยู่เป็นประจำบ้าน เพื่อความสะดวกต่อการถวายความอุปถัมภ์พระสงฆ์อย่างสม่ำเสมอ เช่น นางวิสาขามหาอุบาสิกา นางนิมนต์พระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป มารับบิณฑบาตหรือฉันอาหารที่บ้านเป็นประจำทุกวัน ซึ่งบางครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จมาเป็นประธาน และตอนเย็นนางก็ได้ให้คนนำน้ำปานะ ๘ อย่าง ไปถวายพระสงฆ์^{๗๖} นางสาวาวดี นางพร้อมด้วยหญิงบริวาร ๕๐๐ คน ได้ถวายอาหารบิณฑบาตแด่พระสงฆ์เป็นประจำ^{๗๗} นางสุปวาสา ได้ถวายภัตตาหารโดยเน้นถวายภัตตาหารอันประณีต มีรสเลิศต่างๆ แต่พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน จนได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นอุบาสิกาสาวิกาสื่อผู้ถวายรสอันประณีต^{๗๘} ทั้งหมดได้สะท้อนให้เห็นว่า อุบาสิกาได้ให้การอุปถัมภ์พระสงฆ์ด้วยดีเสมอมา เป็นการช่วยจรรโลงพระพุทธศาสนาไว้ไม่ให้เสื่อมสูญ โดยที่พระสงฆ์สามารถจะดำรงชีพอยู่ได้โดยไม่ลำบาก

๒. การถวายเครื่องอัฐบริขารและยารักษาโรค เครื่องอัฐบริขาร หมายถึง ของใช้ส่วนตัวพระ^{๗๙} เช่น ผ้าไตรจีวร เครื่องใช้ที่จำเป็นอย่างอื่นๆ และยารักษาโรค เป็นสิ่งที่พระสงฆ์พึงต้องใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดความสะดวกสบายพอสมควร เช่น นางวิสาขามหาอุบาสิกา ได้ทูลขอพอ ๘ ประการ ขอถวายผ้าอาบน้ำฝน^{๘๐} นางสาวาวดีอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์ ๕๐๐ รูป

^{๗๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๖๕.

^{๗๖} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๔๖, ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๑/๑๕๐.

^{๗๗} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘, ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๙.

^{๗๘} อญ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๖๓/๒๖, อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๖๓/๓๓.

^{๗๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๗๔..

^{๘๐} สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๙๘๘/๑๕๔.

ไปฉันทัตตาหารที่พระราชวังเป็นประจำ ต่อมาพระอานนท์ได้ไปฉันทัตตาหารในวังของนางสาวดี พระนางได้ถวายจีวร ๕๐๐ ผืน แก่พระอานนท์ ท่านได้นำผ้าเหล่านั้นไปแจกจ่ายแก่ภิกษุรูปอื่นๆ ^{๘๑}

นางอุตตราอุบาสิกาพร้อมด้วยหญิงบริวาร ได้ถวายภัตตาหารและยารักษาโรคที่มีความจำเป็นแก่พระสงฆ์ ^{๘๒} นางสุปปิยาได้เข้าไปรักษากิษุที่อาพาธ ด้วยการฉีดยาเนื้อตัวเอง เพื่อทำน้ำดื่ม เนื้อถวายภิกษุที่อาพาธ ^{๘๓}

๓. การสร้างเสนาสนะและถาวรวัตถุ เสนาสนะ ที่นอน ที่นั่ง หมายถึงที่อยู่อาศัย เช่น กุฏิ วิหาร และเครื่องใช้เกี่ยวกับสถานที่ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ แม้โคนไม้ เมื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยก็เรียก เสนาสนะ ^{๘๔} ส่วนคำว่า ถาวรวัตถุ หมายถึง สิ่งที่มีมั่นคง ได้แก่ของที่สร้างด้วยอิฐ ปูน หรือโลหะ เช่น โบสถ์ เจดีย์ วิหาร เป็นต้น เช่น นางวิสาขามหาอุบาสิกา นางได้ขายเครื่องประดับ ชื่อ มหาลดา บาสัน ราคา ๒๗ โกฏิ เพื่อซื้อที่ดินสร้างวัดบุพพารามในเมืองสาวัตถี ๙ โกฏิ สร้างวิหาร ๙ โกฏิ และ ฉลองวิหาร ๙ โกฏิ ^{๘๕}

๔. การช่วยธำรงพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคง การช่วยดำรงให้พระพุทธศาสนาอยู่ ได้อย่างเจริญรุ่งเรือง และมีความมั่นคงสืบมาโดยลำดับ เพราะได้มีอุบาสิกาให้ความอุปถัมภ์บำรุงและ เชิดชูไว้ ไม่ว่าจะเป็นช่วยในการชำระอธิกรณ์และแก้ไขปัญหา เช่น พระพุทธเจ้าได้เชิญอุบาสก-อุบาสิกา ซึ่งประกอบด้วย พระเจ้าปเสนทิโกศล อนาถบิณฑิกเศรษฐี จูฬอนาถบิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขามหาอุบาสิกา พระอุบาสิกาเป็นประธานในการวินิจฉัย เมื่อนางวิสาขามหาอุบาสิกาตรวจดูมือ เท้า ท้อง ของนางภิกษุณีภายในมาน นัวัน นัเดือนดู ก็ได้ความจริงว่า ภิกษุณีได้ตั้งครรภในเวลาดังแต่ก่อน บวช จึงทำให้ภิกษุณีพ้นข้อหามลทินได้ ^{๘๖} หรือ อีกบทบาทหนึ่งคือ การทำหน้าที่ในการป้องกันความเสียหาย เช่น นางวิสาขามหาอุบาสิกา ได้เห็นพระอุทายินั่งสนทนากับสตรีในที่ลับตาสองต่อสอง นาง จึงพูดเตือนให้สติพระอุทาย ^{๘๗} เพื่อให้เลิกความประพฤติดังกล่าว

สรุปโดยภาพรวมได้ว่าสตรีมีบทบาทสำคัญมากต่อพระพุทธศาสนา เป็นการเกื้อกูลซึ่งกัน และกัน ระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ เป็นการทำหน้าที่ของแต่ละฝ่าย โดยที่อุบาสิกาก็ทำหน้าที่เป็นผู้

^{๘๑} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๖๔-๖, พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๘๐-๘๑.

^{๘๒} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๖๐/๓๘๔, พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔๔๒-๔๔๓.

^{๘๓} วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๘๐/๓๘๔, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๐/๘๐-๘๓.

^{๘๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๖๒.

^{๘๕} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๕๔-๗๗, พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๐๔-๑๑๑.

^{๘๖} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๑๑-๑๕, พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๙๐-๙๑.

^{๘๗} วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๘๐/๖๔-๖๕, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๐/๘๐-๘๓.

อุปฐากพระสงฆ์ด้วยการอุปถัมภ์ บำรุงด้วยปัจจัย ๔ กล่าวคือ ภัตตาหาร เครื่องนุ่งห่ม เสนาสนะ และยารักษาโรค เมื่อพระสงฆ์ได้บำเพ็ญหรือศึกษาพระธรรมคำสอนแล้ว ก็ช่วยนำมาสั่งสอนฝ่ายคฤหัสถ์ให้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ในที่สุดผลดีที่เกิดขึ้นโดยภาพรวมได้แก่สังคม ดังนั้นสตรีจึงมีความสำคัญต่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดการอุปถัมภ์พระสงฆ์ในพุทธศาสนา ก่อให้เกิดการบัญญัติพุทธานุญาต ก่อให้เกิดการแสดงธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา ช่วยปกป้องภัยของพระพุทธศาสนาไว้ โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการชำระอธิกรณ์ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น อันเป็นสาเหตุให้เกิดความเสื่อมเสียต่อพระพุทธศาสนา และมีส่วนสืบสานพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่สืบไป

๒.๘ ปัจจัยส่งผลสำเร็จต่อบทบาทสตรีในฐานะอุบาสิกา

ในทางพระพุทธศาสนา ในฐานะอุบาสิกามีหลักที่พึงปฏิบัติพื้นฐานที่โดดเด่น โดยอาศัย ทิศ ๖ เป็นเครื่องสะท้อนบทบาทหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อพระสงฆ์ กล่าวคือ กุลบุตรพึงบำรุงสมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบนโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. เปิดประตูต้อนรับ
๕. ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ^{๘๘}

อีกบทบาทหนึ่ง ที่สะท้อนบทบาทหน้าที่สตรีได้เป็นอย่างดี คือ ธรรมของอุบาสิก อุบาสิกา คือ ผู้ใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง ควรทั้งตนอยู่ในธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญของอุบาสิก เรียกว่า อุบาสิกธรรม ๗ ประการ คือ

๑. ไม่ละเลยการเยี่ยงเยียนภิกษุ
๒. ไม่ทอดทิ้งการฟังสัทธรรม
๓. ศึกษาในอริสัจ
๔. มีความเลื่อมใสมากในภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นนวกะ และผู้เป็นมัชฌิมะ
๕. พึงธรรมอย่างไม่คอยคิดโต้แย้งเพ่งโทษ
๖. ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณานอกศาสนานี้
๗. ทำอุปการะในศาสนานี้ก่อน^{๘๙}

^{๘๘} ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๑๖๘/๑๑๓-๑๑๖.

^{๘๙} อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๓๑/๔๗.

นอกจากนี้ยังต้องมีภาวะความเป็นผู้รักษาศีล ๕ เป็นหลักความประพฤติชอบทางกาย และวาจา ของอุบาสก อุบาสิกาเป็นข้อปฏิบัติเว้นจากความชั่ว ควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่ เบียดเบียน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงคุณของศีล อาทิ เช่น เป็นผู้ทำบริษัทให้งาม เป็นผู้แก้แค้นล้าง ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์ ย่อมไปเกิดในสุคติ บุคคล ๔ จำพวกนี้เป็นผู้ทำบริษัทให้งาม เมื่อภิกษุผู้มีศีล มี กัลยาณธรรม ภิกษุณีผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม อุบาสกผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม อุบาสิกามีศีล มีกัลยาณ ธรรม และธรรม ๕ ประการ ทำให้เป็นผู้แก้แค้นล้าง คือ

๑. เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์
๒. เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์
๓. เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดินในกาม
๔. เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ
๕. เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความ ประมาท^{๙๐}

๒.๙ สรุป

แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมและบทบาทสตรีในสมัยพุทธกาล โดยหลักการพื้นฐานการมี ส่วนร่วม คือ การมีส่วนร่วมในการพัฒนา ค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา การมีส่วนร่วมในการ วางแผนดำเนินการปฏิบัติงาน การติดตามและประเมินผล การเข้าไปร่วมอย่างจริงจังในกระบวนการ ดำเนินการตัดสินใจ คุณค่าและความสำคัญของการมีส่วนร่วม เป็นการรวมพลัง เกิดการเปิดโอกาส กลุ่มบุคคลได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม เกิดการทำกิจกรรมร่วมกัน เกิดการคิดริเริ่ม เกิดปฏิสัมพันธ์ ทางสังคม เกิดการเสียสละ และเกิดความสามัคคี บทบาทของสตรีต่อการมีส่วนร่วมใน พระพุทธศาสนา สตรีสามารถที่จะบรรลุได้ สตรีมีศักยภาพในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหา มีศักยภาพใน การพัฒนาตนเอง และสามารถช่วยผู้อื่นให้เกิดการพัฒนาได้ ถ้าร่วมมือรวมพลังกันหนุนนำจะทำให้ เกิดองค์กรต่างๆ ที่มีประโยชน์แก่สังคมโลก บทบาทสตรีในฐานะชาวพุทธ มีบทบาทสำคัญต่อการ ส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา สตรีใส่ใจทำนุบำรุงศาสนามากกว่าบุรุษ แม้ว่าจะมีหลายบทบาท หน้าที่ เช่น ความเป็นลูก ภรรยา สะใภ้ มารดา เป็นต้น

คุณสมบัติของสตรีในฐานะอุบาสิกาต้องเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล ๕ ไม่โกรธ มีความเพียรแผ่ ปรณิบัติดีงาม ไม่ประมาท ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณา ภายนอกศาสนาหรือหลักคำสอนนี้ กระทำความสนับสนุนในพระพุทธศาสนานี้เป็นเบื้องต้น สตรีใน

^{๙๐} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๑๙๕

พระพุทธศาสนานั้นมีหลายท่านที่โดดเด่น ไม่ว่าจะเป็น พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระปฏาจาราเถรี นางวิสาขา มหาอุบาสิกา นางสุปปาวสา และพระนางสามาวดี มีบทบาทการสร้างสันติภาพหรือสันติสุขในฐานะที่เป็นสตรีในทางพระพุทธศาสนา บทบาทของสตรีหลายท่านดังกล่าว เมื่อก้าวโดยรวมให้เห็นภาพหลัก ๆ สามารถปรากฏเป็นต้นแบบที่เกิดจากรูปแบบแนวทาง ๔ ลักษณะ คือ บทบาทการให้ บทบาทการพูดเจรจา บทบาทการเสียสละ บทบาทการปฏิบัติตนที่เหมาะสม บำรุงอุปถัมภ์ พระภิกษุสงฆ์ด้วยเมตตา พูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา ก็คิดด้วยเมตตา เปิดประตูต้อนรับ และมีปกติถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ ไม่ละเลยการเยี่ยมเยียนภิกษุ ไม่ทอดทิ้งการฟังสัทธรรม ศึกษาในอริสัจ มีความเลื่อมใสมากในภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นนวกะ และผู้เป็นมัชฌิมะ ฟังธรรมอย่างไม่คอยคิดโต้แย้งเพ่งโทษ ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณานอกศาสนา ทำอุปการะในพระพุทธศาสนา

บทที่ ๓

การพัฒนาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งหัวข้อสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ บริบทการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีขอบเขตเกี่ยวกับแนวคิดหลักการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทสตรีที่เข้ามามีส่วนร่วม และการดำเนินงานพัฒนาของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ผ่านมา โดยศึกษาเอกสาร แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดว่าการพัฒนามนุษย์
- ๒.๒ แนวคิดการส่งเสริมพัฒนา
- ๒.๓ การพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา
- ๒.๔ บทบาทสตรีในมุมมองพระพุทธศาสนา
- ๒.๕ บทบาทสตรีกับการมีส่วนร่วม
- ๒.๖ การพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒.๗ พันธกิจของมหาวิทยาลัย
- ๒.๘ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนามหาวิทยาลัย
- ๒.๙ สรุป

๓.๑ แนวคิดว่าการพัฒนามนุษย์

๓.๑.๑ ความหมายของการพัฒนา

มนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและความสำคัญ ดังนั้นการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนา และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นจึงเป็นสิ่งที่ดี^๑ ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมาย คือ ความสุข อิสรภาพ

^๑ กัญญา แซ่โจ้ว, “การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และการใช้ทฤษฎีชีवादพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของ ร้อยเอก ศาสตราจารย์ ดร.จิตรจำนง สุภาพ”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖).

ความดี ความงามของชีวิต^๒ ดังนั้นการทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นการวางแผนอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง เพื่อจัดการให้มีการพัฒนาระดับขีดความสามารถ โดยใช้วิธีการฝึกอบรม การให้ความรู้และจัดโปรแกรมการพัฒนาพนักงานให้มีโอกาสได้รับความก้าวหน้าในอาชีพสำหรับในอนาคต^๓ จึงเป็นการทำให้มนุษย์มีคุณภาพมากขึ้น เพิ่มพูนความรู้ความสามารถ และทัศนคติที่ดี มีความรับผิดชอบ การพัฒนา (Development) คือ “กระบวนการเพื่อเพิ่มความสามารถของคน ที่จะปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตน โดยต่อเนื่อง” กลไกหรือกระบวนการนั้นเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำมาใช้ในการพัฒนา กระบวนการพัฒนาจึงจำเป็นที่จะต้องเป็นกระบวนการระยะยาว และน่าจะส่งผลต่อคนส่วนใหญ่ใน ๓ ลักษณะด้วยกัน คือ^๔

๑. การพัฒนา หมายถึง “ความก้าวหน้า” ความเจริญทางเศรษฐกิจ ถ้าเป็นด้านสังคมก็เป็นเรื่องของความมีเหตุผล ตลอดจนระบบและกลไกซึ่งเอื้ออำนวยให้สามารถใช้เหตุผลเป็นหลักในการตัดสินใจและลดความขัดแย้งโดยสันติวิธี

๒. การพัฒนา หมายถึง “ความมั่นคง” มีเสถียรภาพ ในทางสังคมเป็นสังคมที่สงบสุข สังคมที่สามารถปรับตัวเองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้โดยปราศจากความรุนแรง

๓. การพัฒนา หมายถึง ความก้าวหน้าและความมั่นคงแล้ว “ความเป็นธรรม” เป็นการพัฒนาในรูปแบบที่ช่วยสร้างความเป็นธรรม

ความเป็นมาและความหมาย “การพัฒนา” เป็นการยกมาตรฐานการครองชีพ ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เพราะการพัฒนาจะเน้น “คุณภาพชีวิต” และ “คุณภาพสิ่งแวดล้อม” ที่เป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่สามารถพิทักษ์รักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของวันนี้ให้ดำรงอยู่ยั่งยืนยาวนานไปถึงอนาคตเพื่อสนองความต้องการของชนรุ่นหลังโดยไม่ละเลยชีวิตความเป็นอยู่ของชนรุ่นปัจจุบันด้วย การยกระดับ “คุณภาพชีวิต” ของประชาชนในสังคมนั้นให้ดีขึ้นภายในกรอบและขอบเขตความเป็นจริง ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับเอกลักษณ์ สภาพความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม สังคม ซึ่งประชาชนทุกคนรับได้และมีความสุข^๕ มีการดำรงชีวิต

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑

^๓ อำนวย แสงสว่าง, การจัดการทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทยพิสุทธิ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๙๖.

^๔ โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์, การพัฒนาประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาแห่งชาติ), ๒๕๓๒.

^๕ วินัย วีระพัฒนานนท์ และคณะ, เพื่อรักษาสีสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๔๑.

ในระดับที่เหมาะสมตามความจำเป็นพื้นฐาน คือ มีสัมมาอาชีพ มีรายได้ตามสมควรแก่สภาพ มีปัจจัยสี่ในการครองชีพ (ด้านเศรษฐกิจ) มีการศึกษาตามสมควร มีสุขภาพอนามัยดี มีครอบครัวดี (ด้านสังคม) เป็นผู้ที่มีคุณธรรม สามารถพึ่งตนเองได้ ทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น สังคม และประเทศชาติ (ด้านจิตใจ) นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงคนที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีควรมีดังนี้

๑. มีความรู้ดี
๒. มีสุขภาพอนามัยดี
๓. มีความสามารถดี
๔. มีความคิดดี
๕. มีการกระทำดี และ
๖. มีจิตใจดี^๖

การมีคุณภาพชีวิตที่ดีเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่เจริญขึ้น “คุณภาพ” หมายถึง ลักษณะที่ดีเด่นของบุคคลหรือสิ่งของ “ชีวิต” หมายถึงความเป็นอยู่ ดังนั้น “การพัฒนา” หมายถึงการที่บุคคลมีการเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ในทางที่เจริญขึ้น ซึ่งหากพิจารณาตามความหมายของคุณภาพชีวิตแล้ว สามารถให้ความหมายหรือคำจำกัดความของการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อีกหลากหลาย ดังนั้น “การพัฒนาคุณภาพชีวิต” หมายถึง การทำให้บุคคลมีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ดำเนินชีวิตในทางชอบธรรม มีความพึงพอใจในความเป็นอยู่ของตนเอง และสามารถปรับตนเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ^๗ “การพัฒนาคุณภาพชีวิต” หมายถึงการพัฒนาคนในทุก ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพอนามัย การศึกษา จิตใจ คุณธรรม ความพร้อมในการดำรงชีวิตในสังคม ความสามารถในการประกอบอาชีพ รวมถึงการพัฒนาในทุกขั้นตอนของชีวิต นับตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่ดีขึ้นทั้งส่วนบุคคล สังคม และประเทศชาติ^๘ จากการได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูล พบว่า การพัฒนามนุษย์นั้นมีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายนัยยะ กล่าวคือ

^๖ สมพร เทพสิทธิ, การพัฒนาสังคมในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร: สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔.

^๗ สุภางค์ จันทวานิช และวรรณิ ไทยนันท์, แนวคิดและเครื่องชี้วัดการพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตของประเทศไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.sc.ru.ac.th/data/ps0000214.doc, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

^๘ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, รายงานคุณภาพชีวิตคนไทยในชนบท : คณะกรรมการอำนวยการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พชช.), (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐.

๑. การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติ โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ จัดการศึกษา การฝึกอบรม การสอน^๙

๒. การสอนให้มีความรู้คู่กับคุณธรรม การพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพดีด้านร่างกายและจิตใจ มีความรู้คู่กับคุณธรรมด้วย ฝึกฝนให้เกิดผลดี^{๑๐}

๓. การเพิ่มทักษะ เป็นการเพิ่มทักษะด้วยการฝึกอบรมเพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญ^{๑๑}

๔. การอบรมให้รู้เทคนิคและวิชาชีพ คือ การพัฒนาให้มีความรู้ในเรื่องเทคนิคและวิชาชีพ เพื่อยกระดับความสามารถให้ทันต่อความก้าวหน้าของวิชาการ^{๑๒}

สรุปได้ว่า การพัฒนา คือ การทำสิ่งที่มียู่แล้วให้เจริญงอกงามในระดับส่วนรวมและในระดับส่วนตัว ทำให้เจริญ ทำให้ยั่งยืนถาวร เป็นกระบวนการศึกษาเล่าเรียนฝึกฝนพัฒนาให้ตัวของบุคคลแต่ละคนให้เจริญขึ้นหรือการเปลี่ยนแปลงตัวเองไปในทางที่เจริญขึ้น มีความสมบูรณ์ด้วยความดีงาม สอดคล้องกับหลักสิกขา หรือการศึกษา คือการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนามนุษย์ที่ได้ฝึกศึกษา หรือพัฒนาแล้ว ชื่อว่าเป็น “สัตว์ที่ประเสริฐ” เป็นผู้รู้จักดำเนินชีวิตที่ดีงามด้วยตนเองและสังคม เป็นการทำให้มนุษย์มีความเจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้า และงอกงาม ยังรวมไปถึงปัจจัยที่เป็นบ่อเกิดและที่เกิดของสิ่งมีค่าและความมั่งคั่ง การพัฒนาให้การศึกษาแก่มนุษย์มีสำคัญ เพราะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงแก่สังคมและประเทศชาติ ย่อมไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ก่อเกิดสังคมที่มีความรู้ โดยการดำเนินการฝึกอบรม พัฒนาปรับปรุงให้พนักงานมีความรู้ ความสามารถ ทันสมัยต่อสภาพสังคม

๓.๑.๒ ประเภทของการพัฒนา

การฝึกอบรมพัฒนามนุษย์มีหลายประเภทหลายแนวทาง สามารถแบ่งตามลักษณะของการพัฒนาฝึกฝนอบรมด้วยการฝึกอบรมแบบปฐมนิเทศ การฝึกอบรมโดยการทดลองปฏิบัติงาน การฝึกอบรมพิเศษ^{๑๓} โดยรวมแนวทางการพัฒนา คือ

^๙ บุญเลิศ ไพรินทร์, พฤติกรรมการบริหารงานบุคคล, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

^{๑๐} อำนาง เจริญศิลป์, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๖.

^{๑๑} Flippo, Edwin B, Management: A Behavioral Approach. Boston : allyn & bacon, 1971.

^{๑๒} Russell C. Swansburg, In Service Education (New york: G.D. Putmen Sons, 1968), p.47.

๑. การบรรยาย (Lecture) เป็นวิธีการที่ใช้กันมานานและแพร่หลายที่สุดวิธีหนึ่งการฝึกอบรมแทบทุกประเภทจะมีการบรรยายแทรกอยู่ด้วยเสมอ เพราะการบรรยายจะเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดในการสื่อความหมายทำให้เกิดการคล้อยตามเพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้รับฟัง

๒. การประชุม (Conference) การประชุมเป็นวิธีการที่นิยมใช้ในการฝึกอบรมความรู้ (knowledge Worker) และผู้บริหารตั้งแต่ระดับกลางขึ้นไป เพราะการประชุมจะมีการเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และความคิดเห็นระหว่างกัน

๓. การสาธิต (Demonstration) การสาธิตเป็นวิธีการฝึกอบรมที่ใช้กันมานานเนื่องจากเป็นวิธีการที่ง่ายไม่ซับซ้อนและสามารถเห็นผลได้ระยะสั้น อธิบายให้ผู้เรียนฟังถึงขั้นตอนต่างๆ พร้อมทั้งอาจมีการทดลองปฏิบัติ

๔. การสัมมนา (Seminar) เปิดโอกาสให้สมาชิกแต่ละคนสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้อย่างเสรี โดยมีผู้ดำเนินการอภิปราย (Moderator)^{๑๔}

ดังนั้น การพัฒนาจึงเป็นการบริหารแผนงานพัฒนาทั้งหลายด้วยวิธีการต่าง ๆ ให้เป็นไปตามนโยบายและแผนที่กำหนดขึ้น^{๑๕} ประกอบด้วย ๒ อย่าง คือ ๑) การปฏิบัติตามแผนงานต่างๆ ที่ได้กำหนดไว้เพื่อให้เกิดความทันสมัย ๒) การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ภายในระบบการบริหารเพื่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานตามแผนงานต่างๆ^{๑๖} เป็นการปฏิบัติตามกิจกรรมการพัฒนาตามนโยบาย แผนงานและโครงการต่างๆ^{๑๗} เน้นไปที่ ๖ หลัก ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วมหลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า^{๑๘}

^{๑๓} เสนาะ ดิยาวัว, **การบริหารงานบุคคล**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๙๙-๑๐๑.

^{๑๔} ญัฐพันธ์ เขจรนนท์, **การจัดการทรัพยากรบุคคล**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๕-๑๕๘.

^{๑๕} Irving Swerdlow (ed.), **Development Administration: Concepts and Problems** (Syracuse, New York: Syracuse University Press, 1963), pp. ix-xii.

^{๑๖} Harry J. Friedman, 1970, ดูเพิ่มเติมใน, วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, **การบริหารการจัดการและการบริหารการพัฒนาของหน่วยงานของรัฐ**, (กรุงเทพมหานคร: เอ็กสเปอร์เนท, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓.

^{๑๗} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, **การบริหารการจัดการและการบริหารการพัฒนาของหน่วยงานของรัฐ**, (กรุงเทพมหานคร: เอ็กสเปอร์เนท, ๒๕๕๐), หน้า ๖๐.

^{๑๘} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, **หลักรัฐประศาสนศาสตร์ แนวคิดและกระบวนการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมกลการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๘๓.

การพัฒนาเป็นมรรควิธีหรือแนวทางสู่เป้าหมายอย่างมีแผนงานที่ชัดเจน เพราะการบริหารการพัฒนาเป็นการนำศาสตร์และศิลป์ไปปรับใช้และนำไปสู่การสร้างกิจกรรมตามแผนงานในการพัฒนาให้มีความเหมาะสมต่อสภาพพื้นที่นั้นๆ การวางแผน (Planning) เป็นการกำหนดทิศทางการทำงานให้สำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ การวางแผน คือ การกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการที่จะทำให้วัตถุประสงค์สัมฤทธิ์ผลไว้ล่วงหน้า การตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะต้องทำอะไร ทำเมื่อไร และใครจะเป็นผู้ทำ การวางแผนที่ประสบผลสำเร็จจะต้องมุ่งลดผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นในองค์กรทั้งระยะสั้นและระยะยาว^{๑๙} การเตรียมการเพื่อจะดำเนินการในอนาคต เป็นความคิดก่อนที่จะปฏิบัติ ซึ่งการวางแผนนี้จะเกี่ยวข้องกับการกำหนด นโยบาย วัตถุประสงค์ การจัดทำโครงการและการประเมินผลที่คาดว่าจะได้รับ^{๒๐} การวางแผนหรือโครงการสำหรับการปฏิบัติงานในอนาคตให้ตรงเป้าหมายที่ต้องการ โดยกำหนดงานที่จะทำวิธีการ และวัตถุประสงค์ของงานนั้น ๆ ไว้ล่วงหน้า^{๒๑}

การวางแผนโดยทั่วไปเพื่อสร้างแนวทางการพัฒนา ต้องมีการวางแผนยุทธศาสตร์ การวางแผนยุทธวิธี และการวางแผนปฏิบัติการ

ระดับที่ ๑ การวางแผนยุทธศาสตร์ ยุทธศาสตร์เป็นเรื่องของภาพใหญ่หรือ strategic intent ส่วนกลยุทธ์นั้นจะไปทำให้บรรลุเป้าหมาย เพื่อไปตอบสนองต่อ ภาพใหญ่ที่ตั้งไว้^{๒๒} ยุทธศาสตร์จะเป็นภาพใหญ่ส่วนกลยุทธ์จะเป็นภาพเล็ก การวางแผนกลยุทธ์ (Strategic Planning) เป็นการวางแผนหลอมรวมครอบคลุมกิจกรรมทั้งหมดขององค์กร หรือแผนงานใหญ่ขององค์กร โดยจะระบุ ไว่ “อย่างกว้าง” และ “มองไกล” ไปพร้อมๆกัน ซึ่งมักจะเป้น แผนระยะยาว ๕ -๑๐ ปี ซึ่งและสอดคล้องกับแผนระดับนโยบาย^{๒๓}

^{๑๙} S. P. Robbins, *The Administrative Process* (2nd ed.), (London: Prentice-Hall, 1980). p. 7.

^{๒๐} ทับทิม วงศ์ประยูร และคนอื่น ๆ, *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการประกอบธุรกิจ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗.

^{๒๑} ชีระรัตน์ กิจจารักษ์, *เอกสารวิชาการบริหารการศึกษา*, (บัณฑิตวิทยาลัย: คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗.

^{๒๒} อริยญา เถลิงศรี, *ยุทธศาสตร์กับกลยุทธ์มีความแตกต่างกันอย่างไร?*, หนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ, ฉบับวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๓, ปีที่ ๓๔, ฉบับที่ ๔๒๗๕, หน้า ๒๑.

^{๒๓} สมพิศ สุขแสน, *เอกสารประกอบการอบรมเรื่องการวางแผนกลยุทธ์*, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์สถาบันราชภัฏ, ๒๕๔๕), หน้า ๓, (อัดสำเนา).

ระดับที่ ๒ การวางแผนยุทธวิธี (Tactical planning) วิธีที่จะใช้ในการต่อสู้กับศัตรูที่อยู่ตรงหน้า เป็นการปฏิบัติการรบจริง ยุทธวิธีในการดำเนินการรบเพื่อให้ได้ชัยชนะด้วย^{๒๔} การวางแผนยุทธวิธีหรือการวางแผนการบริหาร จึงเป็นการวางแผนของผู้บริหารระดับกลางเพื่อพัฒนาการบริหารงานหรือเพื่อพัฒนาการปฏิบัติของหน่วยงานต่าง^{๒๕} เป็นการวางแผนเพื่อกำหนดกรอบและทิศทางไว้สำหรับแผนปฏิบัติการ (operative plans)^{๒๖}

ระดับที่ ๓ การวางแผนปฏิบัติการ (operational plans) การวางแผนที่ครอบคลุมทั้งการวางแผนกลยุทธ์ และการวางแผนดำเนินงาน ซึ่งเป็นแผนที่เชื่อมโยงระหว่างภารกิจ วัตถุประสงค์ กลยุทธ์และแผนดำเนินงานไปสู่การปฏิบัติการหรือการดำเนินงานให้บังเกิดผลสมจริง^{๒๗} แผนสำหรับใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติงานประจำและแผนสำหรับใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานโครงการ ตลอดจนเป็นคู่มือในการปฏิบัติงานของผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการนำแผนไปปฏิบัติ^{๒๘} เป็นความรับผิดชอบของหน่วยย่อยที่สุดของการปฏิบัติงานที่มีพื้นที่ดูแลรับผิดชอบที่ประสานงานให้สอดคล้องกับภารกิจและเป้าหมายที่ผู้บริหารระดับสูงสุดขององค์กรกำหนดเอาไว้ซึ่งมีผู้บริหารระดับล่างสุดทำหน้าที่ควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดและผู้บริหารระดับล่างจำเป็นต้องมีความสามารถเฉพาะด้านการลงมือทำงาน(แรงงาน)โดยยึดหลักธรรมาภิบาลและแผนงานขององค์กร

สรุปได้ว่า ประเภของการพัฒนาต้องสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ที่สัมพันธ์ต่อเนื่องกัน ๓ ประการ คือ การวางแผน การปฏิบัติตามแผนและการประเมินผล หัวใจสำคัญของการพัฒนา คือ การวางแผนโครงการ การดำเนินงาน และการประเมินโครงการ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลต่อการปฏิบัติหน้าที่ในการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าที่สุดและเป็นประโยชน์ต่อประชาชนมากที่สุด

^{๒๔} กาญจนา นาคสกุล, ยุทธศาสตร์-ยุทธวิธี, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=206> [๒๑ ธันวาคม 2561].

^{๒๕} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, **หลักรัฐประศาสนศาสตร์ แนวคิดและกระบวนการ**, ๒๕๕๑, หน้า ๒๒๕.

^{๒๖} สำนักพัฒนาและส่งเสริมการบริหารงานท้องถิ่น กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, **คู่มือการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น แผนยุทธศาสตร์ การพัฒนาแผนพัฒนาสามปี แผนปฏิบัติ การและ การติดตามประเมินผล**, หน้า ๑๐, (อัสสัมชัญ).

^{๒๗} ประสิทธิ์ ตงยั้งศิริ, **การวางแผนและการวิเคราะห์โครงการ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทซีเอ็ด ยูเครชั่น จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

^{๒๘} วัฒนา พัฒนพงศ์, **“ระบบการวางแผนกลยุทธ์ และแผนปฏิบัติการ, วารสารพัฒนบริหารศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: มปป, ๒๕๔๕), หน้า ๕๓.

๓.๒ แนวคิดการส่งเสริมพัฒนา

ปัจจัยที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต คือ การศึกษา เพราะเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสติปัญญาและสุขภาพของบุคคลที่ได้อยู่แล้วให้เจริญยิ่งขึ้น การพัฒนาเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ การสั่งสอน การฝึกอบรมความรู้ ความชำนาญ เจตคติ เป็นกระบวนการถ่ายทอดแนวคิด ความเชื่อระบบพฤติกรรม ตลอดจนศิลปกรรมต่าง ๆ ซึ่งรวมเรียกว่า วัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ดังนั้น การศึกษาช่วยให้บุคคลสามารถใช้ความรู้ความคิดและสติปัญญานำมาแก้ไขปัญหาการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม ช่วยให้บุคคลสามารถใช้ความรู้ความชำนาญที่เรียนรู้มาประกอบอาชีพ ช่วยให้บุคคลสามารถตัดสินใจเกี่ยวกับการศึกษาต่อการประกอบอาชีพ มีความเพียร ขยัน อดทน รู้จักการออมทรัพย์ ประเทศหรือสังคมใดที่ประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพให้แก่ประชากร มีการกระจายบริการทางการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง จะทำให้สังคมหรือประเทศนั้นมีประชากรที่รู้หนังสืออ่านออกเขียนได้ มีระดับการศึกษาสูง มีการรับรู้และสื่อความหมายได้ดี มีความสามารถในการประกอบอาชีพ และมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ทั้งทางด้านกายภาพและมีคุณภาพในจิตใจ ประเทศนั้นย่อมเป็นประเทศที่มีประชากรที่มีคุณภาพอันนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิต ที่ดี

นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญและมีอิทธิพลต่อการพัฒนา คือ คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดีที่บุคคลควรประพฤติปฏิบัติ และเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลในการตัดสินใจ ความถูกต้อง ความดี ความผิด ความชั่ว การทำบุญหรือทำบาป คุณธรรมจริยธรรมเป็นความดีที่มีอยู่ประจำใจของบุคคลที่มีมโนธรรม เป็นคุณค่าชีวิตของบุคคลที่จะนำมาซึ่งความสงบสุขในชีวิต คุณธรรมเป็นพื้นฐานในบทบาทหน้าที่ของประชาชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ที่ควรให้ความสนใจอย่างยิ่งคือ คุณธรรมเกี่ยวกับความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเอง ต่อสังคม และต่อประเทศชาติ ดังนั้น คุณธรรม จริยธรรม เป็นปัจจัยส่งเสริมให้บุคคลสามารถอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว เป็นสังคม และประเทศชาติด้วยความสงบสุข จะเห็นว่าในแต่ละประเทศจะประกอบด้วยพลเมืองทั้งฝ่ายมีคุณธรรมจริยธรรม กับพลเมืองที่มีคุณธรรมจริยธรรมน้อย ประเทศที่มีพลเมืองที่มีคุณธรรมจำนวนมาก ย่อมส่งผลต่อความสงบสุขของสังคมและนำมาสู่คุณภาพชีวิตของสมาชิกในสังคม

๓.๓ การพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา

การจะพัฒนามนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความมุ่งหมายให้ผู้ฝึกฝนพัฒนานั้น ได้รับประโยชน์สุขตั้งแต่ขั้นต้นในการลงมือปฏิบัติ กล่าวคือ เริ่มตั้งแต่การรู้จักปฏิบัติตนที่ดีต่อ

สภาพสิ่งแวดล้อมภายนอก ซึ่งเรียกว่าความสำรวมอินทรีย์ทั้งหลาย^{๒๙} มีสำรวมตา สำรวมหู สำรวมจมูก สำรวมลิ้น สำรวมกาย และสำรวมใจ เพื่อจะได้ใช้เป็นพื้นฐานของศีล คือ เจตนางดเว้นจากความชั่วทางกาย และเจตนางดเว้นจากความชั่วทางวาจา เรียกว่าพัฒนาด้านความประพฤติ หรือพัฒนาด้านพฤติกรรมที่ดี อันเป็นช่องทางให้จิตใจพัฒนาและช่วยให้ปัญญางอกงาม อย่างน้อยพึงพัฒนาพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน แต่เป็นพฤติกรรมที่สร้างสรรค์เกื้อกูล^{๓๐} ฉะนั้น พึงทราบความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เพื่อจะได้พัฒนากาย วาจา และจิตใจ ได้อย่างถูกต้องตามลำดับ ดังต่อไปนี้

ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ทางกายภาพ

ความต้องการทางกาย และจิตใจ เป็นเหตุปัจจัย ให้มีการพัฒนามนุษย์ให้ดีขึ้นหรือเลวลงได้ เนื่องจากความต้องการนั้น เข้าไปสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ทั้งภายในและภายนอก มีดังต่อไปนี้

๑. ความต้องการทางร่างกาย หมายถึง ความต้องการปัจจัย ๔ คือ ความต้องการทางเศรษฐกิจ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

๒. ความต้องการทางสังคม หมายถึง ความปรารถนาสร้างหลักฐานทางครอบครัว หลักฐานในหมู่คณะ ในชาติ และกว้างออกไปถึงความต้องการผูกพันระหว่างชาติ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันชาติ เป็นต้น การประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม อันเป็นรากฐานของกิจการทั้งปวง และต้องการให้หลักธรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือพัฒนาคน เพื่อควบคุมคนให้มีความประพฤติที่ดีงามแก่สังคมของตน ความกลัวเป็นพื้นฐาน เช่น ปรากฏการณ์ธรรมชาติบางอย่างที่อธิบาย ไม่ได้ทำให้ความสำคัญ เคารพนับถือ บูชา เช่น บูชาต้นไม้ บูชา เทพเจ้าต่างๆ เป็นต้น ความต้องการรู้แจ้งเห็นจริง หมายถึง การใช้เหตุผลเพื่อเข้าใจชีวิต ความต้องการรักษาผลประโยชน์ของหมู่คณะ สังคม ให้ปลอดภัย ความต้องการเสรีภาพในการดำเนินชีวิตไม่ตกเป็นเหยื่อของสิ่งใด และความต้องการให้ผู้มีความสามารถ ทำคุณประโยชน์แก่สังคม^{๓๑}

ตามหลักพุทธธรรม เริ่มตั้งแต่การรู้จักสำรวมอินทรีย์ ๖ คือ สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วปฏิบัติตนตามสิกขาบทที่ตนดำรงสถานภาพอยู่ทั้งสิกขาบทของพระภิกษุ สามเณร และศีล

^{๒๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๕๓ - ๔๖๓/๕๐๔ - ๕๑๐.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓๘.

^{๓๑} พระมหาสมชาย เกตแก้ว, “พระพุทธศาสนาในสังคมที่เปลี่ยนแปลง: ศึกษาเปรียบเทียบการดักบาตรของพุทธศาสนิกชนในเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร และอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗), หน้า ๓๐ - ๓๕.

สำหรับคฤหัสถ์^{๓๒} การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพุทธธรรมมี ๔ ประเภท คือ การพัฒนาด้านศีล (ศีลภาวนา) การพัฒนาด้านกาย (กายภาวนา) การพัฒนาด้านจิตใจ (จิตภาวนา) การพัฒนาด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา)^{๓๓}

๑. การพัฒนาด้านศีล (ศีลภาวนา)

การพัฒนาตนเองด้วยหลักศีลนั้น โดยเนื้อหาสาระสำคัญ ก็เพื่อให้บุคคลสามารถดำรงตนให้อยู่ร่วมกับสังคม หรือ อยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างปกติสุข ทั้งศีลที่เป็นสิกขาบททั่วไป และศีลที่เป็นองค์มรรค คือ อธิศีลสิกขา รักษากายให้ตั้งอยู่ในสุจริต ๓ รักษาวาจาให้ตั้งอยู่ในวจีสุจริต ๔^{๓๔} การฝึกฝนอบรมตน การไม่ละเมิดระเบียบวินัย หรือการไม่เจตนาล่วงเกินเบียดเบียนผู้อื่น การไม่เบียดเบียน การสำรวมระวังคอยปิดกั้น หลีกเว้นไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น ไม่คิดเบียดเบียนใครเป็นตัวศีล

๒. การพัฒนาด้านกาย (กายภาวนา)

การพัฒนาด้านกายสอดคล้องกับการศึกษา คือ ไตรสิกขาเพื่อพัฒนาฝึกปรือตนเองให้เจริญยิ่งขึ้น ไม่ตกเป็นเครื่องมือของวัตถุนิยม อินทรีย์ให้รู้เท่าทันตาม จึงเกิดปัญหาตามมาทางสังคมหลายประการ การพัฒนากาย ในความหมายที่แท้จริง ก็คือ การพัฒนาอินทรีย์ ได้แก่ การใช้อินทรีย์ ๖ ภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้สำหรับสัมผัส หรือเป็นทาง เชื่อมต่อกับโลกภายนอก (คือ อินทรีย์ภายนอก ๖) ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ที่ใจรับรู้ เปิดช่องทางที่เข้าไปสัมผัสกับสภาพแวดล้อมทางวัตถุ และทางธรรมชาติทั้งหมด ในการฝึกพัฒนากาย หรือ ฝึกพัฒนาอินทรีย์นั้น การพัฒนากายจึงเป็นการการพัฒนาด้านอินทรีย์ คือ ฝึกให้มีอินทรีย์สังวร “เธอทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้คุ้มครองทวารแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย เห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ จักปฏิบัติเพื่อความสำเร็จจักขุนทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรม คือ อภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ จักรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความสำเร็จในจักขุนทรีย์...ฟังเสียงทางหู.. ฯลฯ รู้ธรรมทางใจ..”^{๓๕}

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๓.

^{๓๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๔๘/๗๓๓. ดูเทียบ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๙/๑๔๕.

^{๓๔} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ), *วิปัสสนาญาณโสภณ*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ศรีอนันต์การพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๔ – ๗๕.

^{๓๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๒๑/๔๕๕.

๓. การพัฒนาจิต (จิตภาวนา)

การฝึกปรือในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ได้แก่วรรณกรรมข้อ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เข้ามา ว่าโดยสาระก็คือ การฝึกให้มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ ควบคุมตนได้ดี มีสมาธิ มีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบ ผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ ปราศจาก สิ่งรบกวน หรือ ทำให้เศร้าหมอง อยู่ในสภาพเหมาะแก่การใช้งานมากที่สุด โดยเฉพาะการใช้ปัญญา อย่างลึกซึ้ง และตรงตามความเป็นจริง^{๓๖} เป้าหมายในการพัฒนาจิตให้มีคุณธรรม มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร มีกรุณา อยากช่วยเหลือ ปลดปล่อยทุกข์ของผู้อื่น มีจาคะ คือ มีน้ำใจเผื่อแผ่ มีคารวะ มีความกตัญญู ให้เป็นจิตที่มีสุขภาพที่ดี มีความสุข สดชื่น ร่าเริงเบิกบานปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส พร้อมทั้งจะยิ้มแย้มได้ มีปีติ ปราโมทย์ ไม่เครียด ไม่กระวนกระวาย ไม่คับข้องใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ไม่หดหู่โศกเศร้า เป็นต้น ^{๓๗}

๔. การพัฒนาปัญญา (ปัญญาภาวนา)

การรู้เหตุผล คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง”^{๓๘} สามารถจัดสรร จัดการทำสิ่งต่างๆ ให้ สำเร็จได้ ความรู้อย่างนี้ เรียกว่า ปัญญา^{๓๙} การได้ฝึกฝนอบรมตนเองให้มีปัญญารู้สิ่งต่างๆ ตามความ เป็นจริง เช่น การมีปัญญาพิจารณารู้ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ตามความเป็นจริง ปราศจากการยึดถือว่าเป็นตัวเรา ของเรา^{๔๐} ปัญญาเกิดได้ ๓ อย่าง (สุตมยปัญญา) คือ ปัญญาที่เกิด จากการคิดพิจารณาหาเหตุผลด้วยตนเอง^{๔๑} (จินมยปัญญา) คือ ปัญญาที่เกิดจากการเล่าเรียนหรือ

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร: มหา จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๙๑๕.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะศาสนาประจำชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๘๐ – ๘๑.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๔.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ความสุขที่แท้จริง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘.

^{๔๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๒/๓๔ – ๓๗.

^{๔๑} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๔/๒๒๔. สุตตะ ในที่นี้ หมายถึง การศึกษานวักคัลลสูตร คือ สุตตะ เคยยะ เวย ยากรณะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ อปัฏทธรรม และเวทัลลชะ.

ถ่ายทอดต่อกันมา (ภาวนามยปัญญา) คือ ปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติฝึกหัดอบรม^{๔๒} มิติการพัฒนาดังกล่าวสะท้อนการพัฒนาใน ๕ มิติ ได้แก่^{๔๓}

๑. มิติทางกาย (Physical dimension) เป็นการพัฒนาทางร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง ปราศจากโรคหรือความเจ็บป่วย ส่งเสริมอาหารและโภชนาการ สมรรถนะทางกาย สิ่งแวดล้อมทางกายภาพต่างๆ ที่อยู่อาศัย

๒. มิติทางจิตใจ (Psychological dimension) เป็นการพัฒนาทางจิตใจหรืออารมณ์ (Emotion) เช่น อารมณ์แจ่มใส ปลอดโปร่ง ไม่มีความกังวล มีความสุข

๓. มิติทางสังคม (Social dimension) เป็นความผาสุกของชุมชน การดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความเอื้ออาทร เสมอภาค มีความยุติธรรม สันติสุข วัฒนธรรมชุมชน

๔. มิติทางจิตวิญญาณ (Spiritual dimension) เป็นการพัฒนาให้เกิดความหวังในชีวิต มีความรักความอบอุ่น ความเชื่อมั่นศรัทธา มีสิ่งยึดมั่น และเคารพ มีการปฏิบัติในสิ่งดีงาม ด้วยความมีเมตตากรุณาไม่เห็นแก่ตัว มีความเสียสละ และยินดีในการที่ได้มองเห็นความสุข หรือช่วยเหลือผู้อื่นให้ประสบความสำเร็จ (Transcendence) สร้างด้วยความรัก ความอบอุ่น ความเข้าใจกันและกัน เห็นใจกัน ยอมรับกัน เคารพในศักดิ์ศรีของกันและกันในฐานะที่เป็นมนุษย์

๕. มิติทางปัญญา (Intellectual dimension) เป็นการพัฒนาด้านการศึกษามีความรู้ เสน่ห์ฉลาดรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง เป็นภูมิคุ้มกันทางสังคมสามารถประกอบอาชีพและประสบความสำเร็จในชีวิต

๓.๔ บทบาทสตรีในมุมมองพระพุทธศาสนา

บทบาทสตรีปัจจุบัน สตรีมีเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นเท่าเทียมกับผู้ชาย และสตรียังมีความรู้คุณลักษณะส่วนใหญ่เป็นผู้มีศรัทธา มีศีล มีจริยวัตรอันงดงาม มีปัญญา มีจิตใจอ่อนโยน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความอดทน มีความรักเพื่อนมนุษย์ มีความห่วงหา และมีการส่งเสริมคำชูพระพุทธศาสนาด้วยความเสียสละด้วยชีวิต^{๔๔} ในทางจิตวิทยาสตรีมีความสามารถมากกว่าผู้ชาย

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๔๓/๒๗๑.

^{๔๓} กรรณิกา ปัญญาวงศ์, เอกสารประกอบการเรียน วิชาการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม, (สมุทรสงคราม: สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐.

^{๔๔} วศิน อินทสระ, ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๕), หน้า ๑-๓.

หลายด้าน คือ ด้านความจำ ด้านการพูด การติดต่อสื่อสาร ด้านกระบวนการรับรู้^{๔๕} มีความหนักแน่น มีความละเอียดและ การทำงานในบางเรื่องลงลึกถึงรายละเอียดได้มากกว่าผู้ชาย^{๔๖} คำว่า “สตรี” เป็นศัพท์ภาษาสันสกฤต หมายถึง สุภาพสตรี หรือผู้หญิง(women) ส่วนในภาษาบาลีมีคำที่ใช้เรียกอยู่หลายคำ คือ คำว่า อิตถิ หรืออิตถิเพศ(ผู้หญิงสาว)สตรี^{๔๗} สตรี(สตรี) หมายถึง ผู้หญิงหรือเพศหญิงคู่กับบุรุษ^{๔๘} สตรีกับบุรุษเป็นสิ่งที่คู่กันย่อมจะมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน

เอกลักษณ์ของความเป็นสตรีไทย คือ ผู้มีความนุ่มนวล อ่อนโยน สุภาพ เมตตา และยิ้มแย้มแจ่มใส รวมทั้งธำรงรักษาศิลปวัฒนธรรมไทยอันละเอียดประณีตให้เป็นที่ชื่นชมของนานาชาติตลอดไปมี ๓ ประการ คือ ๑. เอกลักษณ์ของความงามด้านร่างกาย ๒. เอกลักษณ์ของความงามด้านวาจา และ๓. เอกลักษณ์ของความงามด้านจิตใจ^{๔๙} มีความอ่อนโยน นุ่มนวล ละมุนละไม ที่มาพร้อมกับอาการยิ้มแย้มแจ่มใส และความมีน้ำใจ โอบอ้อมอารี พร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูล อันเป็นลักษณะที่น่าชื่นชม ชวนนิยม และตนเองก็ควรแก่ความภูมิใจ^{๕๐}

๓.๔.๑ บทบาทหน้าที่ของผู้หญิง

พระพุทธศาสนายอมรับในศักยภาพของสตรี สตรีในบริบทที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ปัจจุบัน สถานะภาพสตรีมีเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นเท่าเทียมกับผู้ชาย สตรีส่วนใหญ่เป็นผู้มีศรัทธา มีศีล มีจริยวัตรอันงดงาม มีปัญญา มีจิตใจอ่อนโยน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความอดทน มีความรักเพื่อนมนุษย์ มีความห่วงหาอาทร และมีการส่งเสริมคำชูพระพุทธศาสนาด้วยความเสียสละด้วย

^{๔๕} สุพัฒนา เดชาติวงศ์ ณ อยุธยา, **จิตวิทยาของสตรี**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๖), หน้า ๑-๘.

^{๔๖} สถานีวิทยุและโทรทัศน์แห่งประเทศไทย, สัมภาษณ์, นางนิภา พริ้งศุลกะ, **การเมืองไทยกับนักการเมืองหญิง**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.tvparliament.net [๑๗ มกราคม ๒๕๖๒].

^{๔๗} พระมหากมล ถาวโร (มิ่งคำมี), “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนา: ศึกษากรณีเฉพาะบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๔๘} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนามมีบุ๊คพับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๑๕.

^{๔๙} วาสนา กาญจนะคุหะ, **บทความวิชาการ: กิริยามารยาทของหญิงไทยจากสุภาษิตสอนหญิง, วารสารเกษมบัณฑิต** ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (ก.ค.-ธ.ค. ๒๕๕๐) หน้า บทคัดย่อ.

^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **สี่หน้าที่ของสตรีไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑.

ชีวิต^{๕๑} เป็นต้น ในทางจิตวิทยาสตรีมีความสามารถมากกว่าผู้ชายหลายด้าน คือ ด้านความจำ ด้านการพูด การติดต่อสื่อสาร ด้านกระบวนการรับรู้^{๕๒} มีความหนักแน่น มีความละเอียดและ การทำงานในบางเรื่องลงลึกถึงรายละเอียดได้มากกว่าผู้ชาย^{๕๓} จะเห็นได้จากคุณสมบัติของสตรีที่จำแนกออกตามลักษณะและบทบาท เช่น

๑. สตรีแบบบิดา-มารดา ปกครองบุตร ปฏิบัติตนเหมือนพ่อ-แม่ปกครองลูกคือ ทำตนเป็นพ่อแม่ของผู้ใต้บังคับบัญชาและปรารถนาที่จะให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเชื่อฟัง และปฏิบัติตามที่ตนได้ออกคำสั่งและให้ความนับถือเหมือนพ่อแม่ด้วย

๒. สตรีแบบนักการเมือง พยายามสะสม และใช้อำนาจ โดยอาศัยความรอบรู้และตำแหน่งหน้าที่การงานของคนอื่นมาแอบอ้างเพื่อให้ตนได้มีความสำคัญและเข้ากับสถานการณ์นั้น ๆ

๓. สตรีแบบผู้เชี่ยวชาญ สตรีนักบริหาร เพราะมีหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำ เป็นผู้เชี่ยวชาญและมีความรู้เฉพาะอย่าง^{๕๔}

บทบาทสตรีมีลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างเพศภาวะกับฝ่ายชาย กล่าวคือ การรู้จักประนีประนอมได้มากกว่า การบริหารที่นุ่มนวลกว่า เป็นต้น ส่วนในด้านการตัดสินใจต้องยอมรับในทางเพศภาวะที่ด้อยกว่าเพศชายอย่างเห็นได้ชัด ส่วนการปฏิบัติงานนั้น ไม่มีความแตกต่าง ดังนั้น บทบาทสตรีย่อมที่จะเข้าใจถึง ค่านิยม เจตคติ และความต้องการทางธรรมชาติได้ดีกว่าผู้ชาย

๓.๔.๒ ลักษณะสตรีทางพระพุทธศาสนา

ลักษณะสตรีทางพระพุทธศาสนา จะเน้นไปที่การประพฤติปฏิบัติทางคุณธรรมและเป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่น เป็นประโยชน์แก่สังคม รวมทั้งทำตนเป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ดังนั้น ลักษณะสตรีทางพระพุทธศาสนา จะมีลักษณะดังนี้

๑. ลักษณะของเมตตา เมตตา คือ ภาวะของจิตใจที่มีเอื้อโยไมตรี ใจคิดเกื้อกูลด้วยสุขประโยชน์ ปราศจากอาฆาต พยาบาท^{๕๕} มีลักษณะของความปรารถนาดี อยากรให้ผู้อื่นมีความสุขและ

^{๕๑} วศิน อินทสระ, *ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๕), หน้า ๑-๓.

^{๕๒} สุพัฒนา เดชาติวงศ์ ณ อยุธยา, *จิตวิทยาของสตรี*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๖), หน้า ๑-๘.

^{๕๓} สถาบันวิทยุและโทรทัศน์แห่งประเทศไทย, สัมภาษณ์, นางนิภา พริ้งสุลกะ, *การเมืองไทยกับนักการเมืองหญิง*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.tvparliament.net [๑๗ มกราคม ๒๕๕๒].

^{๕๔} พรนพ พุกกะพันธ์, *ภาวะผู้นำและการจูงใจ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๘-๒๑.

ประสบแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์^{๕๖} ความปรารถนาที่จะให้โลกอยู่เป็นสุข ให้คนและสัตว์ทั้งหลายได้รับความสุขด้วยกัน^{๕๗}

๒. ลักษณะการให้ทาน ในทางพระพุทธศาสนามีต้นแบบตัวอย่างไว้มากมายทั้งฝ่ายอุบาสกและอุบาสิกา ซึ่งจะมีลักษณะการบูชาด้วยอามิสทานและธรรมทานแตกต่างกันไปโดยเฉพาะการถวายปัจจัย ๔ ได้แก่ การถวายผ้า การถวายอาหาร การสร้างกุฏิ และการถวายยาสำหรับรักษาโรคหรือบางครั้งอาจจะไม่ใช่ยา เหมือนดังพระนางสามาวดี มีความเลื่อมใสพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า เมื่อพระเจ้าอุเทนพระสวามีจะประทานพรแก่พระนาง พระนางจึงถือโอกาสขอพร โดยนิมนต์พระภิกษุสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูปมานั่งภัตตาหารทุกวัน^{๕๘}

๓. ลักษณะการรักษาศีล สตรีในพระพุทธศาสนาจะเป็นต้นแบบในการรักษาศีลมากกว่าชายถ้าเทียบจากการเข้าวัดฟังธรรม รักษาศีล ๕ หรือ ศีลอุโบสถ คือมีความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน^{๕๙} เหมือนกับนางวิสาขารักษาศีลอุโบสถ^{๖๐}

๔. ลักษณะการเจริญภาวนา ในประวัติพระพุทธศาสนาพบว่า นางสามาวดีและนางวิสาขามีลักษณะการเจริญภาวนาจะพบมากในรูปแบบของการฟังธรรม ทำให้เกิดสติปัญญา ทำให้เกิดความรอบรู้ และเกิดความฉลาดในการแก้ปัญหา ความฉลาดในการเจรจาอันไพเราะ ความฉลาดในการถวายทาน^{๖๑} การเจริญภาวนา คือ การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น การทำให้เกิดขึ้น การเจริญ การบำเพ็ญ การฝึกอบรม^{๖๒} อันเป็นวิธีการพัฒนาตนเองให้มีความรอบรู้ ให้มีความสติปัญญา ให้มีความฉลาดในการจัดการสิ่งต่างๆ ในทางสังคม

^{๕๕} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ.๙), **รวมธรรมะ**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๓.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๐๗.

^{๕๗} พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ, **บันทึกธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๐๔.

^{๕๘} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๒/๗๑-๑๑๕.

^{๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗๕.

^{๖๐} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๔๓/๓๐๙-๓๑๐.

^{๖๑} ชู.ธ.อ. (ไทย). ๓/๗๕-๗๘.

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๗๓.

๓.๕ บทบาทสตรีกับการมีส่วนร่วม

บทบาทสตรีในปัจจุบันมีส่วนร่วมในการพัฒนามีลักษณะร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบ รวมทั้งวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหา เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหา ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงานโครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย และร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการ และกิจกรรมที่ได้ทำไว้ให้ได้ประโยชน์ ได้ตลอดไป^{๖๓} การมีส่วนร่วมที่เน้นกระบวนการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ชาวบ้าน ทั้งในรูปของส่วนบุคคลและกลุ่มต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง หรือหลายกิจกรรม โดยจะต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่เข้ามาร่วมเพราะหวังสิ่งตอบแทน และที่สำคัญการมีส่วนร่วมจะต้องสอดคล้องกับความจำเป็น ความต้องการและวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ ด้วย^{๖๔} การมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น ๕ ขั้นตอน คือ

๑. การมีส่วนร่วมในการค้นหา
๒. การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาร่วมกันในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุ ที่มาของปัญหา
๓. การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการ และวางแผนร่วมกันในการแก้ปัญหา
๔. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผน
๕. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล วิเคราะห์ปัญหาอุปสรรค และปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดผลสำเร็จ^{๖๕}

บทบาทดังกล่าวสะท้อนธรรมชาติของมนุษย์ว่า ทุกคนมีความรู้ความสามารถควรที่จะหันมาร่วมมือกันพัฒนาในทุกภาคส่วน ผู้หญิงสามารถมีส่วนร่วมทางสังคม การมีส่วนร่วมเป็นการรวมความเป็นปัจเจกชนแต่ละคนที่มีความสามารถและศักยภาพ มารวมกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของทุกๆ คน ภายใต้กติกาที่ร่วมกันกำหนด^{๖๖} การมีส่วนร่วม (Participation) ในทางวิชาการ จะหมายถึง

^{๖๓} ไพรัตน์ เตชะรินทร์, การบริหารการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๗), หน้า ๗.

^{๖๔} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, แนวทางในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๘), หน้า ๑-๓, ๑๙.

^{๖๕} เสน่ห์ จามริก, การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐.

^{๖๖} จามะรี เขียงทอง, สังคมวิทยาการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: โอเคียนส์โตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕๓.

ความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ ความรู้สึก นึกคิดของแต่ละคนที่มีต่อกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม เป็นแรงกระตุ้นที่ช่วยทำให้เกิดความสำเร็จ เกิดความรับผิดชอบต่อกิจกรรมร่วมกันด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) เข้าไป ช่วยเหลือ (Contribution) และมีความรับผิดชอบ (Responsibility)^{๖๗} แนวทางการมีส่วนร่วมสามารถแยกออกเป็น ดังนี้

๑. การเสียสละทรัพยากรส่วนตัว การที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ ได้เสียสละทรัพยากรส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน เงินทุน วัสดุ เป็นต้น เข้าไปมีบทบาทในขั้นตอนต่างๆ ของกิจกรรมด้านการจัดการการควบคุม การใช้และการกระจายทรัพยากร เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน^{๖๘}

๒. การเข้าร่วมในกิจกรรม การเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจ หรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผิน แต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้น และการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ^{๖๙}

๓. การร่วมตัดสินใจ (Decision Making) การริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ กำหนดนโยบายจากความต้องการ และการตัดสินใจปฏิบัติการ อาจจะเป็นการตัดสินใจในช่วงระยะเวลาเริ่มแรก การตัดสินใจในช่วงของกิจกรรม หรือการตัดสินใจในช่วงการดำเนินกิจกรรม

๔. การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน (Implementation) การเข้าร่วมโครงการโดยให้การสนับสนุนด้านการบริหาร การประสานความร่วมมือ รวมทั้งการลงมือปฏิบัติการด้วยแรงงาน แรงเงิน และการสนับสนุนทรัพยากรอื่นๆ

๕. การประเมินผลติดตาม (Evaluation) เป็นการร่วมกันควบคุม ตรวจสอบผลการดำเนินงานตลอดจนเข้าไปแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น^{๗๐}

นัยยะของการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนามหาวิทยาลัย ตามกรอบกระบวนการมีส่วนร่วม คือ สตรีมีศักยภาพเพียงพอในการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ค้นปัญหา และสาเหตุของปัญหา

^{๖๗} Oxford University, The Oxford English Dictionary, London: Oxford University Press, 1993.

^{๖๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาคณะสงฆ์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

^{๖๙} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง, (กรุงเทพมหานคร: ๕๙๘ Print, ๒๕๔๖), หน้า ๔.

^{๗๐} Cohen and Uphoff อ้างใน โกวิท พวงงาม, ธรรมาภิบาลท้องถิ่น: ว่าด้วยการมีส่วนร่วมและความโปร่งใส, (กรุงเทพมหานคร: มิสเตอร์ก๊อบบี้, ๒๕๕๓), หน้า ๕๕.

การวางแผนดำเนินการ การลงทุน และปฏิบัติงาน การติดตามและประเมินผล^{๗๑} รวมถึงได้เข้าจัดการการใช้ปัจจัยการผลิตและทรัพยากรที่อยู่ด้วยตนเองโดยไม่มีผู้กำหนดให้^{๗๒} การมีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจในระดับต่างๆ ทั้งด้านการบริหาร ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนา^{๗๓} การกระทำดังกล่าวก่อให้เกิดการพัฒนาความรู้และสติปัญญา เป็นกระบวนการหรือการกระทำที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายเข้ามาร่วมกันแสดงความคิดเห็น การวางแผนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ การกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของตนเอง ของกลุ่ม องค์กร หรือชุมชน ตลอดจนการร่วมกันรับผิดชอบ แก้ไขปัญหาและรับผลประโยชน์ร่วมกัน อีสรประภาจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับบีบคั้น กฎเกณฑ์ ผืนใจหรือถูกขอร้อง เพราะอาจจะบรรลุเพียงผลสำเร็จของงานเท่านั้นแต่จะไม่ก่อให้เกิดความผูกพันรับผิดชอบตามมา และการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ จะไม่มีความยั่งยืนมั่นคง ไม่ต่อเนื่องในที่สุดก็อาจจะล้มเลิกไปในที่สุด^{๗๔}

สตรีมีศักยภาพความพร้อมในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม การดำเนินโครงการหรือนโยบายไปสู่การปฏิบัติของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพึงพาอาศัยศักยภาพของสตรี มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยสตรีที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน คือร่วมริเริ่ม ร่วมให้ความเห็น ร่วมรับรู้ ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมตรวจสอบ และ ร่วมรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมสัมฤทธิ์ผล และทุกคนได้รับประโยชน์ร่วมกันบนฐานของ “มัชฌิมาปฏิปทา” กล่าวคือ

๑. การมีส่วนร่วมแบบร่วมมือ ร่วมกันคิด รับผิดชอบ และตรวจสอบประเด็นต่างๆ อย่างโปร่งใส การเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้ร่วมกันตรวจสอบ และเสนอความคิดเห็นเพื่อให้นโยบายหรือโครงการมีความสมบูรณ์ และสามารถปฏิบัติร่วมกันได้ทุกฝ่าย

^{๗๑} อคิน ระพีพัฒน์, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย, อ้างใน ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (บรรณาธิการ), การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๒๗, หน้า ๑๐๔-๑๑๑.

^{๗๒} สุรัสวดี หุ่นพยนต์, “ปัจจัยที่มีผลต่อการไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนของประชาชนยากจน: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านเขาดิน ตำบลวังน้ำลึก อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘).

^{๗๓} Wertheim W.F., อ้างใน โกวิท พวงงาม, ธรรมชาติของท้องถิ่น: ว่าด้วยการมีส่วนร่วมและความโปร่งใส, (กรุงเทพมหานคร: มิสเตอร์ก็อบบี้, ๒๕๕๓), หน้า ๓-๕.

^{๗๔} มัทนา ไชยจิตต์, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าอำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒), หน้า ๘.

๒. การมีส่วนร่วมแบบแบ่งปัน การร่วมกันแบ่งปันปัจจัย ๔ แบ่งปันปัญญาโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับประสบการณ์ การแบ่งปันความรัก และความรู้สึกที่ดีต่อกัน โดยมุ่งหวังที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของแต่ละฝ่ายก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการดำเนินโครงการ

๓. การมีส่วนร่วมแบบปรึกษาหารือ เปิดโอกาส หรือสร้างเวที ร่วมกันคิด ริเริ่ม และปรึกษาหารือเกี่ยวกับจุดเด่น และจุดด้อยเกี่ยวกับการดำเนินโครงการ หรือนโยบายต่างๆ ตั้งแต่เริ่มโครงการไปจนถึงสิ้นสุดโครงการ หรือหลังจากโครงการได้ดำเนินการเรียบร้อยแล้ว

๔. การมีส่วนร่วมแบบประชาพิจารณ์ เน้นไปที่กระบวนการของ “การฟัง” มากกว่า “การพูด” ผู้มีอำนาจมากกว่าอาจจะต้องฟังกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจน้อยกว่า ^{๗๕}

จากศักยภาพและคุณสมบัติบทบาทหน้าที่ของสตรีข้างต้น เป็นเครื่องยืนยันถึงสะท้อนขีดความสามารถของสตรีว่ามีอยู่จริงในเชิงหลักวิชาการ แต่ในส่วนการมีส่วนร่วมในบริบทของการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ให้เห็นเป็นประจักษ์ในบทที่ ๔ ต่อไป ถัดจากนี้ไปจะเป็นการอธิบายบริบทพื้นฐานเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อจะเป็นข้อมูลการวิเคราะห์ในบทต่อไป

๓.๖ การพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๖.๑ ประวัติและพัฒนาการ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ แห่งพระบรมราชวงจักรีวงศ์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้น โดยได้ย้ายที่บอกพระปริยัติธรรมจากเก๋งหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดารามไปตั้งไว้ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เพื่อให้เป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ และโปรดให้เรียก “มหาธาตุวิทยาลัย” นับเป็นครั้งแรกที่ใช้คำว่า “วิทยาลัย” ในประเทศไทย^{๗๖}

^{๗๕} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๓๗๐-๓๗๔.

^{๗๖} จันทน์ ทองประเสริฐ, มหาจุฬาในรอบศตวรรษ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย เป็นสถาบันชั้นสูงของคณะสงฆ์ ซึ่งสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สถาปนาขึ้น ซึ่งเริ่มเปิดการเรียนการสอน เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๓๒ โดยมีสมเด็จพระวันรัต (ทิต อุทยมหาเถร) เป็นนายกมหาธาตุวิทยาลัยรูปแรก

มหาธาตุวิทยาลัยได้เปิดทำการสอนเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๒ ต่อมา พระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้ยกร่างพระราชบัญญัติฉบับแรกของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียกว่าร่างพระราชบัญญัติมหาธาตุวิทยาลัย ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงนำเข้าปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดีร่างพระราชบัญญัตินี้ยังไม่ได้ลงพระปรมาภิไธย ประเด็นสำคัญในพระราชบัญญัตินี้ซึ่งมี ๒๔ มาตราอยู่ที่มาตราที่ ๑ ที่มีใจความว่า “มหาธาตุวิทยาลัยนี้ให้ตั้งขึ้นโดยราชูปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นที่สั่งสอนพระบาลีคัมภีร์พระไตรปิฎก พระพุทธภาษิต แก่ภิกษุสามเณรฝ่ายคณะมหานิกาย และคฤหัสถ์ตามแต่มีความศรัทธาจะศึกษาสืบเสาะข้อวัตรปฏิบัติพุทธภาษิตซึ่งจะได้เป็นคณาจารย์สืบไป”^{๗๗} นับเป็นมาตราที่เขียนไว้อันเป็นการบงบอกถึงการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและหวังให้วิชาการด้านพระพุทธศาสนา ที่เป็นพุทธพจน์และพุทธภาษิตแผ่หลายออกไปตลอดถึงคฤหัสถ์ เพื่อการนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับสังคมสืบไป

ครั้นในเวลาต่อมาในปี ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้สร้างถาวรวัตถุ เรียกว่า สังฆเสนาสน์ราชวิทยาลัย ทรงประสงค์จะอุทิศถวายถาวรวัตถุนี้เป็นสังฆิกเสนาสน์สำหรับมหาธาตุวิทยาลัย เพื่อเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมและวิชาชั้นสูง โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปวางศิลาเก็จพระฤกษ์ เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๙ มีพระบรมราชโองการเปลี่ยนนามใหม่ว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” เมื่อ วันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๙ โดยมีพระราชประสงค์จะให้เป็นอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติยศของพระองค์สืบไป ดังปรากฏในประกาศพระราชปรารภในการก่อพระฤกษ์สังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัยต่อไปนี้

ศุภมัสดุพระพุทธศาสนากาล เป็นอดีตภาค ล่วงแล้ว ๒๔๓๙ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม จุลศักราช ๑๒๕๘ วานระสังวัจระ ภัทรบพมาส ชุณหปัช สัปดาห์ดิถี รวีวาร สุริยคติ กาล รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๕ กันยายนมาศ เตรสมะมาสาหะคุณพิเศษ ปรีเฑทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฏ บุรุษยรัตนราชวิ

^{๗๗} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พัฒนาการพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

วงศ์ วรุตมพงษ์บริพัตร วรชัตติยราชินิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศอุกโธสุชาติ
 สังสุทธเคราะห์ณี จักรกรีบรมนารถ มหามกุฏราชวรังกูร สุจริตมูลสุสาธิต อรรคอุกฤษฐไพบูลย์บุรพา
 ดุลย์กฤษฏาภินิหารสุภาธิการรังสฤษดิ์ ธัญญลักษณ์วิจิตรโสภาคยสรรพางค์ มหาโชติมางคประนต
 บาทบงกชยุคล ประสิทธิ สรรพศุภผลอุดมบรมสุขุมาล ทิพยเทพาวตารไพศาลเกียรติคุณ อดุลยพิเศษ
 สรรพเทเวศรานุรักษ์ วิสิฐศักดิ์สมญา พินิตประชานารถ เปรมกระมลชัตติยราชประยูร มูลมุขมาตยา
 ภิรมย์ อุดมเดชาธิการ บริบูรณ์คุณसार สยามาทินครวรุฒเมกราชดิลก มหาปรีวารนายก อนันต์ม
 หันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศษศิรินทร อเนกชนนิกร สโมสรสมมติ ประสิทธิวรยศมโหดม บรมราชสมบัติ
 นพปดลเสวตฉัตรดิฉัตร ศิริรัตนปลัักษณมหา บรมราชาภิเศกาสิต สรรพทศทิวาจิตไชย สกลมไห
 ศวริยมหาสวามินทร์ มเหศวรมหินทรมหารามาราชโรดม บรมนารถ-ชาติอาชาไศรย พุทธาทิไตร
 รัตนสรณารักษ์ อดุลศักดิ์อรรคนเรศราชิบัติ เมตตากฤษฎาสิตลหุไทย อโนปไมยบุญการสกลไพศาล
 มหารัษฎาธิบดินทร์ ปรมินทรธรรมิกราชาธิราช บรมนารถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระดำริว่าจำเดิมแต่ได้เสด็จเถลิง ถวัลยราชสมบัติ บรมราชาภิเศกแล้วมาได้ทรง
 หนุนบำรุงพระพุทธศาสนาให้ถาวรรุ่งเรืองเจริญขึ้นโดยลำดับ แต่พระสัทธรรมในพระบรมพุทธานุภาพ
 ย่อมมีเหตุปัจจัยอาศัยกันแลกัน เมื่อพระปริยัติสัทธรรมเจริญแพร่หลายอยู่ พระปฏิบัติสัทธรรมจึงจะ
 เจริญไพบูลย์ได้ เมื่อพระปฏิบัติสัทธรรมไพบูลย์อยู่ พระปฏิเวธสัทธรรมจึงจะสมบูรณ์ได้ พระปริยัติ
 สัทธรรมย่อมเป็นรากเหง้าเค้ามูลแห่งพระศาสนา ๆ จะดำรงอยู่แลเจริญขึ้นก็ด้วยพระปริยัติสัทธรรม
 การที่จะบำรุงพระปริยัติสัทธรรม อันเป็นรากเหง้าของพระพุทธศาสนาให้ไพศาลบริบูรณ์ยิ่งขึ้น ก็ย่อม
 อาศัยการบำรุงให้มีผู้เล่าเรียน แลที่เล่าเรียนให้สะดวกยิ่งขึ้นการเล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรม ที่เป็นไป
 อยู่ในเวลานั้น ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดการบำรุงทั่วไปทุกพระอาราม แต่ยังหาเป็นอันนับว่าบริบูรณ์แท้
 ไม่ เพราะเป็นแต่สถานที่เล่าเรียนในชั้นต้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งวิทยาลัยที่จะเล่าเรียน
 พระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงขึ้น ๒ สถาน ๆ หนึ่งเป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ให้ตั้งที่
 วัดบวรนิเวศวิหาร พระอารามหลวง พระราชทานนามว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นที่เฉลิมพระ
 เกียรติยศสมเด็จพระบรมชนกนารถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกสถานหนึ่ง เป็นที่เล่า
 เรียนของพระสงฆ์ฝ่าย มหานิกาย ได้ตั้งไว้ที่วัดมหาธาตุราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวงนี้ มีนามว่า
 "มหาธาตุวิทยาลัย" ได้เปิดการเล่าเรียน แต่วันที่ ๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ ศก ๑๐๘ สืบมา
 แต่สังฆิกเสนาสน์สำหรับมหาธาตุวิทยาลัยนี้ ยังไม่เป็นที่สมควรแก่การเล่าเรียน ในสมัยที่การเรียน
 เจริญขึ้นสืบมานี้

จึงทรงพระราชดำริที่จะทรงสร้างสังฆิกเสนาสนสำหรับมหาธาตุวิทยาลัยนี้ขึ้นใหม่ให้เป็นสถานอันสมควรแก่การเล่าเรียน การนี้ยังอยู่ในระหว่างพระบรมราชดำริ ยังหาทันตลอดไม่ พอประจวบเวลาที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งมีพระราชประสูติกาล ณ วันพฤหัสบดี เดือนเจ็ดแรมสิบสองค่ำ ปีมะแม สัมฤทธิศกจุลศักราช ๑๒๔๐ ตรงกับวันที่ ๒๗ มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๙๗ เสด็จสวรรคต ล่วงไปในวันที่ ๔ มกราคม รัตนโกสินทร์ ๑๑๓ ตรงกับวันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้นเก้าค่ำ ปีมะเมีย ฉศก จุลศักราช ๑๒๕๖

จึงทรงพระราชดำริว่า โดยราชประเพณีที่มีมาแต่ก่อน เมื่อพระบรมวงศ์ที่ได้ดำรงพระเกียรติยศขึ้นสูงสวรรคต ก็ได้เคยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพระเมรุมาศขนาดใหญ่ ตามพระเกียรติยศ ณ ท้องสนามหลวง เพื่อเชิญพระศพไปประดิษฐาน พระราชทานเพลิง ณ พระเมรุมาศนั้น ก็การทำพระเมรุมาศขนาดใหญ่เช่นเคยมานั้น เป็นการเปลืองพระราชทรัพย์ ไปในสิ่งซึ่งมิได้ถาวร แลมิได้เป็นประโยชน์สืบเนื่องไปนาน เป็นการลำบากแก่คนเป็นอันมาก แลได้ประโยชน์ชั่วสมัยหนึ่ง แล้วก็อันตรธานไป

ครั้งนี้มีสมัยที่จะต้องทำการพระเมรุมาศขนาดใหญ่นั้นขึ้น ควรจะน้อมการทำพระเมรุมาศนั้นมารวมลงในการพระราชกุศล ส่วนสาสนูปถัมภกกิจวิทยาทาน วิหารทานการก่อสร้างสังฆิกเสนาสน สำหรับมหาธาตุวิทยาลัยนี้ ให้พระราชกุศลบุญราศีส่วนทักษิณาทาน เนื่องในการถวายเป็นสถานที่ตั้งแห่งสาสนธรรมสัมมาปฏิบัติแห่งพุทธบริษัท สัปบุริสชนสำเร็จประโยชน์ อธิวิบุลผลสืบเนื่องไปตลอดกาลนานแล จะได้เป็นเหตุให้งดเว้นการทำพระเมรุมาศขนาดใหญ่ อันเป็นเครื่องเปลืองประโยชน์เปล่าดังพรรณนามาแล้วนั้น

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ดำรัสสั่งให้พระเจ้าอนงยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้บัญชาการให้เจ้าพนักงาน ทำการก่อสร้าง วิทยาลัยยอดปรางค์ ๓ ยอด ล้วนแล้วด้วยถาวรถาวร อันมีกำหนดส่วนยาวแต่ทิศเหนือมาทิศใต้ ๘๘ วา ส่วนกว้างในทิศเหนือ แลทิศใต้นั้น ส่วนละ ๘ วา ๓ คอก ส่วนกลางตั้งแต่ทิศตะวันตก มาทิศตะวันออก ๒๕ วา ส่วนกว้างในมุขใหญ่ ๑๑ วา ส่วนสูงในรวมมุขยอดใหญ่นั้น ๒๒ วา ในรวมยอดน้อยทั้ง ๒ แห่งละ ๑๖ วา ด้วยพระราชทรัพย์ ๕,๔๐๐ ชั่ง

เพื่อได้เป็นที่เชิญพระบรมศพ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร มาประดิษฐานบำเพ็ญพระราชกุศล ทักษิณาทานมีการมหกรรมแล้ว จะได้เชิญพระบรมศพไปประดิษฐาน ณ พระเมรุมาศขนาดน้อย ณ ท้องสนามหลวง พระราชทานเพลิง เมื่อการบำเพ็ญพระราชกุศลส่วนนี้เสร็จ แล้วจะได้ทรงพระราชอุทิศถวายเป็นถาวรวัตถุนี้ เป็นสังฆิกเสนาสนสำหรับมหาธาตุวิทยาลัย เพื่อเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรมแลวิชาชั้นสูงสืบไปภายหน้า

พระราชทานเปลี่ยนนามใหม่ว่า "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" เพื่อให้ เป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศสืบไป

เพื่อสืบสานพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการพัฒนาบุคลากรของประเทศให้มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน มีความสามารถในการรักษา และเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ พระพิมลธรรม (ช้อย ฐานทัตตมหาเถร) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ รูปที่ ๑๕ มีความประสงค์จะปรับปรุงการศึกษา ภายในสถาบันการศึกษาที่เป็นอยู่ในขณะนั้นให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ในสมัยนั้นจึงจัดประชุมพระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกาย จำนวน ๕๗ รูป เมื่อวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๐ และประกาศให้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดำเนินการจัดการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงในระดับมหาวิทยาลัย เปิดสอนระดับปริญญาตรี คณะพุทธศาสตร์เป็นคณะแรก วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๙๐

๓.๖.๒ ลำดับพัฒนาการแยกตามยุคสมัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทยที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ โดยให้ย้ายการสอนพระปริยัติธรรมจากศาลาบอกพระปริยัติธรรมหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ไปตั้งที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และโปรดให้เรียกว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” เปิดสอนครั้งแรกเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๒ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้คิดแบบสร้างถาวรวัตถุ เรียกว่า “สังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย” ขึ้นในวัดมหาธาตุ เพื่อใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญพระราชกุศลพระศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร และทรงประสงค์จะอุทิศถาวรวัตถุนี้เป็นสังฆิกเสนาสน์ สำหรับมหาธาตุวิทยาลัย โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางศิลา ก่อพระฤกษ์เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๙ และทรงพระราชทานนามมหาธาตุวิทยาลัยใหม่ว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” โดยทรงมีพระราชประสงค์ให้ใช้เป็น “สถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาการชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์”

พ.ศ. ๒๔๔๐ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๔๐ ขึ้น โดยมีสภาพเป็นนิติบุคคลที่ไม่เป็นส่วนราชการและรัฐวิสาหกิจ และเป็นมหาวิทยาลัย ของรัฐ ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ เน้นการจัดการศึกษาวิชาการด้านพระพุทธศาสนาเป็นหลักพัฒนาการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีพัฒนาการแบ่งออกได้ ดังนี้

ยุคที่ ๑ (มจร ๑.๐) ยุควิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ตั้งอยู่ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และโปรดให้เรียกว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” เปิดสอนครั้งแรก เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๓๒ ต่อมาวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๙ ทรงพระราชทานนามใหม่ว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” โดยมีพระราชประสงค์ให้ใช้ “เป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์”

พ.ศ. ๒๔๔๐ พระพิมลธรรม (ช้อย ฐานตตมมหาเถร) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ได้จัดประชุมพระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกาย จำนวน ๕๗ รูป เพื่อดำเนินการจัดการศึกษาพระไตรปิฎก และวิชาชั้นสูง ตามพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเปิดสอน ระดับปริญญาตรีครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ และดำเนินการจัดการศึกษามาโดยลำดับ

ยุคที่ ๒ (มจร ๒.๐) ยุคมหาวิทยาลัยสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๑๒ มหาเถรสมาคมออกคำสั่งเรื่อง “การศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๑๒” และเรื่อง สภาการศึกษาของคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๒” ส่งผลให้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีสถานะเป็นสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยโดยสมบูรณ์ พ.ศ. ๒๕๒๐ มีการขยายการศึกษาไปยังส่วนภูมิภาค ก่อตั้งวิทยาเขตแห่งแรกคือวิทยาเขตหนองคาย

พ.ศ. ๒๕๒๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ โดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการทางพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๒๗ ระบุไว้ในมาตรา ๔ (๓) ว่า “ให้ผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวิทยฐานะชั้น ปริญญาตรี เรียกว่า “พุทธศาสตรบัณฑิต” ใช้อักษรย่อว่า “พธ.บ.” พ.ศ. ๒๕๓๑ จัดตั้งบัณฑิตวิทยาลัยเปิดสอนในระดับปริญญาโท

ยุคที่ ๓ (มจร ๓.๐) ยุคมหาวิทยาลัยของรัฐ

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยขึ้นประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๔ ตอนที่ ๕๑ ก ลงวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ กำหนดเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ มีฐานะเป็นนิติบุคคล กำหนดสถานภาพและวัตถุประสงค์ (ตามมาตรา ๖) ไว้ “ให้เป็นสถานศึกษาและวิจัย มีวัตถุประสงค์ให้การศึกษา วิจัย ส่งเสริมและให้บริการทางพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรและ

คฤหัสถ์ รวมทั้งการทํานุบำรุงศิลปวัฒนธรรม”ซึ่งมหาวิทยาลัยได้กำหนดให้ถือเป็นพันธกิจ ๕ ด้านของมหาวิทยาลัยเป็นต้นมา

ในทํายของพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มีเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้คือ เนื่องจากในปัจจุบันมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งได้รับสถาปนาขึ้นเป็นสถาบันการศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาสำหรับพระภิกษุ สามเณร มีขอบเขตในการศึกษาอย่างจำกัดและยังไม่มีระเบียบการบริหารงานที่ชัดเจนเหมาะสม ทำให้ไม่สอดคล้องกับการพัฒนาและส่งเสริมการศึกษาและผลิตบุคลากรทางศาสนาของประเทศ สมควรขยายขอบเขตการให้การศึกษาสถาบันการศึกษาดังกล่าวให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และจัดระเบียบการบริหารงานให้ชัดเจนและเหมาะสม โดยจัดตั้งสถาบันการศึกษาดังกล่าวขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อดำเนินการศึกษา วิจัย ส่งเสริมและให้บริการทางวิชาการพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ รวมทั้งการทํานุบำรุงศิลปวัฒนธรรม จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้^{๗๘}

ยุคที่ ๔ (มจร ๔.๐) ยุคมหาวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนานานาชาติ พ.ศ. ๒๕๔๕ มีสถาบันสมทบในต่างประเทศ พ.ศ. ๒๕๔๗ มีการจัดงานวิสาขบูชาโลกที่พุทธมณฑล พ.ศ. ๒๕๕๑ ย้ายมหาวิทยาลัยมาอยู่ที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๖ ก่อตั้งวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (IBSC) พ.ศ. ๒๕๖๐ มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสากล นักวิชาการพระพุทธศาสนาและกลุ่มคนทั่วไปได้เดินทางมาร่วมกิจกรรมนานาชาติที่มหาวิทยาลัยได้จัดขึ้นตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๖.๓ การดำเนินงานในปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยเปิดทำการเรียนการสอนระดับปริญญาตรีคณะพุทธศาสตร์เป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๔๐ ได้ขยายการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาไปยังส่วนภูมิภาค โดยตั้งวิทยาเขตแห่งแรกที่จังหวัดหนองคาย และได้ขยายไปยังจังหวัดอื่นๆ ที่มีความพร้อมด้านบุคลากรงบประมาณ อาคารและสถานที่ ปัจจุบันมหาวิทยาลัย มีวิทยาเขตในกำกับดูแล ทั่วประเทศ จำนวน ๑๐ แห่ง ดังนี้

๑. วิทยาเขตหนองคาย	จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑
๒. วิทยาเขตนครศรีธรรมราช	จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘
๓. วิทยาเขตเชียงใหม่	จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗

^{๗๘} หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๐ ราชกิจจานุเบกษา, ฉบับกฤษฎีกา, เล่ม ๑๔๔ ตอนที่ ๕๑ ก วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๐, หน้า ๔๓. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2540/A/051/24.PDF>, [๓ มกราคม ๒๕62].

๔. วิทยาเขตขอนแก่น	จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙
๕. วิทยาเขตนครราชสีมา	จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙
๖. วิทยาเขตอุบลราชธานี	จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐
๗. วิทยาเขตแพร่	จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐
๘. วิทยาเขตสุรินทร์	จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐
๙. วิทยาเขตพะเยา	จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔
๑๐. วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส	จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕

มหาวิทยาลัยได้มีการขยายการศึกษาออกไปโดยจัดตั้งหน่วยงานระดับวิทยาลัยขึ้นอีก ๑๔ แห่ง ดังนี้

๑. วิทยาลัยสงฆ์นครพนม	๒. วิทยาลัยสงฆ์เลย
๓. วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน	๔. วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
๕. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช พิษณุโลก	๖. วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
๗. วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี	๘. วิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติ
๘. วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร	๑๐. วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย
๑๑. วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง	๑๒. วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
๑๓. วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ	๑๔. วิทยาลัยพระธรรมทูต

เพื่อการขยายการศึกษาให้ครอบคลุมแก่พระสงฆ์และคฤหัสถ์ ในส่วนภูมิภาคให้ยิ่งขึ้น จึงจัดการศึกษาโดยขยายเป็นโครงการขยายห้องเรียนในจังหวัดต่างๆ ๕ แห่ง ดังนี้

๑. ห้องเรียนวิทยาเขตขอนแก่น อำเภอเวียงชัย จังหวัดร้อยเอ็ด
๒. ห้องเรียนคณะพุทธศาสตร์ วัดไพรสมณศักดิ์คาราม
๓. ห้องเรียนคณะพุทธศาสตร์ วัดพิบูลทอง
๔. ห้องเรียนวิทยาเขตนครศรีธรรมราช วัดพัฒนาราม
๕. ห้องเรียนคณะพุทธศาสตร์ วัดไชยชุมพลชนะสงคราม จังหวัดกาญจนบุรี

นอกจากนี้มหาวิทยาลัยได้ขยายการศึกษาเป็นหน่วยวิทยบริการ ๑๖ แห่ง^{๗๙}

๑. หน่วยวิทยบริการคณะพุทธศาสตร์ วัดหงษ์ประดิษฐาราม จังหวัดสงขลา
๒. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม จังหวัดราชบุรี
๓. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดพระรูป อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

^{๗๙} กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี, คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาภายในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช ๒๕๕๗, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗)

๔. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดใหญ่อินทาราม จังหวัดชลบุรี
๕. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดป่าประดู่(พระอารามหลวง) จังหวัด ระยอง
๖. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดไร่ขิง (พระอารามหลวง) จังหวัดนครปฐม
๗. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดไผ่ล้อม จังหวัดจันทบุรี
๘. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จังหวัดสุพรรณบุรี
๙. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว
๑๐. หน่วยวิทยบริการวิทยาเขตขอนแก่น วัดอภิสิริ จังหวัดมหาสารคาม
๑๑. หน่วยวิทยบริการวิทยาเขตนครราชสีมา วัดชัยภูมิวนาราม จังหวัดชัยภูมิ
๑๒. หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช วัดท่านา จังหวัดตาก
๑๓. หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช วัดหมอนไม้ จังหวัดอุดรธานี
๑๔. หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ วัดหนองขุนชาติ จังหวัดอุทัยธานี
๑๕. หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ วัดบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร
๑๖. หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ วัดพฤษะวันโชติการาม จังหวัดพิจิตร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณได้มีการจัดการศึกษาวิชาการด้านพระพุทธศาสนาที่ขยายไปทั่วทุกมุมของโลก มหาวิทยาลัยยังได้รับ สถาบันการศึกษา ทั้งในและต่างประเทศ เข้าเป็นสถาบันสมทบอีกจำนวน ๗ แห่ง ประกอบด้วย

๑. วิทยาลัยพระพุทธศาสนาอุดรฯ ขอนบอบ ประเทศสาธารณรัฐเกาหลี
๒. มหาปัญญาวิทยาลัย วัดถาวรรวราคม อำเภอดอนตาล จังหวัดสกลนคร
๓. มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยจีน จู ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน (ไต้หวัน)
๔. สถาบันพระพุทธศาสนานานาชาติศรีลังกา ประเทศศรีลังกา
๕. วิทยาลัยพระพุทธศาสนา ประเทศสิงคโปร์
๖. ศูนย์การศึกษาพระอาจารย์พรหม ประเทศสิงคโปร์
๗. มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา ธรรมะ เกท บูดาเปสต์ ประเทศฮังการี

การบริหารของมหาวิทยาลัยได้ยึดตามรูปแบบของมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล ตามความในมาตรา ๔๓ แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำหนดให้รัฐมนตรี (กระทรวงศึกษาธิการ) มีอำนาจและหน้าที่ กำกับดูแลโดยทั่วไปซึ่งกิจการของมหาวิทยาลัย ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ในมาตรา ๖ คือ มีวัตถุประสงค์ให้การศึกษา วิจัย ส่งเสริม และให้บริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ รวมทั้งการทํานุบํารุงศิลปวัฒนธรรม และสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล เป็นรูปแบบที่รัฐให้อิสระในการ

บริหารและการจัดการ เพื่อให้เกิดความคล่องตัว มีประสิทธิภาพสูงในการดำเนินงาน และเป็นรูปแบบการบริหารที่ยึดหลักการปกครองตนเอง โดยให้การตัดสินใจ วินิจฉัย สั่งการสิ้นสุด ในระดับองค์กรบริหารสูงสุดของมหาวิทยาลัย คือ สภามหาวิทยาลัยให้มากที่สุด และให้มีการควบคุมจากหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุดเท่าที่จำเป็น

๓.๖.๓ โครงสร้างหน้าที่มหาวิทยาลัย

ผลจากความเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ตามพระราชบัญญัติดังกล่าว ทำให้มหาวิทยาลัยมีความเป็นอิสระในการบริหารงานการจัดการศึกษา สามารถพัฒนาโครงสร้างและระบบการบริหารจัดการองค์กรให้เหมาะสมสอดคล้องกับภารกิจของมหาวิทยาลัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจุบันได้แบ่งส่วนงานเพื่อรับผิดชอบภาระงานของมหาวิทยาลัยออกเป็นส่วนงานระดับคณะ สำนัก สถาบัน ๖๔ ส่วนงาน^{๔๐} ประกอบด้วย

๑. สำนักงานอธิการบดี
๒. บัณฑิตวิทยาลัย
๓. คณะพุทธศาสตร์
๔. คณะครุศาสตร์
๕. คณะมนุษยศาสตร์
๖. คณะสังคมศาสตร์
๗. สถาบันภาษา
๘. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
๙. สถาบันวิปัสสนาธุระ
๑๐. สำนักทะเบียนและวัดผล
๑๑. สำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม
๑๒. สำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ
๑๓. ศูนย์อาชีวศึกษา
๑๔. วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ
๑๕. วิทยาลัยพระธรรมทูต
๑๖. สำนักงานวิทยาเขต จำนวน ๑๑ สำนัก
๑๗. สำนักวิชาการ จำนวน ๑๑ สำนัก

^{๔๐} ประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่องการแบ่งส่วนงาน พ.ศ. ๒๕๕๖ ลว. ๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

๑๘. วิทยาลัยสงฆ์ภายในวิทยาเขต จำนวน ๑๑ วิทยาลัย

๑๙. วิทยาลัยสงฆ์ในกำกับส่วนกลางและวิทยาเขต จำนวน ๑๖ วิทยาลัย

นอกจากนี้มหาวิทยาลัย ยังมีสถาบันสมทบอีก ๖ แห่ง มีสถาบันสมทบในประเทศ ๑ แห่ง คือมหาวิทยาลัย วิทยาลัย วัดถาวราราม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

สถาบันสมทบในต่างประเทศ อีก ๕ แห่ง คือ

๑. วิทยาลัยพระพุทธศาสนาองค์ กุช ชอนบอบ สาธารณรัฐเกาหลีใต้
๒. มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาจี๋ เจีย สาธารณรัฐไต้หวัน
๓. สถาบันพระพุทธศาสนานานาชาติศรีลังกา ประเทศศรีลังกา
๔. วิทยาลัยพระพุทธศาสนาสิงคโปร์ ประเทศสิงคโปร์
๕. มหาวิทยาลัยธรรมเกต บุดา เปสต์ ประเทศฮังการี

๓.๖.๔ อาคารสถานที่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ถนนมหาราช เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร คือ อาคารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อาคารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อาคาร ๒ วัดศรีสุทธาวาสวรวิหาร แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เป็นอาคาร สก.คอนกรีตเสริมเหล็ก สูง ๔ ชั้น จำนวน ๓ หลัง อาคาร สธ. คอนกรีตเสริมเหล็ก สูง ๒ ชั้น จำนวน ๑ หลัง และอาคารสังฆิกเสนาสน์ คอนกรีตเสริมเหล็ก สูง ๒ ชั้น จำนวน ๑ หลัง

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ นายแพทย์รัศมี นางสมปอง วรณิสสร ได้บริจาคที่ดินให้แก่มหาวิทยาลัย เพื่อเป็นสถานที่ทำการถาวรและเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการ ณ ตำบลลำไทร อำเภอลำลูกเกด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบด้วยอาคารหลัก ดังนี้

๑. อาคารวรรณนิสร
๒. อาคารพิพิธภัณฑ์พระไตรปิฎก
๓. อาคารสำนักงานอธิการบดี
๔. อาคารสำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ
๕. อาคาร ๗๒ พรรษาพระวิสุทธิธำมณี
๖. อาคารรับรองอาคันตุกะ (๙๒ ปีปัญญานันทะ)
๗. อาคารมหาจุฬาบรรณาการ
๘. อาคารการศึกษา
๙. อาคารหอพักนิสิต
๑๐. อาคารหอประชุม มวก. ๔๘ พรรษา

๑๑.โบสถ์กลางน้ำ

๑๒.อาคารวิปัสสนาธุระสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร)

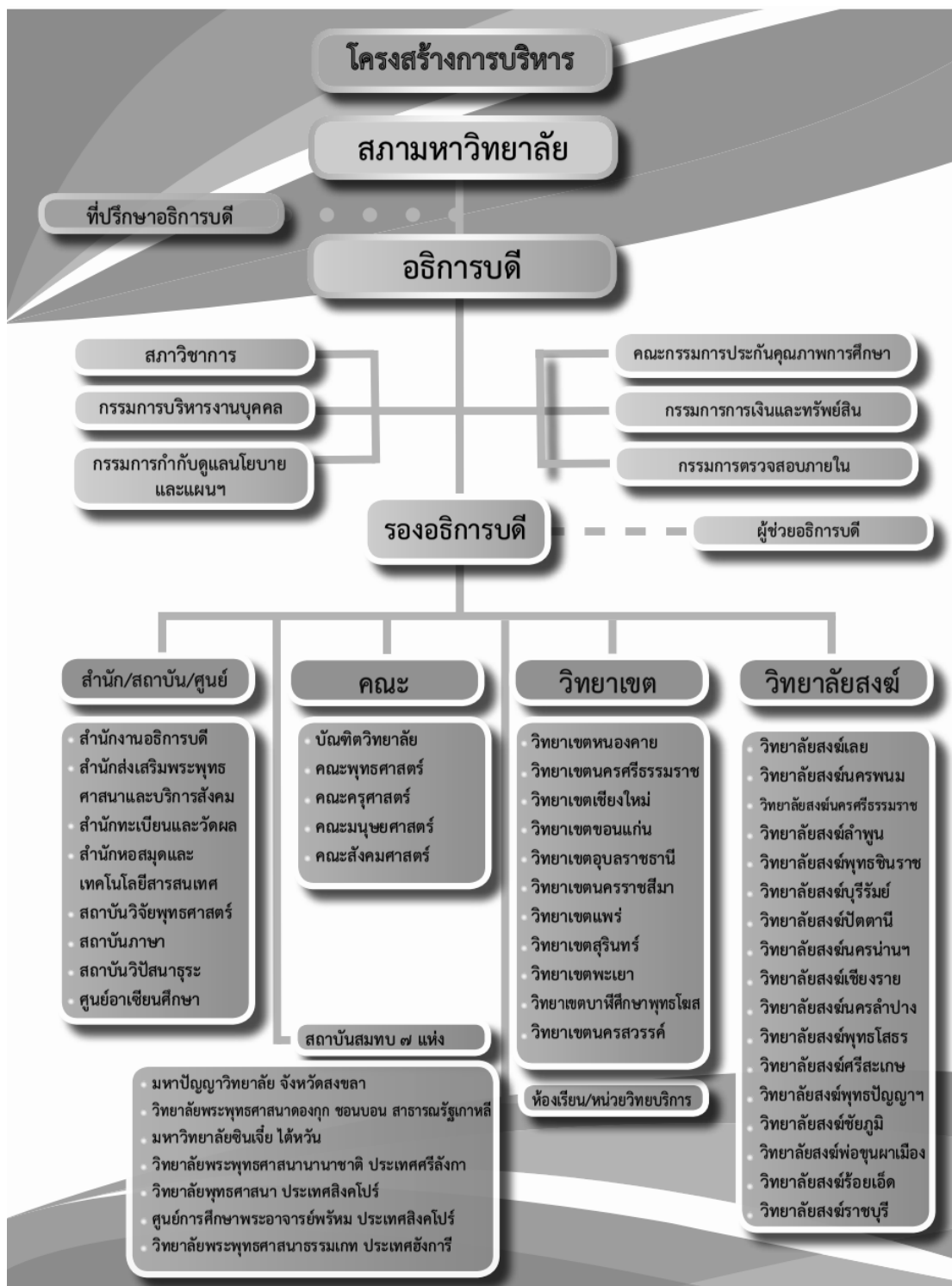
๓.๖.๕ งบประมาณ

การบริหารงบประมาณให้สอดคล้องกับแผนพัฒนามหาวิทยาลัย เป็นมาตรการที่สำคัญที่จะทำให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพ และเกิดความคล่องตัว โครงการตามแผนพัฒนามหาวิทยาลัยจะดำเนินไปได้ ก็ต้องอาศัยงบประมาณ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในประเภทต่าง ๆ ทำให้สามารถบริหารงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายได้

งบประมาณของมหาวิทยาลัยที่ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาได้มาจากเงินอุดหนุนของรัฐบาลและงบรายได้ของมหาวิทยาลัยซึ่งได้มาจากค่าหน่วยกิต ค่าธรรมเนียม ดอกผลมูลนิธิ และเงินบริจาคอื่น ๆ

การจัดสรรงบประมาณ มหาวิทยาลัยได้จัดสรรตามสัดส่วนของงาน ๕ ด้าน ดังนี้ ๑. งานบริหารทั่วไป ๒. งานจัดการศาสนศึกษา ๓. งานวิจัย ๔. งานบริการวิชาการแก่ชุมชน ๕.งานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

^{๘๑} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mcu.ac.th/site/structure.php>, [๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑].



แผนภาพที่ ๓.๒ ผังโครงสร้างบริหาร^{๘๒}

^{๘๒} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mcu.ac.th/site/manage.php>, [๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑].

๓.๖.๖ รูปแบบหลักสูตร

ปัจจุบันมหาวิทยาลัย จัดการตั้งแต่ระดับปริญญาตรี ถึงระดับปริญญาเอก โดยเปิดสอนจำนวน ๕๖ หลักสูตร แบ่งเป็นระดับปริญญาตรี ๒๔ หลักสูตร ปริญญาโท ๒๐ หลักสูตร และปริญญาเอก ๑๒ หลักสูตร ใน ๖ ส่วนงานระดับคณะ ดังนี้

- บัณฑิตวิทยาลัย เปิดสอนหลักสูตรระดับปริญญาโท ๕ หลักสูตร ระดับปริญญาเอก ๔ หลักสูตร
- คณะพุทธศาสตร์ เปิดสอนหลักสูตรระดับปริญญาตรี ๙ หลักสูตร ระดับปริญญาโท ๒ หลักสูตร
- คณะครุศาสตร์ เปิดสอนหลักสูตรระดับปริญญาตรี ๔ หลักสูตร ระดับปริญญาโท ๓ หลักสูตร ระดับปริญญาเอก ๑ หลักสูตร
- คณะมนุษยศาสตร์ เปิดสอนหลักสูตรระดับปริญญาตรี ๔ หลักสูตร ระดับปริญญาโท ๕ หลักสูตร ระดับปริญญาเอก ๒ หลักสูตร
- คณะสังคมศาสตร์ เปิดสอนหลักสูตรระดับปริญญาตรี ๗ หลักสูตร ระดับปริญญาโท ๔ หลักสูตร ระดับปริญญาเอก ๔ หลักสูตร
- วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ เปิดสอนหลักสูตรระดับปริญญาโท ๑ หลักสูตร ระดับปริญญาเอก ๑ หลักสูตร

สรุปโดยภาพรวมหลักสูตรสาขาวิชาที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังนี้

คณะ	ระดับการศึกษา	สาขาวิชาที่เปิดสอน
๑) บัณฑิตวิทยาลัย	ระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต	-ป.บัณฑิต (พระไตรปิฎกศึกษา)
	ระดับปริญญาโท	-สาขาวิชาพระพุทธศาสนา -สาขาวิชาปรัชญา -สาขาวิชาธรรมนิเทศ -สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา -สาขาวิชาสันติศึกษา

	ระดับปริญญาเอก	-สาขาวิชาพระพุทธศาสนา -สาขาวิชาปรัชญา -สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์ -สาขาวิชาสันติศึกษา
๒) คณะพุทธศาสตร์	ระดับปริญญาตรี	-สาขาวิชาพระพุทธศาสนา -สาขาวิชาภาษาบาลี -สาขาวิชาบาลีสันสกฤต -สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์ -สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม -สาขาวิชาปรัชญา -สาขาศาสนา -สาขามหายานศึกษา หลักสูตรนานาชาติ
	ระดับปริญญาโท	-สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ -สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา
๓) คณะครุศาสตร์	ระดับประกาศนียบัตรศึกษา	-ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู
	ระดับปริญญาตรี	-สาขาวิชาสังคมศึกษา -สาขาวิชาการสอนพระพุทธศาสนาและจิตวิทยาแนะแนว -สาขาวิชาการสอนภาษาไทย -สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ -สาขาวิชาการบริหารการศึกษา
	ระดับปริญญาโท	-สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา -สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว
	ระดับปริญญาเอก	-สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา
๔) คณะมนุษยศาสตร์	ระดับปริญญาตรี	-สาขาวิชาภาษาไทย -สาขาวิชาภาษาอังกฤษ -สาขาวิชาจิตวิทยา -สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

	ระดับปริญญาโท	-สาขาวิชาภาษาศาสตร์ -สาขาวิชาภาษาอังกฤษ หลักสูตรนานาชาติ -สาขาวิชาชีวิตและความตาย -สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา -สาขาวิชาพุทธศาสตร์และศิลปะแห่งชีวิต
	ระดับปริญญาเอก	-สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา -สาขาวิชาภาษาศาสตร์
๕) คณะ สังคมศาสตร์	ระดับปริญญาตรี	-สาขาวิชารัฐศาสตร์ -สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ -สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ -สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ -สาขาวิชาสังคมวิทยา -สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ -สาขาวิชานิติศาสตร์บัณฑิต -สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
	ระดับปริญญาโท	-สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ -สาขาวิชาการพัฒนาสังคม -สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การพัฒนาเชิงพุทธ
	ระดับปริญญาเอก	-สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ -สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ -สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ หลักสูตรนานาชาติ

๓.๖.๗ บุคลากร

ปัจจุบันมหาวิทยาลัยมีกรอบอัตรากำลังรวมทั้งสิ้น ๑,๒๑๔ อัตรา แบ่งเป็น

บุคลากรประเภทวิชาชีพและบริหารทั่วไป จำนวน ๕๙๙ อัตรา

บุคลากรประเภทวิชาการ จำนวน ๖๑๕ อัตรา

บุคลากรประเภทวิชาการจำแนกตามระดับวุฒิการศึกษา

ระดับปริญญาตรี จำนวน ๗ รูป/คน คิดเป็นร้อยละ ๒.๗๖

ระดับปริญญาโท จำนวน ๓๓๑ รูป/คน คิดเป็นร้อยละ ๕๓.๘๒

ระดับปริญญาเอก จำนวน ๒๖๗ รูป/คน คิดเป็นร้อยละ ๔๓.๔๑

๓.๖.๘ ปณิธาน ปรัชญา

ปณิธาน : ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์

ปรัชญา : จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม

สภาวะ : ปัญญา โลกสมิ ปชโชโต แปลว่า ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก

วิสัยทัศน์: “มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาระดับโลก” World Class Buddhist University, WCBU

นัยยะดังกล่าวสะท้อนการเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาระดับนานาชาติ ที่สร้างคนดีและเก่ง อย่างมีสมรรถภาพ จัดการศึกษาและวิจัยได้อย่างมีคุณภาพ บริการวิชาการได้อย่างมีคุณภาพ บริหารได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลิตบัณฑิตและพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ ใฝ่คิด เป็นผู้นำจิตใจและปัญญา มีโลกทัศน์กว้างไกล มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีศรัทธา อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาและพัฒนาสังคม

๓.๗ พันธกิจของมหาวิทยาลัย

กฎกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการกำหนดลักษณะของมหาวิทยาลัยพ.ศ.๒๕๔๙ ข้อ ๑ (๓) กำหนดให้มหาวิทยาลัย มีภารกิจด้านการสอน การผลิตบัณฑิต การวิจัย การให้บริการทางวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปและวัฒนธรรมของชาติ^{๔๓} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมุ่งปฏิบัติพันธกิจสำคัญในฐานะสถาบันอุดมศึกษาที่มีคุณภาพและได้มาตรฐานสากลโดยจัดการเรียนการสอนในลักษณะของการนำความรู้ด้านพระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ให้เกิดเป็นองค์ความรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาจิตใจและสังคมอย่างยั่งยืนซึ่งมีสาระสำคัญ ๕ ด้าน ที่ได้ศึกษาดังนี้

๓.๗.๑ การผลิตบัณฑิต:

ผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพ เป็นไปตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิแห่งชาติ (TQF) โดยใช้หลักสูตรทางพระพุทธศาสนาบูรณาการในกระบวนการจัดการเรียนสอน เพื่อให้ได้บัณฑิตที่มี

^{๔๓} กฎกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการกำหนดลักษณะของมหาวิทยาลัย สถาบัน และวิทยาลัยของสถาบันอุดมศึกษาเอกชน. ราชกิจจานุเบกษา. วันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๙. หน้า ๑. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2549/A/083/1.PDF> [๕ มกราคม ๒๕62].

คุณภาพ เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติที่ให้การศึกษเป็นเครื่องมือกลไก ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความเป็นพลเมือง (มีองค์ประกอบ ๔ ด้าน คือ มีคุณลักษณะนิสัย และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ มีองค์ความรู้ที่สำคัญในศตวรรษที่ ๒๑ มีทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ และมีทักษะการดำรงชีวิต) และมีคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ตามวลักษณะของบัณฑิต ๙ ประการ คือ

- | | |
|---|------------------|
| ๑. มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส | M = Morality |
| ๒. รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม | A = Awareness |
| ๓. มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา | H = Helpfulness |
| ๔. มีความสามารถและทักษะด้านภาษา | A = Ability |
| ๕. ใฝ่รู้ใฝ่คิด | C = Curiosity |
| ๖. รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม | H = Hospitality |
| ๗. มีโลกทัศน์กว้างไกล | U = Universality |
| ๘. เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา | L = Leadership |
| ๙. มีศักยภาพพร้อมที่จะใช้และพัฒนานวัตกรรม | A = Aspiration |

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ใน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ระดับประกาศนียบัตร ระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และ ปริญญาเอก โดยมีโรงเรียนและคณะวิชาที่รับผิดชอบในการให้การศึกษ ๔ คณะ มีบัณฑิตวิทยาลัย และมีการให้การศึกษภาคพิเศษแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป

สำหรับในระดับอุดมศึกษา ดังนี้

๑) ระดับปริญญาตรี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เปิดสอนระดับปริญญาตรีตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๙๐ เป็นต้นมา ปัจจุบันเปิดสอนใน ๔ คณะ มีหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต รวม ๒๖ สาขาวิชา คือ คณะพุทธศาสตร์ ๑๒ สาขาวิชา คณะครุศาสตร์ ๔ สาขาวิชา คณะมนุษยศาสตร์ ๔ สาขาวิชา และ คณะสังคมศาสตร์ ๖ สาขาวิชา โดยหลักสูตรทั้งหมดนี้ ยังได้เปิดสอนที่วิทยาเขต วิทยาลัย โครงการ ขยายห้องเรียน หน่วยวิทยบริการ และสถาบันสมทบของมหาวิทยาลัย

หลักสูตรคณะพุทธศาสตร์

- | | |
|-------------------------|---------------------------|
| ๑. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา | ๒. สาขาวิชาศาสนา |
| ๓. สาขาวิชาปรัชญา | ๔. สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์ |
| ๕. สาขาวิชาภาษาบาลี | ๖. สาขาวิชาบาลีสันสกฤต |

๗. สาขาวิชามหายานศึกษา

๘. สาขาวิชา Mahayana Studies

๑๑. สาขาวิชา Chinese Buddhism

๘. สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม

๑๐. สาขาวิชา Buddhism and Management

๑๒. สาขาวิชา Buddhist Leadership

หลักสูตรคณะครุศาสตร์

๑. สาขาวิชาสังคมศึกษา

๓. สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ

๒. สาขาวิชาการสอนภาษาไทย

๔. สาขาวิชาการสอนพระพุทธศาสนา และจิตวิทยาการแนะแนว

หลักสูตรคณะมนุษยศาสตร์

๑. สาขาวิชาภาษาไทย

๓. สาขาวิชาจิตวิทยา

๒. สาขาวิชาภาษาอังกฤษ

๔. สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

หลักสูตรคณะสังคมศาสตร์

๑. สาขาวิชารัฐศาสตร์

๓. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

๕. สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

๒. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

๔. สาขาวิชาสังคมวิทยา

๖. สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์

๒) ระดับปริญญาโท

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เปิดสอนระดับปริญญาโท ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๓๑ เป็นต้นมา ปัจจุบัน มีหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต จำนวน ๑ หลักสูตรและหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต จำนวน ๒๒ สาขาวิชา

หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต

หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

๑. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

๒. สาขาวิชาปรัชญา

๓. สาขาวิชาธรรมนิเทศ

๔. สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

๕. สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ
๖. สาขาวิชามหายานศึกษา
๗. สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา
๘. สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา
๙. สาขาวิชาการบริหารการศึกษา
๑๐. สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว
๑๑. สาขาวิชาชีวิตและความตาย
๑๒. สาขาวิชาพุทธศาสตร์และศิลปะแห่งชีวิต
๑๓. สาขาวิชาภาษาศาสตร์
๑๔. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
๑๕. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
๑๖. สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา
๑๗. สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
๑๘. สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การพัฒนาเชิงพุทธ
๑๙. สาขาวิชาสันติศึกษา
๒๐. สาขาวิชาภาษาอังกฤษ (International Program)
๒๑. สาขาวิชาอาเซียนศึกษา (International Program)
๒๒. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (International Program)

๓) ระดับปริญญาเอก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเปิดสอนระดับปริญญาเอก ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๔๓ เป็นต้นมา ปัจจุบัน มีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต จำนวน ๙ สาขาวิชา คือ

๑. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
๒. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (International Program)
๓. สาขาวิชาปรัชญา
๔. สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา
๕. สาขาวิชาภาษาศาสตร์
๖. สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา
๗. สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์

- ๘. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
- ๙. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

การผลิตบัณฑิต^{๘๔} คือ

๑. ผลิตบัณฑิตทุกระดับให้มีคุณภาพที่พึงประสงค์ คือ มีความรู้ความเข้าใจในพุทธธรรมอย่างลึกซึ้ง และสามารถประยุกต์เข้ากับศาสตร์ต่าง ๆ ได้ มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา มีความสามารถในการแก้ปัญหา รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกทัศน์และจิตสำนึกกว้างไกล มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม มีศักยภาพในการบริหาร การจัดการเรียนและสื่อพระสัทธรรม

๒. พัฒนาศักยภาพด้านการใช้เทคโนโลยีการศึกษา และการประกันคุณภาพทางวิชาการ

๓. ขยายการจัดการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา

๔. พัฒนาและจัดสรรบุคลากร อุปกรณ์การศึกษาและแหล่งความรู้ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพที่เอื้อต่อการผลิตบัณฑิตและเพิ่มศักยภาพความเป็นผู้นำทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

๕. พัฒนาศักยภาพนิสิตให้มีวินัย ความรอบรู้ คุณธรรม จริยธรรม และความเป็นผู้นำ มีจิตสำนึกผูกพันกับสถาบัน รู้จักรับผิดชอบต่อตนเอง พระพุทธศาสนาและประเทศชาติ

๖. ส่งเสริมการจัดกิจกรรมทั้งในและนอกหลักสูตรให้สัมพันธ์กับการเรียนการสอน

๗. พัฒนาระบบปฏิบัติการศาสนกิจให้มีประสิทธิภาพสัมพันธ์กับการเรียนการสอนและการศึกษาต่อ

๘. ส่งเสริมระบบสวัสดิการแก่นิสิตอย่างมีประสิทธิภาพ

การสร้างบัณฑิตและบุคลากรที่ผ่านการศึกษอบรมเป็นผู้มีคุณธรรมนำความรู้มีปฏิปทาน่าเลื่อมใสใฝ่รู้ใฝ่คิดเป็นผู้นำทางจิตใจและปัญญา มีโลกทัศน์กว้างไกลมีความสามารถและทักษะในการแก้ปัญหา มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาและพัฒนาสังคม

จำนวนนิสิตปี ๒๕๕๕ รวมทุกสาขาวิชา ทุกส่วนงาน ทุกชั้นปี จำนวน ๒๐,๒๑๓ รูป/คน

จำนวนนิสิตปี ๒๕๕๖ รวมทุกสาขาวิชา ทุกส่วนงาน ทุกชั้นปี จำนวน ๒๒,๙๒๕ รูป/คน

เพิ่มขึ้นจากปี ๒๕๕๕ จำนวน ๒,๗๑๒ รูป/คน

จำนวนนิสิตชาวต่างประเทศปีการศึกษา ๒๕๕๖ จำนวนทั้งสิ้น ๑,๑๘๗ รูป/คน^{๘๕}

^{๘๔} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. รายงานประจำปี ๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗ – ๑๙.

ในปีการศึกษา ๒๕๕๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเปิดสอนในระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษา จำนวนทั้งหมด ๔๗ หลักสูตร โดยจำแนกเป็นปริญญาตรี ๒๑ หลักสูตร ประกาศนียบัตรบัณฑิต ๑ หลักสูตร ปริญญาโท ๑๗ หลักสูตร ปริญญาเอก ๘ หลักสูตร มีนิสิตรวมจำนวนทั้งสิ้น ๒๓,๗๓๕ รูป/คน แยกเป็น

จำนวนปริญญาตรี ๑๙,๖๘๙ รูป/คน ปริญญาโท ๓,๔๐๐ รูป/คน ปริญญาเอก ๖๔๖ รูป/คน มีนิสิตชาวต่างประเทศ ๑,๓๙๕ รูป/คน นิสิตที่สำเร็จการศึกษาในปี ๒๕๕๗ ทั้งสิ้น ๕,๒๔๓ รูป/คน จำแนกเป็นปริญญาตรี ๓,๙๔๗ รูป/คน ปริญญาโท ๑,๐๗๙ รูป/คน ปริญญาเอก ๒๑๖ รูป/คน^{๘๕}

มาตรการในด้านการผลิตบัณฑิต คือ

๑. พัฒนาระบบการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการ โดยเน้นด้านพระพุทธศาสนา
๒. จัดการเรียนการสอนให้เรียนรู้ด้วยตนเอง จัดกิจกรรมเสริมสร้างโลกทัศน์โดยการปฏิบัติภาวนา
๓. จัดการเรียนการสอนให้นิสิตมีความรู้ภาษาไทย บาลี และภาษาต่างประเทศ
๔. จัดการเรียนการสอนแก่นิสิตด้านคอมพิวเตอร์ให้สามารถพัฒนาระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา
๕. ปรับปรุงระบบการฝึกอบรมและประสบการณ์ชีวิตของนิสิตให้มีประสิทธิภาพ
๖. ส่งเสริมการจัดการศึกษาระดับประกาศนียบัตรและประกาศนียบัตรบัณฑิตศึกษา เน้นการบริหาร การจัดการและการสื่อพระสัทธรรม
๗. ส่งเสริมการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรและกิจกรรมอาสาสมัครทางสังคม เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกในพระพุทธศาสนา เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญารวมทั้งมีวิสัยทัศน์ในการบริหารจัดการและการสื่อพระสัทธรรม
๘. พัฒนาครุภัณฑ์ที่เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้
๙. พัฒนาบุคลากรให้สามารถใช้ซอฟต์แวร์เทคโนโลยี และคอมพิวเตอร์เพื่อประกอบการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น
๑๐. จัดให้มีการประกันคุณภาพในกิจกรรมทางวิชาการ

^{๘๕} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “รายงานประจำปี ๒๕๕๖”, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๐.

^{๘๖} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “รายงานการประเมินตนเองระดับสถาบัน ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๗”, (“ม.ป.พ.”, ๒๕๕๘), หน้า ๑.

๑๑. ขยายการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาและจัดการศึกษานานาชาติในสาขาที่มีความพร้อม
๑๒. ปรับปรุงหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลง โดยเน้นการพัฒนาองค์ความรู้ ทักษะในการวิจัย ตลอดจนทัศนคติที่ดีต่อการทำงาน
๑๓. จัดทำหลักสูตรระดับประกาศนียบัตร และประกาศนียบัตรศึกษา
๑๔. ปรับปรุงระบบงานทะเบียนและประเมินผลให้ครบวงจร
๑๕. พัฒนาห้องสมุดโดยจัดหาหนังสือ วารสาร สิ่งพิมพ์และโสตทัศนูปกรณ์ให้มีปริมาณเพียงพอรวมทั้งนำคอมพิวเตอร์มาใช้ปรับปรุงระบบบริการและศูนย์ข้อมูล
๑๖. ส่งเสริมการผลิตตำราและเอกสารประกอบการสอนทุกระดับ
๑๗. ส่งเสริมให้อาจารย์มีตำแหน่งทางวิชาการ
๑๘. สนับสนุนอาจารย์ให้มีโอกาสเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์การฝึกอบรม ดูงาน ประชุมสัมมนาทางวิชาการ ศึกษาต่อ และเพิ่มพูนประสบการณ์การวิจัย
๑๙. ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนนิสิตของมหาวิทยาลัยทั้งในและต่างประเทศ
๒๐. พัฒนาวិชาการด้านศาสนา ปรัชญา และภาษาให้ก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง
๒๑. ตั้งศูนย์ฝึกอบรมและควบคุมมาตรฐานภาษาต่างประเทศ
๒๒. ตั้งศูนย์คอมพิวเตอร์ และเครือข่ายระหว่างประเทศ
๒๓. ส่งเสริมนิสิตให้ปฏิบัติตามระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด
๒๔. พัฒนาศูนย์กรณีสติและจัดสรรทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับงานกิจการนิสิต ให้มีความพร้อมและเหมาะสมกับปริมาณงาน
๒๕. จัดประชุม อบรม สัมมนา ศึกษาดูงาน และประสบการณ์การวิจัยแก่นิสิต
๒๖. ส่งเสริมให้นิสิตมีความรู้และทักษะในการเผยแผ่ศีลธรรมตามสถาบันการศึกษาและหน่วยงานของรัฐและเอกชน
๒๗. สนับสนุนองค์กรนิสิต จัดและเข้าร่วมกิจกรรมกับสถาบันอุดมศึกษาและองค์กรภายนอกเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน
๒๘. จัดให้มีกิจกรรมแนะแนวการศึกษา
๒๙. ให้แต่ละคณะรับผิดชอบกิจกรรมการปฏิบัติธรรม โดยร่วมมือกับฝ่ายกิจการนิสิตและสถาบันวิปัสสนาธุระ
๓๐. ส่งเสริมให้นิสิตจัดกิจกรรมและสร้างเครือข่ายการอบรมศีลธรรมแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป
๓๑. สร้างแรงจูงใจให้ผู้ปฏิบัติศาสนกิจมีโอกาสได้รับการศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษา

๓๒. วางแผนและประเมินผลการปฏิบัติศาสนกิจให้ครบวงจร

๓๓. จัดสวัสดิการเกี่ยวกับทุนการศึกษา ที่อยู่อาศัย ยานพาหนะ และสุขภาพอนามัยของ
นิสิต

๓๔. ให้องค์กรนิสิตมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการ

๓.๗.๒ วิจัยและพัฒนา:

การวิจัยและค้นคว้า เพื่อสร้างองค์ความรู้ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนการสอน เน้น
การพัฒนาองค์ความรู้ในพระไตรปิฎก โดยวิธีสหวิทยาการแล้วนำองค์ความรู้ที่ค้นพบมาประยุกต์ใช้
แก้ปัญหา ศีลธรรม และจริยธรรมของสังคม รวมทั้งพัฒนา คุณภาพงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

๓.๗.๓ ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม:

ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม ตามปณิธานการจัดตั้งมหาวิทยาลัย
ด้วยการปรับปรุงกิจกรรมต่างๆ ให้ประสานสอดคล้อง เอื้อต่อการส่งเสริม สนับสนุนกิจการคณะสงฆ์
สร้างความรู้ ความเข้าใจหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา สร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรม จริยธรรมแก่
ประชาชน จัดประชุม สัมมนา และฝึกอบรม เพื่อพัฒนาพระสงฆ์และบุคลากรทางศาสนา ให้มี
ศักยภาพในการธำรงรักษา เผยแผ่หลักคำสอน และเป็นแกนหลักในการพัฒนาจิตใจในวงกว้าง

มหาวิทยาลัยจัดให้มีการบรรยายธรรม สนทนาธรรม และปฏิบัติธรรมแก่ชาวไทยและ
ชาวต่างประเทศ ได้จัดทำโครงการระยะสั้นเพื่อบริการวิชาการแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชน
ทั่วไป จัดให้มีการอบรมสัมมนาทางวิชาการแก่คณะสงฆ์และประชาชนทั่วไป โดยร่วมมือกับ
สถาบันการศึกษาและองค์กรภายนอก จัดอบรมบุคลากรให้มีความรู้และสามารถบริการวิชาการแก่
สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ นำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อทางไกลมาใช้ในการเผยแผ่ธรรม
และกิจกรรมของมหาวิทยาลัย มีการจัดอบรมคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนในรูปแบบ
ต่าง ๆ จัดอบรมคุณธรรม จริยธรรมแก่บุคลากรในหน่วยงานของรัฐและเอกชน จัดอบรมบุคลากร
ด้านพัฒนาชุมชน ตามหลักพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืน^{๘๗}

๓.๗.๔ ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม:

เสริมสร้างและพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ให้เอื้อต่อ
การศึกษา เพื่อสร้างจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในความเป็นไทย สนับสนุนให้มีการนำภูมิปัญญา
ท้องถิ่น มาเป็นรากฐานของการพัฒนาอย่างมีคุณภาพ สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของนิสิต คือ “มี

^{๘๗} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. รายงานประจำปี ๒๕๔๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑.

ศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา” มหาวิทยาลัยเน้นด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพ มีนโยบายในการส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง มีนโยบายในการสนับสนุนการพัฒนาทางจิตใจควบคู่กับการพัฒนาทางวัตถุดิบพื้นฐานแห่งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและความเจริญของบ้านเมือง และนโยบายในการสนับสนุนการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนาภายนอกประเทศ^{๘๘} มีการกำหนดเป้าหมายของแผนยุทธศาสตร์การดำเนินงานด้านการทำนุบำรุง ศิลปะและวัฒนธรรมของสถาบัน^{๘๙} เสริมสร้างและพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ให้เอื้อต่อการศึกษา เพื่อสร้างจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในความเป็นไทย สนับสนุนให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาเป็นรากฐานของการพัฒนาอย่างมีคุณภาพ^{๙๐} มหาวิทยาลัยมีการดำเนินโครงการในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยจัดงานวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและของชาติ รวมทุกส่วนงาน จำนวน ๑๔๖ โครงการ และมีผู้เข้าร่วมโครงการ ๑,๙๖๓ รูป/คน โดยจัดจำนวน ๔ ครั้ง ซึ่งผู้เข้าร่วมโครงการมีระดับความพึงพอใจในการเข้ารับบริการ คิดเป็นร้อยละ ๙๐ และระดับความสำเร็จของการดำเนินโครงการ อยู่ในเกณฑ์ดีมาก ร้อยละของค่าใช้จ่าย และมูลค่าที่ใช้ในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ต้องงบประมาณดำเนินงาน

มีการดำเนินการจัดสรรงบประมาณค่าใช้จ่ายอุดหนุนโครงการที่เกี่ยวข้องกับการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม คิดเป็นร้อยละ ๙๙.๘๘ จากแผนงบประมาณรายจ่ายแผนงานการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาศาสนา ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยได้พัฒนาพิพิธภัณฑ์หอพุทธศิลป์และผลงานบูรพาจารย์ให้เป็นแหล่งการเรียนรู้^{๙๑}

^{๘๘} ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ “เรื่อง มาตรฐานสถาบันอุดมศึกษา”, ราชกิจจานุเบกษา, วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๔, เล่ม ๑๒๘ ตอนพิเศษ ๔๗ ง, หน้า ๔๖. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2554/E/047/44.PDF> [๕ มกราคม ๒๕๖๒].

^{๘๙} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “รายงานประจำปี ๒๕๕๖”, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๐.

^{๙๐} คณะกรรมการจัดทำหนังสือประวัติและพัฒนาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ประวัติและพัฒนาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๕๓-๕๖.

^{๙๑} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **รายงานประจำปี ๒๕๕๖**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๑.

^{๙๒} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **รายงานประจำปี ๒๕๕๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑ – ๒๒.

๓.๗.๕ การบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล:

เป็นยุทธศาสตร์การบริหารตามแผนพัฒนาฉบับล่าสุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นการพัฒนานโยบายการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยให้เป็นแหล่งบริการวิชาการด้านพระพุทธศาสนา พัฒนาระบบและกลไกการติดตามการประเมินผลวิชาการและการบริหาร การประกันคุณภาพการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพของบุคลากรให้มีความเป็นสากล ส่งเสริมสวัสดิการบุคลากร การพัฒนาทรัพยากรและระบบ เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพ ระดับสากล และการพัฒนาระบบและกลไกการบริหารจัดการทางการเงินและงบประมาณของมหาวิทยาลัยให้มีภูมิคุ้มกันอย่างมีประสิทธิภาพ^{๙๒}

๓.๘ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนามหาวิทยาลัย

ในทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสหลักธรรมอันจะเป็นแนวทางในการทำงานร่วมกัน การเสียสละ การอุทิศตน สร้างจิตสำนึกให้มนุษย์เห็นว่า ทุกสรรพสิ่งล้วนเกี่ยวข้องกัน ต่างก็เกื้อกูลอาศัยกัน ดังนั้นมนุษย์จึงพึงปฏิบัติต่อกันด้วยความดีงาม เพื่อให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุข หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามหาวิทยาลัยของบุคคลที่เกี่ยวข้องตามหลักพระพุทธศาสนา มีหลายชุดธรรม ไม่ว่าจะเป็นหลักอริยสัจ ๔ และมรรคมีองค์ ๘ นี้ก็ประมวลสรุปไว้ในไตรสิกขา^{๙๓} คือ สิกขา ศึกษาในศีล จิตตสิกขา ศึกษาในจิต และปัญญาสิกขา ศึกษาในปัญญา หรือว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ไตรสิกขาก็ดี โอวาท ๓ ก็ดี ถือว่าเป็นหัวใจแห่งพระพุทธศาสนา ในด้านการปฏิบัติธรรม เรียกอีกนัยหนึ่งว่า เป็นหัวใจของกุศลธรรมทั้งสิ้นที่พึงปฏิบัติ จัดเป็นภาวะัตถัพพธรรม^{๙๔} คือ ธรรมที่พึงอบรมทำให้มีขึ้น ทำให้เป็นขึ้น อันเรียกว่า ภาวนานั่นเอง กล่าวโดยรวมได้แก่

^{๙๒} แผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ระยะที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ฉบับร่าง), (กองแผนงาน สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๑๕.

^{๙๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๙๔} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), *หัวใจพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๐ – ๒๑.

๓.๘.๑ มรรคมืองค์ ๘

มรรคมืองค์ ๘ มีสาระสำคัญที่ควรศึกษา คือ มรรคมืองค์ ๘ นั้น หากจะสงเคราะห์เข้าในไตรสิกขา ๓ ผู้วิจัยได้สรุปจากหนังสือพุทธธรรม^{๙๕} ชี้ให้เห็นว่า **มรรคมืองค์ ๘** สามารถจัดสงเคราะห์ลงในไตรสิกขา ๓ ได้ โดยจัดเป็นกลุ่มๆ ตามหน้าที่ของการปฏิบัติ ดังนี้

ก. กลุ่มอริศีลสิกขา ประกอบด้วย

- ๑) สัมมาวาจา การเจรจาชอบ คือ เว้นจากวจีทุจริต ๔
- ๒) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ คือ เว้นจากกายทุจริต ๓
- ๓) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ คือ เว้นมิฉาอาชีวะทุกอย่าง

ข. กลุ่มอริจิตตสิกขา ประกอบด้วย

- ๑) สัมมาวายามะ เพียรชอบ คือ ความเพียรในปธาน ๔ อย่าง
- ๒) สัมมาสติ ระลึกรชอบ คือ ตั้งสติไว้ในสติปัฏฐาน ๔
- ๓) สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ คือ ตั้งใจมั่นในฌาน ๔

ค. กลุ่มอริปัญญาสิกขา ประกอบด้วย

๑) สัมมาทิฐิ เห็นชอบ มีเห็นตามอริยสัจ ๔ เป็นต้น ซึ่งมีทั้งระดับโลกียะ และโลกุตระ

๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือ ดำริออกจากกาม, ดำริไม่พยาบาท, ดำริไม่เบียดเบียนด้วยเหตุผลของมรรคดังกล่าวมานี้ จะเห็นว่าเป็นแนวทางให้เกิดสันติวิธี หรือเกิดสันติภาพแก่ตนเองและสังคมได้เป็นอย่างดี เนื่องจาก มีการจัดวางความสำคัญทั้งภายนอกและภายในผสมผสานกัน คือ

ก. สันติวิธีภายนอก ส่งเสริมด้วยอริศีลสิกขา

ข. สันติวิธีภายใน ส่งเสริมด้วยอริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา

ดังนั้น เมื่อบุคคลนำมรรค ๘ ประการนี้ ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมแล้วสันติภาพขององค์กรของสังคมนั้นๆ ย่อมสงบสุข ปราศจากการเบียดเบียน หรือทำร้ายกันและยังเป็นการส่งเสริมได้ บุคคลมีการกระทำที่ถูกต้องดีงามมีสติที่ระลึกรชอบอยู่เสมอ มีจิตสำนึกในความดีของตนเอง มีความพากเพียรพยายามในวิถีชีวิตที่ถูกต้อง รักความยุติธรรม เลี้ยงชีวิตประกอบอาชีพในทางสุจริต หรือจะสรุปย่อให้เข้าใจง่าย คือ ไตรสิกขา ๓ ได้แก่ อริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา และ

^{๙๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๗๕๗-๗๖๗.

ปัญญา ๓ ได้แก่ จินตมยปัญญา ปัญญาจากการคิด สุตมยปัญญา ปัญญาจากการฟัง และภาวนามยปัญญา ปัญญาจากการเจริญภาวนา^{๙๖}

๓.๘.๒ เบญจศีล

การประพฤติปฏิบัติตามหลักเบญจศีล ๕ หรือ สิกขาบท ๕ ก็เรียก ดังนี้

๑. เว้นปาณาติบาตา คือ ไม่ทำลายชีวิต ได้แก่ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านชีวิตร่างกาย

๒. เว้นอทินนาทานา คือ ไม่เอาของที่เขาไม่ได้ให้ การไม่ลักขโมย ได้แก่ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านทรัพย์สิน และกรรมสิทธิ์

๓. เว้นกาเมสุมิฉฉาจารา ไม่ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ได้แก่ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านคู่ครอง บุคคลที่รักหวงแหน ไม่ผิดประเพณีทางเพศ ไม่นอกใจในคู่ครองของตนเอง

๔. เว้นมสุสาวาทา คือ ไม่พูดเท็จ ได้แก่ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาเท็จ โกหกหลอกลวงตักรอนประโยชน์หรือแกล้งทำลาย

๕. เว้นจากของเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ได้แก่ ไม่เสพของมึนเมา ได้แก่ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากความประมาท พลังพลادمัวเมาเนื่องจากการใช้สิ่งเสพติดที่ทำให้เสียสติสัมปชัญญะ^{๙๗}

๓.๘.๓ เบญจธรรม

ธรรมที่เกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลควรมีธรรมนี้ไว้ประจำใจ ๕ ประการ ดังนี้

๑. เมตตาและกรุณา หมายถึง ความรักใคร่ปรารถนาดีต่อกัน อยากระหว่างคนอื่นมีความสุข ความเจริญและความสงสารคิดอยากจะช่วยให้พ้นทุกข์

๒. สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพในทางสุจริต ครอบคลุมไปถึงด้านต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตที่เรียกว่าสัมมาอาชีวะ

๓. กามสังวร หมายถึง ความสังวรในกาม ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสคู่กับศีลข้อที่ ๓

๔. สัจจะ หมายถึง ความสัตย์ หรือ ความซื่อตรง

^{๙๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๙๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๙, ๑๐/๓๐๒ – ๓๐๓.

๕. สติสัมปชัญญะ หมายถึง การระลึกได้และรู้ตัวทั่วพร้อมอยู่เสมอ คือ พัฒนาตนเองให้เป็นคนรู้จักยังคิด รู้จักตัวเสมอว่า ขณะนี้เรากำลังทำอะไรอยู่ เป็นกิจที่ควรทำหรือไม่ ระวังไม่ให้เป็นคนประมาทในการดำเนินชีวิต^{๔๘}

๓.๘.๔ สังคหัตถ์ ๔

พระพุทธเจ้า ตรัสถึง สังคหัตถ์ ๔ ไว้ว่า ดุรภิกษุทั้งหลาย สังคหัตถ์ ๔ ประการนี้ ๔ ประการเป็นไฉน คือ ทาน การให้ ๑ เปยยวัชชะ ความเป็นผู้มีวาจาน่ารัก ๑ อตถจริยา ความประพฤติประโยชน์ ๑ สมานัตตตา การวางตนสม่ำเสมอ ๑ ดุรภิกษุทั้งหลาย สังคหัตถ์ ๔ ประการนี้แล การให้ ๑ ความเป็นผู้มีวาจาน่ารัก ๑ ความประพฤติประโยชน์ ในโลกนี้ ๑ ความเป็นผู้มีตนสม่ำเสมอในธรรมนั้นๆ ตามสมควร ๑ ธรรมเหล่านั้นแล เป็นเครื่องสงเคราะห์โลก ประดุจสลักเพลาคบคุมรถที่แล่นไปอยู่ไว้ได้ ฉะนั้นถ้าธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านี้ ไม่พึงมีไซ้ มารดาหรือบิดาไม่พึงได้ความนับถือหรือบูชาเพราะเหตุแห่งบุตร ก็เพราะเหตุที่บัณฑิตพิจารณาเห็นธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านี้ ฉะนั้น พวกเขาจึงถึงความเป็นใหญ่ และเป็นที่น่าสรรเสริญ^{๔๙} มีอยู่ ๔ ข้อ คือ

๑) ทาน หมายถึง การให้ การเฉลี่ยเผื่อแผ่กันและกัน ซึ่งเป็นข้อสำคัญเพราะว่า ทุกๆ คนนั้นย่อมต้องการความช่วยเหลือจากกันและกันอยู่ในด้านต่างๆ ในด้านวัตถุ เช่น ทรัพย์สินเงินทอง เครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ ในด้านกำลังกาย ช่วยกระทำการกิจการของกันและกันทางกาย ในด้านวาจา พุดจาช่วยเหลือกันในเรื่องที่ควรพุดจา ในด้านสติปัญญา ช่วยให้ความรู้ ให้การแนะนำ ในข้อที่ควรจะแนะนำต่างๆ การให้การเฉลี่ยเผื่อแผ่เจือจานทุกคนทั้งผู้ใหญ่ ทั้งผู้น้อยต่างก็ควรมีทาน คือ การให้ช่วยเหลือกัน ผู้ใหญ่ให้การช่วยเหลือผู้น้อย ผู้น้อยให้การช่วยเหลือผู้ใหญ่นับด้วยมีจิตใจมุ่งที่จะช่วยให้บรรลุถึงประโยชน์ที่ต้องการ หรือเพื่อที่จะให้พ้นจากอุปสรรคขัดข้องทั้งหลาย

๒) ปิยวาจา หมายถึง การเจรจาถ้อยคำซึ่งเป็นที่รักที่จับใจแก่กันและกัน อันเป็นถ้อยคำสุภาพ เพราะวาจาที่พุดออกไปนั้น ถ้าเป็นวาจาที่ไม่สุภาพไม่เป็นที่รักที่พอใจ ก็เป็นวาจาที่อาจเสียดแทงน้ำใจของผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นเสียใจ เจ็บใจ ไม่สบายใจ เพราะฉะนั้นจึงสมควรที่ทุกคนจะต้องมีสติควบคุมใจ ควบคุมวาจา ที่จะพุดออกไปให้เป็นวาจาที่สุภาพ ที่เหมาะสม แม้ว่าในบางคราวต้องทำงานเหน็ดเหนื่อยก็ตาม สิ่งที่จะเป็นเครื่องในการควบคุมการพุดของเราให้ไพเราะ ก็คือ สตินั่นเอง ดังนั้น การพุดหรือการแสดงออกทุกครั้งต้องมีสติอยู่เสมอ

๓) อตถจริยา หมายถึง การประพฤติประโยชน์ต่อกันและกัน คือ การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสถาบัน เช่น โรงพยาบาล มหาวิทยาลัย สังคมที่ตนอาศัยอยู่ ตลอดถึงประเทศชาติสิ่งใดที่

^{๔๘} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๘๖/๒๔๗.

^{๔๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๔๕. และ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑.

เป็นโทษก็ควรละเว้นไม่กระทำ การประพุดิตนให้เป็นประโยชน์สามารถปฏิบัติได้ทั้งกาย วาจา และใจ ในทุกเวลาทุกโอกาส

๔) สมนัตตตา หมายถึง ความเป็นผู้วางตนสม่ำเสมอ หรือเสมอตันเสมอปลาย ซึ่งหมายถึง การรักษาระเบียบวินัยอันใดที่ทุกคนพึงปฏิบัติทั้งผู้ใหญ่ทั้งผู้น้อยตามหน้าที่ ที่บัญญัติเอาไว้ เป็นระเบียบของสถานที่ ของหน่วยงาน เช่น กฎระเบียบของสถาบัน การศึกษา กฎระเบียบของสถานที่ราชการต่างๆ เป็นต้น ตลอดถึงกฎหมายบ้านเมือง ในทางพระพุทธศาสนา ก็คือ พระวินัยบัญญัติสำหรับพระภิกษุทั้งหลายนั่นเอง^{๑๐๐}

ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคีกันเอาไว้ มีการให้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน มีการใช้วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดตมึ่น้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม การประพุดิตประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุง ส่งเสริมในทางจริยธรรม และความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอตันเสมอปลาย ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอในบุคคลทั่วไป และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ปัญหา ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๑๐๑}

๓.๘.๕ สามัคคีธรรม

ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม คือ การสร้างความสามัคคี นักวิชาการหลายท่านได้อธิบายเกี่ยวกับทฤษฎีการมีส่วนร่วมไว้ ซึ่งผู้วิจัยศึกษาได้แบ่งออกเป็นของตะวันตก ของตะวันออก และแนวคิดการสร้างสามัคคี ซึ่งสะท้อนศักยภาพของสังคมที่จะทำบางอย่างร่วมกันในบางสถานการณ์ที่เกิดขึ้น” กล่าวคือ “ความสามัคคีอาจจะไม่ใช่สิ่งที่ปรากฏทุกวันในสังคม แต่จะดำรงอยู่ในลักษณะ “ของแฝง” ซึ่งของแฝงในมิตินี้หมายถึง “ศักยภาพ” ด้วยเหตุนี้ “สามัคคีจะเกิดขึ้น หรือแสดงตนออกมาได้เมื่อคนในสังคมต้องการความร่วมมือเพื่อกระทำการอะไรบางอย่าง หรือเพื่อปกป้องอะไรบางอย่างซึ่งเป็นสิ่งที่คนในสังคมมองว่า “มีคุณค่า” และเมื่อใดคุณค่าดังกล่าวจะถูกทำลายความสามัคคีก็จะถูกเรียกขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการปกป้อง” ^{๑๐๒}

^{๑๐๐} บุญสิริ ขวลิตรำรง, **ธรรมโอสธ**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๓๑.

^{๑๐๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๔๐/๑๖๗.

^{๑๐๒} นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของกลุ่มน้ำแม่ตาช้างที่เชียงใหม่”, **ศิลปวัฒนธรรม**, ปีที่ ๒๔, ฉบับที่ ๑๐ (สิงหาคม ๒๕๔๖): ๖๘-๖๙.

สามัคคี คือ การสร้างพลังงานทางสังคม (Social Energy) สร้าง “กติการ่วม” พลังงานทางสังคมนั้นเกิดจากการร่วมมือกันจากหลายฝ่าย สามารถแก้ไขปัญหาที่มีความซับซ้อนได้ ฉะนั้น “จำเป็นต้องอาศัยการร่วมมือของผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องทั้งหมด” ^{๑๐๓}

อีกนัยยะหนึ่ง สามัคคี คือหลัก “อุปนิทานธรรม” สามัคคีทำงานได้อย่างคล่องตัวมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้การสร้างกติการ่วมกันของคนในสังคมเป็นไปอย่างมีเป้าหมาย ชัดเจนและเกิดความสมานฉันท์ได้ง่ายขึ้น ความสามัคคี หรือความพร้อมใจกันจะเกิดขึ้นได้ในสังคมนั้น ต้องเกิดจาก “ความเท่าเทียม” ของคนในสังคม ทั้งในด้านผลประโยชน์ หรือการต่อรอง ความพร้อมใจ ซึ่งเกิดจากการเจรจาต่อรองกันอย่างเท่าเทียมกัน รู้ข้อมูลของกันและกันด้วย ตรวจสอบกันได้ด้วย จนเกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน” แต่ประเด็นที่ท่านไม่เห็นด้วยก็คือการนำเสนอประเด็น “สามัคคี” บนฐานของอำนาจที่ไม่เท่าเทียม^{๑๐๔}

๓.๘.๖ พรหมวิหาร ๔

พรหมวิหาร ๔ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจนและปฏิบัติตนต่อมนุษย์ตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยชอบ

๑) เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุขมีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากความเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓) มุทิตา ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข มีความเจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง จำทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตาชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้วอันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและ

^{๑๐๓} มารค ตามไท, “ความสามัคคี”, อ้างใน สันติวิถี: ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง, สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ (รวบรวม), หน้า ๖๓-๖๔.

^{๑๐๔} ประเวศ วะสี, “ความสำคัญของสันติวิธีในเชิงยุทธศาสตร์”, อ้างใน สันติวิถี: ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง, สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ (รวบรวม), (กรุงเทพมหานคร: สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, ๒๕๕๒), หน้า. ๒๒-๒๓.

ปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำเพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน^{๑๐๕}

๓.๘.๗ หลักสารณียธรรม ๖

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึงหลักธรรมสารณียธรรม ๖ ไว้ว่าเป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน หลักการอยู่ร่วมกัน ดังนี้

๑. เมตตาทายกรรม ตั้งเมตตาทายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. เมตตาวจีกรรม ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เมตตาโมกขกรรม ตั้งเมตตาโมกขกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. สาธารณโภคี ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน ขอนี้ใช้ อปปฏิวัตตโภคี ก็ได้

๕. สีลสามัญญตา มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ

๖. ทิฐิสามัญญตา มีทิฐิงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น ล้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา

ธรรม ๖ ประการนี้ มีคุณ คือเป็นสารณียะทำให้เป็นที่ระลึกถึง เป็นปิยกรณทำให้เป็นที่รัก เป็นครุกรณทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ ความกลมกลืนเข้าหากัน เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๑๐๖}

^{๑๐๕} ปัญญา ใช้บางยาง, **หลักธรรมในพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาสถาบันบวรสถิต, ๒๕๔๘), หน้า ๗๓.

^{๑๐๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.

กล่าวโดยสรุปได้ว่า หลักสาราณียธรรม ๖ เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนา ที่มีการกล่าวถึงการช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง และเป็นคุณธรรมที่ทำให้รู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกัน ทำให้เข้าใจคนอื่นมากขึ้น ซึ่งเป็นแนวทางที่ดีที่ควรนำมาปฏิบัติ เพื่อทำให้เกิดผลดีในการพัฒนาองค์กรต่อไป

๓.๘.๘ หลักอภิธานิยธรรม

อภิธานิยธรรมหมายถึง ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความเจริญโดยส่วนเดียวไม่มีเสื่อม^{๑๐๗} ประกอบด้วยหลักปฏิบัติ ๗ ประการคือ

๑. หมั่นประชุมกันเป็นประจำเพราะการประชุมกันบ่อย ๆ เป็นการระดมมันสมองรวมความสามารถที่ทุกคนมีนำมาแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่องส่งเสริมพัฒนาหมู่คณะให้มีความเจริญในด้านต่าง ๆ

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันปฏิบัติกิจของหมู่คณะ มีความรับผิดชอบร่วมกัน ดำเนินไปอย่างพร้อมเพรียงและเมื่อถึงตอนทำงานก็ต้องทำงานของส่วนรวมให้ดี

๓. ปฏิบัติตามกฎข้อบังคับ ทุกคนที่เป็นสมาชิกของสังคมจะต้องถือระเบียบข้อบังคับเพื่อปฏิบัติอย่างเสมอภาคกันและเป็นเหตุส่งเสริมให้การปกครอง การบริหารเกิดผลดีมีประสิทธิภาพ

๔. เคารพนับถือผู้ใหญ่ เชื่อฟังคำสอนของท่าน ความเป็นผู้ใหญ่กับความเป็นผู้น้อยเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกเพราะการปกครองการบริหารจำเป็นต้องมีผู้นำและมีผู้ตาม มีหน้าที่ปกครอง หน้าที่สั่งการ เป็นต้น

๕. ไม่ลุแก่อำนาจ ความอยาก ความเห็นแก่ตัว ถ้าใครปฏิบัติได้ดั่งนี้ย่อมทำให้สังคมมีระเบียบวินัยดีขึ้นสามารถดำรงรักษาสิ่งที่มีคุณค่าของสังคมไว้ได้ยั่งยืนจะไม่ก่อให้เกิดความสูญเสียด้านเศรษฐกิจและการปกครอง เป็นต้น

๖. รักสันติภาพ ชัดเกลาลงใจอยู่เสมอ แสดงถึงความเป็นผู้มีนิสัยดีพร้อมที่จะปฏิบัติโดยไม่ประมาท การที่สมาชิกของสังคมเป็นคนดีย่อมเป็นเกียรติเป็นศักดิ์ศรีเป็นเครื่องยืนยันความบริสุทธิ์ใจในการปฏิบัติภารกิจได้ดี

^{๑๐๗} อภิธานิยธรรมมี ๒ ประเภท คือ ราชอภิธานิยธรรม และภิกขุอภิธานิยธรรม ที่.ม.อ. ๒/๑๓๔-๑๓๖/๑๖๖-๑๖๘.

๗. ตั้งใจสนับสนุนคนดี ปกป้องคนดี ส่งเสริมคนดี เลือกคนดีมีความสามารถเข้ามาเป็นกำลังพัฒนาหมู่คณะของตน คุณธรรมแต่ละข้อเป็นเหตุให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะส่งเสริมคุณภาพในการบริหารปกครองและทำให้เกิดความสุขความเจริญในด้านต่างๆ^{๑๐๘}

กล่าวโดยสรุป อปทานิยธรรมเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการทำงานร่วมกัน การพัฒนาสังคมให้เกิดสันติสุขและมีความยั่งยืนอีกทั้งสามารถเป็นปฏิบัติการที่ทำให้สังคมนั้นมีความเข้มแข็ง มีปราชญ์ป้องกันเหตุแห่งความขัดแย้งไม่สามารถทำลายความสามัคคีในองค์กรหรือในสังคมได้

๓.๘.๙ หลักการธรรม ๖

หลักการธรรม ๖ คือหลักความเคารพในพระพุทธศาสนา ๖ อย่าง ได้แก่

๑. พุทธคารวตา (ความเคารพในพระพุทธเจ้า)
๒. ธัมมคารวตา (ความเคารพในธรรม)
๓. สังฆคารวตา (ความเคารพในสงฆ์)
๔. สิกขาคารวตา (ความเคารพในการศึกษา)
๕. อัปมาทคารวตา (ความเคารพในความไม่ประมาท)
๖. ปฏิสันถารคารวตา (ความเคารพในปฏิสันถาร) คือ การต้อนรับปราศรัย

หลักการธรรมถือว่าเป็นหลักธรรมที่แสดงออกถึงความอ่อนน้อม การให้ความนับถือและไม่ลบหลู่ดูหมิ่นต่อบิดามารดา พระสงฆ์ ครูบาอาจารย์ ตามลำดับอาวุโส และศาสนสถาน การสร้างความเคารพจึงเป็นหลักการสำคัญตามฐานะที่ถูกต้องตามกาลเทศะและบุคคลในสังคมเป็นการให้ความสำคัญต่อสมาชิกร่วมกันในครอบครัว นอกจากนี้ยังเป็นหลักธรรมที่สะท้อนหลักการของความมีเหตุผล ความซื่อสัตย์สุจริต ความเชื่อใจ การรู้จักเอาใจกัน การที่จะไปเกี่ยวข้องหรือจะลงมือปฏิบัติกิจการใดต้องทำด้วยความรู้ ความเข้าใจ พัฒนาตนด้านปัญญาการพัฒนามนุษย์ในด้านศีล จิต และปัญญา เพราะการเคารพซึ่งกันและกันนั้นย่อมจะทำให้เกิดสันติภาพจะแผ่ขยายออกไปสู่สังคมและโลกกว้างต่อไป^{๑๐๙}

^{๑๐๘} สมศักดิ์ วาจาาม, “พุทธสันติวิธี: การใช้หลักอปทานิยธรรมเพื่อการเสริมสร้างการท่องเที่ยวเพื่อชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๒๙.

^{๑๐๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๕.

หลักการวธธรรมยังเป็นจุดดึงดูดหมู่คณะให้มาเคารพรักใคร่นับถือกัน ก่อให้เกิดความสนิทชิดเชื้อปรองดองกันด้วยความสามัคคี ให้รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เห็นอกเห็นใจกันด้วยเมตตากรุณา ให้รู้จักยกย่องเชิดชูเกียรติกันตามฐานะผู้ใหญ่ ผู้น้อย และประคับประคองให้มีความสุขสันติสุข

๓.๙ สรุป

การพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ การดิ่งการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนมาร่วมกันในการวางแผนพัฒนา มีการวางแผนยุทธศาสตร์ การวางแผนยุทธวิธี และการวางแผนปฏิบัติการ หัวใจสำคัญของการพัฒนา คือ การวางแผนโครงการ การดำเนินงาน และการประเมินโครงการ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลต่อการปฏิบัติหน้าที่ในการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าที่สุดและเป็นประโยชน์ที่สุด ในการพัฒนานั้นมหาวิทยาลัยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพุทธธรรมมี ๔ ประเภท คือ การพัฒนาด้านศีล (ศีลภาวนา) การพัฒนาด้านกาย (กายภาวนา) การพัฒนาด้านจิตใจ (จิตภาวนา) การพัฒนาด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) สะท้อนการมุ่งเป้าการพัฒนา ๕ มิติ ได้แก่ มิติทางกาย มิติทางจิตใจ มิติทางสังคม มิติทางจิตวิญญาณ มิติทางปัญญา

ในการดำเนินการพัฒนาดังกล่าวได้อาศัยการสนับสนุนส่งเสริมช่วยเหลือจากหลายฝ่ายหนึ่งในนั้นคือ บทบาทของสตรีได้มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการดำเนินการของมหาวิทยาลัยจึงจะวิเคราะห์ให้เห็นในบทที่ ๔ ศักยภาพของสตรีมีบทบาทมีส่วนร่วมในการพัฒนาร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น ร่วมสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ ร่วมวางแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อขจัดและแก้ไขปัญหาของมหาวิทยาลัยได้เป็นอย่างมาก แนวทางการมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็น การเสียสละทรัพยากรส่วนตัว การเข้าร่วมในกิจกรรม การร่วมตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เป็นต้น

ด้านการบริหารงานทั่วไป มหาวิทยาลัยได้มีโครงสร้างการบริหารงานของส่วนกลางและวิทยาเขต อำนาจหน้าที่เป็นไปตาม พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๐ มีการแบ่งส่วนงาน มุ่งเน้นพัฒนาหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพที่พึงประสงค์ ซึ่งได้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนทั้งในส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน หน่วยวิทยบริการ และสถาบันสมทบ โดยมีพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ ด้านการวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัย ได้ดำเนินการส่งเสริมสนับสนุนการวิจัย เน้นการศึกษาด้านพระพุทธศาสนา ด้านงานบริการวิชาการแก่สังคม โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาจากชนบท ซึ่งสนใจเข้ามาบรรพชาอุปสมบทเพื่อการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย และวิชาการชั้นสูง ด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

ดำเนินงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เป็นภารกิจหลักควบคู่ไปกับงานบริการวิชาการแก่สังคม สามารถเป็นแกนกลางในการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนทั่วไป ให้การสนับสนุนและร่วมมือกับภาครัฐและเอกชน ในการจัดกิจกรรมรณรงค์ทางด้านศีลธรรม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม สนับสนุนการวิจัยด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งเปิดโอกาส ส่งเสริมให้สตรีขึ้นเป็นผู้บริหารในมหาวิทยาลัยสงฆ์ในระดับรองผู้อำนวยการ และผู้อำนวยการในหลักสูตรต่าง ๆ ตามความสามารถและความถนัด ซึ่งเป็นการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารระดับสูงในมหาวิทยาลัย

บทที่ ๔

แนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เนื้อหาในบทนี้ผู้วิจัยได้ตั้งหัวข้อบทสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ คือ แนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีขอบเขตเกี่ยวกับแนวคิดหลักการสตรีที่ได้มีแนวทางปฏิบัติในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งบางท่านเป็นอาจารย์สตรี หรือ บางท่านก็เป็นเจ้าหน้าที่สตรี เป็นต้น โดยศึกษาวิเคราะห์จากเอกสาร และจากการสัมภาษณ์ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- ๔.๑ บริบทบทบาทสตรีในสมัยพุทธกาล
- ๔.๒ ศักยภาพของสตรีโดยธรรมชาติ
- ๔.๓ สิทธิและเสรีภาพสตรีในมุมมองพระพุทธศาสนา
- ๔.๔ หลักการพื้นฐานการมีส่วนร่วมของสตรี
- ๔.๕ บทบาทสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัย
- ๔.๖ แนวทางการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนา
- ๔.๗ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านการผลิตบัณฑิต
- ๔.๘ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านการวิจัยและพัฒนา
- ๔.๙ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม
- ๔.๑๐ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านการทะนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม
- ๔.๑๑ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล
- ๔.๑๒ แนวทางการส่งเสริมสตรี
- ๔.๑๓ แนวทางการป้องกันปัญหาที่อาจเกิดจากการมีส่วนร่วมของสตรี
- ๔.๑๔ การสร้างแรงจูงใจต่อสตรี
- ๔.๑๕ หลักธรรมสำหรับการมีส่วนร่วมของสตรีในการทำงานในมหาวิทยาลัย
- ๔.๑๖ สรุป

๔.๑ บริบทบทบาทสตรีในสมัยพุทธกาล

สังคมอินเดียเป็นสังคมที่ถูกปกครองด้วยความเชื่อเรื่องวรรณะ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ ทำให้บทบาทสตรีไม่ปรากฏโดดเด่นชัดมากนักในสังคมอินเดีย ซึ่งต่างจากบุรุษที่ได้รับยกย่องและได้รับสิทธิมากกว่าสตรี ลักษณะของสังคมที่ถูกปกครองด้วยระบบวรรณะ เป็นระบบสังคมแบ่งชนชั้นด้วยการยึดถือว่าคุณค่าเกิดในวรรณะใดย่อมได้รับสิทธิหรือโอกาส ผู้ที่เกิดในวรรณะไหนก็ต้องดำรงตนอยู่ในวรรณะนั้นตลอดไป และการประกอบอาชีพก็ต้องให้เป็นไปตามหน้าที่ของตน จะทำงานก้าวล้ำข้ามวรรณะกันไม่ได้ ตำแหน่งหน้าที่การงานเป็นสิทธิ์ที่ติดตัวมาแต่กำเนิด เป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่จะเปลี่ยนแปลงมิได้ เพราะพระเจ้า คือพระพรหมได้เป็นผู้กำหนดขึ้นมาไว้แล้วอย่างมีจุดหมายแน่นอน^๑ มีการยึดถือตระกูลหรือชาติกำเนิด ลูกหลานที่เกิดมาจะต้องดำเนินชีวิตตามรอยบรรพบุรุษของตน ตระกูลใดแต่งงานแล้วไม่มีบุตรไว้สืบสกุลถือว่าตระกูลนั้นเป็นหนี้ต่อบรรพบุรุษ และทรัพย์สินของผู้ที่ไม่มีบุตรสืบสกุลกษัตริย์มีสิทธิ์ที่จะลงโทษด้วยการยึดมาเป็นเจ้าของได้^๒

เมื่อสังคมเป็นเช่นนี้ บทบาทสิทธิของสตรีในสังคมอินเดียในครั้งพุทธกาลจึงมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวโยงแน่นแฟ้นอยู่กับประเพณีปฏิบัติและอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาเป็นกรอบสำคัญ ทำให้มีสตรีไม่มีอิสรภาพทางพฤติกรรมการแสดงออกเท่าเทียมกับบุรุษ กล่าวคือ

๑. สตรีไม่มีสิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา “สตรีไม่ควรประกอบพิธีกรรมประจำวันตามที่พระเวทระบุไว้ ถ้าหล่อนประกอบ หล่อนจะต้องตกนรก”

๒. ธรรมชาติของสตรีไม่น่าไว้วางใจ มีมายาล่อลวงชายทุกประเภท “มันเป็นธรรมชาติของสตรีที่ล่อลวงชายในโลกนี้ เพราะเหตุนั้น แม้บัณฑิตก็ไม่ปลอดภัย เมื่อคบสตรี”

๓. สตรีไม่อาจดูแลตัวเองได้ ต้องมีเพศชายคุ้มครองตลอดเวลา “บิดาคุ้มครองหล่อนเมื่อเยาว์วัย สามีกคุ้มครองหล่อน (เมื่อเวลาแต่งงาน) ยังสาวอยู่ เมื่อสามีตาย ลูกชายจะดูแลแทนตอนหล่อนแก่เฒ่า สตรีไม่อาจอยู่ตามลำพังได้”^๓

^๑ ปรีชา ช่างขวัญยืน, ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๒๐.

^๒ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๐/๑๕๕.

^๓ ประเวศ อินทองปาน, สถานภาพและบทบาทของสตรีเพศตามแนวจริยศาสตร์ทางศาสนา, สำนักการศึกษาวัดพระธรรมกาย : วารสารวิชาการธรรมธารา ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม, ๒๕๖๑, หน้า ๗๒.

๔. สตรีไม่มีสิทธิในมรดกหรือมีสมบัติเป็นของตนเอง เช่น “ภรรยา ลูกชาย และทาส ทั้งสามประเภทนี้ ไม่มีสมบัติเป็นของตนเอง ทรัพย์สมบัติที่สตรีหามาได้ ย่อมตกเป็นของผู้ชายที่สตรีนั้นอาศัยอยู่”

๕. บุรุษมีสิทธิจะเขียนดีสตรีหรือแม้แต่สังหารเสียก็ได้ และการกระทำนั้นก็มีความผิดเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เช่น “การตีแม่หล้า, การสังหารสตรี, ศูทร แพทย์ กษัตริย์ และคนนอกศาสนาเป็นบาปเพียงเล็กน้อย”^๔

สตรีในสังคมอินเดียอยู่ในฐานะชนชั้นต่ำในสังคม ไม่ได้รับเกียรติและการยกย่องนับถือมากเท่าที่ควรจะเป็น ภรรยาต้องนับถือสามีเหมือนเทวดา คอยปรนนิบัติรับใช้และตกอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของสามี ทั้งบิดามารดาหรือญาติพี่น้องของสามีก็เป็นนายที่คอยสั่งให้ภรรยาต้องกระทำตามที่ตนต้องการได้ โดยตัวผู้เป็นภรยานั้นอาจได้รับสิทธิหรืออำนาจเพียงเล็กน้อย น้อยๆ เท่านั้นเกี่ยวกับการงานภายในบ้าน แต่จะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นสาธารณะ หากสามีตายลงไป ภรรยาผู้เป็นหม้ายก็ต้องกลับไปอยู่ใต้การบังคับบัญชาของบิดาหรือบุตรชาย สถานะของสตรีในสมัยนี้จึงไม่มีค่า และไม่ได้มีความสำคัญทางสังคมเท่าที่ควร นอกจากเป็นเพียงสมบัติของบุรุษ สตรีจึงไม่ได้รับการยกย่อง ไม่ได้เป็นเจ้าของชีวิตเป็นตัวของตัวเอง หรือดำรงชีวิตตามที่ตนต้องการเลย^๕

โดยสรุปสิทธิของสตรีและบุรุษจะถูกจำแนกและกำหนดตามวรรณะที่ตนเองเกิดมา ระบบวรรณะในสังคมอินเดียภายใต้กรอบแนวคิดของศาสนาพราหมณ์นั้น ค่อนข้างมีความเคร่งครัดในเรื่องของธรรมเนียมประเพณีที่จะพึงปฏิบัติในฐานะของสตรีหรือบุรุษผู้อยู่ในแต่ละวรรณะ ส่วนบุรุษหรือสตรีที่เกิดในวรรณะพราหมณ์นั้นบุรุษก็ต้องเรียนไตรเพท เพื่อเตรียมตัวเป็นพราหมณ์ และเมื่อจบไตรเพทแล้วก็ต้องทำหน้าที่ในการเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและให้การสั่งสอนผู้อื่น ส่วนสตรีในวรรณะพราหมณ์นั้นก็จะมีบทบาทในเรื่องของการศึกษาพระเวท แล้วก็ยังทำหน้าที่ในการเป็นผู้ช่วยสามี (กรณีที่มีครอบครัว) ในการประกอบพิธีบวงสรวงซึ่งสตรีจะมีบทบาทค่อนข้างสูง^๖ ซึ่งบทบาทของสตรีและบุรุษในวรรณะพราหมณ์นั้น ค่อนข้างจะเป็นบทบาทที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง ส่วนสตรีและบุรุษในวรรณะแพศย์ซึ่งเป็นวรรณะที่เป็นชนชั้นกฏุมพี หรือผู้มีฐานะ ที่ทำหน้าที่ในการประกอบการค้าและประกอบ

^๔ พระมหากมล ถาวโร (มั่งคำมี), “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๙-๓๑.

^๕ ปาริชาติ นนทกานันท์, “แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์ปรัชญามหาบัณฑิตอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑๐.

กลิกรณนั้น สตรีจะต้องเป็นผู้ดูแลและจัดการงานในบ้าน โดยเฉพาะการดูแลเรื่องทรัพย์สินของตน ซึ่งถือเป็นภาระและบทบาทที่สำคัญประการหนึ่ง ส่วนสิทธิของสตรีในวรรณะศุทร และจันฑาลนั้น ถูกกำหนดให้ทำหน้าที่เป็นผู้รับใช้คนในวรรณะอื่น ศุทรเป็นผู้ที่เกิดจากเท้าของพรหม ดังนั้นศุทรจึงได้รับหน้าที่เป็นผู้รับใช้หรือกรรมกร ซึ่งนอกจากศุทรหรือจันฑาลจะรับหน้าที่ในเรื่องการดูแลครอบครัวแล้ว สิทธิทางสังคมศุทรหรือจันฑาลจะถูกเอารัดเอาเปรียบและดูถูกจากคนในวรรณะอื่นเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น ไม่ว่าจะพิจารณาสิทธิทางครอบครัวหรือสิทธิทางด้านสังคม ศุทรหรือจันฑาลไม่ว่าจะเป็นสตรีหรือบุรุษก็จะมีสิทธิในการเป็นผู้รับใช้คนในวรรณะอื่น ซึ่งถือว่าเป็นสิทธิที่ค่อนข้างด้อยเป็นอย่างยิ่ง^๖

๔.๒ ศักยภาพของสตรีโดยธรรมชาติ

พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธหลักเกณฑ์จริยศาสตร์โดยการยึดถือวรรณะชาติกำเนิด โดยทรงหักล้างด้วยหลักธรรม กล่าวคือการใช้เกณฑ์ตัดสินสตรีด้วยหลักกรรม ด้วยถือหลักที่ว่ามนุษย์แตกต่างกันก็ด้วยกรรมหรือการกระทำของแต่ละคน ใครก็ตามถ้าทำบาปอกุศลกรรมก็จะไปสู่ทุกคติเท่าเทียมกัน ไม่มีการยกเว้นวรรณะใดวรรณะหนึ่ง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า บุคคลเป็นผู้ประเสริฐ... เป็นผู้เลวทราม...เพราะเกิดในตระกูลสูง... เพราะความเป็นผู้มีวรรณะอันยิ่ง... เพราะความเป็นผู้มีโภคะมาก ก็หาไม่.. (แต่เป็นผู้ประเสริฐเพราะ) เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์...^๗ ซึ่งเป็นนัยยะแสดงถึงสตรีหรือบุรุษถ้าพูดถึงความเลวหรือประเสริฐอยู่ที่การกระทำสรรพสัตว์จะต่างกันหรือเหมือนกันก็เพราะธรรมะเท่านั้น ธรรมะเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า^๘ กล่าวคือ ท่านผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะจัดว่าเป็นผู้ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^๙ แมกษัตริย์... แม่พราหมณ์ ... แม่แพศย์... แม่ศุทร ผู้ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด

^๖ พระครูนิพัทธ์กัลยาณวัฒน์ (คนอง ลายน้ำทอง), เปรียบเทียบสถานภาพบทบาทและสิทธิของสตรีในสมัยพุทธกาลกับสังคมไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖, หน้า ๑๙-๒๐.

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๗-๔๓๘/๕๔๘-๕๕๐.

^๘ ที.ปา. (ไทย) ๑๑ /๑๓๔ /๙๙.

^๙ อง. เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑๐/๔๐๙.

หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก^{๑๐} ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดีผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว^{๑๑} นี่คือหลักการของความเสมอภาคเท่าเทียมกันของสตรีและบุรุษหากประพศิกายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต เป็นสัมมาทิฐิ ยึดถือการกระทำด้วยสัมมาทิฐิ ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ได้เหมือนกันหมด

เงื่อนไขตามคัมภีร์พระเวทย์สตรีในวรรณะศุทระเป็นเพียงผู้รับใช้^{๑๒} ต้องเฝ้าดูทำหรือคอยรับใช้วรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ด้วยความเคารพ อ่อนน้อมถ่อมตน ซาบซึ้งและเชื่อฟังสิทธิและโอกาสของสตรีจะถูกกลืนและถูกกีดกัน กล่าวคือ สตรีในวรรณะศุทระจะไม่มีสิทธิในการศึกษาเล่าเรียน ไม่มีสิทธิฟังหรืออ่านคัมภีร์พระเวทย์และถ้าทำตัวดีเสมอคู่กันเคยด้วยการพูด นั่ง นอน ตั้ม กินกับวรรณะอื่นให้ถือว่าเป็นบาป^{๑๓} วาตะกรรมที่ว่าเป็นคนบาป เป็นคนต่ำจึงไม่ใช่ความจริง โดยที่แท้มันคือรูปแบบวิธีการหนึ่งของการกีดกันหรือการครอบงำ โดยมีเหตุผลที่ซ่อนอยู่ คือ ความหวาดกลัวในความเท่าเทียมกันและความมั่นคงของสตรีในวรรณะศุทระห้ามสตรีในวรรณะศุทระทำงานหรือหน้าที่ของวรรณะอื่น^{๑๔} ห้ามศุทระศึกษาเล่าเรียนหรือฟังพระเวทย์ถึงขนาดว่ามีบทลงโทษที่รุนแรง

๔.๓ สิทธิและเสรีภาพสตรีในมุมมองพระพุทธศาสนา

หลักการพื้นฐานของแนวคิดสิทธิและเสรีภาพในมุมมองพระพุทธศาสนาเป็นเสรีภาพที่ต้องมีความรับผิดชอบหรืออยู่ในขอบเขตจำกัด เพื่อให้ทุกคนได้มีพื้นที่แห่งเสรีภาพ หากบุคคลใช้เสรีภาพที่ไม่มี

^{๑๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๙๙-๑๐๐.

^{๑๑} ขุ.ชา.ทก. (ไทย) ๒๗/๑๔๔/๑๐๓.

^{๑๒} พิสมัย อาชาไนน์, “การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเกี่ยวกับการแต่งงานระหว่างคัมภีร์พระเวทย์กับอัล-กุรอาน และอัล-หะดีษ”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๙), หน้า ๘๑.

^{๑๓} Max Muller F., *The Sacred Book of the East: The Sacred Law of the Aryas*, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1969), p. 167., p. 239.

^{๑๔} Max Muller F., *The Sacred Book of the East : The Law of the Manu*, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1970), p.430.

ขอบเขตจำกัด ในที่สุดสังคมนั้นก็ไม่มีเสรีภาพหลงเหลืออยู่เลย^{๑๕} ทุกคนไม่ทำลายสิทธิเสรีภาพของกันและกัน การรักษาสังคมส่วนรวมให้ดำรงอยู่ได้ สิทธิเสรีภาพจึงต้องมีขอบเขตและความรับผิดชอบ ดังนั้นสตรีจึงสามารถสิทธิและเสรีภาพในเชิงสังคมที่ปฏิบัติเหมือนกันทั้งสังคมในมาตรฐานเดียวกัน ปัจจุบันสตรีในบริบทของสังคมมีความเสมอภาคเท่าเทียมมากกว่าในอดีต สตรีมีสถานะที่มีบทบาทด้านสิทธิและโอกาส มีความเสมอภาคในการแสวงหาและสะสมทางด้านวัตถุ คือ ปัจจัย ๔ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร ที่อยู่ อาศัย ยารักษาโรค เป็นต้น สตรีมีความขยันและรอบรู้ในการบริหารจัดการได้เป็นอย่างดีส่งผลให้เกิดความเสมอภาคเท่าเทียมกันในเชิงสังคมอย่างชัดเจน

ปัจจุบันสตรีเมื่อมีโอกาสในการพัฒนาตนเองได้แล้ว ก็จะหันกลับมาช่วยเหลือสังคม มีบริบทของการมุ่งจิตอาสา มีจิตวิญญาณเสียสละเพื่อสังคมส่วนรวม ให้ความสำคัญต่อสังคมส่วนใหญ่มากกว่าประโยชน์ตน สอดคล้องกับพระดำรัสที่ทรงตรัสว่า เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก... เพื่ออนุเคราะห์... เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย...^{๑๖} สะท้อนเป็นแนวทางให้บทบาทให้สตรีมีแนวคิดที่มุ่งเน้นอุทิศตน เพื่อสร้างประโยชน์สุขต่อสังคมส่วนรวม ดังนั้น จึงไม่แปลกใจที่สตรีจะเข้ามามีส่วนช่วยหรือส่วนร่วมในการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จากแนวคิดพื้นฐานอุดมการณ์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้สตรีกล้าที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและเข้ามามีส่วนร่วมส่งเสริมสนับสนุนพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากภิกษุณีที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ จำนวน ๑๓ รูป อุบาสิกาหรือสตรีที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ อีกจำนวน ๑๐ คน ตัวอย่างบทบาทที่สะท้อนความสามารถของสตรี เช่น พระมหาปชาบดีโคตมี ได้รับเอตทัคคะทางรัตตัญญู (มีประสบการณ์มาก) มีบทบาทด้านการอุปถัมภ์พระสงฆ์ตั้งแต่ครั้งยังเป็นคลุหัสถ์ พระปฎาจาราเถรีได้รับเอตทัคคะทางทรงพระวินัย มีความชำนาญในพระวินัยมากเป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นำประสบการณ์ชีวิตมาแนะนำสตรีอื่น ๆ พระเขมาเถรี ได้รับเอตทัคคะทางมีปัญหา มีบทบาทมากในด้านการบำเพ็ญกุศล เผยแผ่ธรรม รวมทั้งอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและสอนหลักธรรมกรรมฐาน นางวิสาขามหาอุบาสิกา มีบทบาทด้านการให้ทาน ผู้ที่มีความประพฤติดีดีงาม มากด้วยน้ำใจ และเป็นสตรีที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด รู้จักการเจรจา และรู้ว่กาลใดควรพูด ต้นแบบของสตรีที่มีบทบาทสำคัญสามารถแสดงศักยภาพภายใต้ความอ่อนหวานและนุ่มนวล เพียบพร้อมด้วยสติปัญญา และการ

^{๑๕} ประยงค์ สุวรรณบุพผา , รัฐปรัชญา แนวคิดตะวันออก - ตะวันตก, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๓๘.

^{๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๘๖/๔๖-๔๗.

วางตัวในสังคมได้อย่างเหมาะสม พระนางสามาวดี เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลาย ผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา มีการให้อามิสทานแก่พระสงฆ์ ให้โอกาสสตรีบริวารได้ฟังธรรมจนบรรลุโสดาปัตติผล ทำงานที่เป็นประโยชน์คือ ทำให้โรงงานเป็นระเบียบและอยู่ในความสงบ พระสุปปียา เอตทัคคะ ในฝ่ายผู้อุปัฏฐากภิกษุใช้ ผู้เลิศในการบำรุงภิกษุอาพาธ มีการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมพระพุทธศาสนาด้วยการให้อามิสทานแก่พระสงฆ์ผู้อาพาธด้วยฉันทะพิเศษ เป็นผลทำให้เกิดบทบัญญัติสิกขาเพื่อการกำกับดูแลพระสงฆ์

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า บทบาทสตรีในสมัยพุทธกาล ได้ส่งผลต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา เพราะทำหน้าที่เผยแผ่คำสอนและการให้ความอุปถัมภ์ สตรีในพระพุทธศาสนานั้นมีหลายท่านที่โดดเด่น สามารถปรากฏเป็นต้นแบบที่เกิดจากรูปแบบแนวทางปฏิบัติ ๔ ลักษณะหลัก ๆ คือ

๑. **บทบาทการให้** คือ การให้ หรือการบริจาคทั้งในรูปของสิ่งของ ปัจจัย ให้โอกาส ให้อภัย ให้ความรู้ คำแนะนำต่างๆ เช่นพระมหากษัตริย์โคตมามีบทบาทในการอุปถัมภ์พระสงฆ์ พระเชมาเถรีและพระปฏาจาราเถรี มีบทบาทในการให้เผยแผ่หลักธรรมให้ความรู้
๒. **บทบาทการพูดเจรจา** พูด เจริญ อธิบาย เป็นการสื่อสารในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ประกอบด้วยเหตุผล และความจริงใจ เช่นนางวิสาขา รู้จักกาลใดควรพูด ไม่ควรพูด รู้จักเจรจาใช้สติปัญญาในการตักเตือนภิกษุ
๓. **บทบาทการเสียสละ** แรงงาน แรงใจ และเวลา เพื่อบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ สิ่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เช่นนางสามาวดีในการทำโรงงาน และนางสุปปียาที่มีศรัทธาในการบำรุงภิกษุอาพาธ
๔. **บทบาทการปฏิบัติตนที่เหมาะสม** เอาใจใส่ในสุขทุกข์ของผู้อื่น และร่วมแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งโดยไม่เลือกปฏิบัติ

๔.๔ หลักการพื้นฐานการมีส่วนร่วมของสตรี

สตรีสามารถมีส่วนร่วม ซึ่งประกอบด้วยการร่วมส่งเสริม ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง โดยแบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น ๕ ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วมในการค้นหา การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาร่วมกันในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่มาของปัญหา การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการและวางแผนร่วมกันในการแก้ปัญหา การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผน การมีส่วนร่วมในการประเมินผล วิเคราะห์ปัญหาอุปสรรค และปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดผลสำเร็จ ทั้งนี้ประเภทของการมีส่วนร่วมมีใน ๕ มิติ คือ การมีส่วนร่วมแบบประจันหน้ากัน (Confrontation) การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของกลุ่ม

และขบวนการในการเข้าร่วม (Group and process) การมีส่วนร่วมเป็นประสบการณ์เฉพาะบุคคล (Individual) การมีส่วนร่วมเป็นโครงการ (Project) และการมีส่วนร่วมเป็นนโยบาย^{๑๗} สำหรับการมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นมุ่งหมายการพัฒนา ๓ ลักษณะ คือ^{๑๘} ๑. ความก้าวหน้า ความมีเหตุผล ตลอดจนระบบและกลไกซึ่งเอื้ออำนวยให้สามารถใช้เหตุผล ๒. ความมั่นคง มีเสถียรภาพในทางสังคมเป็นสังคมที่สงบสุข ๓. ความเป็นธรรม สร้างความเป็นธรรม โดยรวมการพัฒนาจะเน้น “คุณภาพชีวิต” และ “คุณภาพสิ่งแวดล้อม” ที่เป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ พัฒนาให้เกิดมีความรู้ดี มีสุขภาพอนามัยดี มีความสามารถดี มีความคิดดี มีการกระทำดี และมีจิตใจดี^{๑๙}

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาจึงเป็นการทำให้บุคคลมีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ การสอนให้มีความรู้คู่กับคุณธรรม การพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพดีด้านร่างกายและจิตใจ มีความรู้คู่กับคุณธรรมด้วย ฝึกฝนให้เกิดผลดี^{๒๐} การเพิ่มทักษะ เป็นการเพิ่มทักษะด้วยการฝึกอบรมเพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญ^{๒๑} หรือการอบรมให้รู้เทคนิคและวิชาชีพ การพัฒนามนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความมุ่งหมายให้ผู้ฝึกฝนพัฒนา ปฏิบัติตนที่ดีต่อสภาพสิ่งแวดล้อมภายนอก ซึ่งเรียกว่าความสำรวมอินทรีย์ทั้งหลาย^{๒๒} การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพุทธธรรมมี ๔ ประเภท คือ การพัฒนาด้านศีล (ศีลภาวนา) การพัฒนาด้านกาย (กายภาวนา) การพัฒนาด้านจิตใจ (จิตภาวนา) การพัฒนาด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา)^{๒๓}

^{๑๗} เพอซ แอนดรูว์และสตีเฟน แมทธิส (Pearse Andrew & Stiefel Matthias), อ้างใน ปรัชญา เวราวัชต์, การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท, รายงานการวิจัย, หน้า ๔๗.

^{๑๘} โมลิต ปันเปียมรัชฎ์, การพัฒนาประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาแห่งชาติ), ๒๕๓๒.

^{๑๙} สมพร เทพสิทธิธา, การพัฒนาสังคมในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔.

^{๒๐} อำนาจ เจริญศิลป์, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร:โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๖.

^{๒๑} Flippo, Edwin B, Management: A Behavioral Approach. Boston: allyn & bacon, 1971.

^{๒๒} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๕๓ - ๔๖๓/๕๐๔ - ๕๑๐.

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๔๘/๗๓๓. ดูเทียบ งบ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๙/๑๔๕.

๔.๕ บทบาทสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัย

การมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนามหาวิทยาลัย เป็นกระบวนการหรือการกระทำที่เปิดโอกาสให้สตรีเข้ามามีส่วนร่วมกันแสดงความคิดเห็น การวางแผนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ การกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของมหาวิทยาลัย การร่วมกันรับผิดชอบ แก้ไขปัญหาและรับผลประโยชน์ร่วมกัน ปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับ ปืบคั้น กฎเกณฑ์ ด้วยว่าสตรีมีศักยภาพเพียงพอในการมีส่วนร่วมในการพัฒนา การวางแผนดำเนินการ การลงทุน และปฏิบัติงาน การติดตามและประเมินผล รวมถึงได้เข้าจัดการการใช้ปัจจัยการผลิตและทรัพยากรที่มีอยู่ด้วยตนเองโดยไม่มีผู้กำหนดให้ การมีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจในระดับต่างๆ ทั้งด้านการบริหาร การเปิดโอกาสดังกล่าว ได้ส่งผลทั้งข้อดีและข้อเสีย ดังจะเห็นได้จากการให้ข้อมูลเชิงสัมภาษณ์ของผู้ที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

๔.๕.๑ จุดแข็งของการเข้ามามีส่วนร่วมของสตรี

การที่มีสตรีเข้ามามีส่วนร่วมถือเป็นโอกาสที่ดีของมหาวิทยาลัยสูงส่งเพราะสตรีมีจุดแข็งคือความแตกต่างที่จะเข้ามาเติมเต็มในส่วนที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ขาด^{๒๔} สตรีเป็นเพศที่มีความอ่อนโยน ละเอียดยรอบคอบ รับผิดชอบ มีความอดทน มีความรู้ความสามารถเป็นที่ปรึกษา สามารถช่วยวางระบบได้ วางแผนได้ ตัดสินใจได้^{๒๕} ทำให้การทำงานร่วมกันกับกลุ่มที่เป็นสตรีด้วยกัน อย่างเช่นเด็กเล็ก เยาวชน ถ้าเห็นว่ามีอาจารย์หรือเจ้าหน้าที่ที่เป็นสตรีก็จะทำให้ไม่รู้สึกเกร็ง ถ้ามีแต่บรรพชิตคนภายนอกอาจจะรู้สึกวางตัว หรือหรือสื่อสารไม่ถูก^{๒๖} กล่าวโดยรวม จุดแข็งหรือโอกาสของการมีสตรีเข้ามามีส่วนร่วมในมหาวิทยาลัยสงฆ์มีดังนี้

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., อธิการบดี และ พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร., คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, ดร.รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร และ พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, ๙ มกราคม ๒๕๖๒, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๒๖} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร, ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

๑. การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ถ้าสตรีรู้หลักธรรมมีความรู้ที่ดีก็จะมีวิธีการสอนนิสิตได้ทั้ง บรรพชิต และคฤหัสถ์ได้อย่างเข้าถึงมากกว่า เช่นการใช้สื่อการสอนถ้าเป็นบทเพลงสตรีก็จะสื่อสารออกมา ได้ดีกว่า^{๒๗}

๒. สตรีมีความละเอียดรอบคอบมากกว่าบรรพชิต บุรุษและสตรีต้องทำงานร่วมกันเป็น แขนซ้าย แขนขวา^{๒๘}

๓. การประสานงานที่ยืดหยุ่น สตรีสื่อสารเข้าได้ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ มีประสบการณ์ในการออกหนังสือ ทำรายงานที่ติดต่อกับหน่วยงานราชการทำให้ไม่ต้องเริ่มจาก ๑๒ เริ่ม ๑๐ ได้เลย^{๒๙} แข็งแกร่ง ปรับตัวได้ดี^{๓๐} มีความยืดหยุ่นมากขึ้น สื่อสารกับคนได้ทุกสถานะ ไม่มีใครสูงต่ำกว่าใคร เพราะ บรรพชิตก็ให้เกียรติสตรี^{๓๑}

๔. ความอ่อนโยน ละเอียดอ่อน จากภายในสู่ภายนอกที่จะพบในสตรีมากกว่าบุรุษ และสตรี จะมีความมุ่งมั่น แน่วแน่ มั่นคง ศรัทธา มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน ซึ่งบุรุษบางคนอาจจะมองว่าการบวชเป็น เพียงแค่หน้าที่ ไม่ได้บวชเพราะศรัทธาในพระพุทธศาสนาจริง ๆ ^{๓๒}

๕. ช่วยภาระงานพระสงฆ์ สตรีที่เข้ามาศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ สามารถช่วยแก้ปัญหา ของสตรีที่เข้ามาศึกษาในมหาลัยด้วยกันเพราะรู้ปัญหาของสตรีด้วยกัน และสตรียังนำความรู้ ประสบการณ์ที่มีมาเป็นส่วนเติมเต็มที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังขาด^{๓๓}

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระครูโสภณพุทธิศาสตร์, ผศ.ดร., รองอธิการบดีฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่, ๑๔ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๒๙} สัมภาษณ์ คุณเนาวรัตน์ ภูระหงษ์, ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาลัยพุทธศาสตร์, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๓๐} สัมภาษณ์ คุณเสาวลักษณ์ ประเสริฐศิลป์, รองผู้อำนวยการกองคลังและทรัพย์สิน, ๒๑ มกราคม ๒๕๖๒

^{๓๑} สัมภาษณ์ ดร.ชนันภรณ์ อารีกุล, อาจารย์สตรีโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๓๒} สัมภาษณ์ ดร.ปภัสรา เตชะไพฑูริย์, อาจารย์พิเศษ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๒.

๔.๕.๒ โอกาสที่ดีของการเข้ามามีส่วนร่วมของสตรี

บทบาทสตรีในสมัยพุทธกาลล้วนยึดหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ทุกคนมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน ไม่จำกัดเพศ รัฐบาลพม่าที่ ผู้อุปถัมภ์ส่วนใหญ่ก็เป็นสตรี ปัจจุบันนี้โอกาสสำหรับสตรีมีเพิ่มมากขึ้น การที่มีดารา นักแสดงมาส่งเสริม มาศึกษาพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ทำให้คนไม่ลืมนึกว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่อยู่คู่กับคนไทย^{๓๔} แต่ทั้งนี้วัฒนธรรมก็อาจจะต้องมีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง ขึ้นอยู่กับวิธีการในการถวายเป็นบุญให้บรรพชิตอย่างเหมาะสม ความเป็นกัลยาณมิตร กล่าวคือเป็นโอกาสที่ดีสำหรับการเรียนรู้ ดังคำสัมภาษณ์ที่ได้กล่าวไว้ คือ

๑. สตรีมาด้วยแรงศรัทธา มหาวิทยาลัยสงฆ์มีต้นทุนที่ดีในการบริหารคณะสงฆ์ เพียงแค่ยกป้ายให้เห็น ญาติโยมสาธุชนก็พร้อมที่จะเข้ามาสนับสนุนด้วยแรงศรัทธา

๒. เน้นการสอนแบบแลกเปลี่ยนความรู้ สตรีจะเปลี่ยนบรรยากาศในห้องเรียน กระตุ้นให้นิสิตทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ มีความกระตือรือร้นในการเรียน มีวิธีการถ่ายทอดและป้อนข้อมูลโดยการนำประสบการณ์ทางโลกมาแบ่งปัน ซึ่งนำเสนอการเรียนในรูปแบบใหม่ให้ทันยุคสมัยในศตวรรษที่ ๒๑ คือ ทุกคนมีส่วนร่วม แบ่งปัน และแลกเปลี่ยนมุมมอง^{๓๕}

๓. สร้างความอดทนเพื่อการทำหน้าที่ ในสถานภาพที่เป็นอยู่ จะต้องอดทน เข้มแข็งทำตามเป้าประสงค์ แสดงบทบาทให้เด่นชัด และในช่วงหลัง ๆ สตรีมีบทบาทสถานะที่สูงขึ้นได้ขึ้นเป็นผู้อำนวยการในหลายส่วนงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งเป็นสร้างบรรทัดฐานให้สตรีรุ่นหลังได้มีแรงจูงใจในการปฏิบัติหน้าที่ในมหาวิทยาลัยต่อไป

๔. การสร้างวัฒนธรรมแห่งการวางตัวที่เหมาะสม สตรีต้องรู้จักวางตัว ต้องรู้วัฒนธรรมองค์กร กำหนดบทบาทหน้าที่ของตัวเองให้ชัดเจน ไม่ทำงานล้ำเส้นคณะสงฆ์ ไม่ทำนอกเหนือหน้าที่ และในเรื่องของการมีส่วนร่วมนอกจากร่วมปฏิบัติงานแล้ว ยังร่วมเป็นผู้ให้คือการให้องค์ความรู้สำหรับผู้ที่

^{๓๔} สัมภาษณ์ ดร.สุภาพรณ เพิ่มพูล, อาจารย์พิเศษ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๓๕} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.กมลลาศ ภูวนาธิพวงศ์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

สนใจอย่างหมดเปลือกเพราะถือคติว่า “ยิ่งให้ ยิ่งได้” ให้โดยไม่ได้หวังค่าตอบแทน เพราะไม่ได้ใช้เงินเป็นตัวขับเคลื่อนในการทำงาน^{๓๖}

๕. การพัฒนาปรับปรุงตนเอง เนื่องจากสภาวะของการถูกสังคมจับตามองในการที่สตรีเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานกับบรรพชิต ทำให้เกิดแรงผลักดันให้สตรีส่วนมากได้พัฒนาศักยภาพในการทำงานของตัวเองเพื่อให้เป็นที่ยอมรับ และให้เกิดประโยชน์ต่อการทำงานสูงสุด^{๓๗}

๖. การหาทุนจากภายนอก เช่น ทำเลื้อ ทำเข็มขัด หรืออื่น ๆ เพื่อให้มีสืตไปขายเพื่อหารายได้ การจัดหาทุนในมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นเรื่องยากที่บรรพชิตจะทำ เพราะอาจมีข้อจำกัดในเรื่องของความเหมาะสม เรื่องของการตรวจสอบทรัพย์สิน ดังนั้นจึงต้องอาศัยสตรีในการบอกบุญประชาสัมพันธ์หาเงินทุนมาสนับสนุน ดูแลบริหารจัดการ^{๓๘}

๗. ทุกอย่างถือเป็นโอกาส ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังมีพื้นที่อีกมากมายที่ให้สตรีได้มีโอกาสพัฒนา เช่น ศูนย์วิจัยทำหนังสือสำหรับมหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นหนังสือวิจัยพระพุทธศาสนา ที่มีการพัฒนาให้เป็นตัวแปรเชิงวิเคราะห์ให้เป็นสถิติขั้นสูง ซึ่งอาจจะไม่ใช่หนังสือที่ดีที่สุด แต่จะเป็นหนังสือสำหรับให้คนที่คนไม่รู้มาอ่าน^{๓๙}

๔.๕.๓ จุดอ่อนของการเข้ามามีส่วนร่วมของสตรี

ถ้าจะว่าไปแล้ว จุดอ่อนสำหรับสตรี คือระบบการตัดสินใจ สตรีตัดสินใจแตกต่างจากบุรุษ อาจเป็นจุดที่สื่อสารกันไม่ได้ เพราะสตรีมีระบบความคิดซับซ้อนกว่าบุรุษ และอุปสรรคก็อยู่ที่การวางตัวของสตรีกับบรรพชิตซึ่งต้องมีขอบเขต สตรีต้องเข้าใจวัฒนธรรมองค์กร และถ้ามองแง่พระธรรมวินัย หรือศีล ก็มีข้อจำกัดบ้าง แต่ในแง่ของการทำงานถ้าจิตไม่เป็นอกุศลก็才不会เกิดปัญหา แต่ทั้งสตรีและบรรพชิตก็ต้องระมัดระวังตนเอง ไม่ทำตนให้เป็นจุดเสี่ยงต่อภาพลักษณ์ ซึ่งสังคมไทยสตรีรับบทบาทหน้าที่เวลาปฏิบัติ

^{๓๖} สัมภาษณ์ ดร.ลำพอง กลมกุล, ผู้อำนวยการส่วนวิจัยสารสนเทศและบริการวิชาการ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๓๗} สัมภาษณ์ คุณฐาณิชาญณ์ มัคควัฒย์, รองผู้อำนวยการสำนักงานประกันคุณภาพ, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๓๘} สัมภาษณ์ ดร.สุภาพรณ เพิ่มพูล, อาจารย์พิเศษ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๓๙} สัมภาษณ์ ดร.ลำพอง กลมกุล, ผู้อำนวยการส่วนวิจัยสารสนเทศและบริการวิชาการ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

ตนกับบรรพชิตอยู่แล้ว”^{๔๐} จากการสัมภาษณ์ได้พบจุดอ่อนสำหรับสตรีที่เข้ามาทำงานในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งเป็นประเด็นที่ต้องใส่ใจระมัดระวัง ดังนี้

๑. สตรีนั่งใกล้กับพระสงฆ์ไม่งาม การมองของสังคมถ้ามีภาพออกสื่อขณะที่สตรียืนสอนโดยมีบรรพชิตนั่งฟัง ภาพลักษณ์ก็จะออกไปในทางลบ หรือบรรพชิตนั่งข้าง ๆ แม่ชี หรือกับสตรี ก็ไม่ควรให้มีภาพเผยแพร่ออกไป เพราะสายตาคนภายนอกมองก็จะมองตามวัฒนธรรมที่คุ้นเคยที่เห็นในวัดว่าบรรพชิตเวลาอยู่ที่วัดท่านก็อยู่อยู่กระดานหนึ่ง^{๔๑}

๒. สตรีเหมือนพลเมืองชั้นสอง ถ้าสตรีไม่มีความรู้ ความสามารถจริง ๆ ก็จะทำงานในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไม่ได้ เพราะด้วยความเป็นคนสมัยใหม่ จบการศึกษาจากต่างประเทศ ร่วมงานในองค์กรนานาชาติ ๆ มาโดยตลอด จึงถือว่าทุกสถานะไม่ว่าบรรพชิต คฤหัสถ์บุรุษ หรือสตรี ควรจะได้รับโอกาสและที่ยืนในองค์กรอย่างเท่าเทียมกัน^{๔๒}

๓. ภาพติดลบลักษณะของสตรี มุมมองของบุรุษบางคนยังมีภาพของสตรีที่ไม่มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ในการทำงาน รวมถึงไม่เชื่อมั่นในศักยภาพของสตรี ดังนั้นจึงไม่ควรเอาความคิดของตัวเองมาตัดสินคุณลักษณะของสตรีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำงานในมหาวิทยาลัยสงฆ์^{๔๓}

๔. การรักษาระยะห่าง กาลเทศะ บริหารงานให้ถูกกาลเทศะ ต้องทราบความเหมาะสมในการปฏิสัมพันธ์ เช่นเวลาในการโทรศัพท์หาบรรพชิตต้องพิจารณาใคร่ครวญให้เหมาะสมทั้งตามพระธรรมวินัยและวัฒนธรรม^{๔๔}

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๔๑} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.กมลาศ ภูวนาธิพงศ์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๔๒} สัมภาษณ์ ดร.ลำพอง กลมกุล, ผู้อำนวยการส่วนวิจัยสารสนเทศและบริการวิชาการ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๔๓} สัมภาษณ์ ดร.ลำพอง กลมกุล, ผู้อำนวยการส่วนวิจัยสารสนเทศและบริการวิชาการ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๔๔} สัมภาษณ์ คุณเนาวรัตน์ ภูระหงษ์, ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาลัยพุทธศาสตร์, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

๕. ความมีเมตตาเกินไป ความมีเมตตาต่อสตรีอาจใช้ได้กับบางคน เพราะสตรีบางคนได้รับความเมตตาจากบรรพชิตมากจนเกินไปจนทำให้ลืมหืม จินตนาว่าบรรพชิตมีพระคุณมาก แต่มีพระเดชน้อย^{๔๕}

๖. การวางตัวและการสื่อสาร อยู่ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ อาจมีอุปสรรคเรื่องการสื่อสารกับบรรพชิตในช่วงแรก ๆ เพราะอาจจะไม่เข้าใจกระบวนการคิดของบรรพชิต วิธีการคิดของคฤหัสถ์กับบรรพชิตที่มาทางสายพระพุทธศาสนาย่อมมีความแตกต่างกัน^{๔๖}

๗. ติดด้วยเรื่องระเบียบประเพณี ความเหมาะสมของการที่สตรีปฏิบัติงานร่วมกับบรรพชิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บังคับบัญชาเป็นสตรี อาจลำบากใจในการสั่งงานผู้ใต้บังคับบัญชาที่เป็นบรรพชิต เพราะกลัวเรื่องของบาปกรรม^{๔๗}

๘. ขาดอาจารย์ฝ่ายปกครอง ทุกวันนี้สตรีที่เป็นสตรีอาจมีบ้างที่บกพร่องเรื่องความประพฤติ บางที่นั่งทานข้าวร่วมกับบรรพชิต นั่งทำงานโต๊ะเดียวกันด้วยความที่เป็นเพื่อนกันในชั้นเรียน จุดอ่อนคือไม่มีอาจารย์ฝ่ายปกครองคอยว่ากล่าวตักเตือนสิ่งที่ผิดพระธรรมวินัย โดยเฉพาะนิสิตปริญญาตรีที่ไม่ค่อยมีความรู้เรื่องพระธรรมวินัย แต่บรรพชิตที่ร่วมชั้นเรียนควรจะรู้เป็นอย่างดี แต่ปล่อยปะละเลยไม่ปฏิบัติ ไม่ตักเตือนกัน

๙. พระสงฆ์เองไม่ปฏิบัติตัวตามพระธรรมวินัย สตรีควรพึงระวัง ภาพพจน์ที่อาจก่อให้เกิดความเสียหาย ปัจจุบันนี้เรื่องที่ควรระมัดระวังคือเรื่องการเงิน ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วเมื่อมีคนมาถวายบรรพชิตก็ต้องรับไว้ แต่ด้วยผิดพระธรรมวินัยที่บรรพชิตห้ามรับเงิน^{๔๘}

๔.๕.๔ ปัญหาอุปสรรคของการเข้ามามีส่วนร่วมของสตรี

ปัญหาอย่างหนึ่งของการทำงานในมหาวิทยาลัย คือการที่เราไม่ได้วางกรอบการทำงานร่วมกันอย่างชัดเจน ขอบข่าย ปรโตโมสะการให้คำแนะนำ ตักเตือน ในเรื่องความไม่เหมาะสม

^{๔๕} สัมภาษณ์ คุณเสาวลักษณ์ ประเสริฐศิลป์, รองผู้อำนวยการกองคลังและทรัพย์สิน, ๒๑ มกราคม ๒๕๖๒

^{๔๖} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.กมลภาส ภูวนาธิพงษ์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๔๗} สัมภาษณ์ คุณฐานิยา วัฒนศิริ, รองผู้อำนวยการสำนักงานประกันคุณภาพ, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๔๘} สัมภาษณ์ ดร.สุภาพรณ เพิ่มพูล, อาจารย์พิเศษ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

ความสัมพันธ์ซึ่งจะก่อให้เกิดความเสี่ยง แต่ถ้าเรามีกรอบชัดเจน มีผู้ใหญ่ถวายฉันทะเกล้าให้คำแนะนำ ตักเตือนกันตลอดเวลา ก็ไม่เป็นปัญหา กรอบการทำงานตามหลักพระธรรมวินัยระหว่างบรรพชิตกับ อุบาสิกามีอยู่แล้ว ในมหาวิทยาลัยสงฆ์คงไม่ต้องออกระเบียบมาเพิ่มเติมอีก แต่การประชุมร่วมกันต้องมีการพูดคุยกันอยู่เนื่อง ๆ เรื่องการบริหารความสัมพันธ์ควรเป็นอย่างไร ต้องสร้างประโยชน์ โดยไม่ตรีจิตต่อกัน ต้องมีสติระวังตัวเอง ผู้มีบารมี ผู้นำ ต้องกล้าเตือนกัน สตรีก็ต้องพึงระวังเพราะการทำงานร่วมกัน จนเกิดความคุ้นเคยอาจทำให้ความเคารพลดน้อยลง บรรพชิตก็ต้องมีวุฒิภาวะ ต้องพิจารณาความเหมาะสม สตรีก็ต้องรู้สถานะ ต้องแสดงออกทางกาย วาจาอย่างเหมาะสม แต่ทั้งนี้อยู่ที่การบริหาร ความสัมพันธ์ระหว่างกันของทั้งสองฝ่าย เพราะเราเป็นองค์กรที่มีความหลากหลายทางด้านเพศ และสถานะ^{๔๙} ประเด็นปัญหาอุปสรรคในการเข้ามามีส่วนร่วมของสตรี จากการสัมภาษณ์พบมีหลายประเด็น แตกต่างกันไป กล่าวคือ

๑. **ข้อจำกัดของพระธรรมวินัย** พระธรรมวินัยนี้แต่ดั้งเดิมไม่ได้ จะไปปรับปรุงเหมือน ข้อบังคับหรือระเบียบอื่นก็ได้ แม้ว่าปัจจุบันเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นยุคโลกาภิวัตน์แล้ว ก็ยังยึดหลักพระธรรมวินัย ทำให้เวลาทำงานก็เป็นอุปสรรคบ้าง ปัญหาคือสตรีที่ไม่ได้จบจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ อาจไม่เข้าใจวัฒนธรรมองค์กรก็เปรียบเสมือนช้างป่าที่ไม่ใช่ช้างบ้านที่ถูกสับกะโหลกมาแล้ว ก็ต้องให้ความรู้ในเรื่องการแต่งกาย ภาษาพูด และกิริยาท่าทาง^{๕๐}

๒. **ตำแหน่งหน้าที่ในระดับผู้บริหารเป็นไปได้ยาก** สตรีในมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังมีน้อย และยังไม่เปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาองค์กรสงฆ์เท่าใดนัก แม้ว่าความรู้ความสามารถไม่ได้ขึ้นอยู่กับเพศสภาพ ความเป็นสตรี บุรุษ หรือสมณเพศ แต่เนื่องจากมหาวิทยาลัยเป็นองค์กรสงฆ์ ดังนั้นสตรีจึงจำเป็นต้องเข้าใจ และยอมรับในวัฒนธรรมองค์กร ดังนั้นกล่าวได้ว่าสตรีที่ทำงานในองค์กรสงฆ์นี้ทำด้วยความรัก และศรัทธา ตั้งใจรับใช้คณะสงฆ์อย่างเต็มกำลังความสามารถเพื่อพัฒนาองค์กรพระพุทธศาสนาให้มั่นคงยืนยาวนานสืบไป จึงถือเป็นเรื่องที่น่ายินดีและภูมิใจ^{๕๑}

๓. **ลักษณะทางกายภาพเป็นจุดเสี่ยงต่อภาพลักษณ์** บางทีการทำงานอาจล่วงเลยไปจนถึง ยามวิกาลก็ถือเป็นความเสี่ยงที่จะก่อให้เกิดความเสียหายในเชิงลบ ดังนั้นการควบคุมปริมาณสตรีในมหา

^{๔๙} สัมภาษณ์ พระราชปรีดีทิพย์, ศ.ดร., อธิการบดี, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๕๐} สัมภาษณ์ พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๕๑} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ดวงเพชร สมศรี, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ๖ มกราคม ๒๕๖๒.

ลัยสงฆ์เป็นสิ่งที่ควรไตร่ตรองเพราะเป็นความเสี่ยงที่จะสูญเสียศาสนทายาท ไม่อยากให้มีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้น เพราะถ้าเพิ่มหมายถึงว่าจำนวนบรรพชิตน้อยลง^{๕๒} เนื่องจากลักษณะทางกายภาพเป็นภาพลักษณ์ที่ก่อให้เกิดความเสียหายได้ง่าย การทำงานร่วมกันจึงต้องโปร่งใส ไม่อยู่ในที่ลับหูลับตา ต้องหลีกเลี่ยงความเสี่ยง ไม่เปิดโอกาสให้เกิดความเสียหาย^{๕๓} ความเข้าใจของคนภายนอกที่มองเข้ามาอาจทำให้ศรัทธาคลอนแคลนได้^{๕๔}

๔. เรื่องการแต่งกายให้เหมาะสม การก้าวเข้ามามหาวิทยาลัย เราเป็นสตรีไม่ว่าจะฐานะอาจารย์ หรือนิสิต ก็ควรระลึกไว้เสมอว่า เราเข้ามามหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่ของสงฆ์ การแต่งกายจึงควรถูกกาลเทศะ กระโปรงต้องยาว ถ้าแต่งตัวตามสบายแสดงว่าไม่ให้เกียรติสถานที่ เราต้องช่วยกันรักษาภาพลักษณ์ของสตรี^{๕๕}

ผู้วิจัยพบว่า ปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับบทบาทสตรีมีหลายนัยยะ ซึ่งต้องอาศัยเวลาในการเปลี่ยนแปลงและเรียนรู้ร่วมกัน เช่น มหาวิทยาลัยสงฆ์ติดเงื่อนไขของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทำให้สตรีไม่ได้รับการยอมรับในการขึ้นมาเป็นผู้บริหาร หรือ สตรีไม่สามารถเป็นคนบดบริหารงานวงษ์ได้ การขาดความคล่องตัวในการปฏิบัติงานเนื่องจากความต่างทางสถานะ และบรรพชิตติดภาระกิจในด้านการสนองงานพระพุทธศาสนาบ่อยครั้งทำให้ไม่สามารถสนองงานมหาวิทยาลัยได้อย่างเต็มที่

๔.๖ แนวทางการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนา

มหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นสถาบันด้านการศึกษาเพื่อส่งเสริมและพัฒนาพระพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นการศึกษาเพื่อพัฒนาตามหลักภาวนา เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เกิดคุณค่าต่อตนเอง ต่อสังคมและต่อประเทศชาติไปพร้อม ๆ กัน ๔ ทาง ได้แก่ ๑. การพัฒนาทางด้านกายภาพ (กายภาวนา) ๒. การพัฒนาทางด้านศีลธรรม (ศีลภาวนา) ๓. การพัฒนาทางด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และ ๔. การพัฒนาทางด้าน

^{๕๒} สัมภาษณ์ ดร.สายพิรุณ เพิ่มพูล, ผู้ทรงคุณวุฒิทำแผนปฏิบัติการพระพุทธศาสนา, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, ดร., รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๕๔} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร, ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๕๕} สัมภาษณ์ ดร.สายพิรุณ เพิ่มพูล, ผู้ทรงคุณวุฒิทำแผนปฏิบัติการพระพุทธศาสนา, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สติปัญญา (ปัญญาภาวนา)^{๕๖} แต่ทั้งนี้การจัดการศึกษาดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาจากสตรี ซึ่งเข้ามาในฐานะผู้อุปถัมภ์และส่งเสริมวิชาการ ปัจจุบันสตรีมีเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่าเทียม กระบวนการสิทธิต่าง ๆ ความเสมอภาคในทุก ๆ ด้านกับบุรุษ^{๕๗} และสตรียังมีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนา เพราะสตรีเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล มีจริยวัตรอันงดงาม มีปัญญา มีจิตใจอ่อนโยน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความอดทน มีความรักเพื่อนมนุษย์ มีความห่วงหา และมีการส่งเสริมคำบูชาพระพุทธศาสนาด้วยความเสียสละด้วยชีวิต^{๕๘}

สตรีในพระพุทธศาสนาในอดีตได้มีแบบอย่างแนวทางปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน ๔ ลักษณะ คือ ๑. บทบาทการให้ทาน ๒. บทบาทการพูดเจรจาสื่อสาร ๓. บทบาทการเสียสละเปี่ยมคุณธรรม ๔. บทบาทการปฏิบัติตนที่เหมาะสม ส่งเสริมอุปถัมภ์พระสงฆ์ และช่วยธำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงไว้ด้วยการถวายภัตตาหารเป็นประจำ การถวายเครื่องอัฐบริขารและยารักษาโรค การสร้างเสนาสนะและถาวรวัตถุ เป็นการเกื้อกูล ช่วยปกป้องภัยของพระพุทธศาสนาไว้ และมีส่วนสืบสานพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ ซึ่งก่อให้เกิดคุณค่าพัฒนาสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความสุข เป็นเครื่องยืนยันประจักษ์ถึงบทบาทสตรี แสดงศักยภาพของสตรีให้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง และสังคมโดยรวม^{๕๙} สตรีจึงควรแก่การยกย่องและสนับสนุนให้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์พัฒนามหาวิทยาลัยให้เกิดสันติสุขยั่งยืน^{๖๐}

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้บริหารคณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึงทัศนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนามหาวิทยาลัยของสตรี เบื้องต้นพบว่า

^{๕๖} จ्ञานงค์ อติวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สำนักอธิการบดี, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๓-๑๖๔.

^{๕๗} ดูเพิ่มเติมใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. ๒๕๕๐, (จะระบุไว้ในหลายมาตรา).

^{๕๘} วศิน อินทสระ, **ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๕), หน้า ๑-๓.

^{๕๙} พระมหาสมชัย กุศลจิตโต, “บทความพิเศษ การศึกษาพระไตรปิฎกในมิติของสตรีนิยม”, **พุทธจักร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๐.

^{๖๐} พระใบฎีกาทักษกร (อนามโย), บทบาทของสตรีต่อการสร้างสันติภาพ : กรณีศึกษา : แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด, **วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต** (สาขาวิชาสันติศึกษา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๓๖-๓๗.

พันธกิจของมหาวิทยาลัยได้ดำเนินการตามกฎหมายกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการกำหนดลักษณะของมหาวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๙ ข้อ ๑ (๓) กำหนดให้มหาวิทยาลัย มีภารกิจ ๕ ด้านคือ

๑. ด้านการสอน
๒. การผลิตบัณฑิต
๓. การวิจัย
๔. การให้บริการทางวิชาการแก่สังคม
๕. การทำนุบำรุงศิลปและวัฒนธรรมของชาติ^{๖๑}

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมุ่งปฏิบัติพันธกิจสำคัญในฐานะสถาบันอุดมศึกษาที่มีคุณภาพ และได้มาตรฐานสากลโดยจัดการเรียนการสอนในลักษณะของการนำความรู้ด้านพระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ ก่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาจิตใจและสังคมอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยได้สะท้อนบทบาทสตรี โดยจัดแนวทางการมีส่วนร่วมเป็น ๕ ด้าน เพื่อให้ครอบคลุมในทุกๆ มิติ ดังนี้

๑. ด้านการผลิตบัณฑิต
๒. ด้านการวิจัยและพัฒนา
๓. ด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม
๔. ด้านทำนุบำรุงศิลปและวัฒนธรรม
๕. ด้านการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล

๔.๗ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านการผลิตบัณฑิต

การผลิตบัณฑิต: เป้าหมายหลักเพื่อนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาบูรณาการในกระบวนการจัดการเรียนสอน เพื่อให้ได้บัณฑิตที่มีคุณภาพ เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติที่ให้การศึกษเป็นเครื่องมือกลไกในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความเป็นพลเมือง บทบาทตำแหน่งหน้าที่ที่สตรีเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน ด้านการผลิตบัณฑิต ดังนี้

^{๖๑} กฎกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการกำหนดลักษณะของมหาวิทยาลัย สถาบัน และวิทยาลัยของสถาบันอุดมศึกษาเอกชน. ราชกิจจานุเบกษา. วันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๙. หน้า ๑. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/๒๕๔๙/A/๐๘๓/๑.PDF> [๕ มกราคม ๒๕๖๒].

๑. สตรีเป็นครูเพื่อส่งเสริมสุนทรียในการสอน การผลิตบัณฑิต ได้มูมมองจากสตรีจะทำให้บรรพชิตมีมูมมอง มีโลกทัศน์ที่แตกต่าง การจัดทำหลักสูตรโดยบุรุษอย่างเดียว อาจจะขาดมิติบางอย่างไป การที่มีสตรีมาเป็นครู บางวิชาก็เป็นไปเพื่อส่งเสริมสุนทรียะ ส่งเสริมมิติด้านอารมณ์ ซึ่งสตรีน่าจะมีความเชี่ยวชาญมากกว่า^{๖๒}

๒. ประสบการณ์ภายนอกมากกว่าพระสงฆ์ สตรีสอนบรรพชิตได้ ดังเช่นในอดีตพระเถระบางรูปท่องแต่คัมภีร์ไม่ปฏิบัติ พระพุทธเจ้ายังให้ไปหาสามเณรเพื่อไปฝึกตน พระพุทธเจ้าตรัสว่าสตรีแม้จะบวชมานานก็ต้องเคารพภิกษุสงฆ์ เพราะฉะนั้นเมื่อสตรีเข้ามาสอนก็ต้องทำบทบาทของตัวเองให้ชัดเจน ให้ความรู้ตามประสบการณ์ด้วยความเคารพ อย่างเช่น ผศ.ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโหม จบเปรียญ ๙ ก็มีรู้มากกว่าภิกษุสงฆ์^{๖๓} เป็นคนเดียวในมหาจุฬาฯ ที่เป็นสตรี ได้บวชเรียนจนจบเปรียญธรรม ๙ ประโยค จบปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ส่วนสตรีท่านอื่น ๆ ก็จะไปโดดเด่นทางสายอื่น ที่ไม่ใช่ทางสายธรรม หรือสายบาลี^{๖๔}

๓. ภาพลักษณ์ของความเรียบร้อย สตรีต้องมีความรู้ที่ชัดเจน จริยวัตรตรงงาม ต้องประพฤติตนอย่างเหมาะสมสุภาพ ต่อลูกศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ต้องให้เกียรติซึ่งกันและกัน ในการพัฒนามหาวิทยาลัยสงฆ์ เช่นแม่ชีคันสนียมาเป็นส่วนหนึ่งโดยการเปิดสาขาวิชาลัยให้ปริญญาบัตร เกิดภาพลักษณ์ที่ดีว่า สตรีเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษา และเอื้อประโยชน์ต่อสังคมได้^{๖๕}

๔. อุปถัมภ์ให้ทุนการศึกษา ในด้านพัฒนาคุณภาพบัณฑิตให้นิสิตมีความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา หรือสาขานั้น สตรีจะมาสนับสนุนในรูปของทุนการศึกษา สนับสนุนเรื่องของอาหาร มาถวายภัตตาหาร มาถวายน้ำปานะในเวลาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน^{๖๖}

^{๖๒} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., อธิการบดี, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๖๓} สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๖๔} สัมภาษณ์ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร., คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๖๕} สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๖๖} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภพร, ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

๕. นิสิตเข้าถึงได้ทุกสถานะ การผลิตบัณฑิตนี้ อาจารย์ที่เป็นสตรีจะเข้าถึงคฤหัสถ์ได้ดีกว่า^{๖๗}

๖. จัดเตรียมการสอนที่ดี ต้องพร้อม ให้รู้จักหน้าที่และความรับผิดชอบจะตามมาโดยอัตโนมัติ

๗. ตั้งเจตนามาเพื่อเป็นผู้ให้ หมายถึง การให้โอกาสเยาวชนที่ศรัทธา เยาวชนที่มาเรียนรู้เข้ามาบวชเป็นภิกษุสงฆ์เพื่อโอกาสทางการศึกษา ถ้าเป็นคฤหัสถ์อาจจะไม่มีเงินเรียน เพราะส่วนใหญ่พระภิกษุสงฆ์ขึ้นวัดมาจากต่างจังหวัดทั้งนั้น เราควรต้องให้การสนับสนุนเพราะจะเรียกว่าเป็นผู้ด้อยโอกาส ก็ว่าได้ นิสิตบางรูปพ่อแม่ยากจนแต่ยังถือว่าโชคดีที่มีบุญเก่าอยู่บ้างจึงทำให้ท่านได้มาบวชเรียนในทางพระพุทธศาสนา

๘. สืบปณิธานล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ พระองค์ทรงสถาปนามหาวิทยาลัยสงฆ์ เพราะต้องการให้บุตรหลานที่ไม่มีโอกาสทางการศึกษาได้มีโอกาสศึกษาพระไตรปิฎกและธรรมชั้นสูง พระองค์จัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็เพื่อให้พระสงฆ์ได้เรียนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนคฤหัสถ์เข้ามาเรียนภายหลัง

๙. สนับสนุนอุปถัมภ์ สตรีหลายท่านเข้ามาในมหาวิทยาลัยสงฆ์นอกจากบทบาทของการสอน สตรียังสนับสนุนในด้านทุนการศึกษาสำหรับผู้ขาดแคลนถือเป็นการให้โอกาสเยาวชน

๑๐. มีการเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง สตรีที่เข้ามาเป็นอาจารย์ผู้สอน ทำโดยไม่ได้หวังค่าตอบแทนอีกทั้งยังรับภาระค่าใช้จ่ายในการนำนิสิตไปศึกษานอกสถานที่ มหาวิทยาลัยสงฆ์จำกัดงบประมาณในการศึกษาดูงานนอกสถานที่ ฉะนั้นอาจารย์ผู้สอนจึงต้องรับภาระค่าใช้จ่ายนี้ไว้เองเนื่องจากโดยหลักการเรียนการสอนที่ต้องการให้นิสิตเป็นศูนย์กลาง อาจารย์เป็นพี่เลี้ยง สอนตามหลักโยนิโสมนสิการซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญที่สุดที่ใช้ในการอยู่ร่วมกับคน เน้นการเขียนโครงการ การเขียนโครงการและการประเมินโครงการ เป็นการฝึกทักษะการเรียนรู้ที่จะทำให้ นิสิตบรรพชิตนำไปใช้ประโยชน์ในการบริหารกิจการการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาให้มีคุณภาพ ทันท่วงทีและนวัตกรรมในปัจจุบัน^{๖๘}

๑๑. เป็นต้นแบบบัณฑิตจิตอาสา อาจารย์จะสอนเรื่องการเขียนโครงการของอนุมัติจากมหาวิทยาลัย นิสิตก็จะฝึกทำงานติดต่อประสานงานเอง จัดหารถ อาจารย์ก็จะมีส่วนช่วยสนับสนุน

^{๖๗} สัมภาษณ์ พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๖๘} สัมภาษณ์ คุณฐานิยา วัฒนศิริ, รองผู้อำนวยการสำนักงานประกันคุณภาพ, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

ค่าใช้จ่ายในส่วนที่ขาด นิสิตจัดตั้งผ้าป่าที่วัด ตั้งกองทุนช่วยกันระดมทุนเพื่อจัดซื้อ จักรยาน ผ้าห่ม และอื่น ๆ เพื่อนำไปบริจาคตามโรงเรียน^{๖๙}

ผู้วิจัยพบว่า ยังมีมุมมองการสอนของสตรีเพื่อพัฒนานิสิต โดยภาพรวมแล้วปัญหาในการสอนไม่ค่อยมี ในฐานะอาจารย์ต่อลูกศิษย์ที่เป็นบรรพชิตก็จะให้เกียรติซึ่งกันและกัน และเพิ่มมารยาทในฐานะอุบาสกาไปด้วย ซึ่งในฐานะอาจารย์สามารถตกแต่งเตือนสมณะได้ โดยมีวิธีการสอนคือการวางกฎ กติกา ไว้ก่อนเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาในภายหลัง^{๗๐}

สรุปโดยภาพรวมแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีในด้านการพัฒนานิสิต จะมีเทคนิควิธีการที่ต่างกันไป แต่วิธีการหลัก ๆ คือการพัฒนาบัณฑิตด้วยวิธีการสอนแบ่งเป็น ๒ ประเภท ดังนี้ ๑) ภาคทฤษฎี ได้แก่ การบรรยาย อภิปราย ถาม-ตอบ แสดงความคิดเห็นเชิงสัมมนาในชั้นเรียน และ ๒) ภาคสนาม ได้แก่ การศึกษานอกสถานที่เพื่อให้เกิดการเรียนรู้จากปรากฏการณ์จริง สถานที่จริง แล้วนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ เพื่อให้ได้องค์ความรู้จากการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมและเกิดผลสัมฤทธิ์ชัดเจน^{๗๑} ในระดับปริญญาโทและปริญญาเอก ก็จะเน้นถวายเป็นความรู้แก่พระนิสิตและคฤหัสถ์ เป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์แก่นิสิต และจัดคลินิกวิทยานิพนธ์ การเรียนการสอนและการจัดระบบ ผู้วิจัยพบว่า สตรียังไม่มีการรวมตัวกันเป็นชมรมองค์กรที่ชัดเจนมากนัก เป็นเพียงทำกิจกรรมที่อาศัยศักยภาพความสามารถเฉพาะบุคคล โดยเฉพาะนิสิตสตรีแต่ละคนประวัติที่อยู่บนฐานข้อมูลยังกระจัดกระจายไม่เป็นระบบ ไม่มีการประสานพบปะประชุม ทำสมาคมหรือทำกิจกรรมโครงการเพื่อสร้างความสัมพันธ์ และแลกเปลี่ยนช่วยเหลือ หรือหาแนวทางการพัฒนาสตรีร่วมกัน แนวทางในการแก้ไข คือ ในอนาคตสตรีควรจัดตั้งชมรมสมาคม ทำกิจกรรมโครงการร่วมกัน สามารถติดต่อสื่อสารถึงกันได้

๔.๘ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านการวิจัยและพัฒนา

ด้านการวิจัยและพัฒนา คือการวิจัยและค้นคว้าเพื่อสร้างองค์ความรู้ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนการสอน เน้นการพัฒนาองค์ความรู้ในพระไตรปิฎก โดยวิธีสหวิทยาการแล้วนำองค์ความรู้ที่ค้นพบ

^{๖๙} สัมภาษณ์ ดร.สุภาพรณ เพิ่มพูล, อาจารย์พิเศษ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๗๐} สัมภาษณ์ ดร.ปภัสรา เตชะไพฑูรย์, อาจารย์พิเศษ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๗๑} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ดวงเพชร สมศรี, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ๖ มกราคม ๒๕๖๒.

มาประยุกต์ใช้แก้ปัญหา ศีลธรรม และจริยธรรมของสังคม รวมทั้งพัฒนาคุณภาพงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนา พบแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรี ดังนี้

๑. งานวิจัยเป็นความถนัดของสตรี งานวิจัยนั้นสตรีเริ่มมีบทบาทมากขึ้น การเสนอโครงการวิจัยส่วนใหญ่เป็นสตรี ถ้าไม่เป็นหัวหน้าก็เป็นนักวิจัย ส่วนใหญ่สตรีจะเป็นคนทำ ถึงแม้ว่าหัวหน้าโครงการจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม แต่คนทำส่วนใหญ่จะเป็นสตรีเพราะสตรีมีขั้นตอนดี มีความอดทนในการที่จะไปเก็บข้อมูลต่างๆ^{๗๒} และเป็นความจำเป็นที่อาจารย์ต้องทำวิจัย ตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัย เป็นกฎเกณฑ์ของ สกอ.^{๗๓} งานวิจัยนี้เป็นผลงานการนำเสนอทางวิชาการ ซึ่งสตรีมีก็จะทำได้ดีกว่าบรรพชิต เพราะมีความขยัน อดทน รอบคอบ ละเอียดยิ่ง^{๗๔}

๒. สนับสนุนพระสงฆ์ การทำวิจัยอยากได้มุมมองที่ครบถ้วน การเสนอประเด็นการวิจัย การศึกษา ส่วนที่มาจากบุรุษอย่างเดียวอาจไม่สมบูรณ์ ในเรื่องของการให้มุมมอง เช่นสาขาการจิตวิทยา การแนะแนว บรรพชิตสอนกันเอง หรือบรรพชิตสอนบุรุษ อาจขาดประเด็นไป ในเรื่องของวิธีการนำเสนอ เนื้อหา การสื่อสาร การให้คำปรึกษา^{๗๕}

ผู้วิจัยพบว่า บทบาทด้านการวิจัยของสตรีนี้ ความจริงทุกมหาวิทยาลัยล้วนมีคนที่จะเชี่ยวชาญการวิจัยอยู่แล้ว แต่ด้วยความเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์จะมีพื้นที่ให้สตรีน้อย สตรีกับการพัฒนางานวิจัย งานวิชาการให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ ต้องเริ่มต้นใหม่หมด ดังจะเห็นได้จาก **ดร.ลำพอง กลมกุล** ที่ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า การมาทำงานที่มจรฯ ทั้งทุกอย่างที่สร้างมาแล้วมาเริ่มต้นใหม่ ภาระงานส่วนใหญ่คือทำวิจัยในพื้นที่อาเซีย ส่วนภาระงานเสริมคือการให้คำปรึกษาวิจัย ดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ ให้กับคณาจารย์ เริ่มจากปี ๒๕๕๘ จัดการอบรมเรื่องพื้นฐานเกี่ยวกับงานวิจัยทั้งหมด ให้กับบุคลากร ในปีต่อ ๆ มา ก็เริ่มพัฒนางานวิจัยเรื่องชาติพันธุ์ เป็นการเอางานวิจัยเชิงคุณภาพมาสังเคราะห์ ซึ่งบริบทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ งานวิจัยส่วนใหญ่จะเป็นเชิงคุณภาพ พอปีต่อมาก็เริ่มเอาสถิติขั้นสูงมาอบรม คือ โปรแกรม S ที่จะ

^{๗๒} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, ดร., รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๗๓} สัมภาษณ์ พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร., คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภสร, ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี, ๙ มกราคม ๒๕๖๒, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๗๔} สัมภาษณ์ พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๗๕} สัมภาษณ์ พระราชปรีดีทิพย์, ศ.ดร., อธิการบดี, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

วิเคราะห์ SEM พวกร Lisrel สมการโครงสร้าง เป้าหมายหลักคือบุคลากรในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งต้องทำงานวิจัยที่สามารถตอบโจทย์ภายนอก เพราะถ้าเราจะไปแข่งขันกับมหาวิทยาลัยอื่นทั่วประเทศ เราก็ต้องมีศักยภาพในเรื่องของการออกแบบการวิจัย ที่มีความลุ่มลึก มีความแกร่ง หลาย ๆ ท่านมาอบรมตั้งแต่ปี ๒๕๕๘-๒๕๕๙ จากที่ไม่เคยกล้าขอทุนจากองค์กรภายนอก ก็เริ่มที่จะขอแล้วก็ทยอยได้ทุน^{๗๖}

นอกจากนี้ การวิจัยที่โดดเด่นที่สตรีทำได้ดี คือการวิจัยค้นคว้านวัตกรรม^{๗๗} งานวิจัยในมหาวิทยาลัยสงฆ์ งานวิจัยเกี่ยวกับโรงเรียนพระปริยัติ พัฒนาหลักสูตรการสร้างพลเมืองโดยมีพื้นฐานทางพุทธศาสนา การพัฒนาครูตามมหาวิทยาลัยสงฆ์ จรรยาบรรณวิชาชีพครูตามพื้นฐานของศาสนา ภาระงานของอาจารย์มีภาระกิจทางด้านการวิจัยที่ต้องทำตามระเบียบอยู่แล้ว ดังนั้นงานวิจัยหลักสูตรการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองจะเป็นสิ่งที่ดี มีการพิมพ์หนังสือเล่มเล็ก ๆ ส่งไปตามหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสอนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมืองทั่วประเทศ ส่งกระจายไปกับสมาคมครูสอนสังคมศึกษา นำผลการวิจัยไปเผยแพร่ ทั้งหมดนี้เป็นผลจากการวิจัยที่เกิดจากสตรีคนหนึ่ง^{๗๘}

นอกจากนี้ ยังพบว่า งานวิจัยหลายชิ้นทำร่วมกับองค์กรภายนอก และนำเสนอในระดับเวทีสากล สตรีจะทำได้ดี การสร้างชื่อเสียงด้วยการสร้างงานวิจัยภายนอกด้วยทุนสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ดังจะเห็นได้จาก ผศ.ดร.กมลลาศ ภูวนาธิพงศ์ ที่วิจัยมาแล้ว ๑ ปี เป็นโครงการวิจัยที่รับใช้สังคม บริการสังคมแก้ไขหรือปรับปรุงพฤติกรรมของผู้ติดยาเสพติดของเยาวชน ทำผลงานวิจัยในนามหน่วยงานมหาวิทยาลัย ทำหนังสือเชิญจากกรมราชทัณฑ์ผ่านส่วนงานของมหาวิทยาลัย งานวิจัยบางชิ้นจะต้องเป็นงานวิจัยที่ปฏิบัติจริงในพื้นที่แล้ว โดยส่วนตัวแล้วอาจารย์รู้จักเป็นการส่วนตัวกับองค์กรเอกชนที่ต้องทำกิจกรรม CSR ให้กับสังคมอยู่แล้ว เราก็จะมีการไปนำเสนอโครงการในนามของมหาวิทยาลัยสงฆ์ร่วมกับบริษัทเอกชน เพื่อไปลงพื้นที่กับเด็กในสถาบันการศึกษาอีกแห่งหนึ่งที่อยู่ห่างไกล

การวิจัยนวัตกรรม นักวิจัยจะขอผ่าน สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) อาจจะมีการแข่งขัน บางครั้งก็จะเป็นหน่วยงานเอกชนที่เข้ามาให้งบ CSR เช่นแต่ละบริษัทจะกำหนดเป็นนโยบายไว้เลยว่าให้งบประมาณปีละ ๒ % ในการช่วยเหลือสังคม ถ้าเราในฐานะนักวิชาการไปร่วมมือด้วยการทำ

^{๗๖} สัมภาษณ์ ดร.ลำพอง กลมกุล, ผู้อำนวยการส่วนวิจัยสารสนเทศและบริการวิชาการ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๗๗} สัมภาษณ์ คุณเสาวลักษณ์ ประเสริฐศิลป์, รองผู้อำนวยการกองคลังและทรัพย์สิน, ๒๑ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๗๘} สัมภาษณ์ ดร.ชนันภรณ์ อารีกุล, อาจารย์สตรีโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

วิชาการร่วมกัน ก็จะได้ประโยชน์ต่อชุมชนมากยิ่งขึ้น ถือว่าเป็นกระบวนการ นวัตกรรม ซึ่งจะถามว่าสัมฤทธิ์ผลหรือไม่ มันก็สัมฤทธิ์ผล ขึ้นอยู่กับเทคนิคกระบวนการที่เราออกแบบและต้องไปดูความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ทำงานวิจัยที่ตอบโจทย์แก้ปัญหาสังคม โดยไปดูนโยบายของภาครัฐ นโยบายของ วช. ว่ายังขาดผลงานวิจัยอะไร ที่ตอบโจทย์แต่ละด้าน^{๗๙}

ผู้วิจัยพบว่า อีกตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนบทบาทการสร้างงานวิจัยของสตรี คือ การสอนวิจัยของมหาวิทยาลัยสงฆ์ให้มีความเจริญก้าวหน้า จะอย่างไรถึงจะให้บุคลากรได้ทุนจากหน่วยงานภายนอก การที่จะมีผลงานวิจัยออกไปแล้วไปนำเสนอในต่างประเทศ เรื่องงานวิจัยเป็นสิ่งสำคัญพื้นที่อีกมากมายในมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่จะให้ทำงานวิจัยพัฒนา แต่ก็ไม่มีที่คนที่จะเข้าถึง^{๘๐} ปัจจุบันทิศทางการวิจัยจะเน้นการค้นคว้าวิจัยและนวัตกรรม มีผลงานวิจัยอย่างต่อเนื่อง เช่นงานวิจัยปี ๒๕๖๑ เป็นงานวิจัยเชิงนวัตกรรมเรื่องการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์การเก็บรักษาน้ำผึ้งและเนยชั้นตามหลักพระพุทธศาสนาซึ่งได้ทุนอุดหนุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์^{๘๑}

๔.๙ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม

การส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม เป็นตามปณิธานการจัดตั้งมหาวิทยาลัย ด้วยการปรับปรุงกิจกรรมต่างๆ ให้ประสานสอดคล้อง เอื้อต่อการส่งเสริม สนับสนุนกิจการคณะสงฆ์ สร้างความรู้ ความเข้าใจหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา สร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรม จริยธรรมแก่ประชาชน จัดประชุม สัมมนา และฝึกอบรม เพื่อพัฒนาบรรพชิตและบุคลากรทางศาสนา ให้มีศักยภาพในการธำรงรักษา เผยแผ่หลักคำสอน และเป็นแกนหลักในการพัฒนาจิตใจในวงกว้าง พบว่า สตรีได้เข้าจัดกิจกรรมร่วมกับบรรพชิต โดยมีกิจกรรมดังนี้

๑. การบรรยายธรรม สันทนาธรรม สตรีได้ทำงานภายใต้ในนามบุคลากรของมหาวิทยาลัย จัดให้มีการปฏิบัติธรรมแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ ได้จัดทำโครงการระยะสั้นเพื่อบริการวิชาการแก่พระภิกษุ สามเณรและประชาชนทั่วไป

^{๗๙} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.กมลาศ ภูวนาธิพงษ์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๘๐} สัมภาษณ์ ดร.ลำพอง กลมกุล, ผู้อำนวยการส่วนวิจัยสารสนเทศและบริการวิชาการ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๘๑} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ดวงเพชร สมศรี, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ๖ มกราคม ๒๕๖๒.

๒. การอบรมสัมมนาทางวิชาการ จัดให้มีการอบรมสัมมนาทางวิชาการแก่คณะสงฆ์และประชาชนทั่วไป โดยร่วมมือกับสถาบันการศึกษาและองค์กรภายนอก จัดอบรมบุคลากรให้มีความรู้และสามารถบริการวิชาการแก่สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ นำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อทางไกลมาใช้ในการเผยแพร่ธรรมและกิจกรรมของมหาวิทยาลัย มีการจัดอบรมคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนในรูปแบบต่าง ๆ จัดอบรมคุณธรรม จริยธรรมแก่บุคลากรในหน่วยงานของรัฐและเอกชน จัดอบรมบุคลากรด้านพัฒนาชุมชน ตามหลักพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืน^{๘๒}

แนวคิดดังกล่าว **พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร.** ได้เสนอแนะแนวทางของสตรีในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคมเพิ่มเติมว่า การบริการวิชาการแก่สังคม ได้แก่ การดำเนินการของโรงเรียนพระศาสนาวันอาทิตย์ โครงการบรรพชา อบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน สมัยก่อนมีเฉพาะเด็กชาย ต่อมา มีเด็กผู้หญิงมาบวชเป็นแม่ขาว พระภิกษุสงฆ์ทำหน้าที่หลักในการดำเนินการ แต่สตรีก็จะมาช่วยทำหน้าที่สอนในบางวิชา การปฏิบัติศาสนกิจ ๑ ปี ก่อนรับปริญญา ที่ผ่านมามีแต่เฉพาะบรรพชิตส่วน นิสิตบุรุษและสตรีทำงานบริการสังคม ๒๐๐ ชั่วโมง ในอนาคตอาจวางรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับสตรีเท่านั้นที่เข้าไปทำงานในด้านนี้^{๘๓} แนวทางของสตรีในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม ด้านพระพุทธศาสนา รวมถึงงานอุปถัมภ์ประมวลได้ ดังนี้

๑. การบริจาคที่ดิน การให้การอุปถัมภ์ด้านปัจจัยสร้างอาคารต่าง ๆ คุณหญิงสมปองวรรณนิศร บริจาคที่ดินให้แก่มหาจุฬาฯ นี่ถือว่ามียุทธศาสตร์สำคัญที่ทำให้มหาจุฬาฯ มาตั้งอยู่ที่นี้ เพราะว่าครอบครัวของท่านเป็นเจ้าของโรงพยาบาลสยาม และท่านเป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่อดมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสฺมฺเถระ) องค์สุดท้ายนายกสภา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาฯ ท่านซื้อที่ดินผืนนี้ ๘๔ ไร่เศษและปลูกต้นไม้ล้อมรอบ จุดมุ่งหมายเดิมก็จะสร้างเป็นวิทยาลัยพยาบาลหรือวิทยาลัยแพทย์ เพราะท่านมีโรงพยาบาลอยู่แล้ว จนมาเมื่อช่วงหลัง ๆ ที่มหาจุฬาฯ กำลังหาที่ดินอาจจะเป็นด้วยบุญบันดาลหรือบุญจัดสรร ท่านก็มีดำริว่าอยากจะยกที่ดินผืนนี้ให้ มหาจุฬาฯ โดยถวายผ่านหลวงพ่อดมเด็จพระพุฒาจารย์ที่ท่านเคารพนับถือ จึงเป็นที่มาของการถวายที่ดินผืนนี้

^{๘๒} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. รายงานประจำปี ๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑.

^{๘๓} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., อธิการบดี, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

๒. การทำหน้าที่ดำเนินรายการทีวี นักพูดนักเผยแผ่ คุณหญิงสมปอง วรรณนิศร ยังมีบทบาทในเรื่องการเผยแผ่ เข้าหลักการบริการพระพุทธศาสนาแก่สังคม ท่านเป็นนักพูด เวลาพูด สามารถชักนำให้คนมาทำบุญได้ถือว่ามีบทบาทที่เด่นชัด

๓. อุปถัมภ์การก่อสร้าง ยังมีอีกหลายท่านอย่างเช่นดร.อุไรศรี คะนิงสุขเกษม มาบริจาคซ่อมศาลาการเปรียญที่วัดราคาดาประมาณ ๗๗ ล้านบาท รับเป็นเจ้าภาพสร้าง และยังมีอีกหลายท่าน อย่างเช่นตระกูลเตชะไกรศรี ซึ่งเป็นเจ้าภาพสร้างอาคารต่าง ๆ ถือว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนมหาวิทยาลัย^{๘๔}

นอกจากนี้ แนวทางของสตรีในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคมไว้ว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ ยังมีรายการทีวีที่ได้สตรีมาช่วยเป็นพิธีกร ซึ่งสตรีจะทำได้ดีกว่าบรรพชิต เพราะในเรื่องการแต่งกายก็จะน้อมมองกว่าพระ^{๘๕} และยังเป็นบริการวิชาการแก่ชุมชนก็เป็นข้อบังคับมหาวิทยาลัย คนที่เป็นอาจารย์ต้องทำหน้าที่ ทั้งสตรี และบุรุษ เป็นข้อบังคับตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย อาจารย์ทุกท่านต้องทำ ไม่มีข้อยกเว้น ส่วนจะทำมากหรือน้อย ก็ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลเรียกว่า ทำโดยระบบกลไก ข้อบังคับ กฎหมาย^{๘๖} สตรีเป็นแม่งานหลักในการปฏิบัติธรรม มีส่วนร่วมในการบริการวิชาการแก่สังคม สตรีเข้ามามีส่วนสนับสนุนในการถวายน้ำปานะในกิจกรรม สนับสนุนค่าใช้จ่ายในการเดินทาง หรือแม้กระทั่งอุทิศร่างกายเข้ามาช่วยทำกิจกรรม^{๘๗}

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า ยังมีกิจกรรมมากมายที่สะท้อนแนวทางการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคมของสตรี ซึ่งก็แตกต่างกันไปตามบทบาทหน้าที่ เช่น

- **การร่วมกิจกรรมในโครงการ** การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การประสานงานงบประมาณ ขออนุมัติโครงการ ประสานงานเรื่องอาหาร การเดินทาง งานวิสาขบูชานานาชาติ การประชุม

^{๘๔} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, ดร., รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๘๕} สัมภาษณ์ พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๘๖} สัมภาษณ์ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร., คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๘๗} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร, ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

คณะกรรมการ echo ซึ่งกรรมการมีทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ บรรพชิตไม่สามารถประสานงานได้ทั้งหมด อย่างเช่นงานจองโรงแรมที่พัก^{๘๘}

- การสนับสนุนด้านปัจจัยในโอกาสต่าง ๆ สนับสนุนดูแลเรื่องปัจจัยไทยธรรม ไม่ใช่เพียงแต่งงานวิสาขบูชาที่สตรีต้องเข้าร่วมแต่เป็นทุกงานตามที่คุณบริหารสั่ง ตอนนั้นมหาวิทยาลัยเราขาดการประชาสัมพันธ์ในเรื่องการระดมทุน ยอดการบริจาคก็ลดน้อยลงจาก ๕ ล้านบาทต่อปี เหลือ ๒-๓ ล้านบาทต่อปี คนแก่ที่เคยบริจาคก็ล้มหายตายจาก งบประมาณจากรัฐบาลด้านสาธารณูปโภคก็ไม่เพียงพอ^{๘๙}

- ทำแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ช่วยทำแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ช่วยดูแลมหาวิทยาลัยสงฆ์ในเรื่องเอกสารซึ่งต้องเป็นแบบแผนทางวิชาการ แบบภาครัฐ ต้องทำเป็นยุทธศาสตร์ บรรพชิตมีแนวคิดที่ดีอยู่แล้ว แต่ยังไม่ได้นำเสนอเป็นรูปแบบเชิงวิชาการที่เสนอต่อภาครัฐสตรีก็จะเข้าไปช่วยเติมเต็มส่วนที่ขาดแบบวิชาการภาครัฐ^{๙๐}

- สร้างพุทธศิลป์ ให้คำแนะนำและวางแผนกระบวนการจัดกิจกรรมส่งเสริมพระพุทธศาสนา และทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และพุทธศิลป์ที่เหมาะสมในแต่ละท้องถิ่น เพื่อการอนุรักษ์พุทธศิลป์อันทรงคุณค่า ได้รับความสำคัญ และความเข้าใจจากประชาชนในแต่ละท้องถิ่นนั้น^{๙๑} โดยสัญจรไปตามจังหวัดต่างๆ เพื่อสร้างสัมพันธ์ภาพกับคนในชุมชนท้องถิ่น และส่งเสริมให้นิสิตได้มีส่วนร่วมให้เกิดความเข้าใจในการสร้างจิตสำนึกเพื่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมให้มากขึ้น^{๙๒}

- กวนข้าวทิพย์และเทศน์มหาชาติทำนองหลวง อุปถัมภ์ส่งเสริมกิจการคณะสงฆ์ กวนข้าวทิพย์และเทศน์มหาชาติทำนองหลวง ณ ราชมิ่งมงคลกัฬาสถาน นำคณะนิสิตทอดกฐินร่วมสร้างเสนาสนะ ณ วัดกม่ว่ง นำคณะนิสิตทอดผ้าป่าร่วมสร้างเสนาสนะ ณ วัดหนองขวาง จ.บุรีรัมย์ และวัดป่าไผ่พัฒนา จังหวัดศรีสะเกษ^{๙๓}

^{๘๘} สัมภาษณ์ คุณเนาวรัตน์ ภูระหงษ์, ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาลัยพุทธศาสตร์, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๘๙} สัมภาษณ์ คุณเสาวลักษณ์ ประเสริฐศิลป์, รองผู้อำนวยการกองคลังและทรัพย์สิน, ๒๑ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๙๐} สัมภาษณ์ ดร.สายพิรุณ เพิ่มพูล, ผู้ทรงคุณวุฒิทำแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๙๑} สัมภาษณ์ คุณฐานิชญาณ์ มัคควลี, รองผู้อำนวยการสำนักงานประกันคุณภาพ, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๙๒} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ดวงเพชร สมศรี, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ๖ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๙๓} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๒.

- **สร้างพระแทนสร้างโบสถ์** หมายถึงการสร้างคน ทำบุญที่ไหนก็ได้ อย่างการให้ทุนการศึกษาพระนิสิตก็ถือเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง มุ่งเน้นสร้างนิสิตให้เป็นคนดี การมาทำงานในมหาวิทยาลัยสงฆ์ มาเป็นอาจารย์พิเศษ ไม่ได้มีเงินเดือนแต่ทำงานมากกว่าอาจารย์ประจำเพราะถือคติว่า เป็นผู้ให้ คนรวยกว่าเราก็มีแต่ถ้ารวยแล้วไม่ทำบุญไม่แบ่งปันก็ไม่เกิดประโยชน์^{๙๔}

สรุปผู้วิจัยพบว่าบทบาทของสตรีในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นสตรีที่มีบทบาทแล้วชักชวนสามีหรือคนในตระกูลให้ สตรีมีบทบาทโดดเด่นเห็นได้ชัดในเรื่องของการอุปถัมภ์และจะสนับสนุน ในเรื่องของการอุปถัมภ์การก่อสร้าง การบริจาค ส่วนเรื่องบริหารจัดการก็พอจะมีอยู่บ้างเช่นในเรื่อง การทำแผนยุทธศาสตร์ เป็นผู้เชี่ยวชาญ กรรมการบอร์ดหลายๆ บอร์ดของมหาจุฬาฯ ก็อาศัยสตรี แต่ถ้าย้อนไปถึงอดีตบทบาทของสตรีที่โดดเด่นอย่างเช่น นางวิสาขาที่ถือว่าเป็นยอดมหาอุบาสิกา คำว่ามหาอุบาสิกา นี้ ต้องได้รับแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้าที่เรียกกันว่ามหาอุบาสิกา นั้น ต้องได้รับการแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะ นางวิสาขาได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นมหาอุบาสิกาที่ถวายเป็นการอุปถัมภ์คำชูพระพุทธศาสนามากที่สุด

ในกรณีที่เป็นโครงการกิจกรรมที่เป็นทางการ พบว่า บทบาทของสตรีในการบริการวิชาการแก่สังคม ผู้วิจัยพบแนวทางปฏิบัติที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ

๑. กิจกรรมเทศน์มหาชาติ เป็นการเผยแผ่ความรู้ต่อสังคม เป็นขบวนการของนิสิต นิสิตจะมีวัด มีสถานที่ที่เป็นของตัวเอง เช่น พอมีงานเทศน์มหาชาติ เราก็จะไปร่วมบุญ และได้พานิสิตในชั้นเรียนไปร่วมงานได้ แล้วนิสิตเป็นพระนักเทศน์เราก็จะให้การสนับสนุนเต็มที่ เมื่อมีงานวัดของพระรูปนั้น ๆ นิสิตทุกคนต้องไปร่วมกิจกรรม มีส่วนร่วม โดยที่อาจารย์เป็นผู้ที่ออกค่าใช้จ่ายในการเดินทางให้ ส่วนในด้านส่งเสริมพระพุทธศาสนาก็ช่วยสนับสนุนค่าใช้จ่ายงานแท่นเทียน ช่วยค่ารถ ค่าอาหาร ค่าน้ำปานะ ซึ่งทั้งหมดนี้ทำด้วยใจ^{๙๕}

๒. สอนภาษาอังกฤษฟรี คือ สอนภาษาอังกฤษฟรีตามโรงพยาบาล บริษัทเอกชน English camp มีการเชิญนักเรียนที่เป็นกลุ่ม target มาฝึกอบรมภาษาอังกฤษฟรี^{๙๖}

^{๙๔} สัมภาษณ์ ดร.สุภาพรณ เพิ่มพูล, อาจารย์พิเศษ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๙๕} สัมภาษณ์ ดร.สุภาพรณ เพิ่มพูล, อาจารย์พิเศษ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๙๖} สัมภาษณ์ คุณเนาวรัตน์ ภูระหงษ์, ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาลัยพุทธศาสตร์, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

๓. **ยุวพุทธรักถิ่น** โครงการที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ร่วมกับธนาคารออมสิน ยุวพุทธรักถิ่น นิสิตไปให้ความรู้ด้าน packaging otop การประชาสัมพันธ์ โดยมีอาจารย์เป็นกรรมการช่วยจัดการเรื่องเอกสาร เบิกจ่ายตามที่ธนาคารออมสินให้งบประมาณมา^{๙๗}

๔. **เยียวยาให้กำลังใจคนไข้** ที่คณะพุทธจิตฯ จะพานิสิตไปลงพื้นที่ นับเป็นชั่วโมงเรียนปฏิบัติการทางจิตวิทยา มีการพานิสิตไปโรงพยาบาลเพื่อไปเยียวยา ไปให้คำปรึกษา^{๙๘}

๕. **การเผยแพร่ความรู้สื่อออนไลน์** บริการวิชาการแก่สังคม มีการเผยแพร่ความรู้ทางสื่อออนไลน์ เช่น Facebook, Line, Youtube การจัดกิจกรรมโครงการบัณฑิตศึกษาพัฒนาชุมชน เพื่อการบริการความรู้สู่สังคม เป็นการเข้าถึงกลุ่มบุคคลอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนอย่างต่อเนื่องทุกปี^{๙๙}

๖. **มอบอุปกรณ์กีฬา** จัดบริการวิชาการแก่ชุมชนในชนบทและมอบอุปกรณ์กีฬาให้นักเรียนโรงเรียนบ้านโนนกาหลง จังหวัดอุบลราชธานี โดยได้นำนิสิตไปสอนธรรมะชาวบ้านและนักเรียนได้บรรยายธรรมให้ผู้พิการทางสายตา บรรยายธรรมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาแก่แม่ชีไทย^{๑๐๐}

๔.๑๐ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านการทะนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม

การทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม คือ การเสริมสร้างและพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ให้เอื้อต่อการศึกษ เพื่อสร้างจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในความเป็นไทย สนับสนุนให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นรากฐานของการพัฒนามีคุณภาพ สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของนิสิต คือ “มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา” การมีส่วนร่วมของสตรีเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมด้านการทะนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังไม่มีรายวิชาเหล่านี้ เช่น วิชาการดนตรี การนาฏศิลป์ เรามีโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ดูแลลูกหลานชาวบ้าน ก็ได้ให้สตรีมาช่วยสอน การแสดงออกบางอย่าง เช่น เรื่องการแต่งการประจำชาติ ประเพณีวัฒนธรรมแสดงออกทางกายภาพอาจมีแนวทางแบบนี้สัปดาห์ละ

^{๙๗} สัมภาษณ์ คุณเสาวลักษณ์ ประเสริฐศิลป์, รองผู้อำนวยการกองคลังและทรัพย์สิน, ๒๑ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๙๘} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.กมลาศ ภูวนาธิพงศ์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๙๙} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ดวงเพชร สมศรี, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ๖ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโนม, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๒.

วันทั้งบุรุษ และสตรี กายภาพเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ วัฒนธรรมไทย อาคารสถานที่ที่แสดงวัฒนธรรม การไหว้พระสวดมนต์ การปฏิบัติกรรมฐาน แต่การแต่งกายนั้นยังไม่ชัดเจน มีการแต่งชุดขาว ชุดข้าราชการ แต่ยังขาดชุดที่จะสะท้อนประเพณี วัฒนธรรม เป็นการนำเสนอแสดงออกทางกายภาพ เป็นส่วนช่วยส่งเสริมด้านจิตใจ การให้การอุปถัมภ์ ศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่ สตรีเป็นกำลังหลักสตรีมุ่งเรื่อง ทาน ศีล ภาวนา ชัดเจนมากกว่าบุรุษ^{๑๐๑}

นอกจากนี้ผู้วิจัยพบว่า แนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมด้านการทะนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม มีแม่ชีคັນสนีย์เป็นตัวอย่าง ท่านได้เปิดหลักสูตรพุทธศาสตร์และศิลปะแห่งการดำเนินชีวิตที่เถียรธรรมสถาน แม่ชีคັນสนีย์จะมีบทบาทในการผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพตามหลักสูตร แม่ชีคັນสนีย์ทั้งผลิตบัณฑิตแล้วก็ส่งเสริมพระพุทธศาสนา แล้วก็บริการสังคมด้วย ท่านุบำรุงศิลปะ ทั้ง ๕ พันธกิจหน้าที่ของมหาวิทยาลัย ถึงแม้ว่าปัจจุบันได้ปิดหลักสูตรไปแล้ว แต่ท่านก็ยังดำเนินการพัฒนาสังคมอยู่^{๑๐๒} จากการสัมภาษณ์ยังพบประเด็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวทางการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมสตรี ได้แก่

๑. รูปแบบอาคารวัดมหาจุฬาราชูทิศ การมีส่วนร่วมของสตรีเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมด้านการทะนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเรามีวัดมหาจุฬาราชูทิศ มหาจุฬาบรรณาคาร ซึ่งได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากสตรี และถือว่าอาคารเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงศิลปะวัฒนธรรมไทยที่ดีงาม^{๑๐๓}

๒. อาคารวิปัสสนาธุระ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) คุณหญิงสมปอง วรณิสร์ เป็นมหาอุบาสิกาของมหาจุฬาฯ ถ้าไม่มีท่านก็ไม่มียมหาจุฬาฯ อยู่ที่นี่ หลังจากนั้นมหาจุฬาฯ ก็ซื้อที่ดินเพิ่มประมาณ ๑๐๐ ไร่ นอกจากนี้ท่านยังได้สร้างอาคารวิปัสสนาธุระ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) ซึ่งมีศิลปะวัฒนธรรมแบบไทยๆ^{๑๐๔}

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., อธิการบดี, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร, ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตร์ดุสิต, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร, ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตร์ดุสิต, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., อธิการบดี, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

๓. จิตอาสาวัฒนธรรมชาวพุทธ แม่ชีระเบียบที่เป็นผู้อำนวยการมูลนิธิวิทยาลัย จังหวัด ศรีสะเกษ จะเอาเด็กผู้หญิงมาช่วยงานมหาจุฬาฯ เป็นจิตอาสาในเกือบทุก ๆ กิจกรรม โดยเฉพาะงาน วิสาขบูชา จะนำนักเรียนสตรีเข้ามาช่วยทำฐานรากให้มั่นคง นั่นก็คือการช่วยงานที่บรรพชิตไม่สะดวกที่จะ ทำหรือทำได้ยาก เช่น เรื่องงานครัว การจัดอาหารรับแขก งานทำความสะอาด ห้องน้ำ พื้นที่โดยรวม รวมไปถึงการจัดทีมต้อนรับแขกก็ได้อาศัยความอ่อนน้อมถ่อมตนของสตรีสร้างความประทับใจให้กับแขกผู้มา เยือน ช่วยอำนวยความสะดวกในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นบทบาทการเป็นผู้อุปถัมภ์^{๑๐๕}

๔. การแต่งกายด้วยผ้าไทย เราสอนทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต และที่สำคัญเป็นมหาวิทยาลัย พุทธ ดังนั้นคนที่เข้ามา ต้องระวังเรื่องการแต่งกาย สีหน้าท่าทาง ผู้คนเห็นแล้วต้องให้ความเคารพ ไม่ใช่ ตำหนิ

การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เราต้องรู้ว่าศิลปวัฒนธรรมแบบไทยเป็นอย่างไร เราคือมหา วิทยาลัย ถึงแม้ว่าวิสัยทัศน์จะไประดับโลก แต่เราต้องรักษาอัตลักษณ์ เราต้องทำมหาวิทยาลัยของเราให้ เป็นมหาวิทยาลัยวัฒนธรรมที่อวดชาวโลกได้ โดยมี ๓ ฐานที่จะพัฒนา คือ

๑. ฐานกาย การแต่งกาย ภาพลักษณ์

๒. ฐานใจ วิธีคิดจาก inner ตอนกราบไหว้ การแสดงออกทางหัวใจ

๓. ฐานความคิด ในการพัฒนา

- กายเห็นง่ายที่สุด ต้องทำฐานกายให้ดีที่สุดก่อน local to global จาก inside to outside การไปสู่นานาชาติไม่ได้หมายความว่าไปไทยไม่ได้ เป็นพุทธไม่ได้

- คำพูด มีปัญหาในการสื่อสาร เพราะคุ้นชินกับภาษาเดิม ๆ คนรุ่นใหม่ซึ่งอาจมีปัญหาไม่รู้ คำศัพท์ที่จะสนทนากับบรรพชิต เพราะไม่คุ้นชิน ไม่เคยเข้าวัด จึงทำให้ไม่รู้ ต้องแก้โดยการศึกษา การนั่ง พับเพียบต้องเก็บมือ มารยาทปกติของสังคมไทยเวลาพระเดินผ่านเราต้องนั่งไหว้

- การนุ่งซิ่น ไม่นุ่งสั้น ดูแลการแต่งกายให้เหมาะสมในมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นหนึ่งในส่วนร่วม

- การกระทำ ข้อกำหนดต่าง ๆ การอยู่ร่วมกัน บ้าน วัด โรงเรียน การอยู่กับพระ พระเดิน ผ่าน การถวายของพระ ควรทำอย่างไรก็ต้องกลับไปสู่การศึกษาเรื่องมารยาทไทย

- การใช้ศัพท์ธรรมดาแต่สุภาพ ก็เป็นสิ่งที่ควรปรับปรุง แม้จะไม่ใช่ปัญหา แต่ทุกคนเรียนรู้ ได้ ปรับปรุงได้ เราเกิดมาเพื่อเรียนรู้ แล้วเราเข้ามาในสังคมพระ ทำไมเราไม่เรียนรู้ที่จะปฏิบัติตนกับพระ

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ แม่ชีระเบียบ ธีรญาณี, ประธานผู้บริหารวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลฉวี, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

- การปฏิสัมพันธ์ ไม่เป็นปัญหาอยู่ที่ความอ่อนน้อมของเรา การอยู่ใกล้กันก็ไม่ผิด แต่จะผิดคือภาษากายไม่อ่อนน้อม ไม่แสดงออกในเชิงเคารพนับถือ

- การทำงานร่วมกัน ขึ้นอยู่กับว่า กาย วาจา ใจ เราเป็นอย่างไรในการมีส่วนร่วม

- ต้องไม่ลืมตัว ทำงานเสร็จก็เป็นชาวพุทธที่ดี กราบขอขมาในสิ่งที่อาจล่วงเกินทางกาย วาจา ทั้งตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ บทบาทหน้าที่ต้องชัดเจน เพื่อให้เป็นคนมีคุณค่า สิ่งที่เป็นห่วงคือเราไม่ได้ทำบทบาทของเราในฐานะอุบาสิกเราทำแต่หน้าที่ อาจารย์ นิสิต ฉะนั้นไม่ควรลืมบทบาทอุบาสิกที่คำจุน พระพุทธศาสนา^{๑๐๖}

ผู้วิจัยสรุปภาพโดยรวมได้ว่า บทบาทสตรีต่อการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอาจจะยังไม่ชัดเจนมากนัก เป็นเพราะว่าสตรีเพิ่งเข้ามาได้ประมาณ ๑๐ กว่าปี สตรีเพิ่งเข้ามามีส่วนร่วม ในอดีตมีแค่บรรพชิตกับบุรุษ เพราะว่ในมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่มีแต่พระนิสิต แต่ปัจจุบันนี้มีสาขาหลากหลายเพิ่มมากขึ้น สาขาที่เกี่ยวข้องกับทางโลกก็เพิ่มขึ้น จึงต้องการอาจารย์สตรีจำนวนเพิ่มขึ้นเพื่อมาเติมเต็มในส่วนที่ยังขาดแคลน โดยส่วนใหญ่สตรีในมหาวิทยาลัยจะเป็นสายเจ้าหน้าที่ สายสนับสนุน ไม่ใช่สายอาจารย์ ถ้าเกี่ยวกับเรื่องการศึกษา ส่วนมากจะเป็นบุรุษ อาจเป็นเพราะว่าบุรุษผ่านการบวชเรียนมา ได้ศึกษาพระพุทธศาสนา แต่สตรีไม่ได้มีความรู้ทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นบทบาทการขับเคลื่อนด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมยังเป็นบทบาทของผู้บุรุษโดยเฉพาะบรรพชิต

๔.๑๑ แนวทางการมีส่วนร่วมด้านการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล

การบริหาร คือ การบริหารจัดการให้เป็นการกำหนดแนวทาง หรือนโยบาย การสั่งการ การอำนวยความสะดวก และการตรวจสอบ ให้ผู้ปฏิบัติสามารถดำเนินงานให้ได้ตามเป้าหมายที่ต้องการ การบริหารต้องใช้ทรัพยากรการบริหารเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน ร่วมกันของกลุ่มคน ความร่วมมือร่วมใจของบุคคลและของกลุ่มคนดำเนินการอย่างมีเหตุผล นโยบายการใช้กระบวนการคิด การวางแผนของการทำงาน เพื่อความเป็นระบบระเบียบ โดยดึงความสามารถคนและทรัพยากรออกมาใช้เต็มประสิทธิภาพ มีการบริหารจัดการ มีการแบ่งหน้าที่ การรายงาน การประสานงาน และ การควบคุมตรวจสอบเพื่อติดตามผลสำเร็จ องค์ประกอบในการบริหารจัดการนั้นมีหลายองค์ประกอบ เช่น การวางแผน (Planning) การ

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ ดร.สายพิรุณ เพิ่มพูล, ผู้ทรงคุณวุฒิทำแผนปฏิบัติการพระพุทธศาสนา, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

จัดองค์กร (Organizing) การจัดการงานบุคลากร (Staffing) การอำนวยการ (Directing) การกำกับดูแล (controlling)^{๑๐๓} การรายงาน (Reporting) การประสานงาน (Coordinating)^{๑๐๔} และการจัดการงบประมาณ (Budgeting)^{๑๐๕} การนำไปสู่กระบวนการของการทำกิจการ ที่มีการวางแผน (Planning) การอำนวยการ (Directing) และความร่วมมือ (Coordinating) โดยเฉพาะกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ การนำศิลปะหรือความสามารถในการรวมวัตถุและกำลังคนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด^{๑๐๖} ต้องอาศัยการเป็นผู้นำ (Leadership) การแนะแนว (Guiding) และการกระตุ้น (Motivate) ความเพียรของผู้อื่นเพื่อสู่เป้าหมายขององค์กร และยังรวมไปถึงการให้กำลังใจ (Inspiring) การสื่อสาร (communicating) การวางแผน (Planning) และการจัดการ (Management)^{๑๐๗}

ผู้วิจัยพบว่า ด้านการบริหารจัดการ สตรีได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือการดำเนินการของมหาวิทยาลัย ก่อให้เกิดคุณค่าและความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้การมีส่วนร่วมดังกล่าวเราต้องไม่แบ่งแยก แม้จะมีประเด็นเกี่ยวกับเรื่องภิกษุณี ที่เราถือว่าไม่มีสถานะที่สมบูรณ์ตามพระธรรมวินัย และข้อกฎหมาย องค์ระดับโลกก็ให้ความสนใจในเรื่องนี้ ดังนั้นการที่เราให้โอกาสสตรีเข้ามาทำงาน มีส่วนร่วมในมหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นการทำให้องค์กรนานาชาติยอมรับ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ทำให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีเวทีทำงานระดับโลกกว้างยิ่งขึ้น โดยไม่มีขีดจำกัด^{๑๐๘} กล่าวคือ

^{๑๐๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓-๕.

^{๑๐๔} Price, Alan, **Human Resource Management**, In a Business Context, 2 edition, (London : Thomson Learning, 2004), p. 110.

^{๑๐๕} Luther Gulick and Lyndall Urwick, **Papers on the Science of Administration**, (New York : Institute of Public Administration, 1937), pp. 37-38.

^{๑๐๖} John G. Hutchinson, **Organization: Theory and Classical Concepts**, (New York McGraw Hill, 1967), p. 133.

^{๑๐๗} E.N. Chapman, **Supervisor Survival Kit**, (second edition, California : Science Research Associates Inc., 1995), p. 3.

^{๑๐๘} สัมภาษณ์ พระราชปรีดีทิพย์, ศ.ดร., อธิการบดี, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

๑. บทบาทผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ ด้านการบริหารในตำแหน่งสาขาที่พระสงฆ์ไม่ถนัด สตรีช่วยเสริมในสิ่งที่บรรพชิตไม่ถนัด เช่น ด้านการเงินการบัญชี ด้านกฎหมาย ถึงแม้จะเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แต่ภาระที่ต้องปฏิบัติก็เหมือนกับมหาวิทยาลัยทั่ว ๆ ไป เพียงแต่มีผู้บริหารสูงสุดเป็นบรรพชิต แต่ตำแหน่งบริหารย่อยลงมา สตรีสามารถได้รับตำแหน่งบริหารเหล่านี้ได้ และทำได้ดี นอกจากนี้ด้วยภาระกิจมหาวิทยาลัยที่เพิ่มมากขึ้นจึงต้องอาศัยพลังของสตรีเข้ามาสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ที่บรรพชิตไม่มีความถนัด^{๑๑๓} บทบาทนักบริหาร อาจารย์ที่เป็นสตรีก็จะมีมากขึ้นโดยลำดับ ตั้งแต่ปี ๒๕๕๐ หน้าที่ในการผลิตบัณฑิตก็จะเป็นอาจารย์สอน เป็นผู้บริหาร เป็นระดับผู้อำนวยการ และรองผู้อำนวยการ^{๑๑๔}

๒. บทบาทด้านปัญญาความสามารถ ปัจจุบันสตรีจะเป็นผู้ถนัดในการหาทุนทรัพย์ สร้างรายได้แหล่งทุนให้กับมหาวิทยาลัย เช่น บอกรุณและจัดการดูแลและอุปถัมภ์ด้านการปฏิบัติธรรม และยังเป็นผู้ปฏิบัติธรรมที่โดดเด่นมากกว่าบุรุษ สะท้อนความเท่าเทียม ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเปิดกว้างและยอมรับว่าสตรีสามารถบรรลุธรรมได้ พระพุทธเจ้าเชื่อมั่นในสติปัญญาของมนุษย์ทุกคน

๓. สตรีมีมุมมองที่แตกต่างจากบรรพชิต บทบาทที่เข้ามาดูและรับผิดชอบส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เป็นวิชาชีพเฉพาะ อย่างเช่นเรื่องการเงิน การบัญชี ผู้ที่รับผิดชอบเรื่องนี้ ส่วนใหญ่เป็นสตรีดูแลเรื่องการเงิน การบัญชีเพราะว่าสตรีจะมีความละเอียดอ่อนมากกว่าผู้ชาย ยิ่งบรรพชิตด้วยแล้ว ไม่มีโอกาสได้เรียนเกี่ยวกับการเงิน การสรรหาบุคลากรเข้ามาทำงานนั้นไม่ได้มีข้อจำกัดว่าเป็นบุรุษเพศ หรือสตรีเพศ เพราะศักยภาพอยู่ที่ตัวบุคคล สตรีอาจจะเก่งกว่าบุรุษ บุรุษอาจจะเก่งกว่าสตรีก็ได้ อยู่ที่ศักยภาพของคน ไม่มีเรื่องเพศเข้ามาแบ่งแยกอยู่ที่ว่าใครจะเรียนรู้ศึกษาเอาใจใส่และพัฒนาตนเองให้เป็นอาจารย์ที่มีคุณภาพ เข้าสู่ตำแหน่งทางวิชาการซึ่งสตรีอาจได้เปรียบกว่าบุรุษ ขึ้นอยู่กับศักยภาพของแต่ละคน^{๑๑๕}

๔. บทบาทผู้นำการเสียสละ พลังสตรียังเป็นต้นแบบของผู้นำแห่งการเสียสละ ความสำเร็จของบุรุษไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ต้องอาศัยแรงสนับสนุน แรงผลักดันของสตรี ดังตัวอย่างเช่น พระนางยโสธราที่เสียสละความรัก ความสุขส่วนตนยอมให้เจ้าชายสิทธัตถะออกบวชจนกระทั่งบรรลุธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงถือว่าเป็นเพราะพลังความรักและความเสียสละอันยิ่งใหญ่ของสตรีเพื่อมวล

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, ดร., รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร, พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม และ พระมหาสมบุญ ฐุฑฺฒิกโร, ดร., คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, ๙ มกราคม ๒๕๖๒, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒, และ ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ พระมหาสมบุญ ฐุฑฺฒิกโร, ดร., คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, ดร., รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

มนุษยชาติ ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันว่าสตรีที่มีบทบาทของความเป็นแม่ รัก และดูแลลูกอย่างไร สตรีที่มีบทบาทในทางพระพุทธศาสนาก็ย่อมจะดูแล ปกป้องส่งเสริมให้พระพุทธศาสนาเจริญงอกงามฉันนั้น^{๑๑๖} ซึ่งสตรีในมหาลัยสงฆ์หลายท่านก็ได้ยึดแบบอย่างของโบราณบัณฑิต มุ่งปฏิบัติเป็นกิจจะลักษณะ ดังนั้นรูปแบบแนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีหลายรูปแบบและเห็นภาพได้ชัดเจน

๔.๑๒ แนวทางการส่งเสริมสตรี

มหาวิทยาลัยในอนาคตคงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะเปิดพื้นที่ให้สตรีมากขึ้น ซึ่งต้องส่งเสริมสนับสนุน ทั้งวิชาการ คณะความรู้ ให้ความรู้เป็นตัวขับเคลื่อน ให้สตรีมีฐานความรู้ให้สูงขึ้น ความประพฤติออกมาอบอุ่น จรณะงดงาม ให้สตรีไปทำกิจกรรมกับสังคมในนามมหาวิทยาลัยสงฆ์มากขึ้น เพื่อให้มีภาพลักษณ์ที่งดงามเผยแผ่ออกไป ปัจจุบันนี้ทำงานเชิงโครงสร้างใหญ่ แต่ยังไม่มีตัวองค์กรสตรีที่อยู่ในมหาวิทยาลัยสงฆ์เพื่อจะได้แสดงบทบาทที่เป็นสตรีในมหาลัยสงฆ์^{๑๑๗} กล่าวคือ

๑. ส่งเสริมวิชาการความรู้ ต้องพัฒนาให้มีความรู้ วิชาการต้องมีหลักพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ตามแนวทางของมหาวิทยาลัยสงฆ์ คือการบูรณาการพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนางานที่ตัวเองรับผิดชอบให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป มหาจุฬาฯ มีการอบรมอยู่แล้วทุกปี มีงบประมาณให้ไปฝึกอบรมอยู่แล้ว^{๑๑๘}

๒. เติร์บวัฒนธรรมอันดีงาม แนวปฏิบัติที่ดี เพื่อให้ทำหน้าที่ในฐานะอุบาสิกา ครบถ้วนสมบูรณ์ว่าศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่ และปกป้องดูแลพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๓. คอร์ตจัดอบรม เรื่องวัฒนธรรม ระเบียบ ถ้ามีสตรีมากขึ้นแล้วเห็นว่ามีจำเป็นก็ควรจะต้องเปิดคอร์ตจัดอบรม^{๑๑๙}

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ ดร. กากัน มาลิก, ทูตทางพระพุทธศาสนาของสมาคมชาวพุทธในประเทศอินเดีย, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ คุณเสาวลักษณ์ ประเสริฐศิลป์, รองผู้อำนวยการกองคลังและทรัพย์สิน, ๒๑ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., อธิการบดี, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

๕. ความเท่าเทียมด้านวิชาการ มีสิทธิที่จะได้เท่าเทียมกัน ในเรื่องที่จะเติบโตเจริญก้าวหน้าทางด้านวิชาการ เป็น ผศ. หรือ รศ. ทำได้เท่าเทียมกันหมด ถ้าทำตามเกณฑ์ ส่วนเจ้าหน้าที่ก็เติบโตในสายเจ้าหน้าที่ เป็นผู้เชี่ยวชาญ สตรีที่เป็นอาจารย์ก็ได้รับการส่งเสริมตามเกณฑ์ ไม่ใช่เลือกปฏิบัติ ทั้งบรรพชิตบุรุษ และสตรีต้องใช้กฎเกณฑ์เดียวกัน แม้ว่าอาจจะมีเงื่อนไขบ้าง เรื่องของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ตำแหน่งสำคัญบางตำแหน่ง ก็สงวนไว้สำหรับพระสงฆ์ มิฉะนั้นก็จะถูกกลืนเป็นมหาวิทยาลัยฆราวาสไป^{๑๒๐}

๕. สวัสดิการอาจารย์เจ้าหน้าที่ อาคารสถานที่ในการพักให้มีความเพียงพอ และปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปลอดภัยต่อการเดินทาง หรือส่งเสริมให้พัฒนาศักยภาพตัวเองให้มีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน แต่สตรีที่เป็นระดับรากหญ้าเช่น กลุ่มแม่บ้านก็ควรจะมีสวัสดิการให้ ให้เขาเหล่านั้นได้มีความมั่นคง และเป็นการสร้างกำลังใจในการทำงาน

๖. สวัสดิการกำลังใจแม่บ้าน กลุ่มแม่บ้านทำความสะอาดแทบจะไม่ได้ถูกกล่าวถึงเลย ทั้ง ๆ ที่เขาทำงานเป็นหน้าด่าน นิสิต หรือใครก็ตามต่างก็ต้องใช้ห้องน้ำ ห้องเรียนก็ต้องสะอาด บางมหาวิทยาลัย หรือบางวิทยาเขตให้ถอดรองเท้าไว้ด้านล่าง อาคารก็จะสะอาด มหาจุฬาฯ ส่วนกลางเราแม่บ้านทำงานหนักทั้งวัน ควรจะมีสวัสดิการให้ หรือกองทุนให้ อาจจะเป็นให้ทุนการศึกษาแก่บุตรที่กำลังเรียนอยู่^{๑๒๑} เพราะแม่บ้านก็เป็นฟันเฟืองอย่างหนึ่งที่ทำให้มหาวิทยาลัยเดินไปได้^{๑๒๒}

๗. ส่งเสริมแม่ชีให้มีการศึกษา แม่ชีก็เหมือนสตรีที่ออกจากกระบวน การเป็นแม่ชีก็เป็นวัยรุ่นนึ่ง เพียงแต่มีพระธรรมวินัย มีศีลเท่ากำกับนั่นเอง แต่ความคิด ความอ่าน ความชอบ ความซึ้ง ก็ยังมีบ้าง แม่ชีจัดเป็นคนปลายขอบของกลุ่มคล้าย ๆ กับบรรพชิต บางครั้งสถานะแม่ชีก็ถือเป็นนักบวชพอไปเข้าคุหาเลือกตั้งก็เลือกไม่ได้ พอไปที่สถานีรถไฟเขาก็ไม่ให้ขึ้นเพราะแม่ชีไม่ใช่ นักบวช

๘. ให้ทุนการศึกษาภิกษุณี สามเณรี มหาวิทยาลัยควรมีทุนการศึกษาให้กับสตรีที่มาเรียนทั้งแม่ชี ภิกษุณี เพราะว่าทุกคนไม่ใช่รวย บางคนเข้ามาหาวิทยาลัยมาหาเช้ากินค่ำ ไม่มีสตางค์ มาเป็นเจ้าหน้าที่ก็เป็นเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อย ไม่ใช่เจ้าหน้าที่ที่มีเงินทอง มาเป็นนิสิตก็เป็นนิสิตที่หาเงินเพื่อส่งตัวเองเรียน ดังนั้นควรมีทุนสนับสนุนทุกระดับ

^{๑๒๐} สัมภาษณ์ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร., คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร., คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภสร, ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

๙. ความสะดวกสบายที่พักออาศัย ควรจะเพียงพอ และไม่แพงมากเกินไป ร้านค้าก็ควรมีให้บริการเพียงพอ ไม่ว่าจะเป็นกาแฟ หรืออะไรต่าง ๆ ก็ควรจะเอาเข้ามาในราคาที่ไม่แพงมากนัก ให้สตรีสามารถเข้าถึงได้ เพราะทุกคนไม่ได้รวย บางคนเลี้ยงตัวเอง เอาเงินส่งตัวเอง ในด้านปัญหาเชิงกายภาพ ที่พักออาศัยให้นิสิตต่างประเทศก็มีไม่เพียงพอ และควรต้องจัดระบบหอพัก ส่วนใหญ่ของพระนิสิตยังไม่ค่อยมีปัญหาเท่าไรนัก แต่ยังมีปัญหาเนื่องจากหอพักไม่เพียงพอ ไม่เป็นสัดส่วน^{๑๒๓} มีเสียงสะท้อนจากผู้บริหารเกี่ยวกับเรื่องของที่พัก เช่น ภิกษุณีชาวเวียดนาม ซึ่งเขาคาดหวังความเป็นสัดส่วน ความเป็นนิสิตหญิง เป็นการให้เกียรติ หากมหาวิทยาลัยไม่จัดที่พักให้พอเพียงการอยู่ร่วมกันย่อมเกิดสันติไม่ได้เพราะไม่สัปปายะกับผู้เรียน^{๑๒๔} ปัญหาเรื่องการเดินทาง เพราะนิสิตบางส่วนอยู่ตามจุดต่าง ๆ กล่าวได้ว่าเรื่องที่อยู่อาศัยเป็นปัญหาระยะยาวที่ต้องเตรียมรับมือกับจำนวนนิสิตที่จะหลั่งไหลเข้ามาเรียนเป็นจำนวนที่มากขึ้น สำหรับนโยบายที่เตรียมแผนรับมือไว้ คือ ใช้ระบบหอพัก ระบบของคณะ มาเป็นตัวช่วยในการกำกับดูแล ต้องอาศัยระบบควบคุม^{๑๒๕}

๑๐. กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ ทั้งเจ้าหน้าที่และอาจารย์ ทั้งบุรุษและสตรีควรได้เข้าระบบกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ ไปเป็นบำเหน็จเมื่อเกษียณอายุ ๖๐ ปี ควรมีค่าตำแหน่งให้ สตรีที่เข้ามาทำงานในมหาวิทยาลัยควรจะได้มีเงินเกษียณในหน้าที่การงาน สรุปก็คือสตรีควรมีเรื่องทุนการศึกษาเรื่องที่พักออาศัย เรื่องตำแหน่ง^{๑๒๖}

๑๑. โอกาสเท่าเทียมในเพศสถานะ สตรีควรได้รับเท่า ๆ กับบุรุษ บุรุษได้สิทธิอะไรสตรีก็ควรจะได้ด้วย ขอทุนวิจัยได้เหมือนกัน ขอแค่ไม่กีดกัน^{๑๒๗}

๑๒. รางวัล ประกาศนียบัตร เชิดชูเกียรติ ความชัดเจนในสถานะอำนาจหน้าที่ การคัดกรอง การตั้งกฎีกาเพื่อแบบอย่างที่ดี เป็นตัวแทนของมหาจุฬาฯ เราต้องเป็นแบบอย่างที่ดี สตรีในอดีต

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, ดร., รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภสร, ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ ดร.สายพิรุณ เพิ่มพูล, ผู้ทรงคุณวุฒิทำแผนปฏิบัติการพระพุทธศาสนา, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร., คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ ดร.ชนันภรณ์ อารีกุล, อาจารย์สตรีโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

ปฏิบัติมาดีแล้ว เราเป็นสตรีปัจจุบันก็ควรช่วยทำให้พระพุทธศาสนายังยืนต่อไป ต้องเข้มงวดในกฎระเบียบ ไม่ปล่อยปะละเลยให้หนีสิน และโรงอาหารควรจะแยกสตรีกับบรรพชิตให้เป็นสัดส่วน^{๑๒๘}

นอกจากนี้ผู้วิจัยพบว่า ยังมีข้อเสนอแนะที่น่าสนใจเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติต่อสตรีอีกหลาย ประเด็น ดังจะเห็นได้จากสตรีที่ทำคุณประโยชน์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ เช่น คุณหญิงสมปอง วรณิสสร เรา ก็มอบ เข็ม มอบโล่ เชิดชูเกียรติ มอบคุณูปการกิตติมศักดิ์ เรามีให้อยู่แล้วสำหรับผู้ที่มิคุณูปการกับ มหาวิทยาลัย สิ่งที่สำคัญที่สุดคือต้องการให้มหาวิทยาลัยสงฆ์สนับสนุนในเรื่องของวิปัสณากรรมฐาน แม้ว่าจะมีอยู่แล้วแต่ยังไม่ใช้สถานที่ที่เป็นสัปปายะ เหมือนป่าที่คนมาแล้วได้ใช้ธรรมชาตาร่มรื่นนั่งกรรมฐาน ตอนนี้เรามีแต่อาคารเรียนเป็นวิชาการ เราควรสร้างเป็นนานาชาติให้โลกยอมรับ เราจำเป็นต้องมีสถานที่ที่วิปัสณาเพื่อฝึก Mindfulness ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้คนมีความสุขได้ เป็นวิธีการอริยมรรคมีองค์ ๘^{๑๒๙} มีโบสถ์ ถ้าเป็นด้านวิชาการสตรีจะได้รับการส่งเสริมตามกฎหมายอยู่แล้ว

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า สตรีจะต้องปฏิบัติหน้าที่ตามภาระงานที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็ม ความสามารถ ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสร้างความเข้าใจแก่ส่วนงานจัดการศึกษาในสังกัดมหาวิทยาลัย ในระบบการประกันคุณภาพการศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานทั้งภายในและภายนอก ก็จะทำให้โอกาสของ สตรีมีแนวโน้มไปในทิศทางที่ดี ปัจจุบันมีการให้โอกาสสตรีมีบทบาทมีส่วนร่วมในการพัฒนามหาวิทยาลัย มากขึ้น สังเกตได้จากการรับบุคลากร อาจารย์เจ้าหน้าที่ ที่เป็นสตรีมากขึ้น และคาดหวังว่าในอนาคต บุคลากรสตรีในมหาวิทยาลัยสงฆ์จะได้มีบทบาทหน้าที่ในระดับผู้บริหารที่สูงขึ้นต่อไป

๔.๑๓ แนวทางการป้องกันปัญหาที่อาจเกิดจากการมีส่วนร่วมของสตรี

การสร้างวัฒนธรรมองค์กรมีความจำเป็น ต้องสร้าง ต้องรักษา และส่งเสริม ดังนั้นสตรีควร ส่งเสริมภาพลักษณ์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ไม่ใช่ทำให้ภาพลักษณ์เสื่อม เราอาจจะไม่คิด แต่คนภายนอกคิด เราอาจส่งเสริมวิชาการให้สตรี ความรู้เรื่องพระพุทธศาสนาอาจสู้พระไม่ได้ แต่สตรีสามารถช่วยรักษาใน เรื่องภาพลักษณ์ได้ การมีส่วนร่วมต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ ดร.ปัทมา เตชะไพฑูริย์, อาจารย์พิเศษ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.กมลลาศ ภูวนาธิพงศ์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

๑. การเคารพพื้นที่ของความเป็นสงฆ์ พัฒนาภาพลักษณ์ของตนเองเพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์ของมหาวิทยาลัยเพราะพื้นที่นี้เป็นพื้นที่สงฆ์

๒. การไม่สร้างความคุ้นเคยมากเกินไป นำความรู้ความสามารถที่มีไปช่วยส่งเสริม คำว่าเหมาะสม คือเราควรอยู่ในที่สงฆ์ให้น้อยที่สุดควรไปเป็นครั้งคราว ไม่ควรอยู่นาน สัตว์สงฆ์ก็ไม่ควรมีมาก เพราะสงฆ์เป็นความเสี่ยงเข้ามาแล้วต้องวางกรอบการทำงานให้ชัดเจน คือ ความเป็นอุบาสิกา การวางกรอบตามหน้าที่ กรอบความคิดพระพุทธศาสนา ต้องมีความรู้พื้นฐาน รู้บทบาทหน้าที่ของอุบาสิกา ต้องเข้ามาทำหน้าที่ และรับผิดชอบ^{๑๓๐}

๓. การให้ความเคารพพระสงฆ์ ต้องไม่ลืม องค์การเราใหญ่ขึ้น เราให้ทุกคนรู้เองไม่ได้ เราต้องทำให้เป็นข้อกำหนด เมื่อหมดชั่วโมงการทำงานก็ต้องขอมาพระสงฆ์ที่ล่วงเกินไป พระไม่รู้ในสิ่งที่เรารู้ เราแค่มาแลกเปลี่ยน ไม่ได้มาถวายความรู้^{๑๓๑}

๔. การรักษาวัฒนธรรม เช่น ไม่ควรยืมคำศรัทธาบรรพชิตด้วยความเคยชิน ไม่ควรตีสนิท เราห้ามถูกกลืน ไม่มองที่ตัวบุคคลให้นับถือศาสนา ต้องปรับตัวเรื่องการแต่งกาย การพูดจา^{๑๓๒}

๕. เน้นองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา อยากให้พัฒนาความรู้พื้นฐานด้านพระวินัย ถวายอะไรลงเตียง การกราบพระ ไหว้พระ เพื่อคนที่มองเข้ามาจะได้เกิดภาพลักษณ์ดี ควรจะมีการปฐมนิเทศเหมือนบริษัทเอกชน เราต้องรักษาตัวเราด้วยเพราะเราไม่รู้ว่าพระเป็นพระที่ดีหรือไม่ ทางที่ดีควรทำตัวเราให้ดี เพื่อเป็นการรักษาตัวเรา เราได้อยู่ในองค์กรสงฆ์โดยที่เราเป็นฝ่ายเข้ามาเอง^{๑๓๓}

๖. ควรยึดบทบาทความเป็นอุบาสิกา สตรีมีบทบาทในมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ ไม่มีอุปสรรคในเรื่องของการแสดงศักยภาพ ภาพลักษณ์ แม้ว่าสตรีจะเก่ง แต่ต้องพึงระมัดระวังสำรวมกาย ใจ ต้องระลึกไว้เสมอว่าทำงานร่วมกับบรรพชิต ต้องเคารพตามแบบที่อุบาสิกาควรจะทำ^{๑๓๔}

^{๑๓๐} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, ดร., รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๓๑} สัมภาษณ์ ดร.สายพิรุณ เพิ่มพูล, ผู้ทรงคุณวุฒิทำแผนปฏิบัติการพระพุทธศาสนา, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๓๒} สัมภาษณ์ คุณเสาวลักษณ์ ประเสริฐศิลป์, รองผู้อำนวยการกองคลังและทรัพย์สิน, ๒๑ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๓๓} สัมภาษณ์ คุณเนาวรัตน์ ภูระหงษ์, ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาลัยพุทธศาสตร์, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๓๔} สัมภาษณ์ ดร.ชนันภรณ์ อารีกุล, อาจารย์สตรีโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

ผู้วิจัยเห็นว่า แนวทางการทำงานร่วมกันระหว่างสตรีกับบรรพชิต ไม่เป็นปัญหาเพราะสามารถเรียนรู้กันได้ สตรีสามารถสืบทอดพระศาสนาได้ ในยุคปัจจุบันสิ่งที่ต้องระมัดระวังคือการถ่ายภาพลงสื่อที่อาจจะดูไม่เหมาะสมว่าเป็นสตรีมาสอนหนังสือพระ การสื่อสาร การมีภาพออกไป ต้องระมัดระวัง เพราะสังคมอยู่ที่วัดก็จะเป็นอีกแบบหนึ่ง แต่ที่นี้เราจะคุ้นเคยว่าครูบาอาจารย์ เป็นศิษย์ เป็นกัลยาณมิตรกัน พอเรามาเรียนร่วมกันบางครั้งอาจจะนั่งปะปนกันซึ่งสังคมอาจจะไม่เข้าใจ ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องช่วยกันสร้างแนวทางเป็นแบบปฏิบัติตามวัฒนธรรมขององค์กรไว้

ผู้วิจัยพบว่า ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามหาวิทยาลัยของสตรีนี้ บางมิติก็เกิดปัญหาตามมาบ้าง ในแง่หนึ่งก็ควรที่จะหาแนวทางป้องกัน ซึ่งก็เป็นการส่งเสริมบทบาทสตรีให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน จากการได้สัมภาษณ์และวิเคราะห์ปัญหา พบว่าในด้านนโยบายและภาคปฏิบัติการมีส่วนร่วมของอาจารย์และนิสิตสตรีจะเป็นการออกแนวทางปฏิบัติทำความเข้าใจร่วมกันในการจัดปฐมนิเทศ มีการสื่อสารนโยบายและระเบียบข้อบังคับของมหาวิทยาลัยให้สตรีได้รับทราบเพื่อความเข้าใจที่ตรงกัน และมีการจัดกิจกรรมเสริมเพื่อสอดแทรกการหล่อหลอมให้สตรีที่เป็นอาจารย์และนิสิตได้รู้จักกัน แนวทางหรือมาตรการของมหาวิทยาลัยในประเด็นเกี่ยวกับสตรี คือ ด้านการสื่อสารทำความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัย เช่น การนั่งหมั้น การขบฉัน ปัญหาเร่งด่วนที่ต้องปรับ คือ ทำอย่างไรที่จะทำให้การเรียนการสอนและการอยู่ร่วมกันเป็นการอยู่แบบวิถีพุทธ การหล่อหลอมอัตลักษณ์มหาวิทยาลัย ควรมีการจัดประชุมทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้รู้จักและปรับตัวเข้าหากัน การสนทนาปราศรัยทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และการทำบุญ การจัดระบบโครงสร้างในการกำกับ ติดตาม ดูแลและพัฒนาเป็นกิจลักษณะที่ชัดเจน

๔.๑๔ การสร้างแรงจูงใจต่อสตรี

๑. สร้างโอกาสในการเจริญเติบโตในสายงาน การส่งเสริมแรงจูงใจต่อสตรีให้มีส่วนร่วมในการพัฒนามหาวิทยาลัย คือให้โอกาสทั้งบุรุษและสตรีเท่าเทียมกัน แต่การที่สภามหาวิทยาลัยกำหนดสัดส่วนก็มีเหตุผลตามความจำเป็น บรรพชิตทำหน้าที่สอนจะทำให้พูดได้เต็มปากในเรื่องอุดมการณ์ อุดมคติมากกว่าคนที่เคยเป็นพระแล้วลาสิกขาออกไป คนที่ไม่เคยเป็นพระเวลาพูดเรื่องคุณธรรม ศีลธรรม ก็อาจจะพูดได้ไม่เต็มปาก สอนลำบาก แต่ไม่ได้เป็นการกีดกันว่าจะต้องมีบรรพชิตที่รูป คฤหัสถ์บุรุษและสตรีก็คนเราให้โอกาสเท่ากัน ถ้ารับเข้ามาทำงานเป็นเจ้าหน้าที่หรืออาจารย์ก็ต้องให้โอกาสในการพัฒนาตนเองของไม่ว่าจะเป็นด้านงานวิชาการหรือเข้าสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้น ถ้าเป็นสายวิชาการเข้าสู่ตำแหน่งคือ

เป็นผศ.หรือ รศ. ตามศักยภาพ ความรู้ความสามารถที่ควรจะเป็น ถ้าเป็นสายเจ้าหน้าที่ก็เปิดโอกาสให้มีการอบรมเข้าสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้น เป็นชำนาญงาน ชำนาญการ ชำนาญการพิเศษหรือเชี่ยวชาญแล้วแต่ระบบราชการ

เรื่องเหล่านี้เราไม่ได้ปิดกัน แต่สตรีมีโอกาสดีกว่าเพราะสตรีส่วนใหญ่จะเอาใจใส่เรื่องเก็บหลักฐาน รวบรวมข้อมูลชิ้นงานวิจัย ใช้งานเหล่านี้ในการนำเสนอเข้าสู่ตำแหน่ง เราไม่ได้แบ่งว่าต้องเป็นสตรีหรือบุรุษ ถือว่าบุคลากรของมหาวิทยาลัยต้องปฏิบัติตามภารกิจ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับศักยภาพของแต่ละคน ทุกคนได้โอกาสเท่าเทียมกัน^{๑๓๕}

๒. ให้นักการศึกษา ในส่วนนิสิตที่ยังขาดทุนทรัพย์ในการเรียน ขาดปัจจัยในการรับประทานอาหาร (ฉัน) อาจารย์ก็ช่วยเหลือทุกอย่างเท่าที่กำลังช่วยได้ นิสิตขาดแรงจูงใจในการที่จะอยู่เพื่อศึกษาให้จบ ๔ ปี เพราะใช้ชีวิตอยู่แต่หอพักไปไหนไม่ได้ อย่างเช่นภิกษุณีมหายาน ท่านไม่สามารถไปไหนได้เพราะไม่ได้มีเงินมากมาย^{๑๓๖}

๔.๑๕ หลักธรรมสำหรับการมีส่วนร่วมของสตรีในการทำงานในมหาวิทยาลัย

ในการทำงานร่วมกัน สตรีที่เป็นอาจารย์ก็ต้องมีคุณธรรม หรือแนวในการปฏิบัติตัวกับพระสงฆ์ให้เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการเรียน การสอน การบรรยายธรรม ต้องมีความอ่อนน้อม แม้ว่าลูกศิษย์จะอายุน้อยกว่า แต่ก็ต้องกราบไหว้ในฐานะที่ลูกศิษย์เป็นบรรพชิต ต้องมีคารวะตา และหลักธรรมในฐานะที่เป็นครูต้องมีคุณสมบัติของความเป็นครู ๗ ประการ คือ ต้องเป็นผู้ที่มีความยืดหยุ่น เป็นธรรม ยุติธรรม ให้ความรู้ มีจิตบริการ อำนวยความสะดวก ไม่แข็งกระด้าง วางตนให้เหมาะสม^{๑๓๗} ผู้วิจัยพบหลักธรรมที่เกิดจากการสัมภาษณ์ จากคณาจารย์เจ้าหน้าที่ หลากหลาย ดังนี้

๑. หลักการวตา การวตาคือต้องมีความเคารพในพระสงฆ์ คำว่าเคารพในพระสงฆ์ก็รวมถึงเคารพในพระรัตนตรัย ถึงแม้พระสงฆ์ที่เป็นผู้บริหารจะเป็นสมมุติสงฆ์ การมีคารวตาจะทำให้เราแสดงบทบาทของตัวเองได้ถูกต้อง เกิดขึ้นจากความเคารพ ถ้าจะทำงานกับพระสงฆ์ จะต้องให้ความเคารพ

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, ดร., รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ ดร.สุภาพรรณ เพิ่มพูล, อาจารย์พิเศษ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภสร, ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

พระสงฆ์ทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารระดับสูง ระดับกลาง ระดับล่าง แม้แต่พระนิสิต ถ้าพูดถึงสถานะ ภาวะท่านเป็นเพศที่สูงกว่า เรียกว่ามีศีลมากกว่า หน้าที่ในฐานะที่เป็นชาวพุทธจะต้องให้ความเคารพเป็น เบื้องต้น^{๑๓๘}

การวาระธรรม คือ การนอบน้อม สัมมาคารวะ ศีล สติ หนักแน่น อุดมอดกลั้น สมาธิ ปัญญา ใช้ปัญญาในการตัดสินใจ ตัดสินปัญหา^{๑๓๙} ในฐานะที่เป็นอาจารย์ และมีลูกศิษย์เป็นพระสงฆ์ สิ่งแรกที่ควร สำนึกและปฏิบัติคือการให้ความเคารพต่อพระนิสิตที่เราถวายเป็นความรู้ ด้วยการสำรวม กาย วาจา และใจ อยู่เสมอ ไม่ถือตนว่าเป็นอาจารย์แล้ว ดูหมิ่น ดูแคลน ยกตนข่มท่าน กับพระนิสิต เมื่ออาจารย์เคารพพระ นิสิต แล้วพระนิสิตท่านจะเคารพอาจารย์ด้วยใจที่แท้จริง^{๑๔๐} จุดแข็งก็คือการอ่อนน้อมแม้ว่าเราจะไปสอน พระอาจารย์เราก็ไม่ควรถือตนให้เหนือกว่าท่าน ทุกครั้งถ้าพูดอะไรไปต้องขอโทษกรรม คือยังความเป็น พระสงฆ์ ความมีสัมมาคารวะผู้ใหญ่ พระอาจารย์ก็จะให้ความรู้เราอีกมุมหนึ่งในส่วนของธรรมะ^{๑๔๑}

พระสงฆ์ยังงี้ก็ต้องเป็นพระสงฆ์ เพียงแค่ว่าพระท่านมาทำงาน ที่เรายังต้องให้ความเคารพ ส่วนในเรื่องของพระท่านจะปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบอย่างไรก็อยู่ที่ตัวของท่าน^{๑๔๒} เราแสดงความคิดเห็นได้ ตามความเหมาะสม หากความคิดเห็นไม่ตรงกัน เราก็ต้องชี้แจง แสดงเหตุผล ด้วยท่าที กริยา อากาที่ อ่อนน้อม ไม่ก้าวร้าว^{๑๔๓}

๒. ชื่อสัตย์ วินัย สุจริต จิตอาสา คุณธรรมขั้นพื้นฐานของการพัฒนา คุณธรรมที่สามารถ พัฒนาต่อยอดได้ เราอาจจะใช้กรอบของกระทรวงวัฒนธรรมกำหนดกรอบคุณธรรมขั้นพื้นฐานของการ พัฒนาที่กำหนดไว้ ๔ ข้อ คือชื่อสัตย์ วินัย สุจริต จิตอาสา ทั้ง ๔ ข้อ ก็คือคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, ดร., รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๓๙} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๔๐} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ดวงเพชร สมศรี, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ๖ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.กมลาส ภูวนาธิพงศ์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๔๒} สัมภาษณ์ ดร.ลำพอง กลมกุล, ผู้อำนวยการส่วนวิจัยสารสนเทศและบริการวิชาการ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๔๓} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ดวงเพชร สมศรี, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ๖ มกราคม ๒๕๖๒.

- **ซื่อสัตย์** ก็คือมาทำงานก็ต้องซื่อสัตย์ ซื่อสัตย์ต่อวิชาชีพ ซื่อสัตย์ต่อตนเอง ซื่อสัตย์ต่อองค์กร วิธีการทำงานของบุคลากรในมหาวิทยาลัยนี้ ทั้งผู้บริหาร ครูบาอาจารย์ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ จะดูว่าใครทำงานมีคุณภาพ หรือไม่มีคุณภาพ ให้ดูที่ลักษณะการทำงาน ๔ อย่าง คือ

๑. เกยยกัมมันตา ทำงานเหมือนขโมย คือ เบียดบังเวลาราชการไปทำงานส่วนตัว

๒. อินกัมมันตา การทำงานเหมือนเป็นหนี้ คือ ทำงานไม่เสร็จ สะสมดินพอกหางหมู

๓. ทายชัสสกัมมันตา ทำงานเหมือนสืบทอดทายาท คือ ทำด้วยความเต็มใจ สืบทอดทอดเจตนาารมณ์ขององค์กร

๔. สามิกัมมันตา ทำงานเหมือนเจ้าของกิจการ คือ รักงานองค์กรเหมือนงานตนเอง

- **วินัย** คือ ศีล ๕ คือ ข้อวัตรปฏิบัติ ความรู้จักกฎเกณฑ์กติกา รู้จักวินัย ปฏิบัติตามกฎหมายเกณฑ์กติกามารยาท มหาวิทยาลัยวางกฎเกณฑ์ไว้อย่างไร แล้วปฏิบัติอย่างนั้นคือมีวินัยของคฤหัสถ์ด้วยไม่เฉพาะมีแต่วินัยของสงฆ์

- **สุจริต** คือ สุจริต ๓ สุจริตทั้งที่ลับที่แจ้งเป็นสิ่งที่เราจะต้องสุจริตต่อองค์กร

- **จิตอาสา** คือ ความเสียสละ คำว่าจิตอาสา หมายความว่าเราสมัครใจที่จะทำงานนั้น งานที่เราทำนั้นเป็นงานเพื่อส่วนรวมเป็นหลัก แล้วทำงานไม่ได้หวังผลตอบแทน คุณธรรมเหล่านี้นอกจากการทำเบื้องต้นแล้ว ต่อด้วยคุณธรรม ๔ ข้อนี้ทำให้สตรีทำงานได้อย่างมีคุณภาพไม่แพ้บุรุษ^{๑๔๔}

๓. หลักสังคหวัตถุ ๔ ต้องเป็นผู้ให้ ใช้วาจาที่ดีต่อกัน การบำเพ็ญประโยชน์ และการมีส่วนร่วมกับการพัฒนามหาวิทยาลัย สตรีควรทำกิจกรรมทางศาสนา การเข้าพรรษา ออกพรรษา เป็นส่วนที่เชื่อมการปฏิบัติตนของพุทธสาวก ทำให้เกิดกระบวนการถ้อยทีถ้อยอาศัยต่อกันทำให้อยู่ร่วมกันได้ เป็นการให้โอกาส ทานเช่นการให้เขาเขาก็ให้เรา เมื่อเห็นนิสิตทำความผิดก็ให้โอกาสได้ปรับตัว^{๑๔๕}

หลักปิยวาจาในสังคหวัตถุ ๔ นี้ก็สำคัญ ความคิดเห็น ข้อพิพาทข้ออันไหนเป็นเสียงส่วนใหญ่ก็ใช้ปิยวาจา ความเห็นต่างกันในมุมมอง ท่านจะเมตตาสูงก็เลยไม่มีความขัดแย้งกัน ที่นี้เป็นสังคัมภีร์กัลยาณมิตรมีความเมตตาสูง เราก็ใช้ปิยวาจา^{๑๔๖} ไม่ได้พูดด้วยอาการแข็งกร้าว พูดด้วยน้ำเสียงปกติ อะไร

^{๑๔๔} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, ดร., รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๔๕} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ดวงเพชร สมศรี, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ๖ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๔๖} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.กมลาศ ภูวนาธิพงศ์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

ที่ทำให้มีผลกระทบต่องานของมหาวิทยาลัย เราก็ต้องกล้าที่จะแย้งต้องแย้งในประเด็นหรือในทักษะเฉพาะที่เราถนัดเท่านั้น^{๑๔๗} การมีจิตอาสาช่วยเหลือผู้อื่น เข้าหลักสังคหวัตถุ ๔ วางตนเองตามหน้าที่ให้เหมาะสม รู้จัก เหตุ ผล ตน ประมาณ รู้จักสัพปุรสธรรม ๗ อริยสัจ ๔ มรรคมีองค์ ๘ ไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา สติ^{๑๔๘}

๔. พรหมวิหาร ๔ ข้อหลักธรรมเมตตา ถ้ามีข้อขัดแย้งกับบรรพชิตก็ต้องค่อยๆ พูดคุยกับท่าน บางทีก็ต้องยกในเรื่องชวานั้นๆ เอามาให้ท่านอ่าน ให้ท่านศึกษา ถ้าเราอยากจะให้ท่านเชื่อเราก็ต้องอ้างกับท่านด้วยหลักฐานเมื่อใช้หลักฐานยังไม่เชื่อก็ใช้หลักเมตตาธรรม^{๑๔๙} กรณีเรื่องการวางตัวถือเป็นสิ่งสำคัญ ต่อให้พระสงฆ์ที่เราทำงานด้วยเป็นลูกน้องเรา เราก็ต้องดูว่าเราจะต้องวางตัวกับท่านอย่างไร ในบทบาทของหัวหน้างานกับลูกน้อง จะมีระยะของการสั่งงาน หรือการของาน ขึ้นอยู่กับว่าท่านจะทำตามหรือไม่ทำตาม ถ้าไม่ทำตามก็บังคับไม่ได้ก็ทำเอง บางอย่างก็ต้องใช้หลักเมตตา คือ ศักยภาพได้แค่นั้น^{๑๕๐} ข้อ **อุเบกขา** คือ ถ้ากระทบกระทั่ง ก็บอกไปว่าได้หรือไม่ได้เพราะอะไร ซึ่งพระสงฆ์ต้องปรับตามข้อกำหนดกฎระเบียบ ไม่ได้แยกว่าเป็นบรรพชิต คนที่มีปัญหาไม่ใช่บรรพชิต แต่เป็นลูกศิษย์ที่มีปัญหาไม่ทำตามระเบียบ^{๑๕๑}

หลักเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หลักธรรมนี้ ต้องใช้มาก ๆ เพราะเราเป็นคนนอกที่เข้ามาให้ความรู้ท่าน และหลักโยนิโสมนสิการ ให้เข้าใจพื้นฐานสติปัญญา ความสามารถของพระนิสิตนั้น ๆ หรือเราจะต้องไปพบกับพระผู้ใหญ่ เราควรทำตัวอย่างอะไรให้เหมาะสม เราต้องรู้จักกาลเทศะ อย่าเอาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องในเรื่องกิจการพระสงฆ์ทั้งหมด บางคนชอบคิดว่าสนิทกับพระผู้ใหญ่จะเข้าไปหาตอนไหนก็ได้ พระท่านก็มีเมตตาให้กับทุกคน ดังนั้นจึงไม่ควรเอาตัวเองเป็นสำคัญเพราะจะทำให้พระท่านเสื่อมเสีย

^{๑๔๗} สัมภาษณ์ ดร.ลำพอง กลมกุล, ผู้อำนวยการส่วนวิจัยสารสนเทศและบริการวิชาการ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๔๘} สัมภาษณ์ พระครูโสภณพุทธิศาสตร์, ผศ.ดร., รองอธิการบดีฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแผ่, ๑๔ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๔๙} สัมภาษณ์ ดร.สุภาพรณ เพิ่มพูล, อาจารย์พิเศษ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๕๐} สัมภาษณ์ ดร.ลำพอง กลมกุล, ผู้อำนวยการส่วนวิจัยสารสนเทศและบริการวิชาการ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๕๑} สัมภาษณ์ คุณเสาวลักษณ์ ประเสริฐศิลป์, รองผู้อำนวยการกองคลังและทรัพย์สิน, ๒๑ มกราคม ๒๕๖๒.

เพราะเราได้^{๑๕๒} เป็นหลักธรรมที่ครูอาจารย์สตรีควรมีและจะใช้เมตตาอย่างเดียวยังไม่ได้ต้องเมตตาที่ประกอบด้วยปัญญาและรู้จักที่จะวาง แต่อย่างไรก็ตามควรใช้เมตตาเป็นเบื้องต้น^{๑๕๓} พรหมวิหาร ๔ เมตตา กรุณา มุทิตา ความเข้าใจ คือ ต้องมองข้อดีของผู้อื่น เห็นคุณค่าของความเสมอภาค การให้เกียรติซึ่งกันและกัน ไม่แบ่งแยก ไม่รู้สึกความแตกต่าง ไม่มีความเลื่อมล้ำ^{๑๕๔}

๕. หลักอิทธิบาท ๔ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา^{๑๕๕} เช่น การมอบหมายงานให้บรรพชิตควรทำเป็นลายลักษณ์อักษร สั่งงานไม่ประเจิดประเจ้อ ใช้เทคโนโลยีช่วย เช่น ไลน์ หรืออีเมล ถ้าพระท่านไม่ทำ หรือทำตรงกันข้าม ก็ดูอยู่ห่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือในสิ่งที่พระท่านทำไม่ได้^{๑๕๖}

๖. หลักสาราณียธรรม ๖ สตรีควรมีความเข้มแข็งเอาจริงเอาจังต่อสถาบัน โดยการดูแลนิสิตสตรีให้ความคุ้มครอง มีความเมตตาต่อกัน ไม่ใช่อำนาจ สตรีต้องมีความเข้าใจ เรียนรู้พระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะอยู่ศาสนาใดก็สามารถเรียนรู้เรื่องพระพุทธศาสนาได้ การทำให้ระลึก เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นที่อยู่ร่วมกัน ไม่ทะเลาะ การอยู่รวมกันเป็นหนึ่งเดียว ปัจจัยที่เชื่อมโยง มี ๒ อย่าง คือกฎกติกามารยาท กฎเหล่านี้เชื่อมได้ทางศีลที่อยู่ในข้อ ๕ ของสาราณียธรรม ดังนั้นควรให้ความสำคัญในเรื่องของศีลสามัญญตา^{๑๕๗}

๗. กัลยาณมิตร เห็นคนทำไม่ดี ก็ว่ากล่าวตักเตือน ตักเตือนได้แต่ไม่ประเจิดประเจ้อ ถ้าเรามีศีลในใจ เราจะแยกแยะได้เองว่าอะไรดี อะไรไม่ดี ได้มีโอกาสสอนวรรณกรรมพุทธศาสนา สอนการเมือง มีความภาคภูมิใจที่ได้ผลิตบุคคลากร สิ่งที่ยั่งยืนในใจและอยู่กับเราไปจนวันตายคือพุทธศาสนา ขณะสอนต้องมีศีล สติ สมาธิ เกิดปัญญา อย่าทำให้สถาบันเสื่อมเสียด้วยตัวเราเอง อาจารย์เป็นสตรีก็ยากพออยู่แล้ว

^{๑๕๒} สัมภาษณ์ ดร.สุภาพรรณ เพิ่มพูล, อาจารย์พิเศษ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๕๓} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภสร, ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๕๔} สัมภาษณ์ ดร.ชนันภรณ์ อารีกุล, อาจารย์สตรีโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๕๕} สัมภาษณ์ คุณฐานิชญาณ์ มัควัลย์, รองผู้อำนวยการสำนักงานประกันคุณภาพ, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๕๖} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๕๗} สัมภาษณ์ ดร.ชนันภรณ์ อารีกุล, อาจารย์สตรีโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

จึงอยากทำให้ภาพออกมาดี^{๑๕๘} สามารถกล่าวตักเตือนตามบทบาทหน้าที่ ตามความเหมาะสม ไม่มีการทำโทษ^{๑๕๙} หลักกัลยาณมิตร มีความเคารพ อ่อนน้อม หนักแน่น ปิโย หิริโอตตัปปะ ให้ความช่วยเหลือ^{๑๖๐}

๘. หลักขันติธรรม สตรีที่เข้ามาทำงานหรือมาเรียนที่มหาวิทยาลัยต้องมีขันติ อดทนในการอยู่ร่วมกัน การอยู่ร่วมกับผู้คนที่มีความวัฒนธรรมต่างกัน คือ วิถีความเป็นพระ การมีความอดทนต่อสิ่งที่ไม่เป็นที่ชอบใจพอใจ เพราะบางครั้งพฤติกรรมบางอย่างที่แสดงออกมา อาจดูฝืนนิสัยเราอยู่บ้าง ดังนั้นขันติธรรมจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมิไว้ในใจไม่ให้ลุแก่อารมณ์^{๑๖๑} และยังรวมความถึงหลักอัปมานะธรรม คือการบริหารองค์กรด้วยความไม่ประมาท ต้องมีวิสัยทัศน์ชัดเจน^{๑๖๒}

๙. หลักสามัคคี ความพร้อมเพรียง ความปรองดอง เมื่อสตรีมาทำงานแม้มีจำนวนไม่มาก เมื่อเทียบกับบรรพชิต ก็ควรที่จะสามัคคี ทำกิจกรรมร่วมกัน ปรีกษาหาหรือสร้างเครือข่ายร่วมกันไว้ เพื่อจะได้เข้าใจและช่วยเหลือเกื้อกูลในการทำงานร่วมกันได้ง่ายขึ้น^{๑๖๓}

๑๐. ศิล ๕ อันดับแรกเลยพื้นฐานศิลป ๕ ต้องยึดไว้ และหลักเมตตาธรรม ไม่ควรคิดอะไรมากอะไรที่เราเตือนได้ ในฐานะอาจารย์เราก็คือเตือน^{๑๖๔} ที่สำคัญคือ การรู้กาลเทศะ อย่างน้อยก็ควรจะมีเรื่องการวางตัวให้สอดคล้องกับกาลเทศะ อย่างเช่น มหาจุฬาฯ ไม่ใช่มหาวิทยาลัยทั่ว ๆ ไป เราเป็นองค์กรทางศาสนาและวัฒนธรรมเพราะฉะนั้นคนภายนอกก็มองสูง คาดหวังสูง เราจึงจะต้องมีคุณธรรม มีศีลธรรมสูงกว่าทั่ว ๆ ไป ซึ่งไม่ใช่เฉพาะสตรี บุรุษก็ต้องวางตัว บรรพชิตก็ต้องวางตัว ดังนั้นต้องมีอย่างน้อยคือศิลป ๕ ขึ้น^{๑๖๕}

^{๑๕๘} สัมภาษณ์ ดร.ปัทมา เตชะไพฑูริย์, อาจารย์พิเศษ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๕๙} สัมภาษณ์ ดร.ชนันภรณ์ อารีกุล, อาจารย์สตรีโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๖๐} สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๖๑} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร, ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๖๒} สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร., ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๖๓} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักชาโนม, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๖๔} สัมภาษณ์ ดร.สุภาพรรณ เพิ่มพูล, อาจารย์พิเศษ, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๖๕} สัมภาษณ์ พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร., คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, ๙ มกราคม ๒๕๖๒.

๔.๑๖ สรุป

แนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย บางท่านมีสถานะอาจารย์สตรี เจ้าหน้าที่ และนิสิต ได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วยกิจกรรมและแนวทางที่แตกต่างกัน ตั้งแต่การร่วมสร้าง ร่วมส่งเสริม ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ปัญหาหรือร่วมวางแผนร่วมกัน ในการแก้ปัญหา มีทั้งเข้าร่วมด้วยแบบเผชิญหน้าลุยเดี่ยวออกแรงกายแรงใจ บางท่านก็เข้าร่วมเป็นกลุ่ม เป็นชมรมเครือข่าย บางท่านเข้าร่วมในฐานะให้คำปรึกษาชี้แนะประสบการณ์หรือร่วมแสดงความคิดเห็น ในเชิงนโยบาย ในการเข้าร่วมนี้มุ่งพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๔ ด้าน คือ การพัฒนาด้านศีล (ศีลภาวนา) การพัฒนาด้านกาย (กายภาวนา) การพัฒนาด้านจิตใจ (จิตภาวนา) การพัฒนาด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา)

จุดแข็ง ของการเข้ามามีส่วนร่วมของสตรีคือสตรีเข้ามาสร้างความแตกต่าง มาเติมเต็มในส่วนที่บรรพชิตไม่มีความถนัด สามารถนำความรู้จากประสบการณ์ภายนอกสังคมสงฆ์มาประยุกต์ใช้ สตรีเป็นผู้มีการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ มีความละเอียดรอบคอบมากกว่าบรรพชิต มีการประสานงานที่ยืดหยุ่น ความอ่อนโยน และช่วยภาระงานพระสงฆ์ได้ดี **โอกาส** ที่ดีของการเข้ามามีส่วนร่วมของสตรี คือ สตรีมาด้วยแรงศรัทธาเป็นพื้นฐานอยู่แล้วจึงร่วมงานอย่างเต็มกำลังความสามารถ และสตรีมีความสะดวกคล่องตัวในการหาทุนจากภายนอกมาเพื่อสนับสนุนกิจการของมหาวิทยาลัย และโดยเฉพาะสตรีที่มีชื่อเสียงมีส่วนช่วยในการที่จะทำให้คนไม่เลื่อมพระพุทธรศาสนา **จุดอ่อน** ของการเข้ามามีส่วนร่วมของสตรี คือ เรื่องระบบการตัดสินใจที่อาจจะช้ากว่าบุรุษ เนื่องจากสตรีมีความละเอียด รอบคอบ พินิจพิเคราะห์ไตร่ตรองก่อนการตัดสินใจ และลักษณะทางการภาพของสตรีที่เป็นจุดเสี่ยงต่อความบกพร่องต่อศีลของบรรพชิต ส่วน**อุปสรรค** ของการเข้ามามีส่วนร่วมของสตรี คือ ข้อจำกัดของพระธรรมวินัย การวางตัวและการสื่อสารในเรื่องของการแต่งกาย ภาษาพูด และกิริยาท่าทาง ความชัดเจนในตำแหน่งหน้าที่ และการขาดอาจารย์ฝ่ายปกครองที่จะว่ากล่าวตักเตือนในสิ่งที่สตรีประพฤติ ปฏิบัติไม่เหมาะสม

แนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัย เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เกิดคุณค่าต่อตนเอง ต่อสังคม มีแนวทางปฏิบัติสอดคล้องกับพระพุทธรศาสนาในอดีต ๔ ลักษณะ คือ ๑. บทบาทการให้ทาน ๒. บทบาทการพูดเจรจาสื่อสาร ๓. บทบาทการเสียสละเปี่ยมคุณธรรม ๔. บทบาทการปฏิบัติตนที่เหมาะสม ส่งเสริมอุปถัมภ์พระสงฆ์ และช่วยธำรงพระพุทธรศาสนาให้มั่นคง การมีส่วนร่วมในการพัฒนามหาวิทยาลัยของสตรี จะเป็นไปตามพันธกิจและหน้าที่ของมหาวิทยาลัย ๕ ด้าน คือ ๑. ด้าน

การผลิตบัณฑิต ๒. ด้านการวิจัยและพัฒนา ๓. ด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม ๔. ด้านการทํานุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และ ๕. ด้านการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ด้านการผลิตบัณฑิต สตรีได้เข้ามาในฐานะที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ เป็นวิชาชีพเฉพาะโดดเด่นด้านมิติอารมณ์และความรู้สึกเป็นแบบอย่างนิสิต ส่งเสริมสุนทรีย์ะในการสอนและสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ ประสบการณ์ตรงจากความเป็นสตรีสามารถสอนนิสิตสตรีได้เข้าใจง่ายขึ้น สร้างภาพลักษณ์ของความเรียบร้อย มีบทบาทเป็นนักบริหาร บทบาทผู้อุปถัมภ์ทุนการศึกษา บทบาทการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อองค์กร มีการเน้นการแต่งกายแบบไทยเวลาสอน มีการเตรียมการสอนที่ดี ตั้งเจตนาเพื่อเป็นผู้ให้ และทั้งยังสนับสนุนอุปถัมภ์ทุนการศึกษา จัดการเรียนการสอน เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เน้นการสอนฝึกจิตอาสา **ด้านการวิจัยและพัฒนา** สตรีเชี่ยวชาญการวิจัยและค้นคว้าเพื่อสร้างองค์ความรู้ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนการสอน เน้นการพัฒนาองค์ความรู้ในพระไตรปิฎก งานวิจัยนั้น สตรีเริ่มมีบทบาทมากขึ้น ผลงานการนำเสนอทางวิชาการ ซึ่งสตรีมักจะทำได้ดีกว่าบรรพชิต เพราะมีความขยัน อดทน รอบคอบละเอียด ทำให้การสอนวิจัยของมหาวิทยาลัยสงฆ์มีความเจริญก้าวหน้า **ด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม** สตรีมีการปรับปรุงกิจกรรมต่าง ๆ ให้ประสานสอดคล้อง เอื้อต่อการส่งเสริมสนับสนุนกิจการคณะสงฆ์ สร้างความรู้ ความเข้าใจหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา สร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรม จริยธรรมแก่ประชาชน มีการบรรยายธรรม สนทนาธรรม การอบรมสัมมนาทางวิชาการ ที่สำคัญที่ลืมไม่ได้ คือ การบริจาคที่ดินให้แก่มหาจุฬาฯ โดยคุณหญิงสมปอง วรรณนิศร ถือว่ามีบทบาทสำคัญที่ทำให้มีมหาจุฬาฯ นอกจากนี้ยังมีสตรีที่มีส่วนในการอุปถัมภ์การก่อสร้าง เช่น ดร.อุไรศรี คะนิงสุขเกษม บริจาคซ่อมศาลาการเปรียญที่วัดมหาจุฬาฯ ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม หาทุนสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมของมหาวิทยาลัย เช่น การร่วมกิจกรรมในโครงการ การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สนับสนุนดูแลเรื่องปัจจัยไทยธรรม จัดการงานวิสาขบูชา ทำแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา จัดสอนภาษาอังกฤษให้ฟรี จัดทำกิจกรรมยุวพุทธรักถิ่น การเยี่ยมเยียนให้กำลังใจคนไข้ การเผยแพร่ความรู้สื่อออนไลน์ และการมอบอุปกรณ์กีฬา เป็นต้น **ด้านการทะนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม** สตรีสนับสนุนให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของนิสิต คือ “มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา” ในส่วนของรูปแบบอาคารวัดมหาจุฬาราชูทิศก็สะท้อนการทะนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม อาคารวิปัสสนาธุระ สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) คุณหญิงสมปอง วรรณนิศร สร้างอาคารวิปัสสนาธุระด้วยหวังเป็นที่ส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพื่อการเผยแผ่คำสอนที่เป็น

พื้นฐานของวัฒนธรรมไทย มีการสร้างจิตอาสาวัฒนธรรมชาวพุทธ รักษาอัตลักษณ์ พัฒนา กาย ใจ และความคิด เช่น คำพูดใช้คำศัพท์ที่สนทนากับบรรพชิตอย่างเหมาะสม นั่งพับเพียบต้องเก็บมือตามมารยาทปกติของสังคมไทย การแต่งกายนุ่งซิ่น ไม่นุ่งสั้น การไม่สืมตัว **ด้านการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล** คือ มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทาง หรือนโยบาย การสั่งการ การสนับสนุน และการตรวจสอบร่วมคิด ร่วมวางแผน การประสานงาน และการควบคุมตรวจสอบเพื่อติดตาม ทำให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้พัฒนาไม่หยุดยั้งจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะได้อาศัยศักยภาพความสามารถของสตรีที่ได้เข้ามาบริหารดำเนินการร่วมกับมหาลัยในหลายบทบาท เช่น บทบาทผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการในตำแหน่งสาขาที่พระสงฆ์ไม่ถนัด เช่น ด้านการเงิน การบัญชี ด้านกฎหมาย เป็นต้น สตรีสามารถได้รับตำแหน่งบริหารและทำได้ดี ด้านปัญญาความสามารถสตรีจะเป็นผู้ผลักดันในการหาทุนทรัพย์ สร้างรายได้แหล่งทุนให้กับมหาวิทยาลัย สตรีมีมุมมองที่แตกต่างจากบรรพชิต สตรีจะมีความละเอียดอ่อนมากกว่าผู้ชาย มีความระเอียดรอบครอบ และรับผิดชอบสูง พลังสตรียังเป็นต้นแบบของผู้นำแห่งการเสียสละ

แนวทางการส่งเสริมสตรี ต้องส่งเสริม สนับสนุน ทั้งวิชาการนะ ขับเคลื่อนให้สตรีมีฐานความรู้ให้สูงขึ้น ความประพฤติ ออกมาอบอุ่น จรณะงดงาม สนับสนุนให้สตรีไปทำกิจกรรมกับสังคมในนามมหาวิทยาลัยสงฆ์มากขึ้น เพื่อให้มีภาพลักษณ์เรียบร้อยงดงาม เปิดรับประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม แนวปฏิบัติที่ดี เพื่อให้ทำหน้าที่ในฐานะอุบาสิกาครบถ้วนสมบูรณ์ เปิดคอร์สจัดอบรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมสร้างความเท่าเทียมด้านวิชาการ เพิ่มสวัสดิการให้อาจารย์เจ้าหน้าที่ และสวัสดิการกำลังใจแม่บ้าน ส่งเสริมแม่ชีให้มีการศึกษา อำนวยความสะดวกสบายที่พักอาศัย ตั้งกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ ความชัดเจนในสถานะ อำนาจหน้าที่ที่ต้องทำและทำได้ แน่ใจว่าเมื่อมาร่วมกันเป็นสังคมหมู่ใหญ่ย่อมเกิดปัญหาไม่มากนักน้อย ดังนั้น การแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของสตรี ต้องมีการสร้างวัฒนธรรมองค์กร ต้องรักษา และส่งเสริมภาพลักษณ์ของมหาลัยสงฆ์ คือการเคารพพื้นที่ของความเป็นสงฆ์ การไม่สร้างความคุ้นเคยมากเกินไป การให้ความเคารพพระสงฆ์ การมีจิตสำนึกในการรักษาวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ เน้นองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา ควรยึดบทบาทความเป็นอุบาสิกา แต่ทั้งนี้ มหาวิทยาลัยก็ควรสร้างแรงจูงใจต่อสตรี ด้วยการเน้นการสร้างโอกาสในการเจริญเติบโตในสายงาน ให้ทุนการศึกษา เป็นต้น

หลักธรรม สำหรับการมีส่วนร่วมของสตรีในการทำงานในมหาวิทยาลัย ในการทำงานร่วมกันต้องมีคุณธรรม หรือแนวในการปฏิบัติตัวกับบรรพชิตให้เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการเรียน การสอน การบรรยายธรรม ต้องมีความอ่อนน้อม ต้องเป็นผู้ที่มีความยืดหยุ่น เป็นธรรม ยุติธรรม ให้ความรู้ มีจิตบริการ

อำนวยการความสำคัญ ไม่แข็งกระด้าง วางตนให้เหมาะสม คือ มีหลักคารวตา ความเคารพในพระสงฆ์ ชื่อสัตย์ วินัย สุจริต จิตอาสา มีหลักสังคหวัตถุ ๔ ต้องเป็นผู้ให้ ใช้อาจาที่ดีต่อกัน การบำเพ็ญประโยชน์ มีพรหมวิหาร ๔ หลักเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา และหลักโยนิโสมนสิการ ให้เข้าใจพื้นฐานสติปัญญา ความสามารถของพระนิสิต พระผู้ใหญ่ ต้องรู้จักกาลเทศะ ต้องมีใจรัก คือ หลักอิทธิบาท ๔ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา มีความเป็นกัลยาณมิตรว่ากล่าวตักเตือนได้แบบไม่ประเจิดประเจ้อ มีขันติธรรม อดทน ในการอยู่ร่วมกัน การอยู่ร่วมกับผู้คนที่มีความแตกต่าง คือ วิธีความเป็นพระ รู้จักใช้ปิยวาจา และสุดท้าย สตรีต้องมีศีล ๕

จากหลักการและบทบาทการปฏิบัติดังกล่าว ได้กลายเป็นแนวทางปฏิบัติของการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนามหาวิทยาลัย ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักปฏิบัติของสตรีในสมัยพุทธกาล และเป็นเหตุนำพาความเจริญรุ่งเรืองสู่มหาวิทยาลัยจนถึงทุกวันนี้ และที่สำคัญจะเป็นแนวทางที่สะท้อนความเป็นต้นแบบปฏิบัติให้กับสตรีในรุ่นหลังได้ยึดเป็นแบบอย่างปฏิบัติและวัฒนธรรมที่ดีงามสืบไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ :

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ :

(๑) หนังสือ

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. รายงานคุณภาพชีวิตคนไทยในชนบท: คณะกรรมการ
อำนวยการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พชช.). กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน
จำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๕.

กรรณิกา ปัญญาวงศ์. เอกสารประกอบการเรียน วิชาการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม. สมุทรสงคราม:
สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน, ๒๕๕๕.

กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี. คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษายามมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช ๒๕๕๗. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

คณะกรรมการจัดทำหนังสือประวัติและพัฒนากามมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ประวัติ
และพัฒนากามมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๘.

โคทม อารียา. แนวคิดในการพัฒนาสตรี. กรุงเทพมหานคร: สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์. การพัฒนาประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนา
เศรษฐกิจและการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๓๒.

จามะรี เชียงทอง. สังคมวิทยาการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙.

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. การบริหารการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. มหาจุฬาในระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๒.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สำนักอธิการบดี, ๒๕๔๕.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. “สถานภาพและบทบาทภิกษุณีในได้หัวน”. เสี่ยงธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ณัฐพันธ์ เขจรนันทน. การจัดการทรัพยากรบุคคล. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

ทับทิม วงศ์ประยูร และคนอื่น ๆ. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการประกอบธุรกิจ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๔๒.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. แนวทางในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๘.

_____. การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง. กรุงเทพมหานคร: ๕๘๘, ๒๕๔๖.

นาริรัตน์ อ.พิพัฒน์. เส้นทางบรรลุมรรค ภิกษุณี-แม่ชี จากสมัยพุทธกาลถึงปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๕๔.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของกลุ่มน้ำแม่ตาช้างที่เชียงใหม่”. ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ ๒๔. ฉบับที่ ๑๐, สิงหาคม ๒๕๔๖.

บุญศิริ ขวลิตรารัง. ธรรมโอสธ. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๙.

บุญเลิศ ไพรินทร์. พฤติกรรมการบริหารงานบุคคล. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, ๒๕๓๘.

บรรจบ บรรณรุจิ. ภิกษุณี : พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ปัญญา ใช้บางยาง. ๔๖ อุบาสิกาในสมัยพุทธกาล.

_____. หลักธรรมในพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาสถาบันสันติธรรม, ๒๕๔๘.

ประยงค์ สุวรรณบุปผา. รัฐปรัชญา แนวคิดตะวันออก – ตะวันตก. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๔๑.

ประเวศ อินทองปาน. สถานภาพและบทบาทของสตรีเพศตามแนวจริยศาสตร์ทางศาสนา. สำนักการศึกษาวัดพระธรรมกาย : วารสารวิชาการธรรมธารา, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม. ๒๕๖๑.

ประเวศ วะสี. “ความสำคัญของสันติวิธีในเชิงยุทธศาสตร์”. อ้างใน **สันติวิธี : ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง**. สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ (รวบรวม).

กรุงเทพมหานคร: สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, ๒๕๔๒.

ประสิทธิ์ ตงยิ่งศิริ. **การวางแผนและการวิเคราะห์โครงการ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทซีเอ็ด ยูเครชั่น จำกัด.

ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. **ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

พรนพ พุกกะพันธุ์. **ภาวะผู้นำและการจูงใจ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๔๔.

พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาส). **คู่มือมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๕.

พระธรรมโกศาจารย์ ประยูร ธมมจิตโต. **พุทธวิธีการบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕ กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓.

_____. **การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาคณะสงฆ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____. **ความสุขที่แท้จริง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

_____. **ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎก หมดศึกศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

_____. **ธรรมานุชีวิตฉบับสองพากย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙. ห

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ). **วิปัสสนาญาณโสภณ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ศรีอนันต์การพิมพ์, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์**.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต, ๒๕๕๕.

_____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

_____ . **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๔๘.

_____ . **สี่หน้าที่ของสตรีไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. **พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔.

พระระพิน พุทธิสาร. **ขบวนการพุทธใหม่ : ผู้หญิงกับพื้นที่ทางศาสนาในประเทศไทย**. พุทธนวัตกรรมเพื่อพัฒนาประเทศไทยการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๔ ระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๒. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๐.

ไพรัตน์ เตชะรินทร์. **การบริหารการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๗.

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ. **บันทึกธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๒๖.

ภัสสร ลิมานนท์. **บทบาทเพศสภาพสตรีกับการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

มนตรี สิริโรจนานันท์. ผศ.ดร. **สตรีในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗.

_____ . **สตรีในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พัฒนาการพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

มารค ตามไท. “ความสามัคคี”. อ้างใน **สันติวิธี : ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง**. สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ (รวบรวม).

เมตต์ เมตต์การุณจิต. (๒๕๕๓). **การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บุ๊คพอยท์.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนามมีบุ๊คพับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

วศิน อินทสระ. **ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๕.

วินัย วีระพัฒนานนท์ และคณะ. **เพื่อรักษาสีงแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๑.

วิรัช วิวัชนิภาวรรณ. **หลักรัฐประศาสนศาสตร์ แนวคิดและกระบวนการ**. ๒๕๕๑.

_____. **หลักรัฐประศาสนศาสตร์ แนวคิดและกระบวนการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ธรรมกลมการพิมพ์, ๒๕๕๑.

_____. **การบริหารการจัดการและการบริหารการพัฒนาของหน่วยงานของรัฐ**. กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, ๒๕๕๐.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ.๙). **รวมธรรมะ**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗.

_____. **หัวใจพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สมพร เทพสิทธิ. **การพัฒนาสังคมในยุคโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพมหานคร: สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๐.

สมภาร พรหมทา. **สตรีในทัศนะของพุทธศาสนา**. บทความใน ร่มโพธิ์แก้ว. นนทบุรี: พิมพ์ที่การพิมพ์ ๒๕๓๘.

สำนักงานพระสอนศีลธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ประวัติและพัฒนาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต. **พุทธสาวก พุทธสาวิกา**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันสันติธรรม, ๒๐๑๒.

สุธีรา ทอมสัน และคณะ. (เอกสารแปล). **แนวความคิด: บทบาทของสตรีไทยในการพัฒนาประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.

สุพัฒนา เดชาติวงศ์ ณ อยุธยา. **จิตวิทยาของสตรี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๖.

- เสน่ห์ จามริก. **การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๐.
- เสนาะ ตีเยาว์. **การบริหารงานบุคคล**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. **ปัญหาและแนวโน้มเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารการศึกษา**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗.
- อकिन ระพีพัฒน์. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย**. อ่างใน ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (บรรณาธิการ). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๒๗.
- อำนวย แสงสว่าง. **การจัดการทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์พิสุทธิ์, ๒๕๔๗.
- อำนาจ เจริญศิลป์. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๔๓.
- อุ้นเรือน ทองอยู่สุข. **มิติสตรี วิถีสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

(๒) บทความและวารสารวิชาการ :

- ธีระรัตน์ กิจจาร์ักษ์. **เอกสารวิชาการบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๔๒.
- พระมหาสมชัย กุศลจิตโต. “บทความพิเศษ การศึกษาพระไตรปิฎกในมิติของสตรีนิยม”. **พุทธจักร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **รายงานประจำปี ๒๕๔๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- _____. **รายงานประจำปี ๒๕๔๑**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- _____. “รายงานการประเมินตนเองระดับสถาบัน ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๗”. “ม.ป.พ.”, ๒๕๕๘.
- _____. “**รายงานประจำปี ๒๕๕๖**”. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

แผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ระยะที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ฉบับร่าง). กองแผนงาน สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วัฒนา พัฒนพงศ์ “ระบบการวางแผนกลยุทธ์ และแผนปฏิบัติการ. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มปป., ๒๕๔๕.

วาสนา กาญจนะคุหะ. บทความวิชาการ: กิริยามารยาทของหญิงไทยจากสุภาษิตสอนหญิง. วารสารเกษมบัณฑิต ปีที่ ๘. ฉบับที่ ๒, ก.ค.-ธ.ค. ๒๕๕๐.

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. “มิติสตรีวิถีสังคมไทย”. ประชุมวิชาการประจำปี ๒๕๔๖. กรุงเทพมหานคร: อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗.

สมพิศ สุขแสน. เอกสารประกอบการอบรมเรื่องการวางแผนกลยุทธ์. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์สถาบันราชภัฏ, ๒๕๔๕.

สำนักพัฒนาและส่งเสริมการบริหารงานท้องถิ่น กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. คู่มือการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น แผนยุทธศาสตร์ การพัฒนาแผนพัฒนาสามปี แผนปฏิบัติการ และการติดตามประเมินผล.

อริยญา เถลิงศรี. ยุทธศาสตร์กับกลยุทธ์มีความแตกต่างกันอย่างไร ?. หนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ. ฉบับวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๓.

(๓) วิทยานิพนธ์และรายงานการวิจัย

กัญญา แซ่โจ้ว. “การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และการใช้ทฤษฎีธรรมาภิบาลพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของ ร้อยเอก ศาสตราจารย์ ดร.จิตรจันทร สุภาพ”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖.

ณัฐรินทร์ เถลิณฤทธิวัฒน์. “การมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับท้องถิ่นของสตรีในเขตเทศบาลตำบลชุมแสง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดระยอง”. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน. วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๙.

ธวัช เบญจาทิกุล. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามีส่วนร่วมของชาวเขาในการพัฒนา กรณีศึกษา: หมู่บ้านชาวเขาชนะเลศการประกวดหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างของศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๒๗. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์

มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการท่องเที่ยว. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๒๙.

บุญยวีร์ ศิริรัตน์. บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาในการเสริมสร้างสังคมสันติสุขตามหลัก สังคห
วัตถุ ๔. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา.** บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

ปาริชาติ นนทกานันท์. แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา. **วิทยานิพนธ์ปรัชญามหาบัณฑิต
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

พระครูเกษม สุธิคุณ (แสงมณีรัตนกร). กระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ต่อ
การพัฒนา โรงเรียนวิถีพุทธเขตลาดกระบัง สังกัดสำนักงานเขต พื้นที่การศึกษา
ประถมศึกษา กรุงเทพมหานคร. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการ
บริหารจัดการคณะสงฆ์.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๔.

พระครูนิพัทธ์กัลยาณวัฒน์ คณอง ลายน้ำทอง. เปรียบเทียบสถานภาพบทบาทและสิทธิของสตรีใน
สมัยพุทธกาลกับสังคมไทย. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระเจริญพงษ์ ธมมทีโป(วิชัย). การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักอริยสัจ ๔ ของคณะกรรมการ
สถานศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระใบฎีกาทักษกร อนามโย. บทบาทของสตรีต่อการสร้างสันติภาพ : กรณีศึกษา: แม่ชีคันสนีย์
เสถียรสุด. **วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา.** บัณฑิต
วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระเปรม โชติปญโญ (ปอสูงเนิน). การศึกษาบทบาทพระเขมาเถรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระมหากมล ถาวโร (มั่งคำมี). “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะ
กรณีบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
, ๒๕๕๐.

พระมหานิพนธ์ อีสโก (ทองดินอก). “เรื่องสถานภาพและบทบาทของสตรีในคัมภีร์ธัมมปัทฏฐากถา”.

รวมบทความวิชาการ โครงการสัมมนา “วิทยานิพนธ์ดีเด่นประจำปี ๒๕๕๔”.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๔.

พระมหาไพโรจน์ กนโก. การศึกษาการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการจัดการศึกษา มหาวิทยาลัยมหา

จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**

บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระมหาสมชาย เกิดแก้ว. “พระพุทธศาสนาในสังคมที่เปลี่ยนแปลง : ศึกษาเปรียบเทียบการดักบาตร

ของพุทธศาสนิกชนในเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร และอำเภอศรีประจันต์ จังหวัด

สุพรรณบุรี”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:

มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗.

พระมหาเสกสรรค์ อุดจจารี (แก้วทรัพย์). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาวัด ในอำเภอตาก

ฟ้า จังหวัดนครสวรรค์. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา**

พระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระวีระพจน์ ชาครธัมโม (ผลจันทร์). การมีส่วนร่วมของสตรีชาวพุทธในการเสริมสร้างชุมชนสันติสุข

ในจังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนอก ตำบลบ้านนอก อำเภอปานาเระ

จังหวัดปัตตานี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา**. บัณฑิต

วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พิสมัย อาษาไนน์. การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเกี่ยวกับการแต่งงานระหว่างคัมภีร์พระเวท

กับอัล-กุรอาน และอัล-หะดีษ. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต อักษรศาสตรมหา**

บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๙.

มัทนา ไชยจิตต. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้า อำเภอชาติ

ตระการ จังหวัดพิษณุโลก”. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒.

สมศักดิ์ วาจางาม. “พุทธสันติวิธี: การใช้หลักอปริหานิยธรรมเพื่อการเสริมสร้างการท่องเที่ยวเพื่อ

ชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธ**

ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง

กรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

สุจินต์ กลัดประสิทธิ์. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม. **สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐.

สุนทรี สุริยะรังสี. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกผู้ได้รับเอตทัคคะ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สุรัสวดี หุ่นพยนต์. “ปัจจัยที่มีผลต่อการไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนของประชาชนยากจน: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านเขาดิน ตำบลวังน้ำลึก อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์”. **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘.

สุวิบูลย์ จำรูญศิริ. “การวิเคราะห์พัฒนาการด้านการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๖.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

กฎกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการกำหนดลักษณะของมหาวิทยาลัย สถาบัน และวิทยาลัยของสถาบันอุดมศึกษาเอกชน. ราชกิจจานุเบกษา. วันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๙. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2549/A/083/1.PDF> [๕ มกราคม ๒๕๖๒].

กาญจนา นาคสกุล. **ยุทธศาสตร์-ยุทธวิธี**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=206> [๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑].

ความดี คนดี ทำดี. **10 อันดับ ประเทศที่มีชาวพุทธอาศัยมากที่สุดในโลก**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://rightview0202016.blogspot.com/2016/03/10.html>. [๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙].

ฉลาดชาย รมิตานนท์. **มิติมุมมองสตรีนิยมกับกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี พ.ศ. ๒๕๕๕**. ประชาไท [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.prachatai.com/node/๓๘๗๔> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๑].

บ้านท่าลาด. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://baanthalad.blogspot.com/2013/06/blog-post.html> [๒๖ มกราคม ๒๕๖๒].

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ “เรื่อง มาตรฐานสถาบันอุดมศึกษา”. ราชกิจจานุเบกษา. วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๔. เล่ม ๑๒๘ ตอนพิเศษ ๔๗ ง. หน้า ๔๖. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2554/E/047/44.PDF> [๕ มกราคม ๒๕๖๒].

วีรณัฐ พรหมจักร. **บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล : Women in Buddhism of Buddha 's era.** (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านช้าง). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.mbuslc.ac.th> [๕ กันยายน ๒๕๖๐].

สถานีวิทยุและโทรทัศน์แห่งประเทศไทย. สัมภาษณ์. นางนิภา พริ้งสุลกะ. **การเมืองไทยกับนักการเมืองหญิง.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.tvparliament.net [๑๗ มกราคม ๒๕๖๒].

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **รายงานสรุปจำนวนวัดปี พ.ศ. ๒๕๖๑.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.onab.go.th/service/temples_total_anual/. [๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑].

สุภางค์ จันทวานิช และวรรณิ ไทยานันท์. **แนวคิดและเครื่องชีวัดการพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตของประเทศไทย.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.sc.ru.ac.th/data/ps0000214.doc. [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

เสรีชน/เสรีธรรม. **ปฎิภาจจาราเถรี(ภิกษุณีผู้ทุกข์ทรมาน).** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://dhamma.serichon.us/>. [๕ ธันวาคม ๒๕๖๑].

หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ **ราชกิจจานุเบกษา.** ฉบับกฤษฎีกา. เล่ม ๑๔๔ ตอนที่ ๕๑ ก วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๐. หน้า ๔๓. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2540/A/051/24.PDF>. [๓ มกราคม ๒๕๖๒].

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.mcu.ac.th/site/manage.php>. [๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑].

(๕) ภาษาอังกฤษ

Chetwynd Jame and Hartnett Oonagh. **The Sex Role System.** London: Routhledge Kegan Paul. 1978.

Cohen and Uphoff อังโน โกวิทช์ พวงงาม. **ธรรมาภิบาลท้องถิ่น: ว่าด้วยการมีส่วนร่วมและความโปร่งใส.** กรุงเทพมหานคร: มิสเตอร์ก๊อบบี้, ๒๕๕๓.

- Cohen. J.M. & Uphoff. N.T. (1981). **Rural Development Participation: Concept and Measure for Project Design Implementation and Evaluation: Rural Development Committee Center for international Studies.** New York: Cornell University Press. 1981.
- Elizabeth J. Harris. **Buddhism Women Across Culture: Realization.** New York: University of New York Press. 1999.
- E.N. Chapman. **Supervisor Survival Kit.** second edition. California: Science Research Associates Inc.. 1995.
- Flippo. Edwin B. **Management: A Behavioral Approach.** Boston: allyn & bacon. 1971.
- Harry J. Friedman. 1970, ดูเพิ่มเติมใน. วิรัช วิรัชนิภาวรรณ., **การบริหารการจัดการและการบริหารการพัฒนาของหน่วยงานของรัฐ.** กรุงเทพมหานคร: เอ็กสเปอร์เน็ท, ๒๕๕๐.
- John G. Hutchinson. **Organization : Theory and Classical Concepts.** New York McGraw Hill. 1967.
- Irving Swerdlow (ed.). **Development Administration: Concepts and Problems.** Syracuse. New York: Syracuse University Press. 1963.
- Luther Gulick and Lyndall Urwick. **Papers on the Science of Administration.** New York : Institute of Public Administration. 1937.
- Max Muller F.. **The Sacred Book of the East : The Law of the Manu.** Delhi: Motilal Banarsidass, 1970.
- Max Muller F.. **The Sacred Book of the East : The Sacred Law of the Aryas.** Delhi: Motilal Banarsidass, 1969.
- Oxford University. **The Oxford English Dictionary.** London: Oxford University Press. 1993.
- Pearse Andrew & Stiefel Matthias. อ้างใน ปรัชญา เวสารัตถ์. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท. รายงานการวิจัย.**
- Price. Alan. **Human Resourec Management.** In a Business Context. 2 edition. London: Thomson Learning. 2004.
- Rita M. Gross. **Buddhism after Patriarchy.** Albany: State University of New York Press. 1993.

- Russell C. Swansburg. **In Service Education**. New York: G.D. Putman Sons. 1968.
- S. P. Robbins. **The Administrative Process (2nd ed.)**. London: Prentice-Hall, 1980.
- Wertheim W.F. อ้างใน โกวิทช์ พวงงาม. **ธรรมาภิบาลท้องถิ่น: ว่าด้วยการมีส่วนร่วมและความโปร่งใส**. กรุงเทพมหานคร: มิสเตอร์ก๊อบปี้, ๒๕๕๓.
- William. E. (1976). **Electoral Participation in a Low Stimulus Election**. Rural Development. 4(1).

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

รายนามผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

รายนามผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑. พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร.	อธิการบดี
๒. พระราชวรเมธี, ดร.	รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร
๓. พระครูโสภณพุทธิศาสตร์, ผศ.ดร.	รองอธิการบดีฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแผ่
๔. พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร.	ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
๕. พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร.	ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม
๖. พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.	คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
๗. ผศ. ดร. ประพันธ์ ศุภษร	ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตร์ดุขฎิบัณฑิต
๘. ผศ.ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม	อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย
๙. ผศ.ดร. ดวงเพชร สมศรี	อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย
๑๐. ผศ.ดร. กมลาศ ภูวนาธิพงศ์	อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร์ดุขฎิบัณฑิต
๑๑. ดร. ปภัสรา เตชะไพบูลย์	อาจารย์พิเศษ
๑๒. ดร. สุภาพรณ เพิ่มพูล	อาจารย์พิเศษ
๑๓. ดร. คุณหญิงสมปอง วรรณิสสร	ผู้ให้การอุปถัมภ์
๑๔. ดร. ลำพอง กลมกุล	ผู้อำนวยการส่วนวิจัยสารสนเทศและบริการวิชาการ
๑๕. คุณเนาวรัตน์ ภูระหงษ์	ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ
๑๖. คุณเสาวลักษณ์ ประเสริฐศิลป์	รองผู้อำนวยการกองคลังและทรัพย์สิน
๑๗. คุณฐานิขญาณ มัควัลย์	รองผู้อำนวยการสำนักงานประกันคุณภาพ
๑๘. แม่ชีระเปียบ ธิรญาณิ	ประธานผู้บริหารวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลมนิ
๑๙. ดร. สายพิรุณ เพิ่มพูล	ผู้ทรงคุณวุฒิทำแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา
๒๐. ดร. ชนนภรณ์ อารีกุล	อาจารย์สตรีโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๑. ดร. กากัน มาลิก	Buddhist Ambassador of the Buddhist Society in India

ภาคผนวก ข.

หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๖๘

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน/เจริญพร ผศ.ร.ท.ดร. บรรจบ บรรณรุจิ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ภาคพิเศษ สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อยู่ ๘๙/๗๐๗ ถนนหัวหมาก แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๔๐ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อรวบรวมข้อมูลนำมาประกอบการทำวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอเรียน/เจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือการวิจัยให้แก่นิสิต หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขออุทิศนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อทราบและขอความอนุเคราะห์สืบไป

(พระมหาพรหม ธรรมมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

๓๕๐๗/๕๐



ผู้ประสานงาน: นางสาวปิยวรรณ วิฑูรัตน์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๘-๑๔๑๒-๒๗๑๑



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๖๘

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร. ดวงเพชร สมศรี

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ภาคพิเศษ สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อยู่ ๘๙/๗๐๗ ถนนหัวหมาก แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๔๐ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อรวบรวมข้อมูลนำมาประกอบการทำวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอเรียน/เจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือการวิจัยให้แก่นิสิต หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขออุทิศขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อทราบและขอความอนุเคราะห์สืไป

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

๓๐๓ ๑๕๖
๖ ม.ค. ๖๒



ผู้ประสานงาน: นางสาวปิยวรรณ วิฑูรัตน์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๘-๑๙๑๒-๒๗๑๑



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๕๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๖๘

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน/เจริญพร ดร.พูนสุข มาศรีสรรค์

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ภาคพิเศษ สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อยู่ ๘๘/๗๐๗ ถนนหัวหมาก แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๔๐ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อรวบรวมข้อมูลนำมาประกอบการทำวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอเรียน/เจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือการวิจัยให้แก่นิสิต หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อทราบและขอความอนุเคราะห์สืบไป

(พระมหาธรรมา ธมฺมहाโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา



ผู้ประสานงาน: นางสาวปิยวรรณ วิฑูรัตน์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๘-๑๙๑๒-๒๗๑๑



บันทึกข้อความ

แผนกสารบรรณ	
สำนักงานอธิการบดี	
วันที่	๗ มี.ค. ๖๕
รับวันที่	๖๓.๖๖
เวลา	๖๓.๖๖
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต	

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๗/ว ๑๖๙

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

กราบเรียน พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. อธิการบดี

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคหุณินพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาตวงเด่น จิตตญาณ, ดร. และ ดร. ชันทอง วัฒนะประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออุมทนาขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

กราบเรียน อธิการบดี

☐ เห็นการอนุมัติ

☐ เพื่อโปรดทราบ

พระมหาไพโรจน์ ฐมฺมทโป, ศ.ดร.
รศ.ผู้อำนวยการสำนักงานอธิการบดี
๑๐/๑๑/๖๕

(พระมหาพรชชา ฐมฺมหาโส, ศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

๑๓/๑๑/๖๕
เวลา ๑๓.๓๐ น.
ลง.อธิการบดี

๑๓/๑๑/๖๕

(พระราชปริยัติกวี)

อธิการบดี
๑๓/๑๑/๖๕



สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๘๑-๙๑๒-๒๗๑๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระเจตนิพัฑ์ พุทธิญาณ โทร. ๐๙-๖๒๒๑-๒๒๒๔

E-mail: peacepmcu@gmail.com



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ ว ๑๖๙

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

กราบเรียน พระราชวรเมธี, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร.ชั้นทอง วัฒนประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพามาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้ สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออโนทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาธรรมา ชมมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

๐๒๐๗/๓
ส.ค.ค.ร.
(พ.ร. ๓๕๐๘๒๕, ๓๕.๐๕.)
๗ ๘.๑.๒๕



สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๔๙-๙๒๔-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระเจดนิพัฑ์ พุทธญาโณ โทร. ๐๙-๖๒๒๑-๒๒๒๔

E-mail: peacepsmcu@gmail.com



บันทึกข้อความ

แผนกสารบรรณ
รองอธิการบดีฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่

วันที่.....
รับวันที่ ๑๕ พ.ค. ๖๒
เวลา ๑๐.๒๒ น.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงาน วิทยาลัยพุทธศาสนนานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ ว ๑๖๙

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

กราบเรียน พระครูโสภณพุทธศาสตร์, ผศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร.ชันทอง วัฒนประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพามาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอเสนอขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนนานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา



สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๘๑-๙๑๒-๒๗๑๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระเจตนิพัทธ์ พุทธญาโณ โทร. ๐๙-๖๒๒๑-๒๒๒๔

E-mail: peacepsmcu@gmail.com

(พระครูโสภณพุทธศาสตร์, ผศ.ดร.)

รองอธิการบดีฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่



บันทึกข้อความ

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
เลขรับ	
วันที่	พ. ๖/๖๖ เวลา ๑๕.๐๐ น.
ผู้รับ	อธิการบดี

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ ว ๑๖๙

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร.ชั้นทอง วัฒนประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพามาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออโนทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาพรชยา ธมฺมาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

☒ อนุมัติ ☐ ไม่อนุมัติ
☐ นำเข้าพิจารณาในกรรมการ บท.

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร,ดร.)
 คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

๗/๖๖/๖๖



สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๙๙-๙๒๔-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระเจดนิพัฑ์ พุทธญาโณ โทร. ๐๙-๖๒๒๑-๒๒๒๔

E-mail: peacepsmcu@gmail.com



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๖๙

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

กราบเรียน พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิทุรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร.ชนทอง วัฒนประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพามาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออุมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

(พระสุธีรัตนบัณฑิต)



สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๘๑-๙๑๒-๒๗๑๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระเจตนิพัทธ์ พุทธญาโณ โทร. ๐๙-๖๒๒๑-๒๒๒๔

E-mail: peacepsmrcu@gmail.com



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๕๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ ว ๑๖๙

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

กราบเรียน พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร. ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิหุรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๓๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดัชนีพันธะเรื่อง “สตรีกับสังคมสงเคราะห์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น รัฐญาโณ, ดร. และ ดร.ชนทอง วัฒนะประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพามาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอเสนอขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

(พระสุธีวีรบัณฑิต,ดร.)

ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริม

พระพุทธศาสนาและบริการสังคม

๑๐/๑๑/๒๕๖๑



สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๘๑-๙๑๒-๒๗๑๑, ๐๓๕-๒๕๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระเจตนิพัทธ์ พุทธญาโณ โทร. ๐๙-๖๒๒๑-๒๒๒๔

E-mail: peacepsmcu@gmail.com



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ ว ๑๖๙

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการเรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. และ ดร.ชนทอง วัฒนะประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้ สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออโนทนาขอขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ เพื่อเพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

๒๙ ธันวาคม ๒๕๖๑

(พระมหาพรหม ธรรมมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา



สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๘๑-๙๑๒-๒๗๑๓, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระเจดนิพัฑ์ พุทธญาโณ โทร. ๐๙-๖๒๒๑-๒๒๒๔

E-mail: peacepsmcu@gmail.com



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ ว ๑๖๙

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพร ดร. ลำพอง กลมกุล ผู้อำนวยการ ส่วนวิจัยสารสนเทศและบริการวิชาการ

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาตวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร. ชันทอง วัฒนประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้ สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออโนทนาขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา



สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๙๙-๙๒๔-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระเจตน์พิรุ พุทธญาโณ โทร. ๐๙-๖๒๒๑-๒๒๒๔

E-mail: peacepsmcu@gmail.com

ผศ.ดร. วิมลวรรณ

จิตวิทยา (สวท)

(ดร.ลำพอง กลมกุล)

ผอ. วิจัยวิจัย

ผอ. วิชาสันติศึกษา มจร.



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๖๙

วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพร คุณเนาวรัตน์ ภูระหงษ์ ผู้อำนวยการสำนักงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุชนิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น รุติญาโณ, ดร. และ ดร.ชนทอง วัฒนประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้ สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา



สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๘๑-๙๑๒-๒๗๑๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระเจตนิพัทธ์ ทุทธญาโณ โทร. ๐๙-๖๒๒๑-๒๒๒๔

E-mail: peacepsmcu@gmail.com

อินดาพิณภรณ์
/หาญดิษฐ์
(นางทรงเกียรติ ภูระหงษ์)



บันทึกข้อความ

สำนักงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๖๙

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโณ อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิทูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคหกรรมเรื่อง “สตรีกับสังคมสงเคราะห์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร.ชั้นทอง วัฒนประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอเสนอขอขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

อ.อ.อ.อ.อ.อ.
อ.อ.อ.อ.อ.อ.

๒๕/๑๑/๖๑



สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๘๑-๙๑๒-๒๗๑๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระเจดนิพัฏฐ พุทธญาโณ โทร. ๐๙-๖๒๒๑-๒๒๒๔

E-mail: peacepsmcu@gmail.com



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๖๙

วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพร คุณเสาวลักษณ์ ประเสริฐศิลป์ รองผู้อำนวยการกองคลังและทรัพย์สิน

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิทุรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร.ชันทอง วัฒนประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออุไมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา



สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๘๑-๔๑๒-๒๗๑๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระเจดนิพัฏฐ พุทธญาโณ โทร. ๐๙-๖๒๒๑-๒๒๒๔

E-mail: peacepsmcu@gmail.com

รับ/๑๖

๒๕

(นางสาวฉัตรพร วัชรกุล)

๒๑ ม.ค. ๖๑



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ ว ๑๖๙

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพร นางสาวฐานิยาณ์ มัควัลย์ รองผู้อำนวยการสำนักงานประกันคุณภาพ

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร.ชันทอง วัฒนะประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้ สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออุทิศขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ เพื่อเพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา



สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๘๑-๙๑๒-๒๗๑๓, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระเจตนิพัทธ์ พุทธิญาโณ โทร. ๐๙-๖๒๒๑-๒๒๒๔

E-mail: peacepsmcu@gmail.com

ณัฏฐ์ ใจรุ่งเรือง

น.ส. ชุติมาพร อัครธวัช
รศ.ดร. สด. ปก. ส. ๒๕๖๑
๒๐/๐๙/๒๕๖๑



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๖๙

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร. กมลาศ ภูวนาธิพงศ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร.ชันทอง วัฒนะประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออโนทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาพรชชา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ฉันได้ให้สัมภาษณ์
วันที่ 10 ธ.ค 2562



สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๘๑-๙๑๒-๒๗๑๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระเจดนิพัฑ์ พุทธญาโณ โทร. ๐๙-๖๒๒๑-๒๒๒๔

E-mail: peacepsmcu@gmail.com



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ ว ๑๖๙

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร. ดวงเพชร สมศรี อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรต์น์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. และ ดร.ชั้นทอง วัฒนะประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้ สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออุไมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

๖ ม.ค. ๖๒



สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๙๙-๙๒๔-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระเจดนิพัฑ์ พุทธญาโณ โทร. ๐๙-๖๒๒๑-๒๒๒๔

E-mail: peacepsmcu@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๔๕



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๕ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพรแม่ชีระเบียงน ภิรมญาณี.....

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร.ชั้นทอง วัฒนะประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออุทิศขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนนานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ผู้ประสานงาน: นางสาวปิยวรรณ วิฑูรัตน์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๘๑-๙๑๒-๒๗๑๑

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๔๕



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพร ดร. คุณหญิงสมปอง วรรณิสสร

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิทูรต์น์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร. ชันทอง วัฒนะประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาทรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ผู้ประสานงาน: นางสาวปิยวรรณ วิทูรต์น์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๘-๑๙๑๒-๒๗๑๑

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๔๔



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพร Dr. Gagan Malik

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น รุติญาโณ, ดร. และ ดร. ชันทอง วัฒนะประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาทรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๔๕



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพร ดร. ปัทสรา เตชะไพฑูริย์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น รัฐญาโณ, ดร. และ ดร. ชันทอง วัฒนะประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาทรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๔๕



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพร ดร. สุภาพรณ เพิ่มพูล

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร.ชนทอง วัฒนะประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหากษัตริย์ ภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ฉันทิยาเดกน

๑

(ดร.สงทพรณ พึ่งทอง)

๑.พิณมา

ผู้ประสานงาน: นางสาวปิยวรรณ วิฑูรัตน์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๘-๑๔๑๒-๒๗๑๑

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๔๕



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพร ...ดร. สำเนา ...เพิ่มพล...

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรัตน์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร. ชันทอง วัฒนะประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหากษัตริย์ ภูมิพลอดุลยเดช)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ผู้ประสานงาน: นางสาวปิยวรรณ วิฑูรัตน์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๘-๑๙๑๒-๒๗๑๑

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๔๕



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๔ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน/เจริญพร ดร. ชันนภรณ์ อารีกุล

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวปิยวรรณ นามสกุล วิฑูรต์น์ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๓๔ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมอย่างสันติของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระมหาตวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. และ ดร. ชันทอง วัฒนะประดิษฐ์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาพรชชา อมมหาโส ทร. ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนนานาชาติ

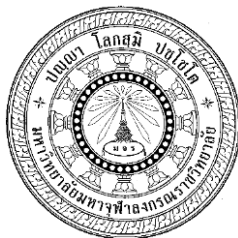
ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ยินดีให้สัมภาษณ์

สมชาย อรุณ

ภาคผนวก ค.

แบบสัมภาษณ์ หรือแนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์



แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide)

เพื่อการศึกษาวิจัยหัวข้อเรื่อง สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรี
ต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

.....

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์นี้ จัดทำขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการทำวิจัยเรื่อง สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีคณาจารย์จาก หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นที่ปรึกษาและกำกับดูแล และผู้วิจัยจะนำเทปบันทึกเสียงสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างมาถอดเทป สรุปประเด็นจากการสัมภาษณ์ที่เหมือนกันและแตกต่างกัน โดยนำข้อมูลเหล่านี้มาอธิบาย ตีความ วิเคราะห์และสังเคราะห์อย่างเป็นระบบ เพื่อจัดทำกิจกรรมและนำเสนอรูปแบบเป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์ในโอกาสต่อไป

ผู้วิจัยใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดตอบคำถามตามความเป็นจริง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์จะเก็บเป็นความลับและใช้เพื่อประกอบในการทำวิจัยเท่านั้น โดยจะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อผู้ให้สัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์กลุ่มผู้บริหาร

๑. ชื่อ-ฉายา/นามสกุล.....
๒. วุฒิการศึกษา.....
๓. ตำแหน่ง.....
๔. สถานที่ปฏิบัติงาน.....
๕. ประสบการณ์การทำงาน.....

ตอนที่ ๒ ประเด็นคำถามสำหรับกลุ่มผู้บริหาร

๑. ท่านคิดว่า สตรีมีบทบาทอย่างไรต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนามหาวิทยาลัยสงฆ์ตามพันธกิจทั้ง ๔ ด้าน (ด้านการผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพ, ด้านการวิจัยและพัฒนา, ด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา และบริการวิชาการแก่สังคม, และด้านการทะนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม)

๒. ท่านคิดว่า สตรีท่านใดที่มีบทบาทสำคัญหรือมีส่วนร่วมที่โดดเด่นเห็นประจักษ์ในการช่วยพัฒนามหาวิทยาลัย ตามพันธกิจ ๔ ด้าน คือ ด้านการผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพ, ด้านการวิจัยและพัฒนา, ด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม, และด้านการทะนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะเหตุผลอะไร

๓. การที่มีสตรีเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามหาวิทยาลัยก่อให้เกิดจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และปัญหาอุปสรรคต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยอย่างไร

๔. ท่านคิดว่า สตรีที่เป็นอาจารย์และเจ้าหน้าที่ควรมีหลักธรรมหรือแนวทางปฏิบัติอย่างไรในการวางตนให้เหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ หรือนิสิตบรรพชิต

๕. ท่านคิดว่า แนวโน้มในอนาคต สตรีที่มีส่วนร่วมในการพัฒนามหาวิทยาลัย ควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนในด้านใดบ้าง อย่างไร



แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide)

เพื่อการศึกษาวิจัยหัวข้อเรื่อง สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรี
ต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

.....

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์นี้ จัดทำขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการทำวิจัยเรื่อง สตรีกับสังคมสงฆ์ : ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรีต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีคณาจารย์จาก หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นที่ปรึกษาและกำกับดูแล และผู้วิจัยจะนำเทปบันทึกเสียงสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างมาถอดเทป สรุปประเด็นจากการสัมภาษณ์ที่เหมือนกันและแตกต่างกัน โดยนำข้อมูลเหล่านี้มาอธิบาย ตีความ วิเคราะห์และสังเคราะห์อย่างเป็นระบบ เพื่อจัดทำกิจกรรมและนำเสนอรูปแบบเป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์ในโอกาสต่อไป

ผู้วิจัยใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดตอบคำถามตามความเป็นจริง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์จะเก็บเป็นความลับและใช้เพื่อประกอบในการทำวิจัยเท่านั้น โดยจะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อผู้ให้สัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์กลุ่มสตรี

๑. ชื่อ-ฉายา/นามสกุล.....
๒. วุฒิการศึกษา.....
๓. ตำแหน่ง.....
๔. สถานที่ปฏิบัติงาน.....
๕. ประสบการณ์การทำงาน.....

ตอนที่ ๒ ประเด็นคำถามสำหรับกลุ่มสตรี

๑. อะไรเป็นปัจจัยหรือแรงจูงใจที่ทำให้ท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือมาทำงานในมหาวิทยาลัยสงฆ์

๒. บทบาทหน้าที่ของท่านมีส่วนเกี่ยวข้องในด้านใดบ้างตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย

๒.๑. ด้านการพัฒนาบัณฑิต : มีกิจกรรม กระบวนการในการดำเนินการอย่างไรก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างไร

๒.๒. ด้านการค้นคว้าวิจัยและนวัตกรรม : มีกิจกรรม กระบวนการในการดำเนินการอย่างไรก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างไร

๒.๓. ด้านเผยแพร่ความรู้บริการวิชาการแก่สังคม : มีกิจกรรม กระบวนการในการดำเนินการอย่างไร ก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างไร

๒.๔. ด้านการอุปถัมภ์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม : มีกิจกรรม กระบวนการในการดำเนินการอย่างไร ก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างไร

๓. ในมุมมองของท่าน จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับสตรีที่เข้ามามีส่วนร่วมในมหาวิทยาลัย เป็นอย่างไร

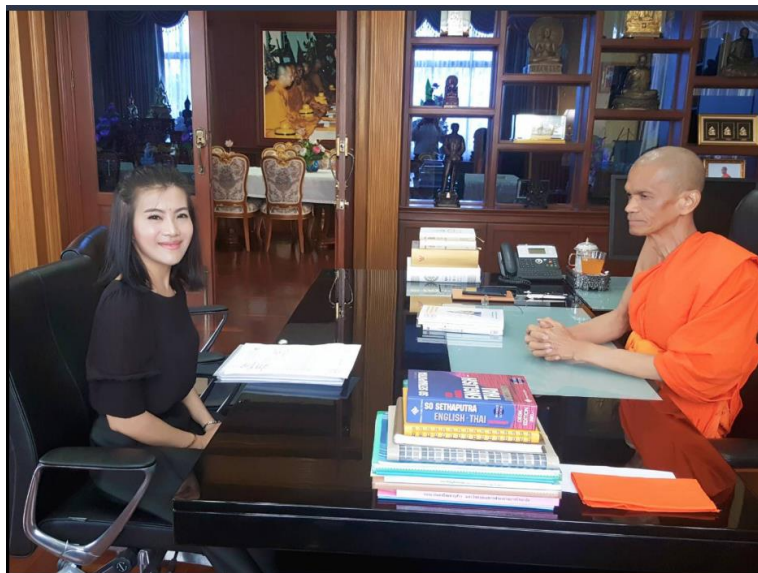
๔. ในการทำงานร่วมกับพระสงฆ์ และเกี่ยวข้องกับนิสิตบรรพชิต ท่านคิดว่าสตรีควรมีหลักธรรม หรือแนวทางปฏิบัติตนที่เหมาะสมอย่างไร

๕. ในกรณีที่มีข้อคิดเห็นไม่สอดคล้องกันในการทำงานร่วมกับพระสงฆ์ ท่านปฏิบัติตน ได้ตอบ หรือมีท่าทีอย่างไร

๖. ท่านคิดว่า แนวโน้มในอนาคต สตรีที่มีส่วนร่วมในการพัฒนามหาวิทยาลัย ควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนในด้านใดบ้าง อย่างไร

ภาคผนวก ง.

ภาพถ่ายผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์



สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร.

อธิการบดี

วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, ดร.

รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร

วันที่ ๙ มกราคม ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร.
ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม
วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ พระครูโสภณพุทธิศาสตร์, ผศ.ดร.
รองอธิการบดีฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแผ่
วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร.
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.



สัมภาษณ์ พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, ดร.
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่ ๙ มกราคม ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ ผศ. ดร. ประพนธ์ ศุภสร
ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
วันที่ ๙ มกราคม ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ ผศ.ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม
อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ ผศ.ดร. ดวงเพชร สมศรี
อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่ ๖ มกราคม ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ ผศ.ดร. กมลาศ ภูวนาธิพงศ์
อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต
วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ ดร. ปัทสรา เตชะไพฑูรย์
อาจารย์พิเศษ
วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑



สัมภาษณ์ ดร. สุกาพรรณ เพิ่มพูล
อาจารย์พิเศษ
วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑



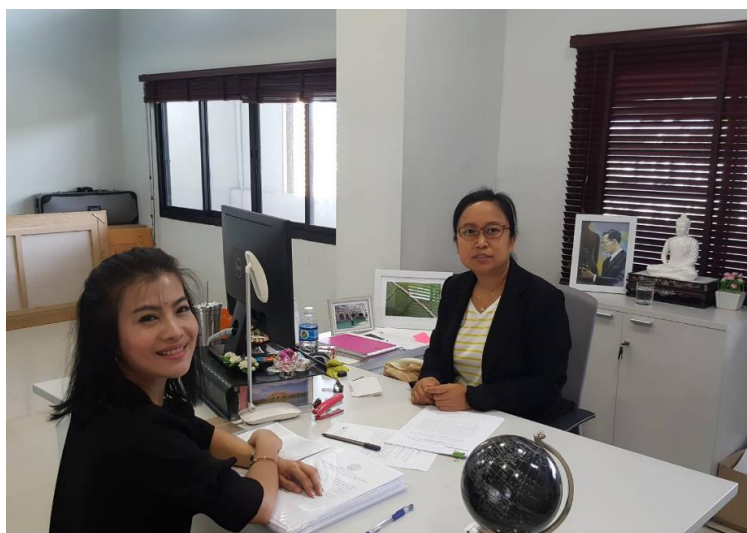
สัมภาษณ์ ดร. คุณหญิงสมปอง วรรณิสสร
 ผู้ให้การอุปถัมภ์
 วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ ดร. ลำพอง กลมกุล
 ผู้อำนวยการส่วนวิจัยสารสนเทศและบริการวิชาการ
 วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑



สัมภาษณ์ คุณเสาวลักษณ์ ประเสริฐศิลป์
รองผู้อำนวยการกองคลังและทรัพย์สิน
วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ คุณเนาวรัตน์ ภูระหงษ์
ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ
วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ คุณฐาณิชาญาณ มัควัลย์
รองผู้อำนวยการสำนักงานประกันคุณภาพ
วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ แม่ชีระเบียบ ถิรญาณี
ประธานผู้บริหารวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลมนี
วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ ดร. สายพิรุณ เพิ่มพูล
ผู้ทรงคุณวุฒิทำแผนปฏิบัติการพระพุทธศาสนา
วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑



สัมภาษณ์ ดร. ชนันภรณ์ อารีกุล
อาจารย์สตรีโรงเรียนบาลีไตรปิฎกมัธยมศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒



สัมภาษณ์ ดร. กากัน มาลิก

Buddhist Ambassador of the Buddhist Society in India

วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: นางสาวสิตา จุลวานิช
วันเกิด	: ๑๔ เมษายน ๒๕๒๔
สถานที่เกิด	: เลขที่ ๖๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลพระขาว อำเภอบางบาล จังหวัด พระนครศรีอยุธยา
การศึกษา	: บริหารธุรกิจบัณฑิต สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตบพิตรพิมุข จักรวรรดิ ปีการศึกษา ๒๕๔๖
สถานที่ทำงาน	: ปี พ.ศ.๒๕๔๒ – ปัจจุบัน มัคคุเทศก์อิสระภาษาต่างประเทศ (อังกฤษ) ปี พ.ศ.๒๕๕๗ – ปัจจุบัน ผู้จัดการลูกค้าหลัก บริษัทแกลโลไทย จำกัด ถนนสุขุมวิท ๔๙-๑๔ แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร
ที่อยู่ปัจจุบัน	: ๘๙/๗๐๗ ถนนห้วยหมาก แขวงห้วยหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๔๐ โทร ๐-๘๑๙-๑๒๒-๗๑๑ อีเมลล์ pookclassic9698@gmail.com
เข้ารับการศึกษา	: ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐